
ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 19 2023

Дрогобич

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 27 квітня 2023. р.)*

УДК 001(051)
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія:
Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2023. № 19. 114 с.

«Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)» є фаховим виданням категорії «Б» з філологічних наук (спеціальність 035 – Філологія) на підставі Наказу МОН України № 886 від 2 липня 2020 року, Додаток 4.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).*

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Кушлик О. П., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Члени редколегії:

Венжинович Н. Ф., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Демська О. М., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Котович В. В., доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор, декан факультету української та іноземної філології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Федурко М. Ю., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Яремко Я. П., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Гадомський Олександр, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в галузі мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща)

Krasowska Helena (Красовська Гелена), професор, доктор габілітований, Інститут славістики Польської академії наук (Варшава, Польща)

Kuczyńska-Koschany Katarzyna (Кучинська-Кошани Катажина), професор, доктор габілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Познань, Польща)

Nabytowycz Ihor (Набитович Ігор), професор, доктор габілітований, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

Nowacki Albert (Новацький Альберт), доктор гуманітарних наук, Інститут літературознавства, Люблінський католицький університет імені Яна Павла II (Люблін, Польща)

Próchniak Paweł (Пручняк Павел), професор, доктор габілітований, Педагогічний університет імені Національної комісії з освіти у Кракові (Краків, Польща)

Kowalow Siergiej (Ковальов Сергій), професор, доктор габілітований, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

Levchuk Paweł (Левчук Павел), доктор гуманітарних наук у галузі лінгвістики, ад'юнкт, Інститут славістики Польської академії наук (Варшава, Польща)

ЗМІСТ

Афоніна І. Ю., Вакуленко Є. О. ФОЛЬКЛОРНІ ТА НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ В ПОЕЗІЇ ПОЛА ЛОУРЕНСА ДАНБАРА: ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ “WE WEAR THE MASK”).....	5
Галів У. Б. ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК МАРКЕР ІДІОСТИЛІЮ ЛІНИ КОСТЕНКО, ВАСИЛЯ СТУСА, ІВАНА ГНАТЮКА.....	10
Громко Т. В. СУЧАСНІ МЕТОДИ ПОШУКУ В ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКАХ У СФЕРІ ЛІНГВОДИДАКТИКИ.....	16
Дивнич Г. А. ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «УКРАЇНА» В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	24
Дутка О. Я. ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ІМЕННИКОВОЇ ОМОНІМІЇ В КОМПЛЕКСІ «ПИТОМЕ СЛОВО – ЗАПОЗИЧЕННЯ» ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЗАСВОЄННЯ СЛІВ З ІНШИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	29
Жвава О. А., Зинякова А. А. РИБАЛЬСЬКА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК БУЗЬКО-ІНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ.....	36
Іваницька Н. Б., Іваницька Н. Л. СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ НОВИНИЙ ДИСКУРС В УКРАЇНСЬКІЙ ТА БРИТАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ.....	42
Кісь Є. Б. ТРАНСПОЗИЦІЯ ІМЕННИКА В НЕСАМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ» ТА «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»).....	48
Кушлик О. П. СЛОВОВІРНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДЗООАПЕЛЯТИВНИХ ВІДВИГУКОВИХ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	55
Лопушанський Я. М. СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ ОЛЕКСАНДРА КОЛЕССИ У ВІДЕНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ ВЗАЄМОДІЙ.....	63
Мінчак Г. Б., Іванишин Т. В. МУЗИЧНИЙ ТЕРМІН У ПОЕТИЧНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МИТЦІВ ЛЬВІВЩИНИ.....	74
Науменко Н. В. ПІСЕННА ЛІРИКА СТІНГА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ФОРМОЗМІСТОВІ АСПЕКТИ.....	82
Прокопович Л. С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР».....	89
Смерчко А. А., Кочмар Д. А. НОМІНАЦІЇ КВІТІВ ЯК КОМПОНЕНТ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ.....	95
Стецик М. С., Стецик А. В. «ВІРШІ – ЯК ТУРНІКЕТИ» (ЛІНГВОПОЕТИКА ДИСКУРСУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ).....	100
Shevchuk-Kliuzheva O. V. HOME LANGUAGE AND FORCED MIGRATION: COMMUNICATION PRACTICES OF UKRAINIAN PRESCHOOLERS IN POLAND.....	107
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	113

CONTENTS

Afonina I. Yu., Vakulenko Ye. O.
 FOLKLORE AND VERNACULAR TRADITIONS IN THE POETRY OF PAUL LAWRENCE DUNBAR:
 TRANSLATION FEATURES OF STYLISTIC DEVICES INTO UKRAINIAN
 (BASED ON THE POETIC WORK “WE WEAR THE MASK”).....5

Haliv U. B.
 PARCELLATION AS A MARKER OF THE IDIOSTYLE OF LINA KOSTENKO, VASYL STUS,
 IVAN HNATYUK.....10

Hromko T. V.
 MODERN METHODS OF SEARCHING IN ELECTRONIC DICTIONARIES
 IN THE SPHERE OF LANGUAGE TEACHING.....16

Dyvnych H. A.
 DYNAMICS OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD “UKRAINE” IN ENGLISH POLITICAL DISCOURSE.....24

Dutka O. Ya.
 PARAMETRIZATION OF NOUN HOMONYMY IN THE “NATIVE WORD – BORROWING” COMPLEX
 RESULTING FROM MASTERING THE VOCABULARY OF OTHER LANGUAGES
 (ON THE MATERIAL OF ENGLISH AND GERMAN).....29

Zhvava O. A., Zyniakova A. A.
 FISHING VOCABULARY OF UKRAINIAN DIALECTS OF THE AREA
 BETWEEN THE BUH AND THE INHUL.....36

Ivanytska N. B., Ivanytska N. L.
 CONTEMPORARY UNIVERSITY NEWS DISCOURSE IN UKRAINIAN
 AND BRITISH LANGUAGE CULTURES.....42

Kis Ye. B.
 TRANSPOSITION OF NOUNS INTO NON-INDEPENDENT PARTS OF SPEECH (ON THE MATERIAL
 OF IVAN BAHRIANYI’S NOVELS “THE TIGER TRAPPERS” AND “GARDEN OF GETHSEMANE”).....48

Kushlyk O. P.
 THE WORD-FORMING POTENTIAL OF ZOO-APPELLATIVE INTERJECTIONAL VERBS
 IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....55

Lopuschanskyj Ja. M.
 SLAVISCHE STUDIEN VON OLEKSANDR KOLESSA AN DER UNIVERSITÄT WIEN IM KONTEXT
 DER UKRAINISCH-ÖSTERREICHISCHEN WECHSELBEZIEHUNGEN.....63

Minchak H. B., Ivanyshyn T. V.
 MUSICAL TERM IN POETIC LANGUAGE OF CONTEMPORARY ARTISTS OF LVIV REGION.....74

Naumenko N. V.
 STING’S SONG LYRICS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS: FORMAL AND SUBSTANTIAL ASPECTS.....82

Prokopovych L. S.
 LEXICO-SEMANTIC FIELD OF “TIME” IN THE NOVEL “KRYNYCHAR” BY MYROSLAV DOCHYNETS.....89

Smerchko A., Kochmar D.
 NOMINATIONS OF FLOWERS AS A COMPONENT OF PHRASEOLOGICAL UNITS
 IN THE UKRAINIAN AND POLISH PHRASEOLOGICAL SYSTEMS.....95

Stetsyk M. S., Stetsyk A. V.
 “POEMS ARE LIKE TOURNIQUETS” (LINGUOPOETICS OF THE GREAT WAR DISCOURSE).....100

Shevchuk-Kliuzheva O. V.
 HOME LANGUAGE AND FORCED MIGRATION: COMMUNICATION PRACTICES
 OF UKRAINIAN PRESCHOOLERS IN POLAND.....107

AUTHORS’ CREDENTIALS.....113

ФОЛЬКЛОРНІ ТА НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ В ПОЕЗІЇ ПОЛА ЛОУРЕНСА ДАНБАРА: ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ “WE WEAR THE MASK”)

Афоніна І. Ю., Вакуленко Є. О.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Статтю присвячено дослідженню фольклорних та народних традицій в поезії Пола Лоуренса Данбара в перекладацькому аспекті, який передбачає аналіз особливостей відтворення стилістичних прийомів українською мовою. Окреслено етапи творчості П. Л. Данбара в контексті американської національної традиції – негритянського фольклору – як першого поета з негритянської раси у Сполучених Штатах, який продемонстрував спільне володіння поетичним матеріалом і поетичною технікою, виявив вроджені літературні таланти.

З'ясовано, що особливістю поезики П. Л. Данбара є стереотипи «традицій плантації», а також прийоми «чорних менестрелів»: сентиментальність, ідеалізація «південного» устрою тощо. Твори Данбара відомі своєю яскравою мовою, розмовним тоном і блискучою риторичною структурою, їх вирізняють м'який гумор, ліризм, музичальність, теплота в зображенні людських почуттів і картин південної природи. Помітне місце в ліриці Данбара займає діалектна поезія з характерними рисами фольклорної афро-американської народної традиції.

Зазначено, що вірші Данбара літературною англійською різноманітні за тематикою (тут частіше виражені загострена расова свідомість, глибина рефлексії, багатство переживань), витончені, хоча й менш своєрідні, ніж його вірші діалектом, у яких автор виявив усю оригінальність свого дару, у яких прориваються некучі пристрасні, відкривається вся глибина переживання, як у знаменитому “We Wear the Mask”. Доведено, що вірш П. Л. Данбара “We Wear the Mask” – це твір, написаний англійською літературною мовою. Значну увагу приділено особливостям відтворення стилістичних прийомів: персоніфікації, метафори, іронії, алітерації та ін. Специфічно негритянська тематика виступає найголовнішим інструментом у відтворенні поетичного світу митця, почуття расової гордості, прославляння свого народу. Для негритянського автора це єдиний спосіб викликати інтерес білих читачів, заявити про себе як про оригінального поета з яскравою творчою індивідуальністю, домогтися загальнонаціонального визнання. Представлено власний варіант перекладу вірша “We Wear the Mask” як один з можливих прочитань оригіналу.

Ключові слова: фольклорна та народна традиція, діалект, стилістичні прийоми, негритянська тематика, перекладацький аспект, особливості відтворення.

Afonina I. Yu., Vakulenko Ye. O. Folklore and vernacular traditions in the poetry of Paul Lawrence Dunbar: translation features of stylistic devices into Ukrainian (based on the poetic work “We Wear the Mask”). The article investigates the translation aspect of folklore and vernacular traditions in the poetry of Paul Lawrence Dunbar which is based on the analysis of translation features of stylistic devices into Ukrainian. The article traces the stages of P. L. Dunbar's work within the American national tradition, namely African-American. Paul Lawrence Dunbar is distinguished as the first poet from the black race in the United States who demonstrated a common mastery of poetic material and poetic technique, and revealed innate literary talent.

The focus is on the characteristic feature of P. L. Dunbar's poetry and its stereotypes of “plantation traditions” as well as the techniques of “blackface minstrelsy”: sentimentality, idealization of the “southern” system. Dunbar's works are known for their vivid language, colloquial tone, and brilliant rhetorical structure. The role of dialect in the space of the poetic text is determined. It is observed that Dunbar's poems are characterized by gentle humor, lyricism, musicality, and warmth in the depiction of human feelings and pictures of southern nature. A significant place in Dunbar's lyrics is occupied by dialect poetry with the characteristic features of the African-American folk tradition.

It is noted that Dunbar's poems in Standard English are diverse in subject matter (they often express acute racial consciousness, depth of reflection, and richness of experience). The poetic works are sophisticated, though less original than his poems in dialect where the author revealed all the originality of his gift, where the burning passions and the depth of experience break through, as in the famous poem “We Wear the Mask”.

The article proves that P. L. Dunbar's poem “We Wear the Mask” is a work written in the Standard English language. Considerable attention is paid to the peculiarities of reproducing stylistic devices: personification, metaphor, irony, alliteration, etc. Specifically, black themes are the most important tool in reproducing the poetic world of the artist, a sense of racial pride, and the glorification of his people. For a black author, this is the only way to arouse the interest of white readers, to declare himself as an original poet with a bright creative personality, and to achieve national recognition. The author's own translation of the poem “We Wear the Mask” is presented as one of the possible readings of the original.

Key words: folklore and vernacular traditions, dialect, stylistic devices, black subject matter, translation aspect, translation features.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень є визначення народних традицій та національної ідентичності різних етнічних груп, що зумовило вибір пропонованого дослідження, зокрема фольклорних традицій афро-американського народу. Згідно з Ю. Чупій, «афро-американський фольклор виріс на південних плантаціях: багатогранність проявів соціальної несправедливості, з одного боку, сподівання і прагнення до свободи негритянського середовища – з іншого, знаходили вираження в творчому слові» [7, 3]. Яскравим прикладом цього є доля і творчість Пола Лоуренса Данбара – афро-американського письменника, який здобув широку популярність і визнання.

На жаль, твори представників афро-американської поезії не досить широко та ґрунтовно досліджені українськими філологами та перекладачами. Невисокий рівень перекладеності цієї поезії українською мовою пов'язаний з труднощами, які неминуче постають у процесі перекладу. Суттєвим чинником, що ускладнює процес перекладу, є відмінність культур та історичного підґрунтя, яке супроводжувало розвиток американської й української поетичних думок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз студій вітчизняних і зарубіжних мовознавців, присвячених розгляду фольклорних та народних традицій в поезії П. Л. Данбара, свідчить, що лінгвістичні дослідження особливостей цих традицій на матеріалі діалектної поезії П. Л. Данбара вже були в центрі уваги науковців. Зокрема, Джозеф Гілрой представив ґрунтовне дослідження творчого шляху П. Л. Данбара, опрацювавши його діалектну поезію та твори літературною англійською (Standard English poetry) [9]. Ш. Волоскі виявила мовні реєстри поезії Данбара, схарактеризувала трансформацію жанрових форм, фігур, пов'язаних з афро-американською культурою [11]. Ю. Чупій простежила збереження народної афро-американської традиції в поезіях Данбара [7]. Проблеми перекладності американської поезії торкнулася Г. Скалевська [5], К. Яблуновська окреслила елементи зовнішньої та внутрішньої матриці поетичного твору, з'ясувала основні труднощі та специфіку поетичного перекладу [8]. М. Єрмоленко визначила стилістичні особливості перекладу англійських поетичних текстів українською мовою [2], І. Боровинський – образну своєрідність поезії американських романтиків в українських перекладах [1]. Проте, незважаючи на численні студії, низка проблем, серед яких проблема передачі фольклорних та народних традицій в поезії П. Л. Данбара при відтворенні стилістичних прийомів українською мовою, й досі залишається не розв'язаною, оскільки на сьогодні існує обмежене коло перекладів творів Данбара, немає чітко ustalених закономірностей перекладу діалектної поезії з рисами фольклорної афро-американської народної традиції.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає в аналізі поезій П. Л. Данбара на основі народних афро-американських традицій та

визначенні способів перекладу основних стилістичних прийомів українською мовою. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) розкрити лінгвістичні особливості та народні традиції поезій П. Л. Данбара, висвітлені в його поезіях через використання фольклорних мотивів, діалектної мови та літературної англійської мови; 2) з'ясувати особливості відтворення стилістичних прийомів українською мовою в поетичному творі Пола Лоуренса Данбара "We Wear the Mask" та презентувати свій власний переклад вірша українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пол Данбар став першим негритянським поетом, який досягнув загальнонаціональної популярності. Поезія Данбара чітко поділяється на два типи: перший – так звана «поезія на діалекті», написана на південному негритянському діалекті і відтворює звичаї та побут плантацій, чорних землеробів; другий – традиційна лірика, що сходить до сентименталізму та епігонського романтизму другої половини XIX ст. [9; 10].

Вірші Данбара літературною англійською різноманітні за тематикою, витончені, хоч і менш своєрідні, ніж його вірші на діалекті. У віршах літературною мовою найчастіше виражені загострена расова свідомість, глибина рефлексії, багатство переживань. Проте всю оригінальність свого дару Данбар виявив у поезії, наповненій місцевим колоритом. Автор використовував діалект і народну усну поетичну традицію набагато різноманітніше та гнучкіше, і очевидно, що його діалектна поезія значно перевершує інші його вірші. Діалектні вірші Данбара зробили величезний внесок у створення самобутньої афро-американської поезії.

Новаторський прийом Данбара – переклад, а точніше не просто переклад мови білого оратора з літературної англійської на негритянський діалект, а її перенесення із системи однієї культури (білих американців) до контексту іншої (негритянської). Як зазначає В. Цибулько, «носіями культурних смислів є люди і тексти, що однаково можуть бути учасниками діалогу» [6, 208]. Тож, малюючи цю карикатуру, Данбар дає своїм білим співвітчизникам унікальну нагоду – поглянути на себе очима чорних американців. Подібна їдка сатира досить часто трапляється в його ліриці. Своєю творчістю письменник спростовував расистські міфи та стереотипи, доводив, що негритянські поети можуть створювати справжню мелодійну, тонку, гарну поезію, різноманітну за технікою та тематикою [9].

Глибина страждання, роздвоєності, що мучила душу поета, позначилася на елегічному вірші "We Wear the Mask". Ця сумна сповідь відобразила для нас автопортрет Данбара – чорного менестреля, що проливає невидимі світові сльози. Поет описує становище афро-американської спільноти, яка приховує свої страждання під маскою кольору шкіри, хоча має такий самий досвід, як й інші люди. Основна ідея твору – показати расову дискримінацію, пригнічення та ідентичність. Крім того, у творі простежуємо певний ідіостиль Данбара, «що реалізується в особливостях манери автора, в особливостях використання лексики народної мови,

у своєрідності образних висловів, синтаксичної будови речень» [3, 36].

Аналіз цього вірша можна розпочати передусім з того, що це – сповідальна лірика: поет пише про власні переживання, страждання, любовні розчарування, про сумніви, пов'язані з релігією. Уперше вірш був опублікований 1896 року у збірці “Lyrics of Lowly Life” («Лірика низького життя»). Популярності вірш набув тому, що він відображає жалогідну долю афроамериканців, змушених приховувати свої болючі реалії та розчарування під маскою щастя й задоволеності. Основними темами вірша є расизм, зовнішність проти реальності, брехня та обман. Поет ілюструє наслідки страждань, яких зазнають чорношкірі люди через свою расу. Вони змушені вчитися мистецтва фальшивого щастя. Це мистецтво не лише рятувало їх від расової дискримінації, але й давало змогу приховувати від світу справжній біль. Універсальний сюжет легко привертає увагу читача, однаково надихаючи як афроамериканців, так і представників інших рас. Цей вірш приніс Данбарові національне визнання як першому афро-американському поетові.

Розглянемо та проаналізуємо вірш на стилістичному рівні – для подальшого перекладу на основі оригінального тексту:

We Wear the Mask

*We wear the mask that grins and lies,
It hides our cheeks and shades our eyes, –
This debt we pay to human guile;
With torn and bleeding hearts we smile,
And mouth with myriad subtleties.*

*Why should the world be over-wise,
In counting all our tears and sighs?
Nay, let them only see us, while
We wear the mask.*

*We smile, but, O great Christ, our cries
To thee from tortured souls arise.
We sing, but oh the clay is vile
Beneath our feet, and long the mile;
But let the world dream otherwise,
We wear the mask! (1)*

Вірш “We Wear the Mask” П. Л. Данбара, що побудований у формі рондо, – це поєднання трьох строф, кожна з яких складається відповідно з п'яти, чотирьох і шести рядків. Схема римування цього твору повторювана, орієнтована навколо рефрену, візерунок **aabba aabc aabac**.

Звернемо увагу на основні стилістичні прийоми, які використав Данбар. По-перше, це *парадокс*. Парадокс – це зіставлення набору, здавалося б, суперечливих понять, які розкривають приховану або несподівану істину. Данбар не заявляв, що вірш присвячений афроамериканцям, однак тема вірша «Маска» розкриває його почуття болю щодо рабства. По-друге, це – *метафора*. Використано розширену метафору «маски» з метою проілюструвати фальшиві образи, які люди «надягають на себе», щоб приховати свої справжні почуття і справжні

емоції від інших людей. Прийом *образності* змушує читачів сприймати речі за допомогою п'яти органів чуття, що сприяє створенню уявної картини описуваного об'єкта. Поет створив такі візуальні образи, як *“torn and bleeding hearts”* («розірвані і кровоточиві серця»), *“We smile”* («ми посміхаємося»), *“Beneath our feet”* («під нашими ногами») (2). Докладний аналіз твору показує, що поет майстерно спроектував свої ідеї, використовуючи ці літературні прийоми, які оприявнюють універсальність порушеної теми.

Стосовно перекладів вірша “We Wear the Mask” українською мовою, то, на жаль, загальноприйнятої літературної норми перекладу немає. Однак пропонуємо власний варіант як один з можливих прочитань оригіналу вірша “We Wear the Mask”:

Ми носимо маску

*Ми носимо маску брехливо, сміючись,
Ховаємо очі за тінню, таючись, –
Так платимо данину хитроцям давно,
Приховуємо серця рани все одно
Вусти ми мовимо все те, що не смішно.*

*Так чому весь світ має рахувати
Хвилини, коли хочеться ридати?
Ні, тоді нехай він бачитиме нас,
Коли ми маску носимо весь час.*

*З посмішкою голосно прагнем кричати
Всевишньому: «Досить нас катувати».
Співаємо, але кожен давно вже зав'яз
По пояс у глині мерзених, не раз;
Нехай світ не бачить, що стало з людьми –
Однак, маску брехливу носимо ми!*

Спроба власного перекладу вірша “We Wear the Mask” мала на меті, крім іншого, створити поетичний текст, еквівалентний оригіналу з його концептуальною та естетичною інформацією, ідентичною зовнішньою конфігурацією та розміром. Слід зазначити, що «специфіка поетичного перекладу полягає у тому, що перекладач має ніби перетворитися на автора, приймаючи його манеру і мову, інтонацію та ритм, встановити функціональну еквівалентність між структурою оригіналу та перекладу, відтворити в перекладі єдність форми та змісту, під якою розуміється художнє ціле, тобто донести до читача тонкі нюанси творчого задуму автора» [8]. Отже, у процесі перекладу авторка, Єва Вакуленко, студентка третього курсу Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, намагалась зберегти всі найголовніші особливості першотвору.

Переклад охоплює основні стилістичні засоби, які входять до оригіналу твору. Збережено чітку, рівномірну повторюваність складів у рядках, кількість строф, характер рими, наявність повторів. Використано прийом *персоніфікації* – «*весь світ має рахувати*», «*бачитиме нас*», де весь світ показано як такий, що має людські здібності. Зауважмо, що оригінал вірша має ще кілька прикладів персоніфікації (“*Let the world dream*”; “*We wear the mask that grins and lies*”), проте, з огляду на стислі межі вірша та

задля збереження рими, відтворення персоніфікації не збігається повністю з оригіналом у першому рядку.

В українськомовному перекладі підвищення інтонаційної виразності вірша, емоційного поглиблення його змістового зв'язку досягнуто за рахунок *алітерації* – повторення однорідних приголосних звуків, наприклад: «*Ми носимо маску брехливо, сміючись*», «*З посмішкою голосно прагнем кричати Всевишньому: «Досить нас катувати»*». Таке повторення приголосних звуків характерне для всього вірша в оригіналі, тому для забезпечення адекватного перекладу авторка мусила знайти, а нерідко й винайти слова, які б мали таке саме емоційне та експресивне навантаження й викликали відчуття та асоціації в українських читачів, що й образи оригіналу.

Деякі труднощі перекладу пов'язані з передаванням складних метафоричних образів, опертих на неочікуване сполучення добре відомих слів. Стилістичний прийом *метафори* займає особливе місце в перекладі поетичного твору. Наведемо кілька римованих перекладених відповідників: «*Приховуємо серця рани все одно*» – це метафора психологічної травми, яку «ми» повинні пережити, але приховувати; «*Так платимо данину хитрощам давно*» – еквівалент «данина» називає не фактичну грошову операцію, а образну заборгованість перед здатністю до дисимуляції («людською хитрістю»). Збереження в перекладі метафоричних образів підсилює відчуття безнадійності та приреченості, описаних у вірші.

Використання ситуативної *іронії*, що обрамляє цей вірш, полягає у невідповідності між емоціями,

які передає маска (наприклад, щастя, задоволення, гостинність), і тими, що ховаються за маскою (наприклад, страждання, горе, гнів).

У результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що в перекладах поетичних художніх творів велике значення має відтворення зовнішніх та внутрішніх елементів поетичної матриці – таких, як ритм, розмір, рима, стилістика, образний та емоційний зміст слів та словосполучень. Але практично неможливо досягти повністю еквівалентного і рівнозначного щодо усіх складових зовнішніх і внутрішніх компонентів перекладу поетичного твору, оскільки відмінність культур та історичного підґрунтя ускладнює процес перекладу.

Висновки та перспективи досліджень. Проаналізовані особливості відтворення стилістичних прийомів поетичного твору Пола Лоуренса Данбара «*We Wear the Mask*» свідчать, що головною проблемою поетичного перекладу є не складність передачі сенсу, а передача унікального авторського стилю, естетики, багатства мовних засобів, які впливають на атмосферу і настрій, закладені в тексті. На прикладі вивчення поезії П. Л. Данбара ми побачили відображення ритмів живої мови та інтонації, фольклорних та народних традицій.

Тема, порушена в статті, потребує подальшого ґрунтовного вивчення та осмислення, адже проблема перекладу англійської афро-американської поезії є дуже актуальною, бо ця поезія в українському перекладі представлена нешироко, і саме вона робить великий внесок у розвиток української віршованої традиції, пропонуючи нові засоби, стилі та форми вираження поетичної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровинський І. М. Відтворення образної своєрідності поезій англійських та американських романтиків в українських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2011. 23 с.
2. Єрмоленко М. В. Стилістичні особливості перекладу англійських поетичних текстів українською мовою. *Вісник психології і педагогіки*. 2015. Вип. 17. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Корнієнко А. І. Ідіостиль автора : мовно-літературознавчий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2016. № 25. Т. 1. С. 36–38.
4. Корунець Л. В. Теорія і практика перекладу : підручник. Вінниця : Нова книга, 2001. 448 с.
5. Скалевська Г. О. Проблема перекладності американської експериментальної поезії 50–60х рр. XX століття. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки*. 2014. Вип. 206. С. 148–155.
6. Цибулько В. О. Поетичний переклад як прояв діалогу культур. *Культура і сучасність*. 2014. № 1. С. 207–213.
7. Чупій Ю. С. Народні традиції в поезії Пола Лоуренса Данбара : автореф. магістерської роботи на здобуття ступеня магістра філології : 035.04. Миколаїв, 2020. 12 с. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/988> (дата звернення: 28.03.2023).
8. Яблуновська К. До питання відтворення жанру в поетичному перекладі. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (29–30 грудня 2013 року, м. Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький, 2013. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3073> (дата звернення: 13.03.2023).
9. Gilroy Jo. W. Understanding Paul Laurence Dunbar : A Life and Career in Context. URL: <https://repository.lib.ncsu.edu/bitstream/handle/1840.16/1340/etd.pdf?sequence=1> (дата звернення: 27.03.2023).
10. Miller R. Black American Literature : 1760 – Present. Beverly Hills, Cal., 1971, 774 p. URL: <http://american-lit.niv.ru/american-lit/istoriya-literatury-ssha-5/pol-danbar.htm> (дата звернення: 22.03.2023).
11. Wolosky Sh. Paul Laurence Dunbar's Crossing Languages. URL: https://www.researchgate.net/publication/304599044_Paul_Laurence_Dunbar's_Crossing_Languages (дата звернення: 24.03.2023).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dunbar Paul Laurence. We Wear the Mask. URL: <https://www.amblesideonline.org/poet-dunbar> (дата звернення: 13.03.2023).

2. Dunbar Paul Laurence. We Wear the Mask. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/44203/we-wear-the-mask> (дата звернення: 16.03.2023).

REFERENCES

1. Borovynskiy, I. M. (2011). Vidtvorennia obraznoi svoieridnosti poezii anhliiskykh ta amerykanskykh romantykiv v ukrainskykh perekladakh [Image interpretation of English and American romantic poetry in Ukrainian translations]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

2. Jermolenko, M. V. (2015). Stylistychni osoblyvosti perekladu anhlo-movnykh poetychnykh tekstiv ukrainskoiu movoiu [Stylistic features of translating English-language poetic texts into Ukrainian]. *Visnyk psykholohiji i pedagoghiky*, 17. Retrieved from: <http://www.psyh.kiev.ua/> (date of application: 15.03.2023) [in Ukrainian].

3. Kornienko, A. I. (2016). Idiostyl avtora: movno-literaturoznavchyi aspekt [Author's idiosyncrasy: linguistic and literary aspect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 25 (1), 36–38 [in Ukrainian].

4. Korunets, L. V. (2001). Teoriia i praktyka perekladu [Theory and practice of translation]: pidruchnyk. Vinnycja: Nova knygha [in Ukrainian].

5. Skalevska, H. O. (2014). Problema perekladnosti amerykanskoj eksperymentalnoi poezii 50–60kh rr. XX stolittia [The problem of translatability of the American experimental poetry of the 50–60s of the XX century]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya: Filolohichni nauky*, 206, 148–155 [in Ukrainian].

6. Tsybulko, V. O. (2014). Poetychnyi pereklad yak proiav dialohu kultur [Poetic translation as a manifestation of the dialogue of cultures]. *Kultura i suchasnist*, 1, 207–213 [in Ukrainian].

7. Chupii, Ju. S. (2020). Narodni tradytsii v poezii Pola Lorensa Danbara [Folk traditions in the poetry of Paul Lawrence Dunbar]. (Avtoreferat mahisterskoi roboty). Mykolaiv [in Ukrainian].

8. Iablunovska, K. (2013). Do pytannia vidtvorennia zhanru v poetychnomu perekladі [On the issue of genre reproduction in poetic translation]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretjogo tysjacholittja u krajinakh SND : materialy XVIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (29–30 ghrudnja 2013 roku, m. Pereiaslav-Khmelnyskyi). Pereiaslav-Khmelnyskyi*. Retrieved from: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node//3073> (date of application: 13.03.2023) [in Ukrainian].

9. Gilroy, Jo. W. Understanding Paul Laurence Dunbar: A Life and Career in Context. Retrieved from: <https://repository.lib.ncsu.edu/bitstream/handle/1840.16/1340/etd.pdf?sequence=1> (date of application: 27.03.2023).

10. Miller, R. (1971). Black American Literature: 1760 – Present. Beverly Hills, Cal. Retrieved from: <http://american-lit.niv.ru/american-lit/istoriya-literatury-ssha-5/pol-danbar.htm> (date of application: 22.03.2023).

11. Wolosky, Sh. (2010). Paul Laurence Dunbar's Crossing Languages. Retrived from: https://www.researchgate.net/publication/304599044_Paul_Laurence_Dunbar's_Crossing_Langues (date of application: 24.03.2023).

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Dunbar, P. L. We Wear the Mask. Retrieved from: <https://www.amblesideonline.org/poet-dunbar> (date of application: 13.03.2023).

2. Dunbar, P. L. We Wear the Mask. Retrieved from: <https://www.poetryfoundation.org/poems/44203/we-wear-the-mask> (date of application: 16.03.2023).

УДК 811.161.2'42:821.161.2'06.09(092)
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.2

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК МАРКЕР ІДЮСТИЛЮ ЛІНИ КОСТЕНКО, ВАСИЛЯ СТУСА, ІВАНА ГНАТЮКА

Галів У. Б.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано поетичні дискурси Ліни Костенко, Василя Стуса, Івана Гнатюка з позиції експресивного синтаксису. Зокрема, на семантико-граматичному рівні розглянуто парцельовані конструкції в межах простих і складних речень, зосереджено увагу на зображальній, емоційно-видільній та експресивній функціях, яку вони виконують у тому чи тому контексті.

Виявлено, що у простому реченні найчастіше парцелюються обставини, додатки, рідше означення. Проаналізовано стилістичний ефект речень із парцельованими додатками, який посилюється за рахунок повтору однакових одиниць. З'ясовано, що емоційно-оцінні номени, які виконують синтаксичну роль парцельованих прямих додатків, надають поетичним рядкам завершеності, категоричності, лаконічності думки; номімість непрямі додатки не мають самостійного значення та інтонування, а отже, виявляють найбільшу залежність із опорним реченням, доповнюють його зміст. Окреслено значення парцельованих додатків, які займають пре- та інтерпозицію щодо базової структури.

Відзначено посилену виразність і самостійне інтонування парцельованих головних членів речення з акцентуванням особливостей кожного: підмети-парцеляти часто розміщені у препозиції стосовно базового речення і в такий спосіб вдало передають емоційно-почуттєвий світ ліричного героя; серед присудків-парцелятів домінують прості дієслівні присудки, часто об'єднані в однорідні ряди, з'єднані безсполучниковим або сполучниковим зв'язком, які є засобом семантичного увиразнення поетичної строфи.

Засвідчено парцелювання предикативних частин різних типів складних речень, зокрема сполучникових та безсполучникових, а в межах них – різних видів цих речень (складносурядних чи складнопідрядних). Доведено, що такі парцеляти найвлучніше характеризують творчу манеру кожного автора, посилюють ефект стилістичної виразності, відзначаються ритмічним звучанням, а також інформативною насиченістю висловлювання.

Ключові слова: експресивний синтаксис, просте речення, складне речення, експресема, парцельовані конструкції, парцеляти, ідіостиль, базова структура, стилістична виразність.

Haliv U. B. Parcellation as a marker of the idiosyle of Lina Kostenko, Vasyl Stus, Ivan Hnatyuk. The article analyzes the poetic discourses of Lina Kostenko, Vasyl Stus, and Ivan Hnatyuk from the standpoint of expressive syntax. In particular, parcelled constructions within simple and complex sentences are considered at the semantic-grammatical level, attention is focused on the pictorial, emotional and expressive functions of parcels.

It is found that adverbial modifiers and objects are most often parcelled in a simple sentence, while attributes are less often parcelled. The author analyzes the stylistic effect of sentences with parcelled objects, which is greatly enhanced by the repetition of identical units. It has been revealed that emotional and evaluative nomens, which play the syntactic role of parcelled direct objects, give the poetic lines completeness, categoricity, and clarity of thought; indirect objects, on the other hand, have no independent meaning and intonation, and therefore show the greatest dependence on the supporting sentence, complementing its content. The significance of parcelled objects, which are in pre- and interposition to the basic structure, is outlined.

The intensified expressiveness and independent pitching of the parcelled principal parts of the sentence with emphasis on the peculiarities of each of them is noted: subjects-parcellates are often placed in preposition to the main sentence and thus successfully convey the emotional and sensual world of the lyrical hero; among the predicates-parcellates, simple verbal clauses dominate, often united in homogeneous rows, connected by conjunctions or in a non-conjunctive way, which are the means of semantic expression of the poetic stanza.

The article demonstrates the parcellation of predicative parts of different types of complex sentences, in particular, conjunctive and non-conjunctive, and within them – different types of these sentences (compound and complex sentences). It is proved that such parcellations most accurately characterize the creative style of each author, enhance the effect of stylistic expressiveness, and are definitely marked by rhythmic sound and informative density of the statement.

Key words: expressive syntax, simple sentence, compound sentence, expressseme (expressive word seme), parcelled constructions, parcellate, idiosyle, main structure, stylistic expressiveness.

Постановка проблеми і обґрунтування необхідності її розгляду. Одним із найвиразніших засобів реалізації категорії експресивності на синтаксичному рівні є парцельовані конструкції. Сутність

цього лінгвістичного явища полягає у виділенні відрізка речення в окрему самостійну частину, яка граматично й семантично не відмежована від основного висловлювання. Парцеляція не тільки забезпечує

економію синтаксичної конструкції, а й використовується для створення стилістичних ефектів спонтанності, невимушеності мовлення. Лаконічність, стислість висловлювання сприяє динаміці передачі інформації, емоційності та експресивності тексту.

Парцеляція є одним із найпотужніших індикаторів ідіостилію Ліни Костенко, Василя Стуса та Івана Гнатюка. Їхня індивідуальна художня манера сингармонійна із контекстом другої половини ХХ століття, коли творився рух опору в Україні і формувалося нове покоління літераторів, ознаменоване «шістдесятниками». Митці високого штибу, із вразливим почуттям національної гідності, вони сповна усвідомлювали фальш «істин-фікцій» тоталітарної системи, тому й не були прихильниками «мистецтва для мистецтва» (більшість із них таки шліфувала перо в умовах «загратованої волі»).

Нетрадиційний спосіб мислення, рвйний, уривчастий ритм, спалахи стислих синтагм, – у цьому, власне, захована глибока сила відчуттів, «кипучість» характеру митців. Згадані мовні одиниці, отже, забезпечують виразність поетичних дискурсів та виконують певну стилістичну роль щодо сприйняття, розуміння й актуалізації змісту [3, 28].

Проблема вивчення експресивного синтаксису, зокрема актуального членування речення, попри вагомий напрацювання в українському мовознавстві, сьогодні потребує масштабнішого, різновекторного осмислення, заповнення наявних прогалин, залучення новітніх ілюстративних джерел, передусім тих, які системно відображатимуть певну епоху й матимуть культурологічне та націєцентричне звучання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до синтаксичних засобів вираження експресивності засвідчують праці Н. Конопленко, Н. Ладиняк, С. Єрмоленко, В. Ткачук, Н. Івкової, Т. Шевченко та ін. Структурування синтаксичних одиниць в українському мовознавстві досліджували А. Загнітко, Н. Гуйванюк, С. Марич, В. Федонюк та ін.

Парцеляцію як вияв поетичного мовлення, зокрема Ліни Костенко, вивчали Т. Шевченко [6], А. Загнітко [4], Н. Чернушенко [7], У. Галів [1]. Так, А. Загнітко аналізує парцельовані речення як інтонаційно самостійні одиниці у вибраних творах авторки, зосереджуючи увагу головно на складних синтаксичних конструкціях («Душа тисячоліть шукає себе в слові») [4]. У. Галів з'ясовувала особливості функціонування парцельованих речень в історичних романах Ліни Костенко («Парцеляція як домінанта поетичного синтаксису Ліни Костенко (на основі історичних романів у віршах «Берестечко» та «Маруся Чурай»)) [1]. Дослідженню парцельованих конструкцій у творчості В. Стуса частково присвячені напрацювання Д. Данильчука («Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації»). Автор, послуговуючись методом графічного представлення синтаксичних структур природної мови у вигляді дерев залежностей (передбачає роботу із числовими показниками, тобто лінгвостатистикою), звертає увагу на внутрітекстові зв'язки між парцельованими реченнями, від яких суттєво

залежить збереження інформації про аналізований текст, виявляє численність пауз, що передають експресивні відношення між компонентами [2]. Експресивний синтаксис Івана Гнатюка, проте, досі не був об'єктом уваги мовознавців.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – аналіз структурних та функціонально-стилістичних особливостей парцельованих конструкцій на матеріалі творів Ліни Костенко, Василя Стуса, Івана Гнатюка на предмет виявлення рис ідіостилію. Мета зумовлює реалізацію таких завдань: 1) виокремити структурні типи та функції парцельованих у художньому мовленні Ліни Костенко, Василя Стуса, Івана Гнатюка; 2) проаналізувати експресивні можливості парцельованих речень у поетичних дискурсах досліджуваних авторів; 3) окреслити риси авторської індивідуальності авторів у побудові парцельованих конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У поетичних творах Л. Костенко, В. Стуса, І. Гнатюка парцелюються як прості, так і складні речення. У простих синтаксичних конструкціях найчастіше парцельованими є другорядні члени речення, а саме обставини і додатки.

Найвиразнішим репрезентантом ідіостилію Івана Гнатюка на синтаксичному рівні є парцельовані обставини способу дії. Такі парцельовані виражені іменником у формі орудного відмінка, напр.: *Вже судороги зводять їх, аби / Перекричати осуди почуті. / Колонами* (1, 764); іменником у формі родового відмінка, напр.: *Ту вічну стежку нині легкома / Переорали пасинки. Без плуга* (2, 766); зрідка прислівником, напр.: *Чужі ноги проводять їх, сліпих. / Брутально. По-московському. Як п'яні* (1, 764). Останні рядки засвідчують, що в одній поетичній строфі можуть нанизуватися декілька однорідних компонентів.

Семантично місткими у творчості поета є парцельовані обставини місця: *І покотився голос Патріарха, / Ішов обвал у горах. Звідусюд* (1, 742); *Ще один могильник. В Сандармосі* (1, 701). У деяких контекстах вони вдало поєднуються з обставинами способу дії, напр.: *В глухій тайзі. У нетрях. Як пустельник. / Віч-на-віч з Богом. З гнівом до Москви* (1, 739), чи часу, напр.: *Тяжке знуцання й поглуми – камінням. / У саме серце. В душу. Рік у рік* (1, 739).

Чіткою синтаксичною організацією відзначаються парцельовані обставини умови, частота вживання яких є значно нижчою: *Йому б лише прокинутись і стати / Самим собою. В гніві і в біді* (1, 741). Певний стилістичний ефект створюють речення з приєднувальними обставинами часу: *Нічні думки – як чорне гайвороння. / На голову. Навпотемки. Всю ніч* (1, 701); *Прощаюся. Можливо, що й назавше* (1, 754); *Він пив її – гірку отруту. / Щодня. Щороку. Десять літ!* (1, 738).

У поезії В. Стуса одиничні обставини-парцельовані способу дії найчастіше виражені прислівниками, напр.: *Раніш ти лаялась, а нині докоряєш. / Так гірко-гірко. Пошепки* (5, 52); *Високі думи промайнули, / у потаймиру – водовир / страждених літ. Нехай. Не плачу. / Не побиваюсь. Задарма* (5, 77); зрідка приєднувальними-іменниковими конструкцією,

поширеною кількісним числівником, напр.: *Крізь сотні сумнівів я йду до тебе, / добро і правдо віку. Через сто зневір* (5, 138). Лише в поодиноких випадках парцелюються обставини місця, напр.: *У Мар'їнці стоять кукурудзи. / На пні холонуть. На холоднім вітрі* (5, 90).

Поетичний дискурс Ліни Костенко наймасштабніше репрезентують парцельовані обставини часу й місця. Порівняймо: *Мені без тебе так було погано. / Не вчора й позавчора. Все життя* (4, 165); *Любов – це, люди, діло неосудне. По всі віки, во вік віків. Амінь* (3, 22); *Чекаю лиха. Звідусіль. Щомиті* (4, 150) і *То все у королів. В палацах. Біля тронів* (4, 140); *І де притулок для душі? Нема. / Ані на цьому, ні на тому світі* (4, 158). Стилiстично навантаженими є контексти, де поєднуються декілька однорідних парцелятив: *Простіть мене. Від Ворскли до Дунаю. / По саме море, по Стамбул простіть!* (4, 27).

Засобами актуалізації слугують парцельовані обставини часу, виражені кількісними числівниками і приєднані за допомогою розділових сполучників, напр.: *Ще рік, чи два, чи десять, чи довіку?* (2, 386); *Те ж саме панство. Утиски, оренди. / Як рік, і два, і три тому, і п'ять* (4, 104).

Певна семантична мотивація закладена у парцельованих обставинах способу дії, напр.: *Король сидів, немов забувши про / свою ганьбу. Велично і камінно* (4, 93); *Дарма сміявся ворог мій ехидно. / І перемогу празнував. Дарма* (4, 108); *А відьма все ворожить. На віск. На жар. На воду* (4, 130).

Відтінок причини містять парцельовані обставини, виражені іменниковими словосполученнями, що сприяє посиленню виразності думки: *Пошлю до сина. З прикрої нагоди* (4, 22); *Голова моя щось важенна. / Од провини чи од вина* (4, 76).

Як бачимо, наведені парцельовані конструкції посилюють напруженість звучання, виступають засобом емоційного виокремлення кожного фрагмента. Майже всі аналізовані речення перебувають у сильній синтаксичній позиції (кінець строфи), що надає текстові концептуальної вагомості.

Парцельовані означення у поетичному дискурсі досліджуваних авторів трапляються не так часто. Серед таких парцелятив виокремлюємо узгоджені і неузгоджені компоненти. Так, поетичний синтаксис І. Гнатюка вирізняється здебільшого вживанням узгоджених означень, виражених прикметником або присвійним займенником. Вони часто об'єднуються в однорідні ряди, перебуваючи до того ж у сильній позиції, напр.: *Каркнула ворона, / Тривожним щемом зніживши обох. / І знов розлука. Довга. Закордонна* (1, 740); *Не нарікаю – знаю, що мені / Самим життям призначено дорогу. / Своєю таки. Своєю* (1, 732).

Особливістю мовостилію Ліни Костенко є рівноправне вживання як узгоджених, так і неузгоджених означень. Вони передають своєрідну експресію і мають завзвичай позитивну конотацію, напр.: *Наснились сні. Та все такі хороші* (4, 136); *Десять має ж бути, дець вона та є! Своя. Свобідна. Ще не занапашена* (4, 29); *Пани жили. Мабуть, якоюсь дерева. / І кубки є. Начиння для потрав* (4, 42); *Дівча повеселішало, співало. / А молоденьке! Ще й не на порі* (4, 27).

Децю меншу частотність вживання виявляють парцельовані означення в поезії Василя Стуса. Це здебільшого неузгоджені компоненти, які впливають на композиційну побудову тексту і передають почуттєвий світ ліричного героя: *Ось він, довгожданий дощ. Як з решета* (5, 123).

Досягти вираження експресивності синтаксичних конструкцій вдається також за рахунок парцельовання додатків. Такі конструкції є найхарактернішою ознакою ідіостилію Ліни Костенко. Зокрема, в історичному романі у віршах «Берестечко» нам вдалося виокремити додатки, виражені іменниками (без прийменників чи з ними) у формі:

а) родового відмінка, напр.: *Чого ти ждеши? Якої в Бога ласки?* (4, 11); *А я живий. І знову прагну бою. / І перемоги* (4, 170); *Тепер уже нема тих ярмарків. / Тих діточок, того земного раю* (4, 124); *Чекаю лиха. Горя. Звідусіль* (4, 150); *І весілля справили як слід. / Та й попросимо у Всевишнього / трохи щастя. І трохи літ* (4, 174);

б) знахідного відмінка, напр.: *Гатили все в роззявину болота. / Сідло, бордюг, баняк і кобеняк* (4, 54); *Що я тут стережу? Цю чаклунську тишу в діброві? / Чи в озерах туман?* (4, 136); *Що я тут стережу? Ці давно скаламучені броди?* (4, 136); *Месію били. В груди. І в обличчя* (2, 387); *Все винен я. Всіх мусив захистити / І тих, і тих. І тих від тих* (4, 145); *Мене, людину, можна не простити. / Але народи? Ради всіх святих...* (4, 145);

в) давального відмінка, напр.: *Сторожу встановили на ближчому горбі. / Такі йще малі. Нікому ще не брешем. / Ні матері, ні Богу, ані самим собі* (4, 174); *Так, вірив я. Найперше вірив – Богу. / І вірив людям. Людям і собі* (4, 84);

г) місцевого відмінка, напр.: *Все винен я. За все. У всьому* (4, 94).

Як бачимо, стилістичний ефект наведених речень посилюється завдяки повтору однакових одиниць, які часто мають ланцюгове розташування. Емоційно оцінні номени, що виконують синтаксичну роль парцельованих прямих додатків, надають поетичним рядкам завершеності, категоричності, лаконічності думки. Непрямі додатки натомість не мають самостійного значення та інтонування, отже, виявляють найбільшу залежність із опорним реченням, доповнюють його зміст.

Менше прикладів парцельовання додатків подибуємо в поезії Василя Стуса та Івана Гнатюка. У їхніх поетичних дискурсах парцеляти переважно виражені іменниками у знахідному та родовому відмінках: *Кого з самого себе викликаєш? / Своєю недолю? Грудочку тепла / під попелом століть?* (5, 121); *Вам повітря забракло? Диму?* (5, 41); *А твого Святошина – нема. / Ні сестри. Ні матері, ні батька. / Ні дружини* (5, 124); *Перетворилась, видно, в Атлантиду / нездійснених надій. У небуття* (1, 766); *Тяжке знуцання й поглими – камінням. / У саме серце. В душу* (1, 739); *Одне за одним – звернення до світу. / До президентів. Урядів. Владик* (1, 738); *Так раптом – сніг. На листя. На траву* (1, 355). Традиційну постпозицію парцелята щодо основного речення часом змінює інтерпозиція, що сприяє посиленню виразності думки:

А ти шукай – червону тіль каліни на чорних водах – тіль її шукай (5, 103).

Прикметно, що в окремих поетичних текстах І. Гнатюка парцельовані однорідні додатки виступають у репозиції щодо базової структури, напр.: *Оружно. Церквою. Дарами. / Вона не гребує нічим* (1, 747). Така позиція «підкреслює граматичну залежність парцелята від основної частини» [5, 257].

Парцельовані підметові конструкції в поетичних текстах І. Гнатюка, Л. Костенко, В. Стуса вживаються спорадично, проте відзначаються посиленою виразністю й самостійним інтонуванням, напр.: *Приснилось пекло. Диму чорні пелехи. Зелений кінь. Ворота. І петля* (4, 105); *Охочий світ служити королям. / І наймані полки* (6, 84); *Чогось приснились глечики на плоті. / І дід у небі, як святий Ілля* (4, 133); *От що в нас є – могили та й могили. / Та Чорний Шлях з невільницьким плачем* (4, 147). У поодиноких випадках такі парцеляти розміщені у репозиції стосовно базового речення: *Зеро. Нуль. Чоловік без шанц. Ось ваи гетьман, Ромни й Вільшани* (4, 30); *Небо. Кручі. Провалля. Вода. Сонце. Чайки. Високі хвилі поглинає загула даль. Ми – рибалки спочили* (5, 98); *Зачинене вікно. Дереворит Із контурами сірого пейзажу* (1, 559).

Емоційно-почуттєвий світ ліричного героя з історичного роману «Берестечко» вдало передають поширені парцеляти-підмети, синтаксично оформлені у вигляді запитальних речень. Такі однорідні конструкції творять своєрідний міні-дискурс і є експлікаторами градаційних висхідних відношень:

*Хто допоможе, дурно макоцвітний,
Московський цар чи транільванський князь?
Нагайські орди? Вуса караїма?
Султан Мехмет? Кордони з кияхів?* (4, 11).

Парцельовані присудкові конструкції є одними з найвиразніших маркерів ідіостилію поетів. У творах Ліни Костенко домінують **прості дієслівні присудки**, часто об'єднані в однорідні ряди, з'єднані безсполучниковим або сполучниковим зв'язком, які є засобом семантичного увиразнення поетичної строфи: *Є чутка – Вишневецький наступа. / Грабує край, лишає пустовищину* (4, 111); *Він од князів веде свій родовід. / Являє віть шляхетну і відому* (4, 111); *Вже маю час посидіть на пеньку. / По схилах дерся, мало там не гепнув. / Гриби збирає. Суницю їв п'янку* (4, 135).

Поетичний синтаксис Василя Стуса, окрім парцельованих **простих дієслівних присудків** (напр.: *...і золоті, брунатні, карі очі / йдуть зовсібіч на мене. І беруть у свій полон* (5, 215) – тут присудок виражений фразеологією дієслівного типу зі значенням процесуальності), вирізняють парцельовані **складені іменні присудки**, напр.: *Ти тіль. Ти притіль. Смерк і довгий гуд / і зелень бань і золото торішнє – мертвіше тліну* (5, 305); *...аби світ / безнебим став. Вітчизною шалених / катованих катів* (5, 245) – дієслово-зв'язка належить до основного речення, іменна частина – до парцельованого.

Парцельовані присудки (**прості дієслівні**) у поезії Івана Гнатюка репрезентовані досить фрагментарно, проте займають рідкісну інтерпозицію, напр.: *Прийшли й сміялися з їх віри, / Тягли – що бачили – з комор* (1, 746).

Синтаксично-стильовою активністю у творчості досліджуваних поетів позначене парцельовання складних речень. За нашими спостереженнями, розмежуванню найчастіше підлягають складносурядні і складнопідрядні конструкції, рідше – безсполучникові.

Парцеляція складних синтаксичних конструкцій найбільш масштабно репрезентована у творчості Ліни Костенко. Експресивність висловлювання неабиякою мірою досягається завдяки парцельованню **складносурядних речень**:

а) з єднальними сполучниками: *Мені не спалось. І не спалось війську* (4, 110); *А я – убитий, лежу на дні. / І різні гади лазять по мені* (4, 159); *Аж раптом – грім. І підлетів до хати / зелений кінь / страшний огнедихатий...* (4, 159); *У казані заклекотили бульки. / І дух з'явився, без обох без рук, / аж не було чим запалити люльки* (6, 156); *Зброяр і джюра сплять вже, поморились. / І лицар спить* (4, 152); *Здають в оренду храми. / І мову нашу мають для зловтіх* (4, 144);

б) з протиставними сполучниками: *Отак живу. Молюсь до України. / Вона не чує. Але я молюсь* (4, 137); *Колісь у греків Янус був дволикий. / А в цих орел двоголовий. Заклює* (4, 132); *Віки ідуть. А нам усе амінь* (4, 141); *До суду вдався. Та продажні судді* (4, 108).

Як бачимо, моделі парцелятивів із єднальними та протиставними відношеннями є досить продуктивними в романі «Берестечко». Вони не тільки конкретизують думку, а й містять глибоку семантику, передають емоційно-почуттєвий світ ліричного героя.

Стилістично мотивованими є сурядні парцеляти в поезіях В. Стуса, серед яких вищелюємо поширені і непоширені, однорідні і неоднорідні компоненти, напр.: *Нехай поспить. І не займай. / Не треба* (5, 52); *І почекування / пречисті теж. І хороше чекати / і любо омилятися. І мати / за побратима свого двійника* (5, 287). У деяких поетичних текстах простежуються складносурядні парцельовані речення з наслідковим зв'язком, які посилюють ефект стилістичної виразності: *І я гукну. І край мене почує* (5, 201).

У поезії Л. Костенко не поступаються частотністю вживання і **парцельовані підрядні частини** зі значенням причини, мети, допустовості, умови. Вони здебільшого перебувають у дистантній позиції стосовно базової частини речення. Серед таких виокремлюємо:

а) підрядні мети, напр.: *Щоб мали свій Версаль. Щоб панство було вчене. / Щоб на жінках – едваби і кольє. / Щоб не до короля, але таки до мене / приїхав той Боплан чи той же Шевальє* (4, 99); *Щоб сявав мій палац. Щоб музика і сальви. / Щоб знали етикет. Щоб їли артишок* (4, 102); *Щоб двір у мене був. / Щоб танці відізорні. / Щоб з'їхались посли. Щоб цар гостював. / Щоб був піт, ділами й духом горній. / Щоб той мені піт хоч жінку оспівав* (4, 102);

б) з'ясувальні, напр.: *Він говорив польцизною рекомо, / Що люд говорить хтозна по-якому. / Що мова ця погана і невдатна. / для філософії різних непридатна. / Що з тої мови, попри всі старання /*

лише одна невіжа і блукання (4, 117); Вони не знали, що в моїй душі. / Чи вдячен я за ласку королівську (4, 109); Свою провину виправдаю – чим?! / Що зброя в короля не те що наші пристрої. / Що в нього Хубальдт, Страус, Радзивілл? (4, 121); Що був туман? Що третій год розруха / Що військо потерпало від дощу? / Кому скажу і хто мене послуха? / Чи ж думав я, що край занпацу?! (4, 122) – як свідчать наведені приклади, засобом розмежування парцелята часто є сполучник підрядності *що*; більшість парцельованих конструкцій поширені, а оформлення їх в окреме речення сприяє увиразненню семантики;

в) підрядні умови, напр.: Якби ми звичні до таких відвідин. / І шкельцем грати з королівських лож. / Щоб ми були появлені пред світом / в реляціях послів, в опініях вельмож (4, 99) – у проаналізованих текстах підрядні речення умови часто поєднуються з підрядним мети; стилістично маркованими виступають підрядні частини умови, які становлять одну синтаксичну єдність із предикатами: Я жив би з ними в мирі. Якби не безголові (4, 89);

г) підрядні причини: ці конструкції репрезентовані переважно одним парцелятом і займають контактну позицію щодо базової структури: Дідусь бурчить, як завше дідугани. / Що все не так, не те що в давнину. / Верстат свій крутить босими ногами. / Гладуцики сміються на тину (4, 123).

Прикметною ознакою поетичного синтаксису Василя Стуса є використання підрядних речень місця, допустовості, причини: В далеких, дожиттєвих ерах / твої розтанули сліди. / Де сиві ниви, в сум пойняті, / де чорне вороння лісів (5, 333); Це сонми сновидінь. Хоч солов'їв / байками не годують... (5, 52); ...на завтра хай видасться днина погідна / аби ми, нівроку, здорові були. / Бо завтра ж ми підєм стрічати кохану / журливу журавку – таку ж, як і ви (5, 323).

Неординарна творча манера митців простежується також у **безсполучникових парцельованих реченнях**. Вони відзначаються інформативною насиченістю висловлювання і часто мають висновковий характер: Я вже не я. Мене вже улекали (4, 10); Мене нема. Я згаріще. Я дим (4, 129); Я теж багаття. Погорю і вицхну (4, 103); Годуйте коней. Неблизька дорога (4, 29); Я розминаюсь із своїм народом. Та й краще так. Ніхто не прокляне (4, 29); Гуртуймося. Даремно віщунів / шукати, мов чотири вітри в полі (5, 312); Терпи, терпи – терпець тебе

шліфує, / сталить твій дух, отожд терпи, терпи. / Ніхто тебе в недолі не врятує, / але й не зіб'є з власної мети (5, 315); Прости. Не вистояли ми, / малі для власного розп'яття (5, 253). У таких дво- і трикомпонентних структурах прочитуємо причинний відтінок.

У деяких випадках безсполучникові парцеляти виражають наслідкові відношення, напр.: Він був король. Я мусів гнуть коліно (4, 93), або ж перший вказує на причину, а другий на наслідок в межах одного контексту, напр.: Готуйся до злету. Кінець животінню. / На тебе чатують світи-галаї (5, 277).

Ритмічним звучанням вирізняються безсполучникові речення з однорідними компонентами, які є семантично скоординовані, тобто співвідносяться із сурядними частинами [8, 346], напр.: Нарівні зі смертю – ми вже непоборні. / Нарівні зі смертю – сягаємо мет (5, 278).

Прикметними для ідіостилю В. Стуса є речення з цільовим значенням, де парцельовані частини безпосередньо пов'язані з дієсловом руху: Набирай же – свій смертельний розгін. / Треба щиро – день за днем перебути / Треба ніжно – вилокотати шал / серця! Треба виринути зі скрути, / як із рури – срібногорлий хорал (5, 285). Таке дублювання парцелятів суттєво підсилює, увиразнює семантику базової структури.

Висновки та перспективи досліджень. На прикладі вибраних поетичних дискурсів Івана Гнатюка, Ліни Костенко, Василя Стуса ми пересвідчилися, що парцеляція виконує важливу текстотвірну функцію, впливає на семантику слова, на формування авторського ідіостилю. Виявили, що у творах досліджуваних авторів парцелюються як прості, так і складні речення. Майже всі аналізовані конструкції перебувають у сильній синтаксичній позиції, що надає текстові концептуальної вагомості. Парцеляція в межах складносурядних, складнопідрядних та безсполучникових речень характеризує творчу манеру кожного автора, посилює ефект стилістичної виразності, емоційної напруги й водночас виступає засобом мовної економії, впливає на ритмомелодику тексту.

Матеріали та результати дослідження можуть бути використані при вивченні курсів сучасної української літературної мови, стилістики, лінгвістики тексту, а також застосовані у спецсеминарах із питань синтаксичної семантики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галів У. Парцеляція як домінанта поетичного синтаксису Ліни Костенко (на основі історичних романів у віршах «Берестечко» та «Маруся Чурай»). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2014. № 29. С. 47–55.
2. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 159 с.
3. Дегтярьова І. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27–38.
4. Загнітко А. П. «Душа тисячоліть шукає себе в слові». *Культура слова*. 1991. Вип. 41. С. 31–35.
5. Островська Л. С. Структурні моделі парцельованих конструкцій. *Український смисл*. 2017. № 2017. С. 252–263.
6. Чернушенко Н. М. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ ст. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 35. С. 128–135.

7. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 408 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гнатюк І. Хресна дорога : Поетичні твори. Харків : Майдан. 2004. 820 с.
2. Костенко Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 558 с.
3. Костенко Л. Маруся Чурай. Київ : Веселка, 1990. 159 с.
4. Костенко Л. Берестечко : історичний роман. Київ : Либідь, 2010. 232 с.
5. Стус В. Палімпсест : Вибране. Київ : Факт, 2003. 432 с.

REFERENCES

1. Haliv, U. (2014). Partseliatsiia yak dominanta poetychnoho syntaksysu Liny Kostenko (na osnovi istorychnykh romaniv u virshakh "Berestechko" ta "Marusia Churai") [Parcelyaciya as a dominant of Lina Kostenko's poetic syntax (from the historical novels "Berestechko" and "Marusya Churay")]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*, 29, 47–55 [in Ukrainian].
2. Danylchuk, D. V. (2006). Poetychnyi syntaksys Vasylia Stusa v aspekti khudozhnoi komunikatsii [Poetic syntax of Vasyl Stus in the aspect of artistic communication]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
3. Dehtiarova, I. (2009). Stylistychnyi syntaksys ukrainskoi postmodernistskoi prozy [Stylistic syntax of Ukrainian postmodern prose]. *Ukrainska mova*, 3, 27–38 [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. P. (1991). "Dusha tysiacholit shukaie sebe v slovi" ["The soul of millennia is looking for itself in the word"]. *Kultura slova*, 41, 31–35 [in Ukrainian].
5. Ostrovska, L. S. (2017). Strukturni modeli partselovanykh konstruksii [Structural models of parceled constructions]. *Ukrainskyi smysl*, 2017, 252–263 [in Ukrainian].
6. Chernushenko, N. M. (2013). Partseliatsiia yak zasib ekspresyvnoho syntaksysu ukrainskoi khudozhnoi literatury druhoi polovyny XX st. [The parceling phenomena as means of expressive syntax phenomena in the Ukrainian poetical language of the second half of the XX century]. *Linhvistychni doslidzhennia : zb. nauk. prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho un-tu im. H. S. Skovorody*, 35, 128–135 [in Ukrainian].
7. Shevchenko, T. V. (2007). Partseliatsiia v ukrainskomu poetychnomu movlenni druhoi polovyny XX st. [Parcelation in Ukrainian poetic speech of the second half of the XX century]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
8. Shulzhuk, K. F. (2004). Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyiv: Vyd. tsentr "Akademiia" [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Hnatiuk, I. (2004). Khresna doroha: Poetychni tvory [Way of the Cross: poetry]. Kharkiv: Mайдан [in Ukrainian].
2. Kostenko, L. (1989). Vybrane [Selected]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
3. Kostenko, L. (1990). Marusia Churai [Marusya Churai]. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
4. Kostenko, L. (2010). Berestechko [Berestechko]: istorychnyi roman. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Stus, V. (2003). Palimpsest: Vybrane [Palimpsest : Selected]. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'374:004.77

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.3>

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПОШУКУ В ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКАХ У СФЕРІ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Громко Т. В.

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

У статті проаналізовано методи пошуку в сучасних лексикографічних корпусах як необхідну умову підготовки сьгодні здобувача філологічної освіти. У сучасному світі технології надають багато можливостей для ефективної оптимізації макро- та мікроструктурних параметрів електронних словників – від їх створення до використання на практиці. Виділено філологічні компетенції, актуалізовані на всіх цих етапах. Розглянуто навички роботи з електронними словниками та розуміння методів пошуку як важливі вміння для здобуття освіти в галузі філології загалом та лінгвістики зокрема, оскільки передбачене використання різних форм подання інформації – тексту, звука, графіки та анімації – сприятиме розширенню обсягу та складу словникових статей. Вказано, що ці навички можуть допомогти студентам поповнювати та коригувати бази даних, раціонально структурувати інформацію та удосконалювати сучасний комплекс методів пошуку інформації.

Репрезентовано українські здобутки прикладної лінгвістики та вказано на мотиви навчання й актуалізації методів пошуку в електронних словниках, що стають все більш значущими в практичному застосуванні. Вони можуть допомагати користувачам через різних операторів та символи підстановки, які забезпечують широкий діапазон можливостей для пошуку, швидко знайти потрібну інформацію. Зазначено, що для лінгводидактичного пошуку особливо важливими є вербальний пошук із символами підстановки, шаблонами й фільтрами, які дають змогу поєднувати пошукові слова з операторами та знаходити орфографічні варіанти із символами підстановки.

Простежено етапи розробки електронного словника, його макроструктурні параметри, зокрема нормативність, повноту й доступність інформації, та мікроструктурний рівень, що орієнтують користувачів на використання різних методів пошуку. Докладно схарактеризовано три базові елементи пошуку – запит, ресурс та результат.

Окреслено значення електронних словників для розширення знань про мову та культуру, зокрема у процесі вивчення етимології слів, їхніх семантичних та стилістичних відтінків, аналізу прикладів уживання в різних контекстах, а також під час написання наукових робіт та перекладів.

Ключові слова: лінгводидактика, філологія, мовні компетентності, комп'ютерна лінгвістика, електронний словник, метод пошуку слова в корпусі.

Hromko T. V. Modern methods of searching in electronic dictionaries in the sphere of language teaching. The article analyzes search methods in modern lexicographic corpus as a prerequisite for a modern philology student preparation. Nowadays, technology provides many opportunities for effective optimization of macro- and microstructural parameters of electronic dictionaries – from their creation to their usage in practice. The author identifies philological competencies that are actualized at all these stages. The author considers the skills of working with electronic dictionaries and understanding of search methods as important education skills in the field of philology and linguistics, as it can help to expand the scope and composition of dictionary entries using various forms of information presentation, such as text, sound, graphics and animation. In addition, it is pointed out that these skills can help students to replenish and correct databases, rationally structuralize information and improve the modern complex of information retrieval methods.

The author presents the Ukrainian achievements of applied linguistics and points out the motives for teaching and updating search methods in electronic dictionaries, which are becoming increasingly important in practical application. They can help users quickly find the information they need by using a variety of operators and wildcards, which provides a wide range of search options. It is noted that for linguistic search, verbal search with wildcards, templates and filters is especially important, which allows combining search words with operators and searching for spelling variants with wildcards.

The author examines the stages of development of an electronic dictionary, its macrostructural parameters, such as normativity, completeness and accessibility of information, and the microstructural level, which will guide users to use various search methods, and analyzes the three basic elements of search – query, source and result.

According to the author, philologists and linguists can use electronic dictionaries to expand their knowledge of language and culture. For example, they can study the etymology of words, their semantic and stylistic connotations, and examples of usage in different contexts. In addition, electronic dictionaries can be useful when writing scientific papers and translations, helping to find accurate and appropriate words and expressions. Therefore, working with electronic dictionaries and knowledge of information retrieval methods are important in the field of linguodidactics.

Key words: linguodidactics, philology, language competencies, computer linguistics, electronic dictionary, corpus word search method.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У наш час перевага інформаційної складової діяльності людей над усіма іншими її формами стала вже очевидною [8, 241]. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп'ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [17, 444], вже і вчені кваліфікують як складову методології науки щодо оформлення та використання пошукових джерел. В Україні сьогодні можна констатувати інтенсивний розвиток комп'ютерної лексикографії як складової прикладної лінгвістики, який детерміновано як науковими потребами (оптимізація власне наукових досліджень [4] та іншої філологічної професійної діяльності – перекладу, мовної культури, уніфікація та стандартизація термінів тощо), так і екстранауковими (задоволення потреб стосовно достовірної інформації для широкого кола користувачів, пізнавальна навчальна діяльність та ін.). Такими є сучасні електронні словники – складні системи, що мають свої особливості функціонального, структурного та технологічного планів, що перебувають «вже на етапі проектування як складної системи з певною макроструктурою, організацією та параметризацією» [1, 98]. Електронні словники охоплюють різноманітні аспекти, які впливають на роботу та користування ними в різноманітних сферах суспільного життя. Функціональні особливості електронних словників включають, для прикладу, не тільки переклад слів, але й можливість визначення синонімів, антонімів, контекстуального значення та інших лінгвістичних відношень, параметри та маркери. Структурні особливості електронних словників передбачають певну макроструктуру та організацію, систему пошуку, яка допомагає знайти слово швидко та ефективно. Технологічні особливості електронних словників забезпечують параметризацію й оптимізацію їхньої роботи на певній платформі (наприклад, підтримка мобільної версії, оптимізованої для роботи на смартфонах та планшетах).

Актуалізація суспільних переваг електронних словників зводиться до можливостей оновлюватись та доповнюватись в режимі онлайн, що дозволяє користувачам отримувати нові та актуальні дані в режимі реального часу. Наприклад, український електронний словник «Словник.іа» має можливість оновлюватись кожні три місяці, щоб збагачуватись новими словами, фразеологізмами, термінами та іншою лексикою. Окрім того, сучасні електронні словники можуть мати різні функціональні можливості, які допомагають користувачам швидше та ефективніше знаходити потрібну інформацію, пристосовуватись до різних пристроїв та операційних систем, а також завантажуватись користувачами повністю на комп'ютер чи інший пристрій, що дає змогу працювати й без наявності Інтернету. Електронний словник можна легко знайти за допомогою пошукового поля. Крім того, він передбачає й додаткові функції – можливість перекладу, аудіоімови, приклади вживання та інші.

У теоретичній лексикографії електронний словник тлумачать як «абстрактний мовно-інформаційний об'єкт, що має визначальні риси у формі

певної низки системно-структурних ознак» [13, 12]. Водночас дослідники увиразнюють т. зв. «електронну складову» на тлі параметризації традиційної лексикографії, кваліфікуючи її як «відкриту дискретну структуру з автоматичними можливостями сприйняття вхідних сигналів, пошуку інформації, оформлення результатів і надання їх користувачеві» [1, 97]. Зауважмо, що електронна складова лексикографії – це новітній підхід до створення словників, який відрізняється від традиційної лексикографії, ґрунтованої на використанні паперових документів та покладанні великого значення на ручну обробку інформації.

Електронні словники дуже важливі для точності та швидкості пошуку, що впливає на результативність навчання та мотивацію студентів. Недостатня точність та повільний пошук можуть призвести до витрати часу та втрати інтересу до словника як інструменту навчання. Для розв'язання цих проблем необхідно вдосконалювати методи пошуку, використовуючи різні алгоритми, такі як лематизація, морфологічний та синтаксичний аналіз, та створювати інтерфейси, які спрощують пошук та забезпечують швидкий доступ до інформації.

Методи пошуку лінгвістичної інформації в електронних словниках є важливими для досліджень традиційної та комп'ютерної лексикографії, а також для розвитку мовної освіти та формування лінгвістичної компетентності. Електронні словники уможливають шукати інформацію за будь-якими критеріями та їхніми комбінаціями, що розширює можливості її інтерпретації. Це особливо важливо для вдосконалення технології проведення занять з мовознавчих дисциплін для студентів закладів вищої освіти.

Специфічною ознакою електронних словників є їхня *відкрита дискретна структура*. Це означає, що словник складається з окремих елементів (наприклад, слів, термінів, визначень тощо), які можуть бути змінені, доповнені або видалені залежно від потреб користувачів [10; 11].

Загалом же розвиток електронних словників сприяє покращенню якості мовленнєвої діяльності та забезпеченню широкого доступу до інформації різними мовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти електронних словників висвітлювали у своїх працях А. Баранов, Л. Беляєва, О. Єфремов, Я. Капранов, Є. Карпіловська, Л. Колодяжна, В. Широков, О. Чепик та інші. Використанню інформаційних технологій у системі лінгводидактики присвячено наукові розвідки В. Бадер, Л. Гаврилової, С. Данилюк, М. Лангенбах, А. Надолінської, М. Рудіна, І. Хижняк та інших. Особливо важливою й до кінця не розв'язаною на сьогодні лінгводидактичною проблемою є вивчення методів пошуку в електронних словниках. Нерозв'язаність цієї проблеми зумовлена низкою причин:

1. Електронні словники мають великий обсяг інформації, який зберігається в складній макроструктурі. Наприклад, словник може містити від сотень до мільйонів статей зі словами та їхніми значеннями, тлумаченнями, прикладами вживання, синонімами, антонімами, відмінюванням, фразеологізмами тощо.

А тому методи пошуку повинні бути досить точними й розумними, щоб забезпечити користувачам належний доступ до необхідної інформації. Наприклад, пошукові запити можуть містити не тільки слова, а й граматичні категорії, семантичні характеристики та інші параметри, які потрібно враховувати при пошуку.

2. Важливою є й швидкість одержання результату. Тому розробники електронних словників повинні забезпечити швидкий доступ до великої кількості даних та ефективні алгоритми пошуку, щоб користувачі могли знайти необхідну інформацію за короткий час [14].

3. Складна макроструктура електронних словників може ускладнювати процес пошуку. Оскільки словники мають різні формати та структури, необхідно використовувати різні методи пошуку для кожного словника [12]. Наприклад, деякі словники можуть мати алфавітний порядок розміщення слів, інші – структуру, яка відображає відношення між словами або навіть містить графічні елементи.

4. Розвиток технологій штучного інтелекту та машинного навчання вносить нові виклики в методи пошуку в електронних словниках: штучний інтелект може допомогти в пошуку в електронних словниках, але при цьому повинні бути розв'язані проблеми, пов'язані з недостатньою точністю відповідей, питаннями з розпізнаванням слів, пошуком відповідей на незрозумілі запити тощо.

Формулювання мети й завдань дослідження.

Метою нашого дослідження є розробка та вдосконалення методів пошуку в електронних словниках у сфері лінгводидактики для забезпечення високої точності та швидкості пошуку, що, своєю чергою, покращить результативність навчання та мотивацію студентів, а також допоможе уникнути недорозуміння та помилок у подальшій професійній діяльності. **Завдання** дослідження – розробити методику параметризації електронних словників для пошуку лінгвістичної інформації з використанням різних критеріїв та їхніх комбінацій; вивчити вплив застосування електронних словників на формування лексикографічної компетентності студентів та їхніх комунікативних навичок; дослідити можливість використання електронних словників для автоматичного перекладу текстів з мови на мову; розробити методи аналізу та систематизації лінгвістичної інформації, отриманої з електронних словників, з метою покращення лексикографічного спектру знань; дослідити можливості застосування онлайн-ресурсів та програм для навчання мовознавчих дисциплін з використанням електронних словників.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У наш час комп'ютерні технології забезпечують не тільки загальний суспільний прогрес, а й філологічні потреби людства в багатьох сферах людської діяльності, що продикувано використанням у ній більшості функцій мови. Серед цього потенціалу – електронна лексикографія, яка як сучасний продукт словникарства:

– має свої ґрунтовні методологічні основи та принципи укладання;

– є спадкоємницею лексикографічних традицій і враховує суб'єктивні фактори;

– визнає і фіксує змінність системи мови й мовних норм;

– має прагматичну зумовленість і відповідає суспільним потребам та запитам.

Безсумнівно, електронні словники спрощують та пришвидшують пошук необхідної інформації для працівників усіх сфер суспільного життя. Вони є ефективним інструментом для забезпечення доступу до необхідної лінгвістичної інформації усім працівникам різних сфер суспільного життя. Наприклад, перекладачам, журналістам, викладачам, студентам та іншим користувачам електронні словники допомагають знайти швидко та точно потрібне слово, визначити його семантику та граматичні особливості. А для філологів – це використання, набуття та опис лінгвістичних знань, оскільки філологічні дослідження вимагають великої кількості інформації, яку збирають з різних джерел, серед іншого й словників, і яка забезпечує більш ефективне студіювання.

Електронні словники сучасного формату мають певні особливості, зокрема: 1) використовують різні кольори, шрифти та інші візуальні ефекти; 2) зберігають великий обсяг інформації (наприклад, за рахунок використання гіперпосилань на джерела); 3) мають швидкісні пошукові можливості, що відкидають непродуктивні мовні одиниці; 4) спроможні робити закладки, виноски, картки та інші комп'ютерні опції для контенту; 5) можуть вбудовуватися в усі основні офісні програми, додатки та ін.

Такі переваги електронного словника актуалізовані в лінгводидактиці вищої школи щодо формування лексикографічної компетенції майбутніх філологів. За допомогою електронних словників можна розв'язати традиційні проблеми лексикографії, адже цей процес «дозволяє подолати традиційні суперечності лексикографії: між обсягом словника і зручністю користування ним; між повнотою опису лексичного значення і відповідністю ілюстративного матеріалу словника поточній мовно-культурній ситуації; між широтою лексикографічної концепції словника й обмеженістю його лексичної бази» [9, 103]. Використання електронних словників уможливує зберігати більше даних про слова, що допомагає користувачам отримувати повнішу й точнішу інформацію. Крім того, електронні словники можуть швидше та легше оновлюватися, що відповідає запитам сучасної мовної практики.

У лінгводидактиці наголошено на доцільності застосування інтерактивних методик під час викладання фахових філологічних дисциплін, таких як «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова», «Культура мовлення», «Прикладна лінгвістика» тощо. Інтерактивні методи передбачають активну участь студентів у процесі навчання, співпрацю між учасниками навчального процесу, створення навчальних ситуацій, які допомагають студентам не лише засвоювати нові знання, але й розвивати вміння спілкування, критичного мислення, творчого підходу до розв'язання завдань. Застосування цих методик (до того ж у форматі

дистанційного навчання) сприяє підвищенню мотивації студентів до навчання, забезпечує більш якісне засвоєння матеріалу та формування необхідних компетенцій.

Поглибленого вивчення фахових дисциплін, що реалізується в інтерактивних методиках вибірко-вих дисциплін мовознавчого циклу («Сучасна українська лексикографія», «Методика використання електронних словників»), що можуть викладатися за допомогою інтерактивних методик, потребують «Семантика і проблеми перекладу», «Концептуальна метафора і її використання в мові та літературі», «Історія української мови», «Теорія мовленнєвих актів», «Комунікативна компетентність» та інші.

Електронні словники спрямовані на поглиблення знань, стимулювання пізнавальної та вузькофахової активності на заняттях «Українська мова та культура мовлення» нефілологічного профілю [3], «Українська мова за професійним спрямуванням», «Культура фахового мовлення» тощо. У процесі підготовки здобувачів вищої освіти (а це викладання диверсифікується в перспективі сучасними студентами-філологами) використовують такі методики, як інтерактивне читання та аналіз текстів, робота з відео- та аудіоматеріалами, різні види ігор, дискусії, дебати тощо. Наприклад, студенти можуть аналізувати тексти на предмет наявності мовних помилок, розв'язувати кросворди та сканворди, створювати власні текстові матеріали, робити відео- та аудіо-записи з різноманітними завданнями тощо. Такі методики стимулюють студентів до активної участі в навчальному процесі, розвивають їхнє критичне мислення, уміння працювати в команді, ефективно спілкуватися та покращувати своє мовлення. Крім того, ці методики дозволяють студентам зрозуміти важливість культури мовлення та правильного використання української мови в різних сферах життя.

Одним із прикладів електронного видання є «Словники України», версія 3.0 (<https://www.ulif.org.ua/>), який є важливим засобом для використання словників такого типу в сфері лінгводидактики, оскільки має декілька особливостей, які роблять його зручним і корисним для використання під час викладання та вивчення мови: по-перше, за *обсягом* (містить більше 700 тисяч слів та словосполучень, що уможлиблює швидко знайти потрібне слово та його значення); по-друге, за *форматом* (електронний, доступний для використання, спрощений інформаційний пошук); по-третє, за *різноманітністю ілюстративного матеріалу* (крім слів і значень, містить приклади вживання слова в різних контекстах, синоніми та антоніми тощо). Програмовий корпус його складається з п'яти словникових підсистем-модулів (функцій). Інші такого типу ресурси, що знаходяться на платформі (а це «Етимологічний словник української мови»; «Географічна номенклатура України»; «Фразеологічний словник української мови»; «Словник-довідник з іншомовних слів української мови»; «Словник антонімів української мови»), реально можуть сприяти розвитку лексичного запасу студентів, підвищенню рівня знань з української мови та культури мовлення, а також вдосконаленню викладання мови в навчальних

зкладах. Для поглиблення знань, стимулювання пізнавальної та вузькофахової активності студентів нефілологічного профілю, тобто з різних сфер знань та дисциплін, прислужаться «Енциклопедичний словник», «Словник з інформатики та комп'ютерної техніки», «Словник з питань зовнішньої політики та міжнародних відносин», «Словник з питань економіки та бізнесу», «Медичний словник», «Технічний словник», «Словник аббревіатур та скорочень» тощо.

Безперечною перевагою електронних словників над паперовими є розширення можливостей пошуку інформації і необмеженість упорядкування вмісту. Так, упорядкування контенту паперового словника обмежене фізичними характеристиками самого словника – розміром, кількістю сторінок, обсягом матеріалу тощо. Це призводить до лімітування кількості слів, які можуть бути включені до словника, а також до труднощів з пошуком необхідної інформації через нестабільність алфавітного порядку слів і нестачу зручних інструментів пошуку. На противагу цьому упорядкування контенту електронного лексикографічного продукту не обмежене фізичними характеристиками, оскільки весь контент може бути збережений в електронному форматі, що збільшує кількість слів у словнику та уможлиблює зберігати додаткову інформацію, зокрема, приклади вживання слова, його синоніми, антоніми та інше. Також електронні словники зазвичай мають зручні інструменти для пошуку та фільтрування інформації, що значно полегшує користуватися ними.

Подальший науково-технічний розвиток спроможний піднести на високий рівень можливості параметризації, маркування та інші структурні елементи, спрямовані на пошук інформації, серед іншого й лінгвістичної. До таких, для прикладу, належать лінгвістичні інструменти у вигляді даних історичної лексикографії, діалектології та етнолінгвістики. Так, науково-технічний розвиток з його новими досягненнями параметризації, маркування та інших структурних елементів дає змогу розширювати можливості електронних словників у напрямку покращення системи пошуку інформації, створювати більш точні й ефективні засоби пошуку, що забезпечує швидкий і точний доступ до потрібної лінгвістичної інформації для різних груп користувачів. Фахівці з лінгвістично-інформаційного забезпечення зазначають: «засоби і, відповідно, технології мають носити комплексний характер і об'єднувати цілий ряд концептуальних парадигм, адже навряд чи варто сподіватися, що одна схема здатна охопити все різноманіття когнітивних ситуацій, що виникають в процесі інтелектуального оброблення текстів з метою екстракції з них знань» [5, 30].

Лінгвістична інформація такого плану, тобто дані, що пов'язані з мовою, її структурою, граматиною, лексикою, фонетикою та іншими аспектами мовленнєвої діяльності, потребує постійного наповнення, поновлення та перегляду [16, 312]. В електронних словниках висхідну інформацію представлено у вигляді структурованого контенту, який з часом потребує перегляду використовуваних методів, таких як моніторинг мовного матеріалу, збір даних з мовних корпусів, аналіз лінгвістичних тенденцій тощо. Таким

чином, розробники електронних лексикографічних продуктів постійно вдосконалюють та поповнюють контент для забезпечення користувачів якісною та актуальною лінгвістичною інформацією [6, 75–90].

В україністиці такий підхід актуальний введенням нової джерельної бази, накопиченням свідчень з філології [15] та інших галузей знань для інтерпретації семантики, а також виявлення фонетичних і морфологічних варіантів, спричинених історичними правописними позиціями тощо. Дослідники української діалектології зосереджуються на вивченні різних аспектів усного мовлення. Одним з прикладів застосування такого підходу є використання нової джерельної бази, яка містить текстові матеріали – літературні твори, наукові дослідження, періодичні видання, інтернет-ресурси тощо – з різних джерел. Ці матеріали можуть бути використані для аналізу та порівняння лексичних одиниць, синтаксичних структур, стилістичних особливостей тощо. Інший приклад застосування такого підходу – це накопичення свідчень з філології та інших галузей знань для інтерпретації семантики. Наприклад, можна вивчати значення певного слова в різних часових періодах – залежно від соціокультурного контексту та інших факторів – чи різні варіанти вимови й написання слів, зумовлені історичними правописними позиціями.

У цілому застосування такого підходу дає змогу збільшити обсяг та урізноманітнити лінгвістичну інформацію, використовувану для різних цілей, зокрема розробки нових словників, дослідження синтаксичних та семантичних структур, аналізу літературних творів тощо, адже дані електронних словників актуальні для студій з української мови та літератури.

Для лінгводидактики такий підхід є вторинним, бо первісно лінгвістична інформація слугує науковим розвідкам, реальним корпусним дослідженням, які, до речі, спроможні проводити здобувачі освіти. З метою підвищення рівня мовної компетентності необхідно належно володіти мовою, мати відповідний рівень знань. Здобути такий рівень знань – означає засвоїти необхідний теоретичний матеріал з фонетики, лексики, морфології, синтаксису тощо. Ця інформація потрібна, щоб студенти могли розуміти мовні правила та застосовувати їх у своєму мовленні. Проте вона є результатом наукових досліджень та розвідок, проведених фахівцями-лінгвістами. Тому для лінгводидактики ця інформація є вторинною, адже її вже дібрали та опрацювали відповідні науковці, необхідною лише для викладання та навчання мови, тоді як для наукових досліджень у галузі лінгвістики вона є первинною. Отже, лінгводидактика використовує результати лінгвістичних досліджень, а не є їх прямим джерелом.

Національний електронний корпус української мови (uacorus.org) – це спеціалізована база даних, яка орієнтована на зберігання та обробку повного обсягу лінгвістичної інформації про українську мову у вигляді словників та текстових матеріалів, – наприклад, Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК) [7]. На перспективу

Національний електронний корпус української мови мав би охопити увесь обсяг її лінгварію (визначення наше [4]. – Т. Г.). Збільшення обсягу лінгварію мови передбачає відповідно збільшення кількості слів, фраз, термінів та інших лексичних одиниць, використовуваних у мові, чого методично досягають додаванням нових слів та фраз до мови, розширенням значень наявних слів, а також внесенням змін у морфологію та синтаксис мови. Водночас це становить важливий процес для лінгвістичної фіксації розвитку мови та її адаптації до змінних потреб спілкування. Наприклад, у сучасному світі з'являються нові технології та індустрії, що потребують нових термінів та понять, тому додавання їх до мови є необхідним для збереження її актуальності та використання в повсякденному житті.

Це також можна вважати прикладним аспектом лінгвістики, оскільки створення та розвиток електронних лексикографічних продуктів, серед іншого електронних словників та корпусів текстів, має практичне значення для різних, пов'язаних з мовою галузей, включаючи лінгводидактику, переклад, мовні технології та ін. Крім того, у процесі розробки таких продуктів використовуються різні лінгвістичні методи, зокрема корпусний аналіз, лексикографія, фонетика, морфологія та інші, які водночас представляють однойменні розділи лінгвістики та репрезентують структурні мовні рівні.

Тільки такі умови можуть забезпечити доступ до лінгвістичної інформації для наукового використання. І тільки інформація з електронних словників може кваліфікуватися як достовірна, якщо вона базується на достатньо об'єктивних фактах, доказах, підтверджена авторитетними джерелами, а також коли вона не суперечить вже встановленим науковим знанням та принципам.

В Україні відбувається інтенсивний розвиток комп'ютерної лексикографії, яка є складовою прикладної лінгвістики. Цей розвиток детермінований як науковими потребами, так і екстранауковими. Наукові потреби передбачають оптимізацію наукових досліджень, перекладу, мовної культури, уніфікацію та стандартизацію термінів; екстранаукові – задоволення попиту на достовірну інформацію для широкого кола користувачів, пізнавальну навчальну діяльність тощо.

Методика навчання пошуку в електронних словниках спроможна усунути низку пов'язаних із цим проблем. Одна з них – проблема, яка полягає в невдалому пошуку студентом-філологом певної інформації, що може призвести до втрати часу та зневаги до електронного словника як інструменту навчання. Крім того, недостатня точність заданого пошуку може спричинити помилки добору тих чи тих слів (зокрема, й термінів) або їхніх значень, що матиме свій негативний вплив у подальшій професійній діяльності. Для уникнення цього потрібно вдосконалити методи пошуку, що базуються на різних алгоритмах, таких як лематизація, морфологічний аналіз та синтаксичний аналіз. Важливо розробляти інтерфейси, які спрощують пошук та забезпечують швидкий доступ до інформації. Наприклад, деякі електронні словники мають можливість

автозаповнення у процесі введення часткового запиту, що значно полегшує сам процес.

Істотним є і врахування потреб та вимог користувачів з метою досягти максимальної ефективності використання електронного словника. Для цього можна проводити опитування та аналізувати статистику використання електронного словника користувачами.

Отже, розвиток методів пошуку є важливим напрямом розвитку електронної лексикографії, що забезпечує швидкий та точний пошук необхідної інформації.

Електронний словник, як уже зазначалося, має більш досконалі методи пошуку. Перший, що є основним з них, – пошук у записах, вважається аналогічним алфавітному пошуку в паперовому словнику. При цьому в межах електронного ресурсу провадять введення до відповідного поля пошукового слова-запиту. Така технологія забезпечує пошук інформації будь-яким мовцем, а не лише філологом.

Другий тип лінгводидактичного пошуку можна віднести до вузькоспрямованих. При ньому словник пропонує синоніми до введеного пошукувачем слова. І саме філолог на основі знань словотлумачення зі знаннями стилістичного маркування спроможний дібрати відповідну вокабулу або словозмінну норму. Місія філолога полягає в тому, щоб забезпечити точність інформації, яка міститься в словнику. Філолог повинен знати правильні тлумачення слів, їхнє стилістичне забарвлення та інші особливості вживання, щоб допомогти користувачам знайти потрібне слово з максимально точним значенням. Це допомагає забезпечити якість лінгвістичної інформації в електронних словниках та підвищити корисність їх для користувачів. Для широкого загалу мовців додатковою функцією виступає запропонована добірка слів-паронімів у разі неправильного (з помилкою) введення пошукового слова користувачем. Функція запропонованої добірки слів-паронімів може допомогти користувачеві знайти потрібне слово, якщо він ввів його з помилкою або упустив деякі букви. Це – одна зі стратегій для поліпшення користування електронним словником та полегшення доступу до лінгвістичної інформації.

Розширений пошук дає змогу філологу-користувачеві не тільки знаходити в словниковому контенті визначення, приклади тощо, а й на перспективу у відкритому доступі (а то й у складі колективу авторів) фахово працювати над удосконаленням його складу та змісту. Лінгводидактика власне і є фаховим пошуком у царині філології, у якому форматі чи історичному відрізку ми б не знаходилися.

Важливим для лінгводидактичного пошуку є вербальний пошук із символами підстановки, шаблонами і фільтрами. Він дозволяє поєднувати пошукові слова з операторами та здійснювати пошук орфографічних варіантів із символами підстановки. Такі здібності розширюють творчий потенціал майбутніх філологів. Пошук в електронних словниках є важливим інструментом для розвитку різних мовних компетенцій – таких як:

1. Лексична компетенція – здатність розуміти та використовувати лексичні одиниці мови. Пошук

в електронних словниках дає змогу знайти значення слів, їхні синоніми та антоніми, фразеологічні одиниці тощо.

2. Граматична компетенція – здатність користуватися граматичними правилами мови. Електронні словники можуть містити інформацію про граматичні форми слів, правильне написання та вживання граматичних конструкцій.

3. Комунікативна компетенція – здатність ефективно спілкуватися мовою. Електронні словники допомагають знайти відповідні слова та вирази для висловлення своїх думок та ідей.

4. Культурна компетенція – здатність розуміти культурні особливості мови та її використання. Електронні словники можуть містити інформацію про культурні аспекти мови, зокрема фразеологізми, ідіоми та інші вирази, що вживаються в конкретному культурному контексті.

До інших додаткових у сфері лінгводидактики методів належать пошук споріднених слів та етимології, пошук за анаграмами та позначками, вдосконалений пошук за вимовою, фонопошук тощо [2, 179].

Аналіз методів пошуку, застосованих в електронних словниках, визначає три основних параметри розширення можливостей: *запит*, *ресурс*, *результат*, які на сучасному етапі репрезентують методологію пошуку, тобто є базовими.

Методологічно закономірно, що типи *запитів* корелюють з діапазоном типів пошуку: а) за точним конкретним словом; б) за неповним словом; в) за приблизним виразом (флексивна форма чи орфографічна подібність); г) за анаграмою; ґ) за поєднанням двох або більше слів; д) за різними фільтрами (частина мови, тематичне поле, мова та низка інших лінгвістичних поміток). Запит є основним елементом, який вказує на те, що саме користувач шукає. У лінгводидактиці запит може бути будь-яким текстом, звуком, зображенням або комбінацією цих елементів. Запит допомагає зорієнтуватися з об'єктом пошуку та визначити необхідні параметри для отримання релевантних результатів.

Ресурс – це база даних з необхідною інформацією. У лінгводидактиці ресурс може бути електронним словником, енциклопедією, базою даних термінології тощо. Для забезпечення ефективного пошуку в лінгводидактиці ресурс повинен мати відповідний функціонал та властивості – передусім швидкість пошуку, точність результатів, наявність функції автозаповнення та інші. Серед типів ресурсів, тобто конкретних розділів, які містять пошукову інформацію, вирізняють: поле введення, поле контенту, індекс тематичного поля, поле доступу до зовнішніх посилань.

Кожний пошук має увінчатися *результатом*, а отже, і пошук інформації. Результат – це інформація, яку користувач отримує після пошуку. У лінгводидактиці результатом, який повинен бути релевантним та відповідати запиту користувача, може бути список слів, фраз, синонімів, антонімів, тлумачень тощо. У методиці пошуку в електронному словнику такий результат забезпечує інформація, яку користувач отримує після запиту. Для лінгводидактичного пошуку це зазвичай запис з інформацією про слово.

Така інформація охоплює: тлумачення слова (увесь спектр філіації значень); граматичну природу його (частинимовну належність слів, функціонал слова у реченні); ілюстрації, тобто використання слова в контексті (у художніх творах з урахуванням стилістичного маркування); вимову (для прикладу, транскрипція за МФА (міжнародним фонетичним алфавітом)); етимологічні дані тощо. До того ж це може бути інформація не тільки про слово, а й про словосполучення або список слів, що відповідають запису в електронному словнику. У поодиноких випадках результатом слугує зображення (біологічні визначники, файли у форматі pdf та ін.), а також аудіо- та відеофайли.

Висновки та перспективи досліджень. Увесь спектр методів пошуку в електронній лексикографії залежить від типу словника та його параметрів. Наприклад, відповідно до типу словника, можна визначити його рівень деталізації, охоплення лексичного матеріалу, спрямованість на конкретну аудиторію, наявність тлумачень, прикладів вживання та інших функціональних можливостей. Параметри словника важливі й для методів пошуку в електронній лексикографії. Як зазначалося, для словників, що охоплюють велику кількість слів, можуть застосовуватися методи пошуку з використанням фільтрів та розширених параметрів пошуку, що дають змогу швидко та ефективно знаходити потрібну інформацію. Також можуть використовуватися методи пошуку за алфавітом, за ключовим словом, за специфічними характеристиками слів (наприклад, частинами мови, стилістичними ознаками, семантичними полями тощо).

Залежність від типу словника та його параметрів, яку покладено в основу лінгводидактичного

принципу навчання, сприяє оновленню використаних методів пошуку в електронній лексикографії як явищеві постійних технологічних змін на перспективу. У подальшому вже на етапі створення електронного словника необхідно враховувати його функціональні можливості та визначати оптимальні методи пошуку, щоб забезпечити користувачам максимальну зручність та ефективність використання.

Базові елементи пошуку – запит, ресурс, результат – утілюють можливості пошуку як у лінгводидактиці, так і в інших сферах суспільного використання цифрових носіїв. Вони дозволяють здійснювати ефективний та результативний пошук лінгвістичної інформації, взаємодіють між собою і залежать від типу словника та його параметрів, які детермінують обсяг та якість інформації, доступної користувачеві. Сучасні технології надають можливості для ефективної оптимізації макро- і мікроструктурних параметрів електронних словників – від створення їх до використання на практиці. До того ж філологічні компетенції актуалізовані на всіх цих етапах. А тому методи пошуку в електронних словниках вже при здобуванні освіти філолога, зокрема лінгвіста, на перспективу сприятимуть унікальним умінням: розширяти обсяг і склад словникових статей за рахунок різних форм подання інформації (тексту, звука, графіки, анімації), поповнювати та коригувати бази даних, раціонально структурувати інформацію, а також удосконалювати сучасний комплекс методів пошуку інформації. Крім того, електронні словники можуть бути корисними у процесі написання наукових робіт та перекладів, допомагаючи знайти точні та відповідні слова та вирази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балалаєва О. Ю. Особливості структури електронного словника. *Міжнародний філологічний часопис*. 2021. № 13 (2). С. 87–98.
2. Балалаєва О. Ю. Методи пошуку в електронних словниках. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень* : матеріали IV Міжнародної наукової конференції (4 листопада 2022 року, м. Тернопіль). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 178–179.
3. Громко Т. В. Метод понятійно-термінологічного пошуку в інформаційному масиві як інструмент юридичної діяльності. *Актуальні проблеми національного законодавства* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 листопада 2022 року, м. Кропивницький). Кропивницький, 2022. Ч. 1. С. 59–61.
4. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 452 с.
5. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 1 : Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури / ред. В. А. Широков. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 271 с.
6. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 2 : Граматичні системи / ред. В. А. Широков. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 300 с.
7. Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК) / укл. М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2022. URL: <http://uacorpus.org/Kyiv/ua>
8. Ніколаєнко С., Шинкарук В., Ковальчук В., Кочарян А. Використання BIG DATA в освітньому процесі сучасного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60. Вип. 4. С. 239–253.
9. Помирча С. В., Пучков І. Р. Електронні словники з української мови як засіб формування лексикографічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 59. № 3. С. 103–113.
10. Симоненко Л. О. Термін у загальномовних словниках. *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчуківі*. Київ : КММ, 2013. С. 218–225.
11. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.
12. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.

13. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія. Київ : Наукова думка, 2011. 352 с.
14. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ : Наукова думка, 2004. 328 с.
15. Hromko T. V. Methods of collecting material for speech description. *Paradigmatic view on the concept of world science* : collection of scientific papers “ΛΟΓΟΣ” with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), August 21, 2020. Toronto, Canada : European Scientific Platform, 2020. P. 99–101.
16. Pastor V., Alcina A. Search techniques in electronic dictionaries : a classification for translators. *International Journal of Lexicography*. 2010. № 23 (3). P. 307–354.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

REFERENCES

1. Balalaieva, O. Yu. (2021). Osoblyvosti struktury elektronnoho slovnyka [Peculiarities of the electronic dictionary structure]. *Mizhnarodnyi filolohichnyi chasopys*, 13 (2), 87–98 [in Ukrainian].
2. Balalaieva, O. Yu. (2022). Metody poshuku v elektronnykh slovnykakh [Search methods in electronic dictionaries]. *Problemy ta perspektyvy realizatsii ta vprovadzhenia mizhdysyplinarnykh naukovykh dosiahnen: materialy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (4 lystopada 2022 roku, Ternopil)*. Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma, 178–179 [in Ukrainian].
3. Hromko, T. V. (2022). Metod poniatiino-terminolohichnoho poshuku v informatsiinomu masyvi yak instrument yurydychnoi diialnosti [The method of conceptual and terminological search in the information array as a tool of legal activity]. *Aktualni problemy natsionalnoho zakonodavstva: zb. materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (17 lystopada 2022 roku, Kropyvnytskyi)*. Kropyvnytskyi, 1, 59–61 [in Ukrainian].
4. Hromko, T. V. (2021). Metodolohiia ta dosvid deskryptsii hovirky [Methodology and experience of idiom description]: monohrafiia. Dnipro: Seredniak T. K. [in Ukrainian].
5. Lnhvistychno-informatsiini studii (2018): pratsi Ukrainskoho movno-informatsiinoho fondu NAN Ukrainy [Linguistic and information studies: works of the Ukrainian language and information fund of the National Academy of Sciences of Ukraine]: u 5 t. T. 1: Naukova paradyhma ta osnovni movno-informatsiini struktury [Scientific paradigm and basic linguistic and informational structures] / V. A. Shyrovkov (ed.). Kyiv: Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Lnhvistychno-informatsiini studii (2018): pratsi Ukrainskoho movno-informatsiinoho fondu NAN Ukrainy [Linguistic and information studies: works of the Ukrainian language and information fund of the National Academy of Sciences of Ukraine]: u 5 t. T. 2: Hramatychni systemy [Grammatical systems] / V. A. Shyrovkov (ed.). Kyiv: Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK) (2017–2022). [General regionally annotated corpus of the Ukrainian language (GRAK)] / M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Starko, T. Nikolaienko ta in. (eds.). Kyiv, Lviv, Yena. Retrieved from: <http://uacorporus.org/Kyiv/ua> [in Ukrainian].
8. Nikolaienko, S., Shynkaruk, V., Kovalchuk, V. & Kocharian, A. (2017). Vykorystannia BIG DATA v osvithnomu protsesi suchasnoho universytetu [Using BIG DATA in the educational process of a modern university]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 60 (4), 239–253 [in Ukrainian].
9. Pomyrcha, S. V. & Puchkov, I. R. (2017). Elektronnii slovnyky z ukrainskoi movy yak zasib formuvannia leksykohrafichnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly [Electronic dictionaries of the Ukrainian language as a means of forming the lexicographical competence of future primary school teachers]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 59 (3), 103–113 [in Ukrainian].
10. Symonenko, L. O. (2013). Termin u zahalnomovnykh slovnykakh [The term in common language dictionaries]. *Ukrainska i slovianska tлумachna ta perekladna leksykohrafiia. Leonidovi Sydorovychu Palamarchukovi*. Kyiv: KMM, 218–225 [in Ukrainian].
11. Taranenko, O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movy (kinets XX – pochatok XXI st.) [Updated models in the word-formation system of the modern Ukrainian language (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
12. Tomilenko, L. M. (2015). Terminolohichna leksyka v suchasniï tлумachniï leksykohrafiï ukrainskoi literaturnoi movy [Terminological lexicon in the modern explanatory lexicography of the Ukrainian literary language]. Ivano-Frankivsk: Foliant [in Ukrainian].
13. Shyrovkov, V. A. (2011). Kompiuterna leksykohrafiia [Computer lexicography]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Shyrovkov, V. A. (2004). Fenomenolohiia leksykohrafichnykh system [Phenomenology of lexicographic systems]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Hromko, T. V. (2020). Methods of collecting material for speech description. *Paradigmatic view on the concept of world science*: collection of scientific papers “ΛΟΓΟΣ” with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), August 21, 2020. Toronto, Canada: European Scientific Platform, 99–101.
16. Pastor, V. & Alcina, A. (2010). Search techniques in electronic dictionaries: a classification for translators. *International Journal of Lexicography*, 23 (3), 307–354.

DICTIONARIES

17. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2005) [Big explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / Busel, V. T. (ed.). Kyiv, Irpin: VTF “Perun” [in Ukrainian].

УДК 32:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.4>

ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «УКРАЇНА» В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дивнич Г. А.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Україна наразі є у фокусі уваги багатьох країн світу, і це знаходить своє відображення в англomовному політичному дискурсі, демонструючи ставлення політиків до нашої держави та до подій, які в нас відбуваються. Водночас високий динамізм соціально-політичних зрушень в Україні та активні бойові дії не можуть не впливати на палітру мовних засобів, використовуваних стосовно неї. Тому метою нашого дослідження було провести порівняльний аналіз лексико-семантичного поля «Україна» в англomовному політичному дискурсі в часовому просторі з лютого 2022 року до січня 2023 року на предмет виявлення змін та характерних лексем. Для досягнення поставленої мети опрацьовано матеріали публічних виступів визначних персоналій у політичному дискурсі країн-партнерів України, а саме: Президента Сполучених Штатів Америки Джо Байдена, колишнього Прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона та нинішнього Прем'єр-міністра Великої Британії Ріші Сунака, Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина Олафа Шольца.

Встановлено, що образ України в англomовному політичному дискурсі відображає зміни, які відбуваються в житті держави на міжнародному рівні. Деякі лексеми міцно закріпились у лексико-семантичному полі «Україна», як-от: **народ, держава, незалежна, вільна тощо**. Водночас інші змінюють свою позицію відносно ядра цього поля – залежно від подій в Україні, наприклад: «Збройні сили України» активно присутні у всіх проаналізованих виступах літа 2022 року під час активного контрнаступу. Також відмічено, що на початку повномасштабної військової агресії Росії в лексико-семантичному полі «Україна» найбільш питому вагу становили дієслова на позначення предметності України. Улітку 2022 року відбулося зростання частотності дієслів, які виражають модальність суб'єктності України.

Простежено позитивне забарвлення лексико-семантичного поля «Україна» в англomовному політичному дискурсі. Об'єктивно це зумовлено військовою агресією Росії в Україні. Фактичний матеріал структуровано мікрополлями: «військові дії», «зовнішня підтримка», «країна», «люди». Лексеми в мікрополях децю зміцнюються відповідно до ситуації в країні та її позиції на міжнародному рівні.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, Україна, політичний дискурс, ядро, периферія, динаміка.

Dyvnych H. A. Dynamics of the lexico-semantic field "Ukraine" in English political discourse. Ukraine is currently in the focus of attention of many countries of the world, and this is reflected in the English-language political discourse, demonstrating the attitude of politicians towards our country and the events that are happening in our country. At the same time, the high dynamism of socio-political changes in Ukraine and active hostilities cannot but affect the range of language tools used in relation to it. Therefore, the purpose of our study was to conduct a comparative analysis of the lexical-semantic field "Ukraine" in English-language political discourse in the time period from February 2022 to January 2023 to identify changes and characteristic lexemes.

To achieve this goal, the materials of public speeches of prominent personalities in the political discourse of Ukraine's partner countries were analysed, namely: the President of the United States of America Joe Biden, the former Prime Minister of Great Britain Boris Johnson and the current Prime Minister of Great Britain Rishi Sunak, NATO Secretary General Jens Stoltenberg and Chancellor of the Federal Republic of Germany Olaf Scholz.

It was established that the image of Ukraine in the English-language political discourse reflects the changes taking place in the life of the state at the international level. For instance, the word "war" is present in the lexico-semantic field "Ukraine" at different times, but it is outnumbered by the lexeme "Ukrainian Armed Forces" in the summer period, while the lexeme "Ukrainian people" is gradually replaced with "Ukrainians". It was also noted that at the beginning of the full-scale military aggression of Russia, in the lexico-semantic field "Ukraine" the largest share were verbs expressing the objectivity of Ukraine, at the same time, in the summer there was a significant increase in the role of Ukraine as a subject of action.

Generally, the lexico-semantic field "Ukraine" in the English-language political discourse is characterized by a positive colouring and the growth of its subjectivity. Unfortunately, it is currently closely linked with Russia's military aggression in Ukraine, thus it is possible to distinguish the following microfields as: "military actions", "foreign support", "country", "people". The lexemes in the microfields are slightly changing reflecting the situation in the country and its position on the international level.

Key words: lexical-semantic field, Ukraine, political discourse, core, periphery, dynamics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Живий характер мови приводить до динаміки її структурних утворень, їх зміни

в часі відповідно до розвитку мови під впливом різних суспільних факторів. Передусім це стосується лексичної системи мови, нових мовних одиниць,

які в ній з'являються, а також нових семантичних зв'язків, що розвиваються між наявними лексемами. З огляду на останні події в Україні, зокрема військову агресію Російської Федерації, актуальними постають питання, пов'язані зі змінами, які не могли не відбутись за цих обставин у лексико-семантичному полі «Україна», особливо в англomовному політичному дискурсі – між провідними політичними діячами на міжнародній арені. Водночас науковий інтерес становить рівень цих змін – чи змогли соціальні зрушення зумовити заміни мовних одиниць у ядрі аналізованого лексико-семантичного поля, чи, незважаючи на історичність моменту, торкнулись лише його периферії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні праці вітчизняних та іноземних науковців присвячені дослідженню лексико-семантичних полів. Йдеться, серед іншого, і про публікації останніх років, у яких з'ясовано особливості лексико-семантичних полів різних лексем в українськомовному та іншомовних дискурсах (О. Антіпов, К. Близнюк, О. Гурова, Н. Засанська, К. Матлага, О. Трусова та ін.). В інших студіях лексико-семантичне поле постає як елемент мовної картини світу (К. Гладченко, С. Липка та ін.) чи його досліджують на матеріалі різних жанрів та стилів (Д. Духно, О. Кучерук, С. Лутова, О. Медвідь та ін.).

Лексико-семантичне поле концепту *УКРАЇНА* досліджене в роботах вітчизняних науковців: Н. Гуменюк (оцінний складник концепту *УКРАЇНА*), О. Кучерук (атрибутивні одиниці лексико-семантичного поля «Україна»), Т. Сушич (образ України в мовній картині світу канадських українськомовних поетів). Водночас, як зазначає О. Юрченко, динамічний розвиток мови вимагає постійного аналізу змін на всіх рівнях, зокрема й семантичної структури лексичних одиниць [4, 133]. І такі зміни мають моментальний вплив на системні відношення в лексико-семантичних полях [3, 126]. Праць, присвячених останнім змінам у лексико-семантичному полі «Україна», не виявлено, що актуалізує порушену нами проблему.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – провести порівняльний аналіз лексико-семантичного поля (ЛСП) «Україна» в англomовному політичному дискурсі в часовому просторі з лютого 2022 року до січня 2023 року. **Завдання** дослідження – проаналізувати тексти публічних виступів закордонних лідерів в англomовному політичному дискурсі за період з лютого 2022 року до січня 2023 року; виокремити лексеми що входять до ЛСП «Україна» в окремих часових відтинках за цей період, що співставні зі значними військовими та соціальними зрушеннями в Україні; простежити сталість чи динаміку цих лексем; схарактеризувати знайдені відмінності або схожі ознаки.

Матеріалом пропонованого дослідження слугують тексти публічних виступів визначних персоналій у політичному дискурсі країн-партнерів України, а саме: Президента Сполучених Штатів Америки Джо Байдена (вісім виступів), колишнього Прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона та нинішнього Прем'єр-міністра Великої

Британії Ріші Сунака (вісім виступів), Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга (вісім виступів) та Канцлера Федеративної Республіки Німеччина Олафа Шольца (вісім виступів). Вибрані виступи відбувалися упродовж зазначеного в меті дослідження часового відтинку та були презентовані публічно з їх розміщенням на офіційних сайтах: Інформаційному вебсайті державного сектора Сполученого Королівства, сайті Білого Дому, Посольства США в Україні, Організації Північноатлантичного договору.

У роботі використано компонентний аналіз (для виокремлення сем лексико-семантичного поля), статистичний аналіз (для вимірювання частоти вживання мовних одиниць), а також зіставно-типологічний метод (для порівняння ЛСП «Україна» у різні відтинки часу).

Наша гіпотеза щодо помітної динаміки ЛСП «Україна» в англomовному політичному дискурсі пов'язана зі значними соціальними, суспільно-політичними зрушеннями, які відбулися й продовжують відбуватись унаслідок війни Росії в Україні. Політичні виступи згруповано відповідно до декількох відтинків часу, які, на нашу думку, можуть мати помітні зміни у ЛСП «Україна»: 1) лютий-березень 2022 року як початок повномасштабної агресії Росії; 2) червень-серпень 2022 року як період зміцнення віри в Збройні сили України; 3) грудень 2022 року – січень 2023 року – напружені бої під Бахмутом та у східних областях, збільшення кількості розмов про майбутню перемогу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова є системою систем, і жодна мовна одиниця не знаходиться в ній відокремленою. На підставі змістових, поняттєвих або функціональних спільностей мовні одиниці об'єднуються в лексико-семантичні поля (ЛСП), які формують складну систему взаємозв'язків мовних одиниць на різних рівнях та знаходяться в постійному русі.

Загалом для ЛСП характерним є: 1) семантичні кореляції між його складниками; 2) системність відношень його складників; 3) взаємозалежність та взаємозумовленість складників; 4) відносна автономність лексико-семантичного поля; 5) безперервність позначення його смислового простору; 6) взаємозв'язок семантичних полів у межах всієї лексичної системи [2, 88; 1, 18]. Більш образно це утворення можна представити у вигляді складного паутиння, де різні мережива частково накладаються одне на одне та продовжують розростатись, на яке нанизані мовні одиниці-«перлини» у певній взаємозалежності та системності. До того ж кожне «мереживо» цього «паутиння» побудоване за принципом одноядерної структури, у якій компоненти з найближчим до ядра значенням знаходяться ближче, а елементи з меншою семантичною/функціональною прив'язкою – далі. Наприклад, у ЛСП «кімната» такі лексеми, як «спальня», «кухня», «зала», будуть ближчими до ядра, ніж такі одиниці, як «простір», «бар'єр», «наповнення». Через складність структури ЛСП можна вивчати як в цілому, так і за окремими фрагментами [2, 89].

У рамках нашого дослідження проаналізовано ЛСП «Україна». Результати компонентного аналізу

представлені графічно відповідно до частотності використання певної мовної одиниці та за категоріями: «іменники», «прикметники», «дієслова», «сталі словосполучення», «власні назви» (див. таблиці 1–3).

Якщо порівняти дані ЛСП, засвідчені в наведених таблицях, то можна простежити декілька важливих моментів. По-перше, для ядерної частини ЛСП «Україна» в англomовному політичному дискурсі в усіх виокремлених часових періодах часто вживаними є іменники “people”, “support” («люди», «підтримка») – вони наявні у виступах усіх згаданих політичних лідерів та для них характерний високий ступінь повторюваності. І якщо перша лексема демонструє тісний зв'язок у свідомості міжнародних політиків України-держави з людьми, які тут живуть, то друга – ключову роль західних партнерів у підтримці її розвитку та боротьби за незалежність. По-друге, іменник “war” («війна») наявний в ядрі двох ЛСП (лютий-березень та грудень-січень), але поступається місцем лексемі «Збройні сили України» у період червня-серпня, коли відбувались

активні наступальні операції. Також серед цікавих змін щодо когнітивного зрушення є використання останніми місяцями замість вислову “Ukrainian people” («люди України») лексеми “Ukrainians” («українці»), що, на нашу думку, демонструє перехід від сприйняття українців як народу, який живе в певній країні та на певній території, до сприйняття їх як громадян цієї країни, тобто народу «який користується правами даної держави і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави; підпорядковує особисті інтереси громадським, служить батьківщині» [5].

Розгляд ЛСП «Україна» на предмет наповненості прикметниками оприявнює, що в ядерній та центральній частинах (у різні періоди займаючи позицію в одній із цих зон) розміщені лексеми “brave” («хоробрий»), “free” («вільний»). Окрім того, досить міцну асоціативну пов'язаність демонструють лексеми “sovereign” («суверенний») та “independent” («незалежний»). У цілому очевидним є загальний тренд на позитивне зображення України як суверенної, незалежної держави, народ якої відзначається

Таблиця 1

ЛСП «Україна» в англomовному політичному дискурсі станом на лютий-березень 2022

ЧМ / Позиція	іменники, іменникові фрази	прикметники	дієслова	власні назви
Ядро	people, freedom, invasion, borders, war, support, country	free, brave	fight, defend, invade, love, help, support	–
ЛЮ, наближені до ядра	friends, neighbour, right, Ukrainians, democracy, resistance, courage, invasion, Ukraine's armed forces, weapons	beautiful, sovereign	choose, attack, protect	Volodymyr Zelensky, President Zelensky, Mariupol, Kyiv, Donbas
Периферія	defence, homeland, sovereignty, weapons, Ukraine's armed forces, courage, assistance, co-workers, destiny, heroism, territory...	democratic, western, peaceful, eastern, prepared, not alone, indomitable, heroic, stiff, young, innocent, independent	prepare, stand by, stand up for, launch, not tolerate, inspire, deserve, resist, save, resolve, flee, equip, inflict damage	Lviv, Crimea, Kharkiv, Odesa

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

ЛСП «Україна» в англomовному політичному дискурсі станом на червень-серпень 2022 року

ЧМ / Позиція	іменники, іменникові фрази	прикметники	дієслова	власні назви
Ядро	support, people, the Ukrainian Armed Forces	sovereign, independent	defend, fight, win, support	–
ЛЮ, наближені до ядра	country, towns, freedom, invasion, territory, sovereignty, nation, aggression	free, strong	inspire, prevail	Kyiv, Volodymyr Zelensky, President Zelensky
Периферія	children, democracy, bravery, heroism, territory, war, cities, will, success, Ukrainian hands, sacrifices, integrity, language...	European, heroic, innocent, beautiful, peaceful, prosperous, extraordinary, wonderful, killed, wounded, democratic	repel, hit, resist, love, pay, repel, suffer, rise, stand by, acquire, demonstrate, help, rely, count on, suffer, strike back, retake, stand with	Kharkiv, Crimea, Donbas, Taras Shevchenko

Джерело: авторська розробка

своєю хоробрістю та стремлінням до волі, що, безперечно, зумовлено нашою історією останніх десятиліть, сповненою майданів, повстань за права та свободу українського народу.

Серед дієслів у ЛСП «Україна» найбільш поширеними виявилися лексеми “fight” («боротися»), “defend” («захищатися»), “support” («підтримувати»). У період червня-серпня 2022 року активну позицію займало дієслово “win” («перемагати»), яке майже не вживалося в першій часовій відтинку і залишилося у промовах останніх місяців, але у більш слабкій позиції. Натомість у грудні 2022 року – січні 2023 року все частіше використовується дієслово “succeed” («досягати успіхів»). Дещо схожою є ситуація з мовною одиницею “inspire” («надихати»), яка наявна у промовах лідерів упродовж усіх часових відтинків, але саме в період червня-серпня 2022 року потрапила до центральної частини ЛСП, що безпосередньо пов’язане з успішними діями України на фронті.

Якщо проаналізувати дієслова з урахуванням модальності, а саме України як активного суб’єкта

дії, то ми побачимо іншу динаміку: на початку повномасштабної військової агресії Росії в ЛСП «Україна» більшу частку становили дієслова, що виражали об’єктність України, тоді як улітку бачимо значне зростання ролі України як суб’єкта дії, і це позитивне співвідношення зберігається (хоч дещо в меншому відсотковому співвідношенні) станом на грудень 2022 року – січень 2023 року (див. рисунок 1):

З власних назв до ЛСП «Україна» увійшли декілька міст України, з яких найбільш сильну позицію займає Київ, а також Крим як географічний регіон. Водночас до ядра постійно належить «Президент України Володимир Зеленський» у декількох варіаціях – від неформального «Володимир» до формального «Президент Зеленський».

Наповненість ЛСП «Україна» дає змогу, окрім структурування за логікою «ядро – периферія», виокремити кілька мікрополів, які відображають семантичну спорідненість певних мовних одиниць, що входять до його складу. Зокрема, у межах пропонованого дослідження можна виділити такі

Таблиця 3

ЛСП «Україна» в англомовному політичному дискурсі станом на січень 2022 року – грудень 2023 року

ЧМ / Позиція	іменники, іменникові фрази	прикметники	дієслова	власні назви
Ядро	people, support, battlefield, war, Ukrainians	innocent, brave	defend, support	–
ЛЮ, наближені до ядра	country, civilians, right, invasion, Ukrainian forces	free, independent	succeed, help	President Zelenskyy
Периферія	children, fight, freedom, success, battle, funding, assistance, soldiers, blood, partner, conflict, EU membership, infrastructure...	prepared, prosperous, secure, democratic	strengthen, flee, win, need, achieve, resist, provide, exist, inspire, invade, survive, supply, stand together, suffer, stand by	Volodymyr, Kyiv, Kherson, Kharkiv, Minister Kuleba, Crimea, Eastern Ukraine

Джерело: авторська розробка

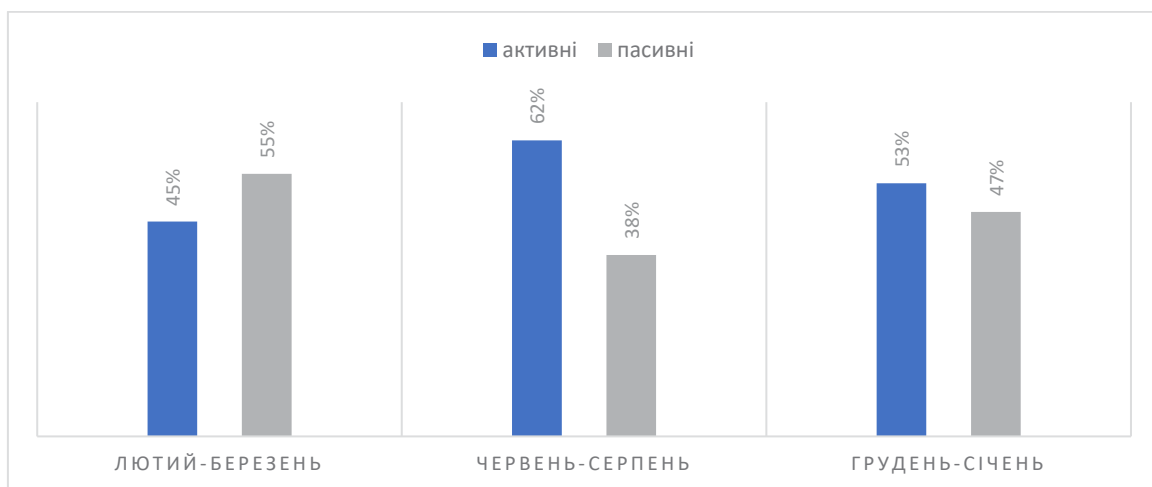

Рис. 1. Модальність дієслів у ЛСП «Україна» з урахуванням активної суб’єктності держави

Джерело: авторська розробка

мікрополя ЛСП «Україна»: «військові дії» (лексеми: *війна, поле битви, Збройні сили України, перемогати, захищати, відступати* та ін.), «підтримка» (лексеми: *підтримувати, допомагати, надавати, постачати, зброя* тощо), «країна» (лексеми: *Україна, держава, територія, кордони, демократична, незалежна, сильна, розвинена, вільна* тощо), «народ» (лексеми: *люди, громадяни, українці, діти, мирні, невинні, героїчні* тощо).

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, можемо дійти висновку, що образ України в англomовному політичному дискурсі загалом є позитивним. Зміни щодо наповненості ЛСП «Україна» відображають зрушення у ставленні міжнародної політичної спільноти до військової агресії Росії в Україні, до здатності України до самозахисту та контрнаступу, до українського суспільства та його перспектив в цілому – залежно від поточної

ситуації. З огляду на військову агресію Росії у ЛСП «Україна» актуалізовано мікрополя «військові дії», «підтримка», «країна», «народ». До того ж суб'єктність України в політичному дискурсі дещо зросла порівняно з лютим 2022 року: чітко оприявнений тренд на збільшення частотності вживання дієслів, які вказують на модальність суб'єктності.

У подальшому вбачаємо за доцільне провести аналогічне дослідження, але розширивши коло аналізованих текстів з погляду як мовців, так і часу появи цих текстів. Окремого дослідження заслуговують також механізми створення й просування необхідного образу України в політичному англomовному дискурсі з боку українських політичних діячів та засобів масової комунікації. Зокрема, необхідно приділити увагу публічним виступам українських дипломатів та політиків на міжнародній політичній арені та простежити наповненість ЛСП «Україна» у цих текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладченко К. Ю. Лексико-семантичне поле як структурний елемент мовної картини світу. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філологія. Мовознавство.* 2016. Т. 272. Вип. 260. С. 16–20.
2. Липка С. І. Лексико-семантичне поле як фрагмент мовної картини світу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія». 2015. Вип. 48. С. 87–90.
3. Трусова О. О. Лексико-семантичне поле “Coronavirus”. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (13 листопада 2020 року, м. Маріуполь).* Маріуполь, 2020. С. 126–128.
4. Юрченко О. С. Лексико-семантичне поле запаху у перекладі. *Політ. Сучасні проблеми науки : зб. матеріалів XVII Міжнародної конференції НАУ (4–7 квітня 2017, м. Київ).* Київ, 2017. С. 133–135.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

5. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/ghromadjanyn> (Дата звернення: 21.01.2023).

REFERENCES

1. Hladchenko, K. Yu. (2016). *Lexyko-semantychne pole yak strukturnyi element movnoi kartyny svitu [The lexical-semantic field as a structural element of the linguistic picture of the world]. Naukovi roboty [of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy Complex]. Series: Philology. Movoznavstvo, 272 / 260, 16–20 [in Ukrainian].*
2. Lypka, S. I. (2015). *Lexyko-semantychne pole yak frahment movnoii kartyny svitu [The lexical-semantic field as a fragment of the linguistic picture of the world]. Naukovi zapysky natsionalnoho universitetu “Ostrozka Akademia”. “Philological” series. Ostroh: Publishing House of the National University “Ostroh Academy”, 48, 87–90 [in Ukrainian].*
3. Trusova, O. O. (2020). *Lexyko-semantychne pole “Coronavirus” [The lexical-semantic field “Coronavirus”]. Movy ta literatury u polikulturnomu suspilstvi: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Mariupol, 126–128 [in Ukrainian].*
4. Yurchenko, O. S. (2017). *Lexyko-semantychne pole zapakhu u perekladi [The lexical-semantic field of smell in translation]. Polit. Suchasni problem nauky: zb. materialiv XVII Mizhnarodnoi konferentsii NAU. Kyiv, 133–135 [in Ukrainian].*

DICTIONARIES

5. *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <http://sum.in.ua/s/ghromadjanyn> (Accessed: 21.01.2023) [in Ukrainian].*

ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ІМЕННИКОВОЇ ОМОНІМІЇ В КОМПЛЕКСІ «ПИТОМЕ СЛОВО – ЗАПОЗИЧЕННЯ» ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ЗАСВОЄННЯ СЛІВ З ІНШИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ І НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Дутка О. Я.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено аналізу омонімії як лексичного явища, що постає в результаті засвоєння слів з інших мов як одного з важливих шляхів збагачування лексичного складу сучасної української літературної мови. Передусім актуалізовано наукову проблему. Зазначено, що комплексний аналіз омонімії, де один компонент – питомий, інший – запозичений, на предмет окреслення причин запозичення з тієї чи тієї мови, з'ясування етимології лексем на основі різних лексикографічних джерел, окреслення часу входження запозиченого слова до лексики української мови, з одного боку, як неологізму, а з іншого – як омокомпонента, установлення кількості мовних моделей, компоненти яких пов'язані омонімійними відношеннями, продовжує серію уже розпочатих досліджень іменникової лексичної міжмовної омонімії, репрезентованої на українському мовному ґрунті. Проте якщо в попередніх студіях схарактеризовано омонімію між самими запозиченнями – з близькосторідних, далекосторідних і неспоріднених мов, то цього разу увагу зосереджено на випадках, у яких запозичене слово омоніміє до слова української мови.

Об'єктом аналізу постають запозичення з далекосторідних мов, зокрема англійської (6 омонімічних пар: *buk¹ – buk², var¹ – var², dzhut¹ – dzhut², kryk¹ – kryk², pláta¹ – plata², shchem¹ – shchem²* та 1 трикомпонентний ряд: *klub¹ – klub² – klub³*) та німецької (6 омонімічних пар: *gnit¹ – gnit², horn¹ – horn², krap¹ – krap², maréna¹ – marena², makh¹ – makh², shelyug¹ – shelyug²*; та 2 трикомпонентні ряди: *val¹ – val² – val³, shum¹ – shum² – shum³*). З'ясовано семантику омонімічних лексем, серед іншого і як термінів, простежено час фіксування інішомовної лексеми в українських лексикографічних джерелах – спершу як неологізму, а згодом як омокомпонента. Для підтвердження міцності укорінення запозиченого слова в лексиконі української мови засвідчено його фіксування як елемента фразеологічних одиниць.

Зауважено, що з урахуванням того, що постання репрезентованого омокомплексу «питоме слово – запозичене» часто зумовлене випадковими збігами звукового поєднання того чи того запозиченого слова з автохтонним, установити причини запозичення неможливо.

Ключові слова: міжмовна омонімія, омонім, омонімна пара, омонімічний ряд, омоніміїні відношення, запозичення, близькосторідні, далекосторідні, неспоріднені мови.

Dutka O. Ya. Parametrization of noun homonymy in the “native word – borrowing” complex resulting from mastering the vocabulary of other languages (on the material of English and German). The article is devoted to the analysis of homonymy as a lexical phenomenon stemming from mastering the vocabulary of other languages as an important way of enriching the lexical composition of the modern Ukrainian literary language. First and foremost, the author actualizes the scientific problem. It is noted that the complex analysis of homonyms with one component native and another borrowed in order to determine the reasons for borrowing from a language, clarify the etymology of lexemes based on various lexicographic sources, outline the timeframe a borrowed word entered the Ukrainian vocabulary as a neologism, on the one hand, and as a homocomponent, on the other; establish the number of language patterns with homonymically related components, continues the series of the already started research into nominal lexical cross-linguistic homonymy represented on the Ukrainian linguistic basis. However, while the previous studies characterized homonymy between the borrowings themselves – from closely related, distantly related and unrelated languages, this time the attention is focused on cases in which the borrowed word is homonymous to the word of the Ukrainian language.

*The object of analysis is borrowings from distantly related languages, in particular English (6 homonym pairs: *buk¹ – buk², var¹ – var², dzhut¹ – dzhut², kryk¹ – kryk², pláta¹ – plata², shchem¹ – shchem²* and 1 three-component series *klub¹ – klub² – klub³*) and German (6 homonym pairs: *hñit¹ – hñit², horn¹ – horn², krap¹ – krap², marena¹ – marena², makh¹ – makh², shelyug¹ – shelyug²*; and 2 three-component series: *val¹ – val² – val³, shum¹ – shum² – shum³*). The author elucidates the semantics of homonymic lexemes, including as terms, and tracks down the time a foreign lexeme was recorded in Ukrainian lexicographic sources – first as a neologism, and later as a homocomponent. To substantiate how much the borrowed word has rooted in the Ukrainian vocabulary, its recording as a component of phraseological units is confirmed.*

It is noted that, given that the emergence of the represented “native word – borrowing” homocomplex is often caused by random coincidences of the sound combination of a borrowed word with an autochthonous one, it is impossible to establish the reasons for borrowing.

Key words: cross-language homonymy, homonym, homonym pair, homonym series, homonymous relations, borrowing, closely related, distantly related, unrelated languages.

Постановка проблеми і обґрунтування необхідності її розгляду. Омонімія є невичерпним осередком для нових лінгвістичних розвідок, спрямованих на дослідження взаємодії української мови з іншими мовами – як із близькоспорідненими чи далекоспорідненими, так і з неспорідненими. Взаємовплив двох чи кількох мовних систем має позитивні (збагачення) та негативні (міжмовна омонімія) наслідки. Тому актуальним сьогодні залишається питання вивчення джерел омонімії української мови, особливо внаслідок запозичень, та необхідність більш докладної лексико-етимологічної характеристики наявних омонімних пар і рядів, оскільки в лексикографічних працях спостерігається дуже багато розбіжностей: ту саму лексему може бути потрактовано то як омонімну, то як полісемну.

Комплексний ґрунтовний аналіз омоодиниць, у складі яких питоме слово взаємодіє з іншомовним, на що зосереджено увагу у пропонованій студії, дасть можливість удокладнити теоретичні засади аналізу явища міжмовної омонімії як наслідку засвоєння слів з інших мов загалом й доповнити результати, яких досягнуто у процесі вивчення омонімії, компоненти якої запозичені з різних мов, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні зацікавлення омонімією в різні періоди розвитку мови зумовлені складною природою цього явища, яке вимагає комплексного вивчення на різних мовних рівнях. Українські та закордонні мовознавці – Л. Булаховський, А. Критенко, Г. Муқан, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Г. Кузьменко, В. Кононенко, Л. Солдатова, А. Головня, О. Демська, О. Кушлик, W. Doroszewski, W. Miodunka, E. Grodziński, M. B. Majewska, K. Wojan, B. Виноградов, Л. Малаховський, Р. Будагов, О. Ахманова та інші – неодноразово торкалися різних проблем, пов'язаних з розвитком омонімійних відношень у межах різних мовних одиниць. Дослідженню чужомовних слів, засвоєних українською мовою в різний час із різних мов, присвятили свої лінгвістичні розвідки О. Потебня, С. Смаль-Стоцький, І. Огієнко, В. Жайворонок, М. Жовтобрюх, Ю. Жлуктенко, С. Семчинський, Л. Симоненко, С. Рижикова, Л. Чурсіна, Д. Мазурик, О. Стишов, Т. Лукінова, О. Гаркавець та ін., у яких актуалізовано здебільшого питання запозичення і лише частково – омонімії. Однак не залишилися поза увагою дослідників і лексеми-запозичення, які привели до розвитку омонімійних відношень в українській мові. Зокрема, аналіз омонімів української мови, які постали внаслідок запозичення з далекоспоріднених мов, представлено у працях О. Пономаріва, Т. Лукінової, О. Коробової, В. Сімонок (із грецької та латинської), О. Лабенко (із французької). В Україні створилася власна школа дослідників міжмовної омонімії споріднених мов. Її представники докладно, з опертям на походження та вживання розглядають російсько-українські (Н. Заславська), українсько-польські (М. Беднаж, О. Лазарович), українсько-білоруські (Д. Щербина), українсько-словацькі (С. Пахомова) та українсько-чеські (О. Паламарчук, Л. Кіцила, Г. Чуба, А. Саїк) міжмовні омоніми різних лексико-граматичних розрядів слів. Останнім часом

лінгвісти вивчають проблеми омонімії і в контексті становлення різних терміносистем (Ж. Красножан, Н. Школьна, Н. Краснопольська, С. Овсейчик А. Сухова, О. Романова, О. Слаба та ін.). Наші попередні праці пов'язані з омонімією (зокрема, іменниковою) як результатом засвоєння українською мовою слів з різних мов також [1; 2; 3; 4; 5], проте омокомплекс «питоме слово – запозичення» ще не був об'єктом аналізу, що й зумовило актуальність пропонованого дослідження.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – параметризувати омоодиниці, які постали в результаті звукового збігу українського слова і запозиченого. Досягнення поставленої мети передбачає виконати такі **завдання**: з'ясувати етимологію лексем на основі різних лексикографічних джерел; зазначити час входження запозичення до лексикону української мови, з одного боку, як неологізму, а з іншого – як омокомпонента; установити кількість мовних моделей, представлених цією групою омонімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвоукраїністиці лексичні омоніми розподіляють на два класи: ті, які постали в результаті розвитку мовної системи української мови, і ті, які виникли внаслідок засвоєння слів з інших мов [7, 59; 8, 36]. Усталилося виокремлювати п'ять основних причин (чи шляхів) виникнення омонімії в українській мові: 1) розвиток значень багатозначного слова, у результаті якого значення втратило ближчі смислові зв'язки; 2) тотожність звукового складу етимологічно різних слів; 3) збіг звукового складу слів, утворених від різних основ; 4) творення слів від омонімічних словотвірних елементів, що мають різне значення; 5) збіг в українській мові звучання слів іншомовного походження [6, 59–61; 9, 19–20].

У пропонованій розвідці розглянуто коло питань, охоплених п'ятою з названих причин, тобто розвитком омонімії як результатом поєднання питомого та чужомовного слів, що випадково збіглися за формою вираження. Загалом, за нашими спостереженнями, ця група налічує понад 130 лексем (з них орієнтовно 70 – іншомовні), що формують 41 омонімну пару і 16 рядів. Оморяди мають різну структуру: трикомпонентні (11 омокомплексів), чотирикомпонентні (3 омокомплекси), п'ятикомпонентні (1 комплекс) і шестикомпонентні (1 комплекс).

Найбільш численними є запозичення з англійської та німецької мов, які з українськими словами утворили омонімні одиниці. Омонімне значення здебільшого розвинулося на українському мовному ґрунті тільки на поч. ХХІ ст. (*бук, вар, горн, джут, крик, мах, плата*). Деякі омоодиниці сформувалися наприкінці ХІХ ст. (*гніт, шельюг*) або з початку (*клуб*), середини (*вал, марéна, шум*) чи кінця ХХ ст. (*крап, шлем*).

Розглянемо докладніше характеристики компонентів омокомплексу «питоме слово – запозичення». Запозичення з *англійської мови* разом з питомим словом формують здебільшого омопари. Серед них:

БУК¹ – ‘листяне дерево з гладкою сірою корою і міцною деревиною’, ‘*діал.* ціпок, палиця, кий’ (ВТССУМ, 101); переконливої етимології не має;

важко навіть реконструювати праслов'янські форми; можливо, найдавнішим є псл. *buku (ЕСУМ, 1, 284); в українських словниках цю лексему загалом засвідчено з кінця XIX ст.: *бук* 'бук червоний', 'палиця' (Жел., 1, 48; Ум., 1, 52; Грін., 1, 108; Дубр., 26; СУМ, 1, 251); проте зрідка її можна було подібати і в пам'ятках писемності XV ст.: *букъ* 'дерево' (Тимч., 1, 153; ССУМ, 1, 131); **БУК**² – 'бірж. термін, що визначає ситуацію, коли можливості валютного дилера з продажу-купівлі повністю вичерпані' (ВТССУМ, 101); ймовірно, запозичене з англ. мови. (*букмекер* '(із англ. book-maker, від book 'записувати' і maker 'агент'); 'у буржуазних країнах особа, яка збирає і записує застави від публіки при укладенні парі на кінних змаганнях' (СІС 1985, 135; СІС 2000, 190).

ВАР¹ – 'розм. сильна спека, жара, духота; розжарене, гаряче повітря', 'розм. те саме, що *окріп*', 'розм. кількість для варіння на один раз', '*снец*. згущена варінням смола' (ВТССУМ, 112); похідне від дієслова *варити*, псл. *variti* 'варити', пов'язане з *vъrěti* 'кипіти' (ЕСУМ, 1, 332); у словниках української мови зафіксоване з кінця XIX ст.: 'відварений, просочений сік із сухофруктів', 'окріп', 'набряк' (Жел., 1, 56; Ум., 1, 64; Грін., 1, 126; Дубр., 31; УРС, 1, 113); історичні словники фіксують лексему з XVI ст.: *варь* 'кількість звареного' (XVI ст.); 'спека, шквара' (XVII ст.); (Тимч., 1, 190; СУМ 16-17 ст., вип. 3, 184); **ВАР**² – 'фіз. одиниця реактивної потужності електричного ланцюга в Міжнародній системі одиниць; вольт-ампер реактивний' (ВТССУМ, 112); запозичене з англ. *var*.

ДЖУТ¹ – 'див. *джгут*' (туго скручений у вигляді канату шматок тканини, пучок соломи і т. ін.; скрутень', 'еластична гумова трубка, бинт або інші подібні предмети, якими перев'язують кінцівки для припинення кровотечі', 'заст. картярська гра') (СУМ-20, 4, 185); походження затемнене; можливо, пов'язане з дієслівним коренем **žeg-*/ **žьg-* (р. *жгу*) як давній дієприкметник теперішнього часу *žegot-* з первісним значенням 'запалювальний шнур'; зіставляють також з укр. *джигонутти* 'сильно вдавити'; виводять також від іє. **ghegh-* 'гнути' (ЕСУМ, 2, 47); з першої пол. XIX ст. відоме в українських словниках як: *джгутъ* 'лінєкь; сплетений ізь платка бичь. Игра въ карты, когда проигравшаго бьютъ жгутомъ' (Б.-Н., 114; Жел., 1, 179; Грін., 1, 374); **ДЖУТ**² – 'трав'яниста південна рослина родини липових, із стеблових волокон якої виробляють шпагат, канати, грубу тканину' (СУМ, 2, 263; ВТССУМ, 292); 1. 'трав'яниста південна рослина родини мальвових, зі стеблових волокон якої виробляють шпагат, канати, грубу тканину', 'волокно цієї рослини та груба тканина, яку виробляють з нього' (СУМ-20, 4, 185); *джут* 'бот., текст. *джут*' (УРС, 1, 398); запозичення з англійської мови; англ. *jute* 'джут' запозичене з індійських мов; в індійських мовах рослину названо так, можливо, через те, що вона має сильно покручене коріння (ЕСУМ, 2, 55; СІС 1985, 251; СІС 2000, 354).

КЛУБ¹ – 1. 'громадська організація, що об'єднує людей певного кола, професії для спільного відпочинку, розваг, занять спортом і т. ін.'; 2. 'за

т. зв. радянських часів культурно-освітня організація при підприємстві або установі, завданням якої є політична й виробнича освіта трудящих, підвищення їх культурного рівня та організація відпочинку'; 3. 'будинок, приміщення таких організацій' (СУМ, 4, 190; СУМ-20, 7, 166; ВТССУМ, 547; СО, 56); запозичено з англійської мови через російську або польську і німецьку (н. *Klub*); англ. *club* споріднене з дісл. *klubba* 'палиця, дрюк'; значення 'товариство' з'явилося за рахунок переносного вживання слова 'палиця', бо за англійським звичаєм палиця, обношувана по домах бажаних гостей, була знаком їх запрошення (ЕСУМ, 2, 466; СІС 1985, 417; СІС 2000, 530); **КЛУБ**² – 'те саме, що *стегно*' (СУМ, 4, 190; СУМ-20, 7, 166; ВТССУМ, 547; СО, 56); походить із псл. *klǫbъ* 'згорнутий або кулястий предмет', звідки постали значення 'згорток, клубок' і 'частина тіла кулястої форми'; зіставляється з лат. *glomus* 'клубок', *globus* 'тс; куля' (ЕСУМ, 2, 466). З таким або подібним значенням ('тазова кістка') фіксують лексему історичні словники (Тимч. Мал., 1, 367; СУМ 16-17 ст., вип. 14, 125; Жел., 1, 350); **КЛУБ**³ – чол. те саме, що *клубок* (1 'чол. те саме, що клубок'; 2. 'маса чого-небудь, що набула кулястої форми'; 3. 'перен. нагромадження, скупчення якихось почуттів') (СУМ, 4, 190; СУМ-20, 7, 166; ВТССУМ, 547); значення засвідчено на поч. XX ст. – 'те саме, що *клубокъ*' (Грін., 2, 253) і, ймовірно, розвинулося зі значення 'те саме, що *стегно*'. У кінці XIX ст. 'великий м'яч' (Жел., 1, 350).

КРИК¹ – 'сильний різкий звук голосу; зойк', 'безладне звучання багатьох голосів; гамір, галас', 'розм. різка суперечка; сварка, лайка' (СУМ, 4, 344; СУМ-20, 7, 578; ВТССУМ, 586); псл. *krikъ*, пов'язане з *kričati* (< *krikě-ti) 'кричати' (як *клик*: *клікати*) (ЕСУМ, 3, 91); уживається в українській мові з кінця XIX ст.: 'крик, шум' (Жел., 1, 379; Ум., 2, 48; Грін., 2, 305; УРС, 2, 398; СУМ, 4, 344); писемні пам'ятки фіксують його з XV ст.: *крикъ* 'крик' (ССУМ, 1, 514); **КРИК**² – 'в Австралії – водотік, який у посушливу погоду пересихає або розділяється на окремі водойми' (СУМ-20, 7, 579; ВТССУМ, 586); походить від англ. *creek* 'вузька затока; струмок' (САУС, 66).

ПЛАТА¹ – 1. 'винагорода за виконану працю, послугу і т. ін.; *перен.* віддяка, нагорода за щонебудь'; 2. 'відшкодування вартості одержаного або використаного; те, чим відшкодовують' (ВТССУМ, 980; СУМ-20*, СО, 92) сягає псл. *plata* 'ціна, плата', похідні утворення від *platъ* 'частина, шматок (тканини)' (ЕСУМ, 4, 430), оскільки шматки тканини застосовували як вид оплати; лексема поширена з кінця XIX ст.: *плáта*, *плат* 'оплата, заробітна плата' (Жел., 2, 657; Ум., 3, 40; Грін., 3, 192; Дубр., 196; УРС, 3, 444; СУМ, 6, 567); **ПЛАТА**² – 1. 'змінна панель з електронними компонентами'; 2. 'пластина з електроізоляційного матеріалу для розміщення на ній електро- і радіоелементів якогонебудь радіоелектронного або електротехнічного пристрою' (ВТССУМ, 980; СО, 92); запозичене з англ. мови; *plate* 'платівка', 'тарілка' (САУС, 204). Лексема зазначається із кінця XIX ст.: *плáта*, *плат* 'оплата,

* Таким маркером позначено електронну версію «Словника української мови: у 20 т.»

заробітна плата' (Жел., 2, 657; Ум., 3, 40; Грін., 3, 192; Дубр., 196; УРС, 3, 444; СУМ, 6, 567).

ШЛЕМ¹ – 'розм., рідко. те саме, що шоло́м' (СУМ, 11, 489); слово, успадковане з давньоруської мови; др. *шлемь, шлѣмь* походить від цсл. *шлѣмь*, співвідносного зі східнослов'янською повноголосною формою *шоло́м* (ЕСУМ, 6, 438); у словниках української мови зафіксоване з кінця XIX ст.: *шлемь* 'шелом', 'шлем (в картах)' (Ум., 4, 213); *шелом* 'шлемь' (Грін., 4, 491); **ШЛЕМ²** – 'карт. становище, коли супротивник одержує менше належної кількості хабарів' (СУМ, 11, 489); запозичене з англійської мови за французьким або німецьким посередництвом (фр. *chelem* 'шлем' (у картах), н. *Schlemm* 'тс. '); англ. *slam* 'тс. ; стукання дверима; (розм.) критика' споріднене зі шв. *slemta* 'стукати, стукати дверима' звуко-наслідувального походження (ЕСУМ, 6, 438).

Омокомплекс «питоме слово – запозичення з німецької мови» репрезентують такі лексеми:

ВАЛ¹ – 1. 'високий земляний насип'; 2. 'с. г. купка сіна і т. ін., у яку згрібається покіс і т. ін. '; 3. 'висока хвиля'; 4. 'перен. суцільна маса чогонбудь, яка рухається довгою смугою' (СУМ, 1, 283; СО, 15); запозичено з середньовісньонімецької мови, можливо, через польську; свн. *wal* 'насип' (нвн. *Wall* 'тс. ') походять від лат. *vallum* 'вал табору', спорідненого з укр. *валути* (ЕСУМ, 1, 322–323), *Wall* 'вал, земляний насип' (ВНУС, 689); на початку ХХІ ст. з'являється ще один лексико-семантичний варіант слова – 'тільки одн. кількість продукції, зробленої за певний період і вираженої в її вартості, у вихідних показниках (у тоннах, метрах і т. ін.)' (ВТССУМ, 109); **ВАЛ²** – 'товсті нитки з клоччя' (СУМ, 1, 283; СУМ-20, 1, 37; СО, 15), очевидно, похідне від *валути* (ЕСУМ, 1, 323); псл. *valiti, valjati* 'крутити, вертити, котити', пізніше 'кочати по землі, розкладати, руйнувати' (ЕСУМ, 1, 325); **ВАЛ³** – 'техн. одна з найголовніших деталей машин і механізмів, що обертається навколо своєї осі, призначена для передачі руху зв'язаним з нею частинам' (СУМ, 1, 283; СУМ-20, 1, 37; СО, 15), як і *вал* 'хвиля', пов'язане з *валути* із нім. *Walze* 'валець', 'циліндр', від дієслова *walzen* 'катати', хвиля, вал' (ВНУС, 689).

Уперше паспортизовано омонімну пару у кінці XIX ст.: *I. Вал* 'валовина – полотно мішковини з грубої тканини, сувій' і *II. Вал* 'стіна, кидок землі', 'морська хвиля', 'валки, прокошування', 'в'алище – сильний набряк вимені у корови' (Жел., 1, 54). Далі до середини ХХ ст. знову багатозначне: *валь* 'вал, окіп', 'хвиля велика, вал, бурун', '(мех.) вал' (Ум., 1, 63; Грін., 1, 123; Дубр., 31). Омонімний ряд подано у середині ХХ ст.: *вал¹* 'земляний вал', 'с.-г. вал, ряд, кучка (сіна)', *вал²* '(нитки) грубі нитки из паклі', *вал³* 'техн. вал' (УРС, 1, 110). На початку ХХІ ст. з'являється ще одне омонімне значення іменника *вал* – 'загальний обсяг продукції, вироблений за певний період, у вартісному вираженні' (СУМ-20, 2, 37). Лексема зазначена в історичних пам'ятках XV ст. (Тимч., 1, 183; ССУМ, 1, 151), також входить до складу фрази *дев'ятий вал* 'найбурхливіший вияв, найбільше піднесення, злет чогонбудь' (СФУМ, 49).

ГНІТ¹ – 1. 'важкий предмет, що кладеться на що-небудь для постійного тиснення'; 2. 'перен. те, що морально пригнічує, мучить; тягар'; 3. 'насильний вплив на кого-небудь; утиск, пригноблення' (СУМ, 2, 96; ВТССУМ, 248; СУМ-20, 3, 643); утворене за допомогою -ть від дієслова *gnetti (> гнітити) (ЕСУМ, 1, 535); **ГНІТ²** – 'стрічка або шнур, що використовується для горіння у деяких освітлювальних та нагрівальних приладах (газових лампах, керогазах, свічках та ін.), для змашування чогонбудь і т. ін.' (СУМ, 2, 96), очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; нім. *knote* 'потовщення на частинах тіла, нервах, рослинах; вузол, гніт' (ЕСУМ, 1, 538–539); *Knóten* 'вузол', 'сук, сучок', 'наріст, пухлина', 'мор. вузол'; *Knóchen* 'кістка' (ВНУС, 377). Однак сьогодні, у зв'язку з відновленням 1990 р. в українському правописі літери *г*, ці два слова є паронімами, а не омонімами, оскільки розрізняються за одним звуком – *гніт* і *гніт*. Багатозначна лексема вживається із середини XIX ст. в українських словниках: *гнить* 'світильня у лампаді і свічці', 'важкість, камінь, накладений для тиску' (Б.-Н., 100). Омонімне значення вперше із кінця XIX ст.: *I Гніт* 'гніт' (Жел., 1, 169) і *II Гніт* 'пригнічення, тиск' (Жел., 1, 146). Далі втрачає його до середини ХХ ст., оскільки подано два окремі слова: *гніт* 'прес, тяжкість для здавлювання', 'пригноблення', 'вогонь на припічку, коли у піч саджають хліб' (Грін., 1, 294) і *гніт* 'фітіль, світильня' (Грін., 1, 349); або однозначне *гніт* 'пригноблення; прес' (Дубр., 67). Як омонім знову подано в середині ХХ ст.: *гніт¹* 'пригнічення', 'техн. прес, давило і *гніт²* 'фітіль' (УРС, 1, 338).

ГОРН¹ – 'мідний духовий інструмент; сигнальний ріжок' (СУМ-20, 3, 717); через російську мову запозичено з німецької; нвн. *Horn* 'ріг; валторна' (ЕСУМ, 1, 568; Кусайк., Цибул., 325; СІС 1985, 217; СІС 2000, 304); *Hörn* 'ріг (тварини)', 'ріг (мисливський)', 'авт. звуковий сигнал' (ВНУС, 338); **ГОРН²** – 'рідко те саме, що *гórно*: 1. 'відкрита піч для нагрівання або плавлення металів'; 2. 'частина шахтної печі (доменної, вигранки тощо), над якою згоряє паливо і плавиться метал'; 3. 'перен. обставини, за яких випробовується і гартується людина' (СУМ-20, 3, 717–718) із псл. *гыгнь (ЕСУМ, 1, 569).

Лексема зазначена в українській мові у кінці XIX ст.: *горн* 'піч з вогнищем', 'плавильна піч', 'двері печі' (Жел., 1, 153); *горнь* 'горен (у кузнях і гончарнях), гута (на скляних заводах), гартівня (в цегельнях)', 'труба, сурма' (Ум., 1, 158; Грін., 1, 311).

КРАП¹ – 1. 'розм., рідко те саме, що *кrapання*'; 2. 'спец. забарвлення у вигляді дрібних цяток на чому-небудь; малопомітні умовні позначки на зовнішньому боці гральних карт, що їх роблять шахраї для розпізнавання карт' (СУМ, 4, 324; ВТССУМ, 582; СУМ-20, 7, 534); сягає псл. *krapati* (ЕСУМ, 3, 75; СО, 59); **КРАП²** – 'барвник, який добувають із коріння фарбувальної марени' (СУМ, 4, 324; ВТССУМ, 582; СУМ-20, 7, 534; СО, 59); запозичено з німецької мови, можливо, через польське посередництво; нім. *Krapp* (ЕСУМ, 3, 76); уперше зафіксоване у кінці XIX ст.: *krap* 'кольоровий, барвистий'

(Жел., 1, 375), потім стає багатозначним: *крапъ* ‘крапки’, ‘росл. маренá’ (Ум., 2, 44; Грін., 2, 299).

МАРЕНА¹ – ‘трав’яниста рослина з жовтими квітками та грубим кореневищем, з якого добували червону фарбу’ (СУМ, 4, 626; ВТССУМ, 546; СУМ-20, 8, 470; СО, 66); очевидно, сягає псл. *marēna*, пов’язане з *marati* ‘бруднити’ з огляду на властивість кореневища рослин родини маренових забарвлювати в різні кольори (ЕСУМ, 3, 392); **МАРЕНА²** – ‘річкова риба родини корошових; вусач’ (СУМ, 4, 626; ВТССУМ, 546; СУМ-20, 8, 470; СО, 66); запозичення з німецької мови; нім. *Maräne* ‘ряпушка; сиг звичайний’ (ЕСУМ, 3, 392); слово зафіксоване з кінця XIX ст.: ‘мерена – вусань’ (Жел., 1, 434; Ум., 2, 91).

МАХ¹ – ‘швидкий рух у повітрі в одному напрямку й відразу ж – у протилежному; помах’ (СУМ, 4, 654; ВТССУМ, 652; СУМ-20, 8, 541–542); слово похідне від псл. *taxati* ‘махати’ (ЕСУМ, 3, 418); послідовно внесено до словників із середини XIX ст.: *махъ* ‘рух у повітрі’ (Б.-Н., 222; Жел., 1, 430; Ум., 2, 95; Дубр., 142); є елементом фраземи: *datu mahu* ‘помилитися’ (Ужч., 107); **МАХ³** – ‘одиниця швидкості надзвукових реактивних апаратів порівняно зі швидкістю поширення звуку у повітрі 1М = 340 м/с’ (ВТССУМ, 652); запозичення з нім. *Mach* (від імені австрійського фізика і філософа Ернста Маха (1838–1916)).

ШЕЛЮГ¹ – ‘те саме, що *шеляг* – старовинна найдрібніша польська монета’ (СУМ, 11, 438; ВТССУМ, 1618; СО, 156); через польське посередництво запозичене з німецької мови; свн. *schillinc* ‘шилінг’ (дрібна монета) походить від герм. **skilling* ‘рід шита’ (ЕСУМ, 6, 405), *schillinc* ‘ісм. шилінг (грошова одиниця Австрії)’ (ВНУС, 528); **ШЕЛЮГ²** – ‘рідко. те саме, що *шелюга*: 1. ‘верба гостролиста’; 2. ‘збірн. зарості верби гостролистої’ (СУМ, 11, 438; ВТССУМ, 1618; СО, 157); походження не чітке; можливо, суфіксальне утворення від псл. **šel-* ‘верба’, спорідненого з індоєвропейською назвою для верби (ЕСУМ, 6, 404). Уперше чужомовне слово зазначене у першій пол. XIX ст. в укр. словниках: шлягъ ‘монета старинная’ (Б.-Н., 400), а вже у кінці століття стало омонімом: *I. Шелюг* ‘шилінг’ і *II. Шелюг, шелюга* ‘верба гостра’ (Жел., 2, 1087; Грін., 4, 491; УРС, 6, 484). Пам’ятки української писемності занотовують лексему на позначення монети із XIV ст. (Тимч. Мат., 2, 492; ССУМ, 2, 555); запозичення входить до фразеологізму: *ні (і) на шеляг, без шеляга за душею, до останнього шеляга* (СФУМ, 775; Ужч., 217).

ШУМ¹ – 1. ‘сукупність різноманітних звуків, які швидко змінюються за частотою і силою; глухі звуки, що зливаються в одноманітне незлагоджене звучання’; 2. ‘перен., розм. розмови, пересуди, жваві обговорення, викликані підвищеною цікавістю до кого-, чого-небудь’; 3. ‘лінгв. звук, який утворюється в порожнині рота без участі голосу,

під час проходження повітряного струменя через перешкоди в мовному апараті’; 4. ‘техн., мед. звук з неясно вираженою тональністю’ (СУМ, 11, 561; СО, 159); перше, третє і четверте з названих значень фіксує «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (ВТССУМ, 1635); псл. *šumъ*; імовірно, походить від звуконаслідувального праслов’янського кореня **šu-* (ЕСУМ, 6, 489); **ШУМ²** – 1. ‘непрозора й легка пухляста маса, яка утворюється на поверхні деяких рідин при сильному збовтуванні, нагріванні, бродінні і т. ін.; піна // непрозора й легка пухляста маса, що утворюється мильною водою // рясний піт, піна, що покриває розгоряченого коня // пухляста слина, що з’являється у тварин (перев. при втомі, захворюваннях, від злості і т. ін.)’; 2. ‘рідко те саме, що *вир* 1’ (СУМ, 11, 561; СО, 159); у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» одне із підзначень, зокрема ‘рясний піт, піна, що покриває розгоряченого коня’ набуло статусу самостійного лексико-семантичного варіанта слова (ВТССУМ, 1635); запозичене з німецької мови; свн. *schüm* (ЕСУМ, 6, 489); **ШУМ³** – ‘етн. танок, який ведуть дівчата, ставши в два ряди і взявшись за руки, ніби заплітаючи тин’ (СУМ, 11, 561; СО, 159); очевидно, результат лексико-семантичної видозміни псл. *šumъ* ‘галас’, *šuma* ‘ліс’ (ЕСУМ, 6, 489). У лексикографічних джерелах закріплене із першої пол. XIX ст.: *шумъ* ‘піна, накип’ (Б.-Н., 402), *шум* ‘шум, розгуд’, ‘вид весняної гри’, ‘піна’ (Жел., 2, 1101; Грін., 4, 518; Ум., 4, 216); із середини XX ст. набуло омонімічного значення: *шум¹* – ‘(звуки) шум’; *шум²* – ‘піна; накип’, ‘водоворот’; *шум³* – ‘етн. вид гри’ (УРС, 6, 535).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, засвоєння слів з іншої мови і постання внаслідок цього омонімії є досить поширеним явищем, що характерне для різних часових періодів розвитку мови. Засвоєні слова можуть вступати в омонімії відношення як із запозиченнями з інших мов, так і з питомими словами тієї мови, яка власне запозичує ті чи ті слова. Другий шлях розвитку, аналізований у цьому матеріалі, охоплює значно меншу частину лексем, ніж перший, проте доповнює загальний відсоток слів, пов’язаних міжмовною омонімією. Іншими є й чинники, які зумовлюють потребу засвоєння певного слова. Здебільшого омонімія постає внаслідок випадкових збігів звукових комплексів певних слів. Найбільшу кількість засвоєної лексики, з якими омонімізуються питомі іменники, становлять англійські й німецькі запозичення, утворюючи омонімії пари чи й ряди різної структури (трикомпонентні, чотирикомпонентні тощо).

Перспективу досліджень вбачаємо у розгляді омонімії, репрезентованої омомокомплексом «питоме слово – запозичення» із засвоєними словами з інших далекоспоріднених мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дутка О. Я. Запозичення з грецької та латинської мов як джерело омонімії в сучасній українській мові. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2019. Вип. 24. С. 39–43.
2. Дутка О. Я. Запозичення з трьох і більше мов як джерело омонімії української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2021. № 48. С. 63–65.

3. Дутка О. Я. Збагачення омонімічного складу української мови внаслідок запозичень із германських мов. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 2. С. 20–26.
4. Дутка О. Я. Роль французьких запозичень у розвитку омонімії української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 7–11.
5. Дутка О. Я. Тюркізми як джерело поповнення омонімів сучасної української мови. *Науковий огляд*. 2020. № 3 (66). С. 162–174.
6. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови (Семантична структура слова). Харків : Вища школа. Вид-во при Харківському ун-ті, 1976. 114 с.
7. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. 131 с.
8. Муқан Г. М. Багатозначність і омонімія. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 8. С. 30–36.
9. Сімонок В. П. Лексична омонімія у вимірі іномовних запозичень. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2011. Вип. 31. С. 18–23.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Б.-Н.** – Білецький-Носенко П. Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 424 с.
- ВНУС** – Мюллер В. Великий німецько-український словник. Київ : Чумацький Шлях, 2005. 792 с.
- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
- Грін.** – Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ : Вид-во АН Української РСР, 1958–1959. Т. 1–4.
- Дом.** – Доманицький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. Київ : Друк. С. А. Борисова, 1906. 128 с.
- Дубр.** – Дубровський В. Українсько-російський словник / за ред. І. Стешенка. Київ : Час, 1909. 318 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- Жел.** – Желеховский С., Недільский С. Малорусско-німецкий словарь : у 2 т. Львів, 1885–1886. 1121 с.
- САУС** – Сучасний англо-український, українсько-англійський словник / упор. Д. О. Романов. Донецьк : БАО, 2003. 448 с.
- СІС 1985** – Словник іномовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 966 с.
- СІС 2000** – Словник іномовних слів / укл. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. Київ : «Довіра» – УНВЦ «Рідна мова», 2000. 1017 с.
- СО** – Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. Львів : Фенікс, 1996. 224 с.
- ССУМ** – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / за ред. Л. Л. Гумецької, І. М. Керницького. Київ : Наукова думка, 1977–1978. Т. I–II.
- СУМ** – Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
- СУМ 16-17 ст.** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994 (і наступ.). Вип. 1 (і наступ.).
- СУМ-20** – Словник української мови : в 20 т. Київ, 2010 (і наступ.). Т. 1 (і наступ.).
- СФУМ** – Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 787 с.
- Тимч.** – Історичний словник українського язика / за ред. Е. Тимченка. Харків; Київ : Державне вид-во України, 1930–1932. Т. I. 947 с.
- Тимч. Маг.** – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 т. / підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса. Київ; Нью-Йорк, 2002. Т. I–II.
- Ужч.** – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
- Ум.** – Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український. Львів : НТШ, 1893–1898. Т. I–IV.
- УРС** – Українсько-російський словник : у 6 т. / за ред. І. М. Кириченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1953–1963. Т. I–VI.

REFERENCES

1. Dutka, O. Ya. (2019). Zapozychennia z hretskoi ta latynskoi mov yak dzherelo omonimii v suchasni ukrainii movi [Borrowings from Greek and Latin as a source of homonymy in modern Ukrainian]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, 24, 39–43 [in Ukrainian].
2. Dutka, O. Ya. (2021). Zapozychennia z trokh i bilshe mov yak dzherelo omonimii ukrainkoi movy [Borrowing from three and more languages as a source of homonymy of the Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Odesa, 48, 63–65 [in Ukrainian].
3. Dutka, O. Ya. (2021). Zbahachennia omonimichnoho skladu ukrainkoi movy vnaslidok zapozychen iz hermanskykh mov [Enrichment of the homonymal composition of the Ukrainian language as a result of borrowings from German languages]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 32 (71) / 2, 20–26 [in Ukrainian].
4. Dutka, O. Ya. (2020). Rol frantsuzkykh zapozychen u rozvytku omonimii ukrainkoi movy [The role of French borrowings in the development of homonymy of the Ukrainian language]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 31 (70) / 2, 7–11 [in Ukrainian].
5. Dutka, O. Ya. (2020). Tiurkizmy yak dzherelo popovnennia omonimiv suchasnoi ukrainkoi movy [Turkisms as the source of homonyms refund of Modern Ukrainian Language]. *Naukovyi ohliad*, 3 (66), 162–174 [in Ukrainian].
6. Lysyuchenko, L. A. (1976). Leksykolohiia suchasnoi ukrainkoi literaturnoi movy (Semantychna struktura slova) [Lexicology of the modern Ukrainian literary language (Semantic structure of the word)]. Kharkiv: Vyscha shkola. Vyd-vo pry Kharkivskomu un-ti [in Ukrainian].

7. Lysychenko, L. A. (1997). *Leksyko-semantychna systema ukrainskoi movy* [The lexical-semantic system of the Ukrainian language]. Kharkiv: Kharkivskiy derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].
8. Mukan, H. M. (1970). Bahatoznachnist i omonimiia [Polysemy and homonymy]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 8, 30–36 [in Ukrainian].
9. Simonok, V. P. (2011). Leksychna omonimiia u vymiri inomovnykh zapozychen [Lexical homonymy in measuring foreign language borrowings]. *Linhvistychni doslidzhennia*, 31, 18–23 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

- Б.-Н.** – Biletskyi-Nosenko, P. (1966). *Slovyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian language dictionary] / uporiad. V. V. Nimchuk. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- БНУС** – Miuller, V. (2005). *Velykyi nimetsko-ukrainskyi slovyk* [Great German-Ukrainian Dictionary]. Kyiv: Chumatskyi Shliakh [in Ukrainian].
- ВТССУМ** – Velykyi tлумachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) (2005). [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian (with add. and sup.)] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
- Грін.** – Slovar ukrainskoi movy: v 4 t. (1958–1959) [Dictionary of the Ukrainian Language: in 4 vol.] / za red. B. Hrinchenka. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainskoi RSR, 1–4 [in Ukrainian].
- Дом.** – Domanitskyi, V. (1906). *Slovaryk. Poiasnennia chuzhykh ta ne duzhe zrozumilykh sliv* [Dictionary. Explanation of foreign and not very clear words]. Kyiv: Druk. S. A. Borysova [in Ukrainian].
- Дубр.** – Dubrovskiy, V. (1909). *Ukrainsko-rosiiskiy slovyk* [Ukrainian-Russian dictionary] / za red. I. Steshenka. Kyiv: Chas [in Ukrainian].
- ЕСУМ** – Etymolohichni slovyk ukrainskoi movy: v 7 t. (1982–2012) [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 vol.] / za red. O. S. Melnychuka. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Жел.** – Zhelekhivskiy, Ye., Nedilskiy, S. (1885–1886). *Malorusko-nimetskyi slovar: u 2 t.* [Malorussian-German Dictionary: in 2 vol.]. Lviv [in Ukrainian].
- САУС** – Suchasnyi anhlo-ukrainskyi, ukrainsko-anhliiskiy slovyk (2003). [Modern English-Ukrainian, Ukrainian-English dictionary]. Uporiadnyk D. O. Romanov. Donetsk: BAO, [in Ukrainian].
- СІС 1985** – Slovyk inshomovnykh sliv (1985). [Dictionary of foreign words] / za red. O. S. Melnychuka. Kyiv: Holovna redaktsiia URE [in Ukrainian].
- СІС 2000** – Pustovit, O. L., Skopnenko, O. I., Siuta, H. M., Tymbaliuk, T. V. (2000). *Slovyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- СО** – Demska, O. M., Kulchytskyi, I. M. (1996). *Slovyk omonimiv ukrainskoi movy* [Dictionary of homonyms of the Ukrainian language]. Lviv: Feniks [in Ukrainian].
- ССУМ** – Slovyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. (1978). [Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XV centuries] / za red. L. L. Humetskoi, I. M. Kernytskoho. Kyiv: Naukova dumka, I–II [in Ukrainian].
- СУМ** – Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 vol.]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- СУМ 16-17 ст.** – Slovyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. (1994). [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the 17th centuries]. Lviv [in Ukrainian].
- СУМ-20** – Slovyk ukrainskoi movy: u 20 t. [Dictionary of the Ukrainian language] / hol. nauk. red. V. M. Rusanivskiy. Kyiv: Naukova dumka, 2010 (i nastup.). T. 1 (i nastup.) [in Ukrainian].
- СФУМ** – Slovyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy (2003). [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language] / ukl. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Тимч.** – Istorychniy slovyk ukrainskoho yazyka (1930) [Historical dictionary of the Ukrainian language]. T. I: A–Zh. Zoshyt 1: A–H / uklad.: Ye. Tymchenko [ta in.]. Kharkiv; Kyiv: Derzhavne vyd-vo Ukrainy [in Ukrainian].
- Тимч. Мат.** – Tymchenko, Ye. (2003) *Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st.* [Materials for the Dictionary of the Written and Book Ukrainian Language of the XV–XVIII centuries] / pidhot. do vydannia V. V. Nimchuk, H. I. Lysa. Kyiv – New York. Kn. 1–2 [in Ukrainian].
- Ужч.** – Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (1998) *Frazeolohichni slovyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
- Ум.** – Umanets, M., Spilka, A. (1893–1898). *Slovar rosiisko-ukrainskyi* [Russian-Ukrainian Dictionary]. Lviv: NTSh [in Ukrainian].
- УРС** – Ukrainsko-rosiiskiy slovyk: u 6 t. (1953–1963). [Ukrainian-Russian Dictionary: in. 6 vol.] / za red. I. M. Kyrychenka. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'282'373

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.6

РИБАЛЬСЬКА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК БУЗЬКО-ІНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

Жвава О. А., Зинякова А. А.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті презентовано та описано номени рибальської лексики українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя у структурно-семантичному аспекті. Уперше досліджено вербальні засоби рибальської лексики українських говірок як фрагменту мовної картини світу носіїв цих говірок; оприлюднено значний за обсягом діалектний матеріал, який відбиває стан збереження термінології та номінації у другій половині ХХ ст.

Здійснене на межі споріднених суміжних наук дослідження сприяє розв'язанню теоретичних питань, що стосуються проблем специфіки народної культурної термінології. Практичне значення дослідження полягає в тому, що зібраний і систематизований мовний та етнографічний матеріал може бути використаний у діалектній лексикографії, етимології, етнографії.

Зазначено, що рибальська лексика є одним із цікавих архаїчних пластів діалектного словника. У «Словнику українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя» зафіксовано понад 400 назв на позначення реалій, пов'язаних з рибальством у регіоні Бузько-Інгульського межиріччя.

Фактичний матеріал структуровано тематичними групами. Для кожної з груп окреслено регулярні мотивувальні ознаки. Лексику рибальства вирізняють за номінацією, що вказує на зовнішні ознаки (знаряддя, транспорт, забарвлення тіла чи частин тіла риби), місце існування, ознаки та звички риби. У назвах рибальських снастей чільне місце належить номінації за функцією, належністю комусь або чомусь. Таку думку підтверджено наявністю великої кількості найменувань, що мають сталий характер. До складу рибальської лексики входять не тільки моносемічні назви, а й полісемічні лексеми. Мотивованість назв пов'язана насамперед із вибором мотиваційних ознак, що є основою для називання предметів і явищ.

Спостереження над лексикою досліджуваного регіону дає підстави констатувати збереження репертуару зафіксованих назв як серед старшого, так і молодшого покоління.

Ключові слова: тематична група, словниковий склад лексики, ареал між Бугом та Інгулом, номінація, рибальське знаряддя, принципи мотивації, степові говірки.

Zhvava O. A., Zyniakova A. A. Fishing vocabulary of Ukrainian dialects of the area between the Buh and the Inhul. The article highlights the structural and semantic features of nomination of fishing vocabulary of Ukrainian dialects of the area between the Buh and the Inhul. For the first time, the verbal means of fishing vocabulary of Ukrainian dialects as a part of the linguistic picture of the world of speakers of these dialects were studied. The article presents a significant amount of dialect material that reflects the state of preservation of terminology and nomination in the second half of the twentieth century.

The research carried out on the intersection of related sciences contributes to the solution of theoretical issues concerning the problems of the specifics of folk cultural terminology. The practical significance of the study is that the collected and systematized linguistic and ethnographic material can be used in dialect lexicography, etymology, ethnography.

Fishing vocabulary is one of the interesting archaic layers of the dialect vocabulary. The Dictionary of Ukrainian Dialects of the area between the Buh and the Inhul contains more than 400 names denoting realities associated with fishing in the area between the Buh and the Inhul.

The article structures the vocabulary by thematic groups. Observation of the vocabulary of the studied region gives grounds to note that the preservation of the set of recorded names is evident in both the older and younger generations. Each study group has regular motivational signs. The vocabulary of fishing is distinguished by the nomination, which indicates the external features (tools, transport, body color or body parts of fish), habitat, characteristics and habits of fish. A prominent place in the names of fishing tackles belongs to the nomination by function, belonging to someone or something. This opinion is confirmed by the presence of a large number of names that have a stable nature. Fishing vocabulary includes not only monosemic names, but also polysemous tokens. The motivation of names is primarily related to the choice of motivational features, which is the basis for naming objects and phenomena.

Key words: thematic group, vocabulary, area between the Buh and the Inhul, nomination, fishing gear, principles of motivation, steppe dialects.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вивчення особливостей говірки дає змогу простежити взаємодію говорів, діалектів та наріч, а також зберегти якнайширший самотутній матеріал для аналізу. Очевидно, що

діалектні словники є важливим джерелом лінгвістичних, фольклористичних, етнографічних, культурологічних, історичних досліджень [3, 23]. 2018 року нарешті побачив світ фундаментальний «Словник українських говірок Бузько-Інгульського

межиріччя» (укл. Л. С. Спанатій, А. П. Супрун, М. Ф. Тимченко, В. П. Токар ; за заг. ред. Л. С. Спанатій) [17]. Збирання й записування лексичного матеріалу проводилося орієнтовно 40 років. У «Словнику...», який охоплює різні лексико-семантичні та лексико-тематичні групи, понад 20000 діалектизмів та їхніх варіантів. Тут подано лексику територіальних діалектів, витлумачено значення та окреслено особливості слововживання, зафіксовано інформацію про зону поширення лексеми чи її окремого значення.

Лексика рибальства, яка становить певний інтерес для фахівців з історії, етнографії, фольклористики, оскільки ця група є не тільки відображенням процесу пізнання людиною світу, а й свідчить про ставлення наших предків до багатства природи, в говірках Бузько-Ігульського межиріччя не була предметом системного опису, у чому й полягає новизна й актуальність цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Рибальська лексика частково репрезентована у дослідженнях Й. О. Дзензелівського [4], А. А. Берлізова (нижньонадністрянські говірки) [1], В. С. Ващенко (полтавські говірки) [13], В. А. Чабаненка (нижньонадніпрянські говірки) [20] та ін. Окремі назви представлено у лексикографічних працях Г. Л. Аркушина (західнополіські говірки) [11], Д. М. Брилінського (подільські говірки) [12], В. С. Ващенко (полтавські говори) [13], Й. О. Дзензелівського (говірки нижнього Подністров'я) [14], П. С. Лисенка (поліські говірки) [15], А. А. Москаленка (українські говірки Одещини) [16], Н. В. Гуйванюк (буковинські говірки) [19], Т. М. Тищенко (східноподільські говірки) [9], І. Б. Циганок та Г. В. Галаш (наддунайські говірки) [10] та ін. Загальний огляд внеску науковців у дослідження рибальської лексики з визначенням подальших шляхів структурування лексичної підсистеми сфери рибальства як складника української культури запропонував Р. В. Міняйло [6].

Наукова новизна пропонованої праці полягає в тому, що вперше презентовано та описано особливості номінації рибальської лексики українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя у структурно-семантичному аспекті.

Специфіка досліджуваної тематичної групи полягає в окресленні численних тематичних груп і підгруп як системних утворень.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є презентація репертуару та опис номінації рибальської лексики українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя у структурно-семантичному аспекті. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити особливості українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя; 2) систематизувати рибальську лексику українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя за тематичними групами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На території сучасної Миколаївщини поширено два діалекти: подільський (Врадіївський, Кривоозерський, Первомайський райони) та степовий. Формування українських степових говірок Бузько-Ігульського межиріччя є історичним процесом

заселення території України, зокрема півдня. Освоєння території півдня України відбувалося ще на початку II половини XVIII століття переселенцями з різних районів Лівобережжя та Правобережжя (Подільська, Волинська, Полтавська, Чернігівська губернії). Таким чином, основою українських степових говірок Бузько-Ігульського межиріччя є середньонадніпрянські говірки з вкрапленнями говірок поліського та південно-західного наріччя. Зрозуміло, що досліджувані говірки зазнали впливу російських, білоруських, болгарських, частково – сербських, чеських, грецьких, німецьких та інших говірок [7, 79].

Степовий говір охоплює найбільшу територію українського степу і Донбасу. На півночі степові говірки контактують із говорами подільського діалекту південно-західного наріччя, а також із середньонадніпрянськими та слобожанськими говірками південно-східного наріччя, на заході – з молдавськими говірками, на сході – із російськими.

Степовий говір належить до наймолодших, який виник внаслідок численних дозаселень і переселень, які відбувалися у XVIII – на початку XIX ст. і пізніше. Сюди переселялися люди із Середньої Надніпрянщини, Поділля, Волині, Полісся, Слобожанщини, і це певною мірою відбилося у говірках півдня і сходу України [2, 42].

Лексика рибальства охоплює одну з найдавніших діяльностей будь-якого народу, на території якого є водні ресурси. Для мешканців Бузько-Ігульського межиріччя традиційною є річкова риболовля, бо озер на цій території майже немає, але є стави – водоймища (у природному чи штучному заглибленні) з непроточною водою.

Лексика рибальства досліджуваних говірок не однорідна за складом. Серед усіх номінативних одиниць виділено такі тематичні групи: «Знаряддя рибної ловлі», «Рибацький транспортний засіб», «Елементи знарядь рибного лову», «Риби», «Назви осіб, які ловлять рибу».

Тематична група «Знаряддя рибної ловлі»

Назви сітки

Пристрій для ловлі риби, зроблений із міцних ниток, які перехрещуються і закріплюються на однакових проміжках вузлами, має назви: *каниця 'а, канька, клумл 'а, ор 'іа, пака, наву́к, кукла, модло, сакул 'а*¹.

Сітку, якою ловлять камбалу, називають *камбул 'на с'ітка, к'ін 'у 'і*.

Рибальська сітка, якою ловлять бички, має назву *бичковá с'ітка*.

Сітка, якою ловлять раків, – *рагél 'а, раколóука*.

Невелика сіть, якою ловлять рибу два рибаки, ідучи вброд, – *во́лик*.

Сітка з вічками 30х30 мм, якою ловлять тарань, кефаль, – *га́лиця 'а*.

Риболовна сітка з кільцями у 20 мм, якою ловлять переважно дрібну рибу, а велику – сітками з великими очами, має назву *двац'ятка*.

¹ Усю лексику подано за «Словником українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя» / укл. Л. С. Спанатій, А. П. Супрун, М. Ф. Тимченко, В. П. Токар ; за заг. ред. Л. С. Спанатій. Миколаїв : Іліон, 2018. 876 с.

Подвійна рибацька сітка – *áva*.

Спеціальні ставні сіті ловити рибу – *áхни*.

Рибальська сітка для підльодного лову риби – *кобіла*.

Сітка, натягнута на кілька обручів, якою ловлять рибу, – *ме^нчерéжа*.

Сітка, у якій з обох сторін основного полотна прикріплюються додаткові сіті з різними очками, внаслідок чого риба заплутується, – *пе^нріж^н, поріж^н, пе^нріж^нна с'ітка, плу^нтанка, пу^нтанка*.

Сплетена з лози риболовна снасть, що має форму лійкоподібної корзини, має назви *буч, бóчка, вéришка, ве^нрашка, коўбиха, коўш, кош, кошик, кубі^нр, кубóша, л'іса, нéре^нта, хобóша*.

Густа сітка для ловлі риби на міліні – *бу^нріло*.

Риболовне знаряддя типу пастки (сітка, натягнута на обручі), що його встановлюють на дно водоймищ, має назви *вéнте^нл', вéнте^нр, уйати^нріна, уйат'ір, клоўн'а, не^нрétки, йáтер*.

Невелика сітка з матнею для ловлі риби на неглибоких місцях – *брéден', бре^нде^н'ók, брод'ák, коше^нл'кóвій нéвод, т'аглó*.

Велика рибальська сітка – *нéвод^н*.

Назви вудки

Знаряддя для ловіння риби, що звичайно складається з вудлища, волосіні й гачка, має назви: *уді-лишче, уділо, уд^н'ка, удлишче, удочка*.

Вудка, гачки з приманкою якої лягають на дно, – *подовіна, сподóўка*.

Назви бовта

Тичина, жердина з порожнистим потовщенням на кінці – рибальське знаряддя, яким заганяють рибу в сітку, має назви: *боўкун', боўтало, боўтун', боўтур', боўтуха, боўтушка, болт, брóхало, жу-хало, колот, пугач, стўкалка, тóпило, храпák, хроп, штурхало*. Лексема *бовт* зі значенням 'знаряддя для полохання і заганняння риби в сіті' відома західноволинським, поліським, бойківським говіркам.

Назви човна та його частин

Човен, з якого ставлять авочні сітки, – *áva*.

Великий човен називається *баїда, дуб*.

Великий човен з овальним дном – *дуб'іўка*.

Невеликий човен – *душогуб'ка*.

Човен, заповнений аж до бортів рибою, – *залига*.

Човен певної форми – *казánка*.

Невеликий надувний гумовий човен, на якому рибалки виходять ловити рибу, – *ре^нзінка*.

Човен на три-чотири особи – *чаїка*.

Великий багатovesловий човен – *баркас, в'итрог'ін, бу^нріл'ниї дуб*.

Шестивесловий човен чи шлюпка – *ше^нс'т'ірка*.

Задня частина човна; корма – *зад'н'ак*.

Носова частина рибацького човна – *прóва*.

Поміст у човні – *мостіна, найóл, пойóл*.

Назви весла та його складових частин

Гребне весло (тобто весло, яким гребуть, на відміну від кормового весла, яким правлять) – *баїба, опáчина, бабаїка*.

Лопать весла – *лопас'т', лопáч, пе^нл'устка, пе^нл'усток*.

Тематична група «Елементи знарядь рибного лову»

Поплавок на рибацькій сіті має назви: *баб'ка, бабóк, балбéра, балбéрка, буї, галагán, жмак, майák, плавак, плаўка, поплавец', прóб'ка*.

Прикріплена на кінці волосіні блискуча металева пластинка, що використовується як принада для риби, – *блéска, блéс'н'á, бліскаўка, бліскотка, бл'ашánка, мармішка*.

Прив'язана до вудлища довга міцна нитка (з волосин коня, шовку, капрону і т. ін.), на кінці якої прикріплений риболовецький гачок; волосінь – *волошн'á, ме^нсіна, ме^нціна, м'асіна, м'ісіна*.

Предмет, який прикріплюють до волосіні, риболовної сітки і т. ін. для занурення їх у воду; грузило – *оліўйанка, п'істолéт*.

Наживка для ловлення риби вудкою – *манóк, насáд'ка, жировіў'а*.

Рибальська снасть у вигляді сітчастого черпака з довгим держакком, яким підхоплюють і витягають зловлену рибу, або з двох навхрест сполучених тичок з прикріпленою на кінцях сіткою і довгим держакком, – *накрітка, п'ідсáд'ка, п'ідхвát, п'ідхвátка, п'ідхвátен', п'ід^нхвátка, подсáк, подсáка, подсáква, под^нхвát, сухвátка, схвátка, фátка, хвátок, че^нрпák*.

Лексеми *п'ідхвát, п'ідхвátка, п'ідхвátен', п'ід^нхвátка, под^нхвátка, под^нхвát, сухвátка, схвátка, фátка, хвátок* мотивовані дією *хвátати*.

Велика сітка; невід – *скéнос'т', мёртвиї нéв'ід^н, стаўнії нéв'ід^н*. Ставний невід – це стаціонарне рибальське знаряддя, принцип дії якого засновано на установах на шляху риби нерухомої перешкоди «крила», яке спрямовує її до пастки. Риба, спіймана ставним неводом, залишається не ушкодженою і довгий час зберігається живою всередині пастки.

Невелика сітка з матнею для ловлі риби на неглибоких місцях; волок – *брéден', бре^нде^н'ók, брод'ák, коше^нл'кóвій нéвод, т'аглó*. Лексеми *брéден', бре^нде^н'ók, брод'ák* мотивовані дією *брести*.

Невелика рибальська сітка, якою зазвичай ловлять рибу двоє, – *клу^нмл'а, волик*.

Сплетена з лози риболовна снасть, що має форму лійкоподібної корзини; верша – *ве^нрашка, вéришка, коўбиха, коўш, кош, кошик, кубóша, нéре^нта, хобóша*.

Пристрій на човні для кріплення весла; гніздо для весла; кочет – *шкарли, укл'учина, кóчед'*.

Елементи невода. Середня частина невода у вигляді вузького, довгого мішка, куди потрапляє риба під час ловлення; матня – *вóрок, казán, клинóк, кóрна, котéл, коше^нл'ók, кул', кул'ма, мотн'á, рукаў*. Лексеми *кул', вóрок, казán, рукаў*, очевидно, є вторинними найменуваннями, бо у «Словнику української мови» вони зареєстровані з іншими значеннями [18].

Тематична група «Риби»

Усяка дрібна риба має назви – *аўдóт'ка, гáпка, дрóбина, к'іткі, мál'ка, м'іл'узгá, фи^нріна, хóба, че^нрнушка, че^нрну'ха*.

Риба-йорж; дрібна слизька прісноводна риба з колючими плавцями (Gymnocerphalus) – *бубáр, бобі^нр, бубі^нр, буби^нрéc', бубі^нрчик, буби^нр'ók, сапáч, сопл'ák, йіжáк, йіржáк, йазгі^н*.

Маленька річкова рибка щипавка, неїстівна риба, тому її ніхто не ловить і не ловитиме; може бути їжею для інших риб (Cobitis taenia) – *п'ідкозуб'*,

сікаўка, с'ікавиц'а, с'ікаўка, с'ікалка, ц'іколка, с'ікач, с'іковец', с'ікун, шчипаўка, шчипалка, шчипачка та акцентуаційний варіант *шчипачка*.

Риба тараня або рибець (*Rutilus heckelii*) – б'іла риба.

Дрібна річкова риба піскар (*Gobio fluviatilis*) – бичок.

Дрібна річкова риба піскар, яка живе на піщаному дні; *піскур* (*Gobio gobio*) – *кóблик*, *п'іскар*, *п'іскозуб*, *п'іскур*, *п'ічкурець*, *стоўпéць*.

Бичок (риба) чорного кольору (*Gobius niger*) – *б'уз'івок*, *ціган*, *ййунóк*, *гад'ушник*.

Риба бичок, що гніздиться там, де кам'яне дно (*Neogobius gatan*), – *кам'яна́р*, *кам'і́н:ик*, *ка'м'іншчик*, *п'ідкам'і́н:ик*.

Назви різнокольорових бичків – *кнут* (великий рябий бичок), *козак* (бичок зеленуватого кольору), *пáтлах* (попелястий бичок), *пíсар* (полосатий бичок), *п'івен'* (бичок червоного кольору), *с'урман*, *с'ір'ак* (сірий бичок).

Дрібна прісноводна риба, яка плаває на поверхні води; така риба може плавати, не занурюючись глибоко у воду; зазвичай не має промислового значення (як за смаком, так і за поширеністю) – *вейрховіц'а*, *вейрховодіц'а*, *оселédтчик*, *плéскаўка*, *си'б'іл'*, *с'іл'аўка*, *с'абел'*.

Невеликий судак (*Sander*) – *се'крéт*, *се'крéтник*, *чипáрик*, *чопáр*, *чóпик*.

Вугор (*Anguilla anguilla*) – *вáнгор*, *вéнгер* та акцентуаційний варіант *венгér*, *ýгор*, *ýгор'*.

Хижа риба жерех (*Aspius aspius*) – б'ілі́зн'а.

Червона риба севрюга (*Acipenser stellatus*) – *п'істр'ýга*, *пестр'ýга*.

Риба ставрида (*Trachurus*) – *плаўст'уда*.

Прісноводна хижа риба родини окуневих зеленувато-жовтого кольору із парними червоними поплавками; окунь (*Perca fluviatilis*) – *гостр'ак*, *дер'ун*.

Тематична група «Назви осіб, які ловлять рибу»

Рибалка – *риба́ч*.

Номінація рибалок:

ав'і́зник, *аўшчик* – рибак, який ловить рибу сітками – авами;

кефа́л'ник – рибак, який ловить кефаль;

ре'зіншчик – рибак, який ловить рибу з надувного гумового човна;

бичéшник, *б'ічник* – рибалка, який ловить бички волоком;

л'áмишчик – рибалка, який тягне лямку невода;

само'дуршчик – рибалка-браконьєр, який ловить рибу вудками-самодурами;

сподові́к – рибалка, який тягне низ невода.

Аналізований матеріал дає змогу зафіксувати такі особливості рибальської лексики:

– непослідовне чергування **о, е з і**: [*не'р'і́ж'ю*], [*пори́ж'ю*], [*п'істр'ýга*], [*пестр'ýга*], [*си'б'іл'*], [*с'абел'*], [*невод'ю*], [*не'в'ід'ю*];

– непослідовне повне або часткове оглушення дзвінкх приголосних у кінці слів або складу: [*не'р'і́ж'ю*], [*ýд'юка*], [*душо'зуб'юка*];

– запозичені слова асимілюються, зазнаючи при цьому різноманітних змін: – **ф > хв, х, в, схв**: [*схвáтка*], [*фáтка*], [*хвaток*];

– під впливом подільських говірок з'являється приставний [в] – [*вáнгор*], [*вéнгер*], [*венгér*] на противагу [*ýгор*], [*ýгор'*], змінюючи іноді слова до невпізнаваності;

– звук [р'] може переходити у твердий [р]: [*ýгор'*] – [*ýгор*];

– в О. в. однини іменники жіночого роду поряд із закінченням **-ойу, -ейу** набувають закінчень **-ой, -ей**: [*п'істр'ýгойу*] – [*п'істр'ýгой*]; [*зем'лей*] – [*зем'л'ой*];

– у формах 1-ї особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни не відбувається чергування [д], [т], [з], [с] із відповідними шиплячими: [*вод'у*], [*си'д'у*], [*но'с'у*];

– у мовленні відбувається паралельне вживання у 3-й особі однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни форм типу [*ходе*] – [*ходить*] – [*ходить'*], [*просе'ю*] – [*просит*] – [*просит'*].

Г. Мартинова на підставі лінгвогеографічного вивчення фонетичної і фонологічної систем середньонаддніпряньського говору вперше встановила зовнішню його межу і уточнила північну ізоглосу степового говору [5, 149].

Висновки та перспективи досліджень. Отже, тематичні групи назв знарядь лову та їх частин об'єднують декілька підгруп. Аналізований ареал степового говору сформований із неоднорідних діалектних елементів, а також є наслідком міжмовних взаємовпливів. Важливо й те, що окремі діалектні риси української мови при змішуванні їх з іншими витискуються і відмирають, а деякі виявляють стійкість, зберігаються і поширюються. Таким чином, важливо проаналізувати не тільки репертуар та структурну організацію номенів у межах парадигм, а й дослідити основні принципи мотивації назв, походження, особливості словотвору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берлізов А. А. Лексика рибальства українських говорів Нижнього Подністров'я. Чернігів : ЧДП, 1959. Т. IV. Вип. 4. 82 с.
2. Бігусяк М. В. Українська діалектологія : курс лекцій. Івано-Франківськ : ПНУ, 2016. 44 с.
3. Гриценко П. Ю. Дослідження лексики українських говорів. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 22–30.
4. Дзєндзелівський Й. О. Програма для збирання до Лексичного атласу української мови. Київ : Наукова думка, 1969. 221 с.
5. Мартинова Г. Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика : монографія. Черкаси : Тясмин, 2003. 368 с.
6. Міняйло Р. Рибальська лексика в студіях українських науковців. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 274–283.
7. Спанатій Л. С. Лінгвогеографічний аспект дослідження деяких назв знарядь праці українських гончарів. *Актуальні проблеми історії та культури України* : зб. наукових праць : у 2 частинах. Миколаїв-Одеса, 2000. Ч. 1. С. 78–92.

8. Супрун А. П. Українська діалектна лексикографія та місце в ній «Словника українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя». *Filologia, socjologia i kulturoznawstwo Badania podstawowe i stosowane : wyzwania i wyniki : zбір artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (30.05.2017–31.05.2017, Gdańsk)*. Warszawa : Wydawca : Sp. z o. o. “Diamond trading tour”, 2017. С. 59–64.

9. Тищенко Т. М. Рибальська лексика східноподільських говірок. *Студії з діалектології* : матеріали і дослідження / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2017. С. 210–226.

10. Циганок І., Галаш Г. Із спостережень над рибальською лексикою наддунайських говірок. *Діалектологічні студії 7. Традиції і модерн* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. С. 93–99.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

11. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1 : А–Н. 353 с.; Т. 2 : О–Я. 456 с.

12. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ, 1991. 117 с.

13. Вашенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків : Вид-во Харківського державного ун-ту, 1960. 108 с.

14. Дзєндзелівський Й. О. Словник специфічної лексики говірок нижнього Подністров'я. *Лексикографічний бюлетень*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Вип. VI. С. 36–54.

15. Лисенко П. С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини. *Лексикографічний бюлетень*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Вип. VI. С. 5–22.

16. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області : Одеса : [б. в.], 1958. 77 с.

17. Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя / укл. Л. С. Спанатій, А. П. Супрун, М. Ф. Тимченко, В. П. Токар ; за заг. ред. Л. С. Спанатій. Миколаїв : Іліон, 2018. 876 с.

18. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

19. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

20. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. Запоріжжя : [б. в.], 1992.

REFERENCES

1. Berlizov, A. A. (1959). *Leksyka rybalstva ukraïnskykh hovoriv Nyzhnoho Podnistrovia* [Fishery vocabulary of the Ukrainian dialects of Lower Dniester]. Chernihiv: ChDPI, IV (4) [in Ukrainian].

2. Bihusiak, M. V. (2016). *Ukrainska dialektolohiia* [Ukrainian dialectology]: kurs leksii. Ivano-Frankivsk: PNU [in Ukrainian].

3. Hrytsenko, P. Yu. (1984). *Doslidzhennia leksyky ukraïnskykh hovoriv* [Study of the vocabulary of Ukrainian dialects]. *Movoznavstvo*, 5, 22–30 [in Ukrainian].

4. Dzendzelivskiy, Y. O. (1969). *Prohrama dlia zbyrannia do Leksychnoho atlasu ukraïnskoi movy* [A program for collecting for the Ukrainian Language Lexicon]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

5. Martynova, H. (2003). *Serednonadnyprianskyi dialekt. Fonolohiia i fonetyka* [Middle Dnieper dialect. Phonology and phonetics]: monohrafiia. Cherkasy: Tiasmyn [in Ukrainian].

6. Miniailo, R. (2019). *Rybalska leksyka v studiiakh ukraïnskykh naukovtsiv* [Fishing vocabulary in Ukrainian scientist researches]. *Terminolohichni visnyk*, 5, 274–283 [in Ukrainian].

7. Spanatii, L. S. (2000). *Linhvoehorafichnyi aspekt doslidzhennia deiakykh nazv znariad pratsi ukraïnskykh honchariv* [Linguo-geographical aspect of the study of some names of tools of Ukrainian potters]. *Aktualni problemy istorii ta kultury Ukrainy: zb. naukovykh prats u 2 chastynakh*. Mykolaiv – Odesa, 1, 78–92 [in Ukrainian].

8. Suprun, A. P. (2017). *Ukrainska dialektna leksykohrafiia ta mistse v nii “Slovnyka ukraïnskykh hovirok Buzko-Inhulskoho mezhyrichchia”* [Ukrainian dialect lexicography and place “Dictionary of Ukrainian dialects of the Bug-Ingul interfluvies in it”]. *Filologia, socjologia i kulturoznawstwo Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki: zb. artykułów naukowych konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (30.05.2017 – 31.05.2017, Gdańsk)*. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 59–64 [in Ukrainian].

9. Tyshchenko, T. M. (2017). *Rybalska leksyka skhidnopodilskykh hovirok* [Fishing vocabulary of East Podillia dialects]. *Studii z dialektolohii: materialy i doslidzhennia / vidp. red. P. Yu. Hrytsenko*. Kyiv: KMM, 210–226 [in Ukrainian].

10. Tsyhanok, I., Halash, H. (2008). *Iz sposterezen nad rybalskoiu leksykoiu naddunaiskykh hovirok* [From observations on the fishing vocabulary of the Danube dialects]. *Dialektolohichni studii 7. Traditsii i modern / vidp. red. P. Hrytsenko, N. Khobzei*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU, 93–99 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

11. Arkushyn, H. L. (2000). *Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok* [Dictionary of Western Polissya dialects]: u 2 t. Lutsk: RVV “Vezha” Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

12. Brylinskyi, D. M. (1991). *Slovnyk podilskykh hovirok* [Dictionary of Podillya dialects]. Khmelnytskyi: Redaktsiino-vydavnychiy viddil [in Ukrainian].

13. Vashchenko, V. S. (1960). *Slovnyk poltavskykh hovoriv* [A dictionary of Poltava dialects]. Kharkiv: Vyd-vo Kharkivskoho derzhavnogo un-tu [in Ukrainian].

14. Dzendzelivskiy, Y. O. (1958). *Slovnyk spetsyficnoi leksyky hovirok nyzhnoho Podnistrovia* [Dictionary of specific vocabulary of lower Podnistrovia dialects]. *Leksykohrafichnyi biuleten*. Kyiv: Publishing center AN URSR, VI, 36–54 [in Ukrainian].

15. Lysenko, P. S. (1958). Slovnyk spetsyfichnoi leksyky pravoberezhnoi Cherkashchyny [Dictionary of specific vocabulary of the right bank of Cherkasy region]. *Leksykohrafichnyi biuletен*. Kyiv: Publishing center AN URSSR, VI, 5–22 [in Ukrainian].
16. Moskalenko, A. A. (1958). Slovnyk dialektyzmiv ukrainskykh hovirok Odeskoi oblasti [Dictionary of dialectisms of Ukrainian dialects of Odesa region]: Odesa [in Ukrainian].
17. Spanatii, L. S. (2018). Slovnyk ukrainskykh hovirok Buzko-Inhul'skoho mezhyrichchia. [Dictionary of Ukrainian dialects of the region between Buh and Ingul]. Mykolaiv: Ilion [in Ukrainian].
18. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
19. Slovnyk bukovynskykh hovirok (2005). [A dictionary of Bukovinian dialects] / za zah. red. N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
20. Chabanenko, V. A. (1992). Slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddnyprianshchyny [Dictionary of dialects of the Lower Naddnyprianshchyna]: u 4 t. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

УДК 811.111'276

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.7>

СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ НОВИННИЙ ДИСКУРС В УКРАЇНСЬКІЙ ТА БРИТАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Іваницька Н. Б.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету

Іваницька Н. Л.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

У статті подано сучасну кваліфікацію університетського новинного дискурсу з позицій сучасної мережевої комунікації. Доведено, що університетські новинні тексти репрезентують стислі вербалізовані фрагменти знань, співвідносні з академічним життям. Вони віддзеркалюють національну та корпоративну культуру, забезпечуючи комунікацію між різними учасниками освітнього процесу. Визначено типологічні ознаки університетського новинного дискурсу: цільова настанова (повідомлення про події в університеті), канал передачі інформації (університетські новини розміщені на сайті університету) та прагматичне прагнення створити образ «ідеального закладу вищої освіти (ЗВО)». Вказано на тяжіння сучасного університетського новинного дискурсу, опосередкованого мережевими системами, до мультимодальності. Проаналізовано тематичну структуру дискурсу як організовану сукупність найбільш загальних академічних тем (наука, освіта, міжнародна діяльність, дозвілля та ін.). Встановлено «новинний профіль» залучених до аналізу українських (ВТЕІ ДТЕУ, КНЕУ) та британських (Лафборо та Кіла) вишів. Отримані дані дали змогу висновкувати про те, що українські ЗВО мають як схожі, так і відмінні тенденції до тематичного представлення новин. КНЕУ значну увагу приділяє міжнародній діяльності, загальним подіям в університеті, проводить наукові дослідження, має певні досягнення, але не турбується про дозвілля студентів. ВТЕІ ДТЕУ в новинах найбільше висвітлює наукову та навчальну діяльність, достатньо спиняючись і на дозвіллі студентів. Британські університети (Лафборо та Кіла) постають дослідницькими центрами, приділяючи незначну увагу дозвіллі, безпосередньо навчальним питанням та міжнародній діяльності. Перспектива дослідження спрямована на зіставний аналіз заголовків новинних текстів як сильних позицій новинного дискурсу.

Ключові слова: новинний дискурс, університетський дискурс, мережева комунікація, тематична структура, українська лінгвокультура, британська лінгвокультура, новинний профіль, зіставне дослідження.

Ivanytska N. B., Ivanytska N. L. Contemporary University News Discourse in Ukrainian and British Language Cultures. The article presents the recent interpretation of university news discourse as contemporary network communication. University news texts were taken as verbalized fragments of knowledge relevant to academic life. They reflect the national and corporate culture, ensuring communication between various participants in the educational process. The typological features of the university news discourse have been determined: the target instruction (notices about events at the university), the channel of information transmission (university news is posted on the university website) and the pragmatic desire to create an image of an "ideal higher educational establishment". The attraction of modern university news discourse, mediated by network systems, towards multimodality was indicated. The thematic structure of the discourse was analyzed as an organized list of the most general academic topics (science, education, international activities, leisure, etc.). A "news profile" of the Ukrainian (VITE SUTE, KNEU) and British (Loughborough and Keele) universities was established. The obtained data made it possible to conclude that Ukrainian universities have both similar and different trends in thematic presentation of news. KNEU pays considerable attention to international activities, general events at the university, scientific research, has certain achievements, but does not worry about students' leisure time. VITE SUTE mostly covers scientific and educational activities in the news, while sufficiently covering students' leisure time. British universities (Loughborough and Keela) are emerging as research centres, paying little attention to leisure, directly to academic matters and international activities. The perspective of the research is aimed at a comparative analysis of headlines of news texts.

Key words: news discourse, university discourse, network communication, thematic structure, Ukrainian linguistic culture, British linguistic culture, news profile, comparative study.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Актуальність теми обумовлена кількома причинами. Власне, назва статті містить три ключових аспекти, які окреслюють можливі напрямки лінгвістичних досліджень. По-перше, до аналізу залучено університетський дискурс, у кваліфікації якого і донині немає одностайності. По-друге,

тема актуалізує поняття «новинний дискурс», який, хоча і достатньо досліджений у мовознавстві і соціальних комунікаціях, проте, «імплементуючись» до університетського дискурсу, набуває нових рис. По-третє, сьогоденний формат університетських новин – це мережева комунікація через вебсайти та соціальні мережі, що висуває низку додаткових

проблемних питань з огляду на специфіку прагматичної взаємодії адресанта та адресата. Отже, ми актуалізуємо таку тріаду лінгвістичних сутностей: «**університетський дискурс ↔ новинний дискурс ↔ мережева комунікація**». При цьому важливою є взаємодія означених проблем, оскільки мова йде про сучасні, прагматично орієнтовані способи подання новин на університетських сайтах як особливій платформі мережевого комунікативного середовища [1; 2; 4; 6; 9].

Додамо також, що саме дискурс новин домінує при репрезентації університетського життя. Цей жанр університетського дискурсу є динамічним. Він має властивість «стиснути» простір та час: університетські новини є оперативними («тут і зараз»), інформативними (відтворюють основні моменти), охоплюють широкий спектр проблем (від наукового відкриття до дозвілля членів університетської спільноти), відносно формалізовані [8; 9; 10]. Означені питання на сьогодні є малодослідженими і потребують більш детального висвітлення з позицій лінгвістичної прагматики та теорії комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Університетський новинний дискурс досліджують у межах різних дисциплін: лінгвістики, медіакомунікацій, журналістики та інших галузей, які апелюють до мовної діяльності. Наукові здобутки в цій царині належать як зарубіжним, так і вітчизняним мовознавцям. В Україні істичні університетські новини розглядали супутньо з іншими жанрами університетського (академічного) дискурсу. Наприклад, А. Степаненко з'ясувала жанрово-стилістичні особливості університетських новинних текстів [10, 54]. О. Андрущенко досліджувала лінгвістичні особливості університетських лекцій та їхній вплив на розвиток академічного мовлення студентів [2, 36]. Дотичними до теми є також праці М. Котляревської [8], І. Чередниченко [11] та ін. З-поміж зарубіжних дослідників варто згадати Джона Свейлі (John Swales), який вивчав жанр університетських розповідей (University Discourse Genres) [17]; Іана Брюса (Ian Bruce), який досліджує вплив медіа на університетську спільноту та комунікацію [12]; інших дослідників, які аналізували тексти університетської науки та комунікації [13–16] та ін. Теоретичні викладки в згаданих роботах сформулювали підґрунтя для нашого дослідження.

Формулювання мети і завдань дослідження.

Мета нашої роботи – з'ясувати інтегральну природу університетського дискурсу та проаналізувати тематичну структуру новин британських та українських університетських вебсайтів.

Матеріал дослідження був обмежений вебсайтами двох українських та двох британських університетів. Обираючи заклади вищої освіти, ми керувалися принципом зіставлюваності, який передбачає дослідження релевантних для міжмовного аналізу мовних зразків. Для цього враховано: 1) історію розвитку університету, тобто належність до приблизно однакового історичного періоду заснування; у нашому випадку – це 20 століття; 2) схожість освітніх програм. Такі критерії, на нашу думку,

є важливими при зіставленні як тематичної рубрикації новин, так і якості їхнього змісту.

З-поміж українських вишів ми обрали Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ та Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Пошук британських університетів був обмежений списком т. зв. «скляних університетів», до яких відносять заклади вищої освіти, засновані після другої світової війни. Здебільшого це університети Східної Англії, Сассекса, Йорка. Помічним стали матеріали, надані British Council (<https://study-uk.britishcouncil.org/find/university#/Council>), які дали змогу знайти університети, у яких реалізуються подібні до українських вишів освітні програми за такими напрямками: Accounting, Business studies, Finance, Human resource management, Management studies, Marketing, Computer science, Information systems, Law, Economics, Tourism. Відповідно дослідження обмежилося сайтами Університету Лафборо (публічний дослідницький університет, знаходиться в місті Лафборо, Лестершир, в Іст-Мідлендс) та Університет Кіла (є державним дослідницьким університетом у Кілі, Стаффордшир, Англія). Із вебсайтів кожного ЗВО виокремлено по 50 новинних повідомлень, які проаналізовано на предмет їхньої тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Освітнє середовище активно реагує на суспільні потреби, розвиваючи нові дискурсивні практики соціальної взаємодії. Перехід до електронних форм навчання, можливість безперервної дистанційної комунікації, інтенсифікація віртуального життя створюють нові параметри для позиціонування закладів вищої освіти в глобальному інституційному інтернет-просторі. Невід'ємною умовою репрезентації університету у засобах масової інформації через інтернет-дискурс є наявність у ньому офіційного вебсайту.

Сьогодні офіційний сайт університетів розглядають як мережевий комунікативний простір, у межах якого між університетом та його аудиторією будуватиметься медійний діалог. Призначення такого діалогу – зацікавити адресата в інформації та залучити його до спільного з адресантом комунікативного поля. Розвиваючи комунікацію з цільовою аудиторією як із потенційним клієнтом освітніх послуг, адресант (ЗВО) за допомогою атрактивних мовних засобів формує у сприйнятті адресата позитивний іміджевий портрет та підвищує впізнаваність свого бренду.

Університетський дискурс прийнято кваліфікувати як основну одиницю спілкування представників університетської спільноти у стінах закладу вищої освіти та за його межами, форму мовного існування сучасного університету [5; 23; 26]. Безумовно, що в сьогоденному інформаційному суспільстві такий дискурс набуває нових ознак і характеристик, а отже, є відкритим для наукових досліджень.

Сьогоднішні реалії впливають на зміну цілей університетського дискурсу, які із суто теоретичних переходять до практичних, що відображено в набутті учасниками комунікації нових ролей та місій [8; 11; 16; 27].

Говорячи про учасників університетського дискурсу, варто зазначити, що ними є не лише студенти

та викладачі як типові учасники. Палітру університетського дискурсу формують також інші члени університетської спільноти (адміністрація, співробітники, навчально-допоміжний персонал). Більше того, до університетського дискурсу залучені представники соціуму, які безпосередньо не пов'язані з університетом у звичайному житті, але можуть вести діалог з університетським співтовариством у певних ситуаціях (абітурієнти, батьки абітурієнтів, стейкхолдери, учасники університетських подій, змагань та ін.).

Більшість лінгвістів, які проводять дискурс-аналіз, схильні думати, що університетський дискурс набуває ознак інституційного за його основними типоутворювальними ознаками. Водночас варто зауважити, що, уналежнюючи дискурс до певного типу лише на підставі цілей та учасників, учені зосереджують увагу здебільшого на прагматичних та соціокогнітивних параметрах дискурсу, залишаючи поза увагою його лінгвістичні та культурні аспекти. Така ситуація підтверджує необхідність комплексного, всебічного вивчення університетського дискурсу як інтегрального явища.

Лінгвісти пропонують розглядати університет як сукупність різних активностей, кожна з яких формує певний тип комунікації. Університетська дійсність є складною системою взаємодій різних посад: управлінець та адміністратор, вчений та проєктвальник, куратор (вихователь) та професор, студент та абітурієнт і т. д. Через це до університетського дискурсу відносять різні за прагматичними цілями та формами організації комунікативні процеси, виділяючи низку т. зв. підтипів чи різновидів. Одним із таких постає новинний дискурс, репрезентований на вебсайтах ЗВО.

Ключовими критеріями новинної інформації є достовірність, релевантність, важливість, новизна, фактуальність та конкретність [16; 17]. Критерії фактуальності та конкретності вимагають від статті новин повідомлення конкретного фактичного матеріалу. Релевантність забезпечує включеність інформації, що повідомляється в статті новин, до кола інтересів користувачів сайту. Критерій релевантності тісно пов'язаний із критерієм важливості, який вимагає від статті повідомлення, актуального для якомога більшої частини аудиторії сайту. Достовірність статті новин забезпечує незаперечність та істинність інформації, що повідомляється. Критерій новизни передбачає надання нової, актуальної інформації.

Сучасний новинний дискурс тісно пов'язаний з інтернет-комунікацією, або мережовим спілкуванням. Як слушно зауважує М. Карпенко, через новітність цього поняття немає усталеного терміна для посилення на нього [5, 7]. Дослідники також використовують для посилення на цей феномен такі терміни, як «комп'ютерний дискурс», «електронний дискурс», «інтернет-дискурс» та ін. Не маючи на меті критичного аналізу термінологічних одиниць на позначення згаданого типу спілкування, зауважимо лише, що інтернет-дискурс є поняттям доволі інтегральним. Він має певні загальні особливості й водночас диференціюється залежно від цільової

аудиторії. Відповідно говорячи про новинний університетський дискурс, варто враховувати декілька аспектів, а саме: 1) особливості університетського дискурсу, 2) специфіку дискурсу новин, 3) особливості сучасної мережової комунікації, серед іншого й через вебсайти університетів.

Розділи на вебсайтах як вітчизняних, так і зарубіжних вишів містять різні теми і подають оперативні та стислі повідомлення. Оперативність новинного дискурсу пов'язана зі швидкістю, з якою новина з'являється на сайті відповідної установи. Стислість новинного дискурсу дає змогу розмістити великий обсяг інформації в межах однієї новинної статті. Крім того, використання гіперпосилань робить можливим перехід від однієї статті до іншої зі схожою темою, що полегшує навігацію сайтом.

Отже, сьогоденний університетський новинний дискурс – це процес поєднання комунікативної діяльності представників університетського соціуму. Він функціонує у сфері оперативного інформаційного мовлення в інтернетівському просторі. Новинні тексти репрезентують стислі вербалізовані фрагменти знань, співвідносні з різнобічною предметною галуззю університетського життя. Вони віддзеркалюють національну та корпоративну культуру, а також соціальний простір університету. Крім того, новинний дискурс покликаний забезпечити комунікацію між різними учасниками освітнього процесу. Типологічними ознаками університетського новинного дискурсу як особливого виду мережової комунікації є: цільова настанова (повідомлення про події в університеті), канал передачі інформації (університетські новини розміщені на сайті університету).

На нашу думку, сучасний університетський новинний дискурс є важливою ланкою в мережовій комунікації з огляду на його можливість забезпечити швидко, інформаційно правдиву та ефективну комунікацію освітніх установ зі своєю цільовою аудиторією. Він також є потужним інструментом у створенні образу «ідеального навчального закладу», якому вірять.

Сучасні новинні тексти тяжіють до мультимодального (полікодового) оформлення. Мультимодальні тексти передають повідомлення, використовуючи більше, ніж один семіотичний засіб спілкування. Вони утворені за посередництвом щонайменше двох різних семіотичних систем. Сучасний університетський новинний дискурс, опосередкований мережевими системами, тяжіє до мультимодальності. Загальносвітовий тренд візуалізації контенту медійних платформ впливає і на створення університетського новинного контенту. Завдяки візуальним елементам він стає більш привабливим і відповідно більш читабельним для користувача.

Переходячи до аналізу тематичної рубрикації університетських новин, зауважимо, що тематична структура університетського новинного дискурсу – це цілісно організована сукупність найбільш загальних, глобальних тем, про які адресат повинен дізнатися з тексту. Ймовірно, що університетські новини як англійських, так і українських ЗВО будуть мати спільні для університетського континууму теми,

типові для академічного середовища: навчання, освіта, наука, міжнародна діяльність, досягнення тощо. Крізь призму новинного контенту можна виділити основні цінності університетського життя того чи іншого ЗВО, пріоритетні напрямки його діяльності та розвитку. Водночас можна передбачити, що відмінність лінгвокультур та специфіка освітньої діяльності в кожній із країн буде відтворена у відмінних тематичних рубриках. Для підтвердження нашої гіпотези ми насамперед зіставили спосіб представлення новин на сайтах обраних нами ЗВО.

Для релевантності аналізованого матеріалу вилучено останні 50 новин із вебсайтів кожного з університетів. Оскільки український контент та вебсайт університету Кіла не мають готової тематичної рубрикації, ми проаналізували вилучені тексти щодо їх тематичної зорієнтованості. Спираючись на тематичну рубрикацію (скорочену) новинного дискурсу Університету Лафборо та враховуючи власні спостереження, вилучені новини розподілили між такими тематичними рубриками: «Університет», «Навчання», «Наука і дослідження», «Міжнародна діяльність», «Дозвілля», «Досягнення». Результати аналізу узагальнено в таблиці 1.

Як видно із результатів підрахунків, ЗВО мають різну тематичну наповненість новинного дискурсу. Тематика новин до певної межі може сформувати «новинний профіль» ЗВО в уявленні користувачів, який, ймовірно, відображає пріоритетні напрямки діяльності університетів.

Українські ЗВО, наприклад, мають як схожі, так і відмінні тенденції до тематичного представлення новин. Відповідно до отриманих результатів, КНЕУ позиціонує себе як такий, що піклується про навчальний процес, активно розвиває міжнародну діяльність, знайомить із життям університету, проводить наукові дослідження, має певні досягнення, але не турбується про дозвілля студентів. ВТЕІ ДТЕУ в новинах найбільше висвітлює наукову та навчальну діяльність, що може бути свідченням тісної взаємодії наукової та навчальної складової в освітній діяльності. Натомість на сайті мало інформації загальноуніверситетського характеру. Міжнародна співпраця та досягнення висвітлено неповно. Водночас достатню увагу приділено дозвіллю студентів.

Університет Лафборо постає насамперед дослідницьким центром (найвища кількість новин саме про наукові досягнення університету), який позиціонує

себе лідером в галузі освіти (9 статей про досягнення) та знайомить користувачів сайту з університетським життям. Натомість про дозвілля, навчання та міжнародну діяльність згадується рідше. Університет Кіла зосереджує діяльність також на дослідницьких новинах, водночас значну увагу приділяє життю університету та дозвіллю.

Висновки та перспективи досліджень. Новинний дискурс розглядаємо як частину інтегрованого поняття «університетський дискурс», який охоплює численні комунікативні взаємодії, що можуть виникати між різними учасниками університетської спільноти (студентами, викладачами, адміністрацією, науковими працівниками та ін.). Університетський новинний дискурс є водночас специфічним різновидом мережевої комунікації, а отже, повинен відповідати таким її критеріям, як: глобальність, оперативність, теоретична необмеженість обсягу інформації, можливостей її передавати, сприяти та редуплікувати; доступність, статусна рівновага (рівноправність між всіма учасниками онлайн-комунікації), часткова візуальна деконтекстуалізованість через переважно письмовий характер онлайн-комунікації (відсутність відомостей про невербальні реакції співрозмовника на передавану інформацію, окрім експліцитно передаваних ним відомостей), гіпертекстовість та ін.

Під час дослідження підтверджено, що університетський новинний дискурс як українських, так і британських університетів має схожі характеристики, з-поміж яких: науковий характер, стандартизованість форм, інформативність, об'єктивність, конкретність та ін. Водночас аналіз тематичної структури дібраних для аналізу 200 новинних повідомлень (по 50 із вебсайтів українських вишів (ВТЕІ ДТЕУ та КНЕУ) і британських ЗВО (університету Лафборо, університету Кіла) дав змогу спроектувати профіль університетів за характером діяльності. На нашу думку, новини українських ЗВО актуалізують різні напрями діяльності: для КНЕУ важливим є навчальна та міжнародна діяльність, тоді як ВТЕІ ДТЕУ акцентує на науковій та навчальній роботі. Натомість новини британських університетів засвідчують їхній статус дослідницьких закладів вищої освіти, приділяючи менше уваги навчанню і дозвіллю студентів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у встановленні релевантності заголовків новин через визначення ключових слів, а також

Таблиця 1

Тематична рубрикація університетського новинного дискурсу

Тематична рубрика	Кількість новинних статей на вебсайтах ЗВО			
	<i>ВТЕІ ДТЕУ</i>	<i>КНЕУ</i>	<i>університет Лафборо</i>	<i>університет Кіла</i>
Університет	4	11	11	11
Навчання	16	15	3	4
Наука і дослідження	20	10	17	17
Міжнародна діяльність	1	8	3	1
Дозвілля	8	1	7	13
Досягнення	1	5	9	4

аналізу мультимодальності таких текстів. Результати нашого дослідження можуть бути використані для поліпшення новинного контенту вебсайтів ЗВО

як з погляду їхньої адаптації до автоматизованих пошукових систем, так і з позицій їхньої прагматичної адаптації до цільової аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова Н. Мовленнєвий код сайтів новин : використання неологізмів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2017. Вип. 23 (1). С. 3–7.
2. Андрущенко О. Академічні лекції : структура, зміст, комунікативні стратегії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2013. № 69 (2). С. 34–40.
3. Гохман К. Є. Академічний дискурс у системі інституційних дискурсів. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2018. № 26. С. 37–43.
4. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс : структурна специфіка та конститутивні ознаки. *Наукові записки. Серія : Філологічна*. Острого : Видавництво «Національний університет «Острозька академія», 2013. Вип. 35. С. 79–81.
5. Карпенко М. Ю. Лінгвістичні особливості інтернет-дискурсу. *Мова*. 2016. № 26. С. 5–11.
6. Козуб Л. С., Довгань О. Л. Англомовний новинний дискурс у сучасному медіапросторі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 281. С. 271–277.
7. Коритнік Д. Ю., Баранова С. В. Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень. *Нова філологія*. 2020. № 80. Т. I. С. 266–271.
8. Котляревська М. Функціонально-стилістичні особливості наукових публікацій університетського середовища. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2018. № (27). С. 60–67.
9. Макарук Л. Мультимодальність та полікодовість у сучасних лінгвістичних студіях : школи, постаті, підходи. *Актуальні питання іноземної філології*. 2018. № 9. С. 133–142.
10. Степаненко А. Жанрово-стилістичні особливості університетських новинних текстів. *Мовознавство*. 2014. № 6. С. 53–58.
11. Чердніченко І. Особливості мовлення в університетських ділових текстах : дисертаційний досвід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. № 23. С. 71–76.
12. Bruce I. The university news : A genre system analysis. *Journal of Pragmatics*. 2011. № 43 (9). P. 2421–2436.
13. Carston R. Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics. *Mind and Language*. 2002. Vol. 17. № 1-2. P. 127–148.
14. Cheng W., Greaves C., Wang Y. An exploration of the construction of universities in the media : A corpus-based analysis of newspaper coverage in China and the UK. *Discourse & Communication*. 2018. № 12 (1). P. 72–88.
15. Maier C. D., Luebsen W. R. University news in the digital age : Web 2.0 and institutional journalism. *Journalism & Mass Communication Educator*. 2008. № 63 (2). P. 111–125.
16. Ryan K., Halupka M. University news media: A longitudinal analysis of Australian print news coverage of universities, 2001–2015. *Higher Education*. 2018. № 75 (2). P. 213–229.
17. Swales J. Genre analysis : English in academic and research settings. Cambridge University Press, 1990. 235 p.

REFERENCES

1. Akimova, N. (2017). Movlennievyy kod saitiv novyn: vykorystannia neolohizmiv [Speech code of news sites: use of neologisms]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia "Movoznavstvo"*, 23 (1), 3–7 [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, O. (2013). Akademichni leksi: struktura, zmist, komunikatyvni stratehii [Academic lectures: structure, content, communicative strategies]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia: Filolohiia*, 69 (2), 34–40 [in Ukrainian].
3. Hoxhman, K. Ie. (2018). Akademichni dyskurs u systemi instytutsiinykh dyskursiv [Academic discourse in the system of institutional discourses]. *Naukovyi visnyk PNPV im. K. D. Ushynskoho*, 26, 37–43 [in Ukrainian].
4. Hudz, N.O. (2013). Internet-dyskurs: strukturna spetsyfika ta konstytutyvni oznaky [Internet discourse: structural specificity and constitutive features]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Filolohichna. Ostroh: Vydavnytstvo "Natsionalnyi universytet "Ostrozka Akademiia"*, 35, 79–81 [in Ukrainian].
5. Karpenko, M. Iu. (2016). Linhvistychni osoblyvosti internet-dyskursu [Linguistic features of Internet discourse]. *Mova*, 26, 5–11 [in Ukrainian].
6. Kozub, L. S., Dovhan, O. L. (2018). Anhlomovnyi novynnyi dyskurs u suchasnomu mediaprostori [Media discourse as a multifaceted phenomenon of modern media studies]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia: Filolohichni nauky*, 281, 271–277 [in Ukrainian].
7. Korytnik, D. Iu., Baranova, S. V. (2020). Mediadykurs yak riznoplanove yavysheche suchasnykh mediadoslidzhen [Media discourse as a multifaceted phenomenon of modern media studies]. *Nova filolohiia*, 80 (1), 266–271 [in Ukrainian].
8. Kotliarevska, M. (2018). Funktsionalno-stylistychni osoblyvosti naukovykh publikatsii universytetskoho seredovyshcha [Functional and stylistic features of scientific publications of the university environment]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 9. Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 27, 60–67 [in Ukrainian].
9. Makaruk, L. (2018). Multymodalnist ta polikodovist u suchasnykh linhvistychnykh studiakh: shkoly, postati, pidkhody [Multimodality and polycode in modern linguistic studies: schools, figures, approaches]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*, 9, 133–142 [in Ukrainian].

10. Stepanenko, A. (2014). Zhanrovo-stylistychni osoblyvosti universytetskykh novynnykh tekstiv [Genre and stylistic features of university news texts]. *Movoznavstvo*, 6, 53–58 [in Ukrainian].
11. Cherednychenko, I. (2015). Osoblyvosti movlennia v universytetskykh dilovykh tekstakh: dysertatsiinyi dosvid [Peculiarities of speech in university business texts: dissertation experience]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 9. Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 23, 71–76 [in Ukrainian].
12. Bruce, I. (2011). The university news: A genre system analysis. *Journal of Pragmatics*, 43 (9), 2421–2436.
13. Carston, R. (2002). Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics. *Mind and Language*, 17 (1-2), 127–148.
14. Cheng, W., Greaves, C., Wang, Y. (2018). An exploration of the construction of universities in the media: A corpus-based analysis of newspaper coverage in China and the UK. *Discourse & Communication*, 12 (1), 72–88.
15. Maier, C. D., Luebsen, W. R. (2008). University news in the digital age: Web 2.0 and institutional journalism. *Journalism & Mass Communication Educator*, 63 (2), 111–125.
16. Ryan, K., Halupka, M. (2018). University news media: A longitudinal analysis of Australian print news coverage of universities, 2001–2015. *Higher Education*, 75 (2), 213–229.
17. Swales, J. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.

УДК 811.161.2'373,611

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.8>

ТРАНСПОЗИЦІЯ ІМЕННИКА В НЕСАМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ІВАНА БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ» ТА «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»)

Кісь Є. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті опрацьовано явище препозиціоналізації, кон'юнкціоналізації, партикуляції та інтер'єктивації іменників крізь призму ідіостилю Івана Багряного (на матеріалі романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»). Засвідчено поширеність транспозиції іменників до класу прийменників та вигуків. У численних контекстах зафіксовано функціонування похідних слів, коли мотивувальне слово відсутнє. Це переконує в тому, що в ідіостилі письменника переважають саме вторинні одиниці.

Усі функціональні омоніми з кожної омонари чи омокоплексу розподілено на синкретично-диференційовані, синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні. Омонари «іменник / прийменник» кваліфіковано як синкретично-диференційовані функціональні омоніми, а омонари «іменник / вигук» як синкретично-недиференційовані.

Схарактеризовано препозиціоналізацію іменників, у яких, зокрема, закладено семи 'простір', 'час' та 'спосіб дії'. Зазначено, що більшість вторинних прийменників – це іменникові словоформи у формі орудного відмінка однини чи множини, які відірвалися від парадигми відмінювання та застигли. Виявлено, що перехід іменників у прийменники може відбуватися за посередництва прислівника: на першому етапі утворюються вторинні прислівники, а вже від нього на другому етапі похідності – прийменники. Такі процеси зумовлюють виникнення омокоплексів у сучасній українській літературній мові.

Установлено, що найчастіше інтер'єктивуються іменники (головно у формі називного, знахідного та кличного відмінків), у яких закладено семи 'позитивна оцінка' або 'негативна оцінка', а також іменники на позначення особи із сильним емоційним началом. Усі виявлені одиниці зараховано до групи емоційних вигуків.

У процесі дослідження трапляються випадки, коли аналізоване слово переходить в інший лексико-граматичний клас мови разом із залежними від нього словами – самостійними чи службовими. Такі поєднання формують сполуки фразеологічного типу. Відповідно до цього виокремлено прийменникові, сполучникові та вигуківі фразеологізми.

Ключові слова: іменник, прийменник, сполучник, частка, вигук, препозиціоналізація, кон'юнкціоналізація, партикуляція, інтер'єктивація, транспозиція, функціональні омоніми.

Kis Ye. B. Transposition of nouns into non-independent parts of speech (on the material of Ivan Bahrianyi's novels "The Tiger Trappers" and "Garden of Gethsemane"). The article analyzes the phenomenon of prepositionalization, conjunctivization, particularization, and interjectivization of nouns through the prism of Ivan Bahrianyi's idiosyncrasy in the novels "The Tiger Trappers" and "Garden of Gethsemane". It is demonstrated that the transposition of nouns into the lexico-grammatical class of prepositions and interjections is widespread. In particular, the functioning of derived words is recorded in numerous contexts when the motivating word is absent. It proves that secondary units prevail in the writer's idiosyncrasy.

All functional homonyms from each homonymic pair or homocomplex are divided into syncretically-differentiated, syncretically-undifferentiated, and potentially syncretical. Noun/preposition homonymic pairs are considered as syncretically-differentiated functional homonyms, and noun/interjection homonymic pairs are regarded as syncretically-undifferentiated.

The article characterizes the prepositionalization of nouns with the seme of space, time and mode of action. It is noted that most secondary prepositions are noun word forms of the singular or plural instrumental case, which broke away from the declension paradigm and became rigid. It is discovered that the transition of a noun into a preposition can occur through the mediation of an adverb: a secondary adverb is formed at the first stage, and a preposition is created from it at the second derivation stage. Such processes lead to the emergence of homocomplexes in the modern Ukrainian literary language.

In general, nouns with a seme of positive or negative evaluation and nouns with strong emotional starting point are interjectivized. Most nouns undergo transposition into interjections in the nominative, accusative, and vocative cases. All identified units are included in the group of emotional interjections.

During the research process there are cases when the analyzed word is transferred to another lexico-grammatical class of the language with dependent words from either independent or functional parts of speech. Such combinations are referred to as phraseological compounds. Accordingly, prepositional, conjunctive, and exclamatory phraseological units are distinguished.

Key words: noun, preposition, conjunction, particle, interjection, prepositionalization, conjunctivization, particularization, interjectivization, transposition, functional homonyms, syncretism.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Перехідні процеси в межах лексико-граматичних класів виникають у мовленні, упродовж певного періоду часу поступово фіксуються в словниках та стають надбанням мови. Міжчастиномовну транспозицію варто аналізувати не тільки в аспекті загальнономовного явища, а й на прикладі творчості конкретних письменників, яка виявляється частиною їхнього ідіостилу.

В індивідуальному стилі автора репрезентовано неповторну мову доби, тобто в художньому творі за допомогою тих чи тих мовних засобів витворюється самобутня модель світу, його сприйняття та осмислення. Іван Багряний – носій духовно-моральних цінностей епохи спротиву тоталітаризму, представник українського літературного процесу 40-50 р. в еміграції.

У статті окреслено динамічні зрушення в межах лексико-граматичних класів, а саме опрацьовано перехід іменників у несамостійні частини мови. Матеріалом для дослідження послуговували тексти романів Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Частини мови – класи слів, що відрізняються одна від одної категоріальним значенням, морфологічними ознаками та синтаксичними функціями, і в кожній з частин мови безперервно відбуваються динамічні зрушення, зумовлені внутрішніми та зовнішніми чинниками, у результаті чого виникає частиномовна транспозиція. З позиції теорії перехідності в кожній частині мови можемо виокремити ядро, до якого зараховуємо слова зі сталими ознаками цього класу, та периферію, до якої належать слова з невизначеними ознаками. Саме останні виявляють здатність переходити до іншого розряду. Такі лексичні одиниці дедалі більше привертають увагу дослідників.

Детальніше зупинимось на різновидах транспозиції, що передбачають перехід самостійних частин мови у службові та вигук. Терміном *препозиціоналізація* позначають перехід слів до розряду прийменника. А. Загнітко досліджував первинну і вторинну прийменникову категорійну семантику [12], Г. Балабан – динамічні зрушення в прийменниковій системі [1], Н. Глібчук транспозицію різних частин мови в прийменник [6].

Термін *кон'юнкціоналізація* використовують для позначення переходу різних частин мови у сполучник. Л. Шитик вивчала сполучні засоби в аспекті теорії перехідності [18], Г. Весельська – нові явища у функціонуванні сурядних сполучників [3], О. Ковтун – функціонально-семантичну кореляцію сполучників і сполучних комплексів [14].

Терміном *партикуляція* називають перехід слів різної частиномовної належності до класу часток. Л. Бондаренко опрацьовувала склад та комунікативні функції вторинних часток [2], Н. Глібчук – партикуляцію як шлях виникнення міжчастиномовних омонімів [4], Н. Дзюман – партикуляцію займенників [11].

Термін *інтер'ективізація* позначає перехід частин мови у вигук. Л. Мацько досліджувала вторинні вигуки [15], Н. Глібчук – явище синкретизму

у вторинних вигуках [5], Є. Кісь – інтер'ективізацію деяких іменників [13].

Формування мети і завдань статті. Мета пропонованої розвідки – проаналізувати перехід іменників у несамостійні лексико-граматичні розряди слів, зокрема у прийменники, сполучники, частки та вигуки, крізь призму ідіостилу Івана Багряного. Мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) зафіксувати функціональні омоніми, що виникли в результаті транспозиції іменника в несамостійні частини мови; 2) структурувати виявлені одиниці різними типами функціональних омонімів та описати основні зміни в межах кожної омонімиї чи омонімічного комплексу з погляду семантичного, морфологічного та синтаксичного критеріїв; 3) схарактеризувати різновиди транспозиції у творчості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспозиція між лексико-граматичними класами зумовлює виникнення функціональних омонімів, які позначають «однакові за звучанням етимологічно споріднені слова чи окремі форми слів, що належать до різних частин мови» [19, 9]. У дослідженні послуговуємось класифікацією Н. Глібчук та У. Добосевич, які поділяють функціональні омоніми на *синкретично-диференційовані* (етимологічно споріднені одиниці, різний морфологічний статус яких закріплено в словниках), *синкретично-недиференційовані* (етимологічно споріднені омоніми, інший частиномовний статус похідного слова подано в ремарці в одній словниковій статті), *синкретично-потенційні* (етимологічно споріднені омоніми, різний частиномовний статус яких засвідчено лише в численних контекстах, словникова фіксація таких одиниць відсутня) [19, 10–11].

Явище міжчастиномовної перехідності є основним джерелом для виникнення синкретизму, тобто це «нерозчленованість, злитість, характерні для початкового, нерозвинутого стану будь-якого явища» [20, т. 9, 184]. Термін *синкретизм* розуміємо як «поєднання (синтез) диференційних структур і семантичних ознак одиниць мови, що протиставляються одна одній в системі мови і пов'язані явищами перехідності» [10, 6]. Отже, функціональні омоніми – це синкретичні одиниці, які поєднують у своєму складі різні ознаки.

З позиції теорії перехідності важливо з'ясувати суть термінів *омонімиї* та *омонімії* у функціональній омонімії. *Омонімиї* використовуються на позначення вихідного та похідного слова, які пов'язані синкретизмом. *Омонімії* – складніше поняття, яке об'єднує вихідне слово та похідні утворення різного ступеня похідності (три і більше одиниці). При цьому в омонімії можливе паралельне творення дериватів від одного дериванта або послідовне творення кожного наступного омонімиї з попереднього.

Шляхом поповнення прийменників як несамостійного лексико-граматичного розряду слів є препозиціоналізація (препозитивація) – «перехід іменників, прислівників у прийменники» [7, 393].

Перехід іменника в прийменникову систему передбачає, що іменникові похідні набувають диференційних ознак службової частини мови.

У результаті транспозиції іменники втрачають здатність відмінюватися і змінювати форму числа. Така «змертвіла» форма іменника переконує про втрачений формально-граматичний вияв предметності. Поповнюється лексико-граматичний клас прийменників аналітичними сполуками, тобто поєднанням іменника з первинним прийменником, що поступово фразеологізується. У таких сполуках відбувається нівеляція семантики іменників [12, 193].

Важливим у явищі переходу інших частин мови в прийменник є зневиразнення лексичного значення слова, уживання в синтаксичній позиції, притаманній прийменникові, поширеність і часте використання в різних функціональних стилях. За особливостями вияву препозиціоналізації прийменники в сучасній українській мові Г. Балабан поділяє на власне прийменники та функціональні еквіваленти прийменників, що іноді виконують їхню функцію. Зокрема, найбільше поповнюється група логічних та темпоральних прийменників, а менше – просторових [1, 6].

У текстах романів Івана Багряного «Тигрлови» та «Сад Гетсиманський» засвідчено численні випадки транспозиції іменника в прийменник, реалізованої як в омопарах, так і омокомплексах.

Омопару *іменник / прийменник* репрезентують такі випадки:

Методом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Спосіб пізнання явищ природи, суспільного життя [19, 271]. Лексема *методом* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Методом² – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 271].

*Завернуто руки **методом** джю-джитсу за спину... (1).*

Іменник *метод* вступає у відношення міжчастининомовної омонімії в орудному відмінку однини (*методом*), має частиномовне значення предметності, виступає членом речення. Словоформа *методом* як прийменник набуває категоріального значення релятивності, втративши морфологічні і синтаксичні ознаки вихідної частини мови. Спільною для аналізованих слів є сема ‘спосіб дії’, тому трактуємо омопару як синкретичне утворення та кваліфікуємо її компоненти як синкретично-диференційовані функціональні омоніми.

Перед¹ – іменник, предметність (що?). Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (наз., знах.). Те, що розташовується попереду або є першим рядом, переднім краєм чого-небудь [19, 360]. Лексема *перед* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Перед² – прийменник, релятивність. У поєднанні зі знахідним та орудним відмінком [19, 360].

*Перед хатою **перед** цвітуть гвоздики (1).*

*Перед обідом **перед** повернувся Приходько (2).*

Іменник *перед* вступає у відношення міжчастининомовної омонімії в називному і знахідному відмінку однини, має частиномовне значення предметності,

виступає членом речення. Словоформа *перед* як прийменник набуває категоріального значення релятивності, втративши морфологічні і синтаксичні ознаки іменника. Прийменник *перед* виражає локативні або темпоральні відношення, тому кваліфікуємо аналізовані слова як синкретичні одиниці. Крім того, змінюються акцентуаційні особливості, що дає змогу трактувати наведені слова як синкретично-диференційовані омографи.

Сілами¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ж. р.), числа (мн.), відмінка (орудн.). Здатність впливати, діяти на когось, що-небудь, справляти враження на когось [19, 456]. Лексема *сілами* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Сілами² – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 456].

*Менші **сілами** проводилися **сілами** місцевої адміністрації й трохи в іншій спосіб (2).*

Іменник *сіла* вступає у відношення міжчастининомовної омонімії в орудному відмінку множини (*сілами*), має частиномовне значення предметності й виступає членом речення. Словоформа *сілами* як прийменник набуває категоріального значення релятивності, втративши морфологічні і синтаксичні ознаки вихідного слова. Прийменник *сілами* виражає суб’єктні відношення, що свідчить про синкретизм одиниць. Омопару зараховуємо до синкретично-диференційованих омонімів.

Зафіксовано омокомплекс *іменник / прислівник / прийменник*. Переконливим вважаємо, що від іменника на першому ступені похідності утворився прислівник, а вже від прислівника утворився прийменник (другий ступінь похідності):

Кругом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастининомовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Ділянка якоїсь поверхні, формою схожа на коло [19, 244]. Словоформу іменника *кругом* в аналізованих творах не використано.

Кругом² – прислівник, ознаковість (як?, яким способом?, де?). Незмінюваний. Обставинний. Звідусіль, з усіх боків [19, 244].

*Потім вони сиділи **кругом** на піщаному урвищі й всі за чергою стріляли з мисливської рушниці в темряву, що обступила їх **кругом** (2).*

Кругом³ – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 245].

***Кругом** хати снують бджоли, бо **кругом** хати квіти (1).*

На сучасному етапі словоформу іменника *кругом* з прислівником та прийменником *кругом* трактуємо як лексико-граматичні омоніми, тобто «однакові за звучанням етимологічно віддалені або неспоріднені слова, які мають різні лексичні значення або виражають різні семантико-синтаксичні відношення чи відтінки суб’єктивної модальності та належать до різних частин мови» [19, 11].

Прислівник *кругом* виконує синтаксичну функцію обставини в реченні, має частиномовне значення ознаковості. Слово *кругом* як прийменник втрачає морфологічні й синтаксичні ознаки мотивувального

слова, набуває категоріального значення релятивності. Подану омопару вважаємо синкретичним утворенням, бо для обох слів характерна сема 'локативність'. Слова належать до синкретично-диференційованих функціональних омонімів.

Протягом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.). Простір (в одному з трьох вимірів: довжині, ширині, висоті), на якому що-небудь розташовується, міститься [19, 413]. Словоформа іменника *протягом* не зафіксована.

Протягом² – прислівник, ознаковість (як?). Незмінюваний. Означальний. Розтягуючи звуки [19, 413]. Лексема *протягом* як прислівник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Протягом³ – прийменник, релятивність. У поєднанні з родовим відмінком [19, 413].

Ба, – тими діалектами говорив весь цей «експрес», і то не тільки тепер, а, либонь, протягом цілої своєї історії (1).

...до людей Андрієвого складу вигідніше застосовувати моральний, психічний тиск, аніж просте биття, бо останнє дає цілком зворотний ефект, в чому вони й переконалися протягом всієї слідчої епопеї (2).

Омокомплекс вважаємо синкретично-функціональними омонімами. Іменник, перейшовши у прислівник, стає незмінюваним, що полегшує подальші перехідні процеси.

Прислівник *протягом* характеризується частининомовним значенням ознаковості та виконує синтаксичну функцію в реченні. У результаті транспозиції слово *протягом* набуло категоріального значення релятивності, втратило морфологічні й синтаксичні ознаки вихідної частини мови. Обидва аналізовані омоніми виражають сему 'темпоральність', тому це синкретичні утворення.

Слідом¹ – іменник, предметність (чим?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (орудн.) [19, 465].

Понизу, принохуючись до сліду, біг пес його старим слідом (1).

Слідом² – прислівник, ознаковість (де?, як?, коли?). Незмінюваний. Обставинний. Безпосередньо за ким-, чим-небудь, не відстаючи [19, 466].

Всі в трьох схопились і, як хорти, подались слідом (1).

Слідом (за)³ – прийменник, релятивність. У поєднанні з орудним відмінком [19, 466].

Хтось було заїкнувся, що не туди, але Андрій, який ішов слідом за наглядачем, дав знак мовчати (2).

Компоненти наведеного омокомплексу кваліфікуємо як синкретично-диференційовані функціональні омоніми. За певних умов іменник переходить у прислівник, а тоді похідний прислівник – у прийменник.

Прислівник *слідом* має частининомовне значення ознаковості, виконує синтаксичну функцію обставини в реченні. Лексема *слідом* виступає компонентом складеного прийменника, набуває категоріального значення релятивності, втрачає морфологічні

і синтаксичні ознаки прислівника. Наведені слова мають спільну сему 'локативність', тому це синкретичні утворення.

Отже, спостерігаємо транспозицію іменника у прийменник безпосередньо, а також за посередництвом прислівника.

Сполучники як частина мови поповнюються через кон'юнкціоналізацію – «перехід інших частин мови в сполучники шляхом набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення сполучника» [8, 314–315].

З метою поєднання підрядної та головної частини доволі часто використовують своєрідні сполучні комплекси, тобто синкретичні утворення, які поєднали у собі ознаки сполучника й вихідної частини мови. Такі синкретичні утворення виконують формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну функції. Зазначимо, що досі не усталені погляди на такі утворення, які кваліфікують як аналітичні сполучники, сполучні вирази, сполучникові комплекси та ін. Входження інших частин мови (займенників, прислівників, модальних слів, часток) у сферу сполучних засобів зумовлює розмивання меж сполучників [14, 19–20].

У романах «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» виявлено лише один сполучниковий комплекс, у якому вихідною частиною мови є іменник:

Перед¹ – іменник, предметність (що?). Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (наз., знах.). Передня частина чого-небудь, лицьова сторона когось, чогось [19, 360]. Лексема *перед* як іменник у проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Перед (тим як)² – сполучник, кон'юнктивність. Підрядний, часовий [19, 360].

Перед тим як впустили хлопців, їм дали кожному в жменю якогось рідкого, смердючого мила, яке гідко було тримати в руках, а ним же треба було митися! (2).

Іменник *перед* має частининомовне значення предметності, у реченні виконує синтаксичну функцію. У результаті транспозиції слово *перед* стає компонентом складеного сполучника *перед тим як*, що характеризується частининомовним значенням кон'юнктивності, втрачає морфологічні і синтаксичні ознаки іменника. Синкретизм простежимо на рівні спільної форми. Крім того, подані слова є синкретично-диференційованими омографами.

Шляхом поповнення часток є партикуляція – «перехід займенників, дієслівних форм, прислівників у частку» [7, 394]. Основою для творення часток були різні частини мови, тому історично за твірною базою виокремлюють відзайменникові, відприслівникові, відіменникові, віддієслівні, відприкметникові, відсполучникові та відвигуківі частки. Зокрема, їх поділяють на первинні і вторинні за хронологічною ознакою. Первинні на сучасному етапі розвитку мови втратили зв'язки з частинами мови, від яких вони походять, а у вторинних – ще такі зв'язки підтримуються [8, 289–297].

Омопари *іменник / частка* не зафіксовані в аналізованих творах Івана Багряного, бо явище

партикуляції іменників не є характерною рисою сучасної української літературної мови.

Інтер'єктивізація – «(від лат. *interjection* – вигук) – вид конверсії, що полягає у переході до вигуків слів з різних частин мови» [16, 207]. Основною функцією повнозначних слів є номінативна, проте вона послаблюється через переважання емоційної та експресивної функції. Наслідком цього є зрушення в семантиці слова, що приводить до переходу у вигук. Так, цей процес доповнюється інтонаційно та введенням підсилювальних часток, що первинно були вигуками. Зазнають інтер'єктивізації іменники із семантикою оцінки (*горе, біда, лихо*); іменники у формі кличного відмінка (*Господи, Боже, мамо, нене*), цілі словосполучення і фразеологізми (*Не дай Боже! Слава тобі Господи*) [17, 277–279].

Процесу інтер'єктивізації передують здатність повнозначного слова чи словоформи виражати емоції мовця, його реакцію. Тому функція називання послаблюється і протягом певного періоду часу слово переходить у вигук. Отже, вигук – це клас слів, який поповнюється в результаті інтер'єктивізації, тобто відбувається функціональне переосмислення одиниць з різною лексико-семантичною природою [9, 431–433].

У романах «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» Івана Багряного виявлено такі омпари іменник / вигук:

Біда¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ж. р.), числа (одн.), відмінка (наз.). Нещаслива пригода, подія, що завдає кому-небудь страждання [19, 47].

З того, що та пляшечка й квачик мандрували до суміжної камери, всі зробили висновок, що така сама біда спіткала, мабуть, всю тюрму (2).

Біда² – вигук, інтер'єктивність. Емоційний. Уживається при вираженні душевних страждань, викликаних горем, лихом [19, 48].

От біда... Ну, та на війні не без убитих... Може, й заживе... (1).

Іменник *біда* має частиномовне значення предметності, виконує синтаксичну функцію підмета. У результаті транспозиції *біда* як вигук набуває категоріального значення інтер'єктивності, втрачає морфологічні ознаки самостійної частини мови і притаманну синтаксичну функцію, адже вигук не виступає членом речення. Аналізовані слова мають спільну сему 'негативна оцінка', тому це синкретичні одиниці. Зараховуємо цю омпару до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Боже¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (кличн.). Творець всесвіту, Всевишній [19, 52]. У проаналізованих творах Івана Багряного не вживається.

Боже² – вигук, інтер'єктивність. 1. Емоційний. Уживається для вираження здивування, радості, страждання [19, 53].

Але він не договорив – те, що він узяв за жінку, зойкнуло здавленим дівочим голосом і припало до нього: – О, Боже!! Ой, Боже!!! Андрію!? Андрієчку!.. Ти?! Господи!.. (2).

2. Етикетний. Уживається як компонент вітання разом зі словами *поможи, помагай, дай* із побажанням успіхів тому, хто щось робить [19, 53].

Випили по одній і по другій. «Дай, Боже!» І мовчки, наполегливо їли, не марнуючи часу. Стара упала коло них і журилась (1).

Іменник *Бог* має категоріальне значення предметності, вступає у відношення міжчастиномовної омонімії лише в кличному відмінку. Словоформа *Боже* застигає, набуваючи частиномовного значення інтер'єктивності; втрачає морфологічні ознаки вихідного слова, входить до групи емоційних вигуків. Крім того, у поєднанні зі словами *поможи, помагай, дай* становить групу етикетних вигуків. Іменниковій словоформі *Боже* властиве сильне емоційне начало, тому цю омпару об'єднує сема 'емоційність', що переконує у синкретичній природі поданих омонімів. Ця омпара належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Господи¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (ч. р.), числа (одн.), відмінка (кличн.). Одна з назв Бога у християн [19, 136]. У проаналізованих творах словоформа іменника *Господи* не вживається.

Господи² – вигук, інтер'єктивність. Емоційний. Уживається для вираження подиву, нетерпіння, досади [19, 136].

Господи! Все заборонено, бо це все «вороги народу», над якими ведеться слідство (2).

Іменник *Господь* має частиномовне значення предметності, вступає у відношення міжчастиномовної омонімії лише в кличному відмінку. Словоформа *Господи* характеризується застиглістю форми, втрачає морфологічні ознаки мотивувального слова, набуває категоріального значення інтер'єктивності і входить до групи емоційних вигуків. Іменникова словоформа *Господи* виражає сильне емоційне начало, тому спільною для поданих слів є сема 'емоційність', що переконує в синкретичній природі омонімів. Виявлені одиниці зараховуємо до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Ліхо¹ – іменник, предметність. Вступає у відношення міжчастиномовної омонімії тільки у граматичному значенні роду (с. р.), числа (одн.), відмінка (наз., знах.). Обставина, подія, що зумовлює страждання [19, 257].

Вся камера переживала його лихо й співчувала йому (2).

Ліхо² – вигук, інтер'єктивність. Емоційний. Уживається при вираженні горя, нещастя [19, 258].

Тікати чи не тікати? Ой лихо... (1).

Іменник *лихо* виражає категоріальне значення предметності, виступає у реченні додатком. У результаті транспозиції лексема *лихо* набуває частиномовного значення інтер'єктивності, втрачає морфологічні й синтаксичні ознаки вихідної частини мови, входить до групи емоційних вигуків. Подана омпара є синкретичним утворенням, адже спільною для аналізованих слів є сема 'негативна оцінка'. Омпара належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

Отже, зазнають транспозиції у вигуки іменники із семою 'позитивна оцінка' та 'негативна оцінка', іменники на позначення істот у формі кличного відмінка із сильним емоційним началом.

Висновки та перспективи досліджень. Можемо стверджувати, що характерним для творів Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» є явище препозиціоналізації та інтер'єктивації іменників, меншою мірою властиве явище кон'юнкціоналізації іменників та зовсім не властиве явище партикуляції.

Часто переходять у приєменники іменники у формі орудного відмінка однини та рідше множини, у них закладено семи 'простір', 'час' та 'спосіб дії'. Таку транспозицію може бути здійснено за посередництва вторинних прислівників, у результаті чого в українській

мові утворюються цілі омокомплекси, де вихідною частиною мови є іменник. Інтер'єктивація іменників зумовлена їхньою семантикою, у якій визначаємо семи 'позитивна оцінка' та 'негативна оцінка', сильне емоційне начало іменників на позначення особи.

У поодиноких випадках спостерігаємо перехід у несамостійні лексико-граматичні розряди слів іменників разом зі словами інших частин мови, що зумовлює появу сполуки фразеологічного типу (зокрема, це стосується кон'юнкціоналізації іменників). Крім того, між вихідним та похідним словами можлива зміна наголосу, що переконує в завершеності перехідних процесів.

Перспективними вважаємо дослідження частин мови з позиції теорії перехідності в усій творчій спадщині Івана Багряного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабан Г. С. Динамічні процеси в приєменниковій системі сучасної української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 18 с.
2. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2005. 20 с.
3. Весельська Г. С. Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2014. 159 с.
4. Глібчук Н. Партикуляція – один із шляхів виникнення міжчастиномовної омонімії. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк. 2011. № 22. С. 77–83.
5. Глібчук Н. М. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії. *Вісник Львівського університету. Сер. Філологічна*. 2017. Ч. 1. № 64. С. 138–150.
6. Глібчук Н. Препозиціоналізація у площині міжчастиномовної омонімії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. № 68. С. 58–67.
7. Глібчук Н., Добосевич У. Проблеми міжчастиномовної омонімії в сучасній українській літературній мові. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. № 50. С. 386–404.
8. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 336 с.
9. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова : підручник. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
10. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
11. Дзюман Н. П. Партикуляція займенників у сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. № 11. С. 92–94.
12. Загнітко А. П. Первинна і вторинна приєменникова категорійна семантика : статус, варіантність. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 190–194.
13. Кісь Є. Б. Інтер'єктивація іменників як вияв функціональної омонімії в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. № 17. С. 48–55.
14. Ковтун О. В. Функціонально-семантична кореляція сполучників і сполучних комплексів у сучасній українській літературній мові : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2014. 144 с.
15. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові : навчальний посібник. Київ : КДПІ, 1981. 131 с.
16. Мацько Л. І. Інтер'єктивація. *Українська мова : Енциклопедія* / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 207–208.
17. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
18. Шитик Л. Сполучні засоби української мови в аспекті теорії перехідності (на матеріалі «Грамматичного словника української мови : Сполучники» Катерини Городенської). *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя. Черкаси. 2009. № 8. С. 226–235.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

19. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Апріорі, 2016. 638 с.
20. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Багряний І. Тигролови. URL: <https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahrianyi/Tyholovy.pdf>
2. Багряний І. Сад Гетсиманський. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron3.chtyvo.org.ua%2FBahrianyi%2FSad_Hetsymanskyi_vyd_1950.doc

REFERENCES

1. Balaban, H. S. (2007). Dynamichni protsesy v pryimennykovii systemi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Dynamic processes in the prepositional system of the modern Ukrainian literary language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bondarenko, L. V. (2005). Sklad ta komunikatyvni funktsii vtorynnykh chastok [Composition and communicative functions of secondary particles]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kirovohrad [in Ukrainian].
3. Veselska, H. S. (2014). Novi yavlyshcha u funktsionuvanni suriadnykh spoluchnykiv v ukrainskii movi kintsia XX – pochatku XXI st. [New phenomena in the functioning of conjunctive conjunctions in the Ukrainian language of the late 20th–early 21st centuries.]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU [in Ukrainian].
4. Hlibchuk, N. (2011). Partykuliatsiia – odyn iz shliakhiv vynyknennia mizhchastynomovnoi omonimii. Lnhvistychni studii [Particulation is one of the ways of the lexico-grammatical homonymy]: zb. nauk. prats. Donetsk, 22, 77–83 [in Ukrainian].
5. Glibchuk, N. V. (2017). Synkretychna pryroda pokhidnykh interiektyviv u ploshchyni mizhchastynomovnoi omonimii [Syncretic nature of derivative interjections as a part lexico-grammatical of homonymy]. *Visnik Lvivskogo universitetu. Ser. filologichna*, 1 (64), 138–150 [in Ukrainian].
6. Hlibchuk, N. (2018). Prepozytsionalizatsiia u ploshchyni mizhchastynomovnoi omonimii [Prepositionalization in lexico-grammatical homonymy]. *Visnyk Lvivskoho universitetu. Serii filolohichna*, 68, 58–67 [in Ukrainian].
7. Hlibchuk, N., Dobozevych, U. (2010). Problemy mizhchastynomovnoi omonimii v suchasni ukrainskii literaturnii movi [The problems of lexical-grammatical homonymy in modern Ukrainian literary language]. *Visnyk Lvivskoho universitetu. Serii filolohichna*, 50, 386–404 [in Ukrainian].
8. Gorpinich, V. O. (2004). Morfologiya ukrayinskoyi movi [Morphology of the Ukrainian language]: pidruchnik. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
9. Hryshchenko, A. P., Matsko, L. I., Pliushch, M. Ya. ta in. (2002). Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]: pidruchnyk. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
10. Danyiuk, I. H. (2006). Sinkretizm u sistemi chastin movi [Syncretism in the system of parts of language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk [in Ukrainian].
11. Dziuman, N. P. (2014). Partykuliatsiia zaimennykiv u suchasni ukrainskii movi [Particulation of pronouns in modern Ukrainian language]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 10 : Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*, 11, 92–94 [in Ukrainian].
12. Zahnitko, A. P. (2002). Pervynna i vtorynna pryimennykova katehoriina semantyka: status, variantnist. *Kultura narodov Prychernomorja* [Primary and secondary prepositional categorical semantics], 190–194 [in Ukrainian].
13. Kis, Ye. B. (2022). Interiektyvatsiia imennykiv yak vyiv funktsionalnoi omonimii v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Interjection of nouns as a type of functional homonymy of the modern Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universitetu imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 17, 48–55 [in Ukrainian].
14. Kovtun, O. V. (2014). Funktsionalno-semantychna koreliatsiia spoluchnykiv i spoluchnykh kompleksiv u suchasni ukrainskii literaturnii movi [Functional-semantic correlation of connectives and connective complexes in modern Ukrainian literary language]: monohrafiia. Vinnytsia: VNTU [in Ukrainian].
15. Matsko, L. I. (1981). Interiektyv v ukrainskii movi [Interjection in the Ukrainian language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KDPI [in Ukrainian].
16. Matsko, L. I. (2000). Interiektyvatsiia [Interjection]. *Ukrayinska mova: Entsiklopediya / redkol.: V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko ta in. Vyd. 2, vypr. i dopov.* Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana, 207–208 [in Ukrainian].
17. Pliushch, M. Ya. (2005). Hramatyka ukrainskoi movy [Grammar of the Ukrainian language]: u 2 ch. Ch. 1. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia: pidruchnyk. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
18. Shytyk, L. (2009). Spoluchni zasoby ukrainskoi movy v aspekti teorii perekhidnosti (na materialy "Hramatychnoho slovnyka ukrainskoi movy : Spoluchnyky" Kateryny Horodenskoii) [Conjunctions of the Ukrainian language in the aspect of transposition (based on the material of "Grammatical Dictionary of the Ukrainian Language: Conjunctions" by Kateryna Horodenska)]. *Movoznavchi visnyk: zb. nauk. prats na poshanu profesora Kateryny Horodenskoii z nahody yii 60-richchia.* Cherkasy, 8, 226–235 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

19. Glibchuk, N. M., Dobozevich, U. B. (2016). Slovník mizhchastynomovnih omonimiv suchasnoi ukrayinskoyi movi [Dictionary of lexico-grammatical homonymy of the modern Ukrainian language]. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
20. Slovník ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] / za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Bahrianyi, I. Tyhrolovy. Retrieved from: <https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahrianyi/Tyhrolovy.pdf>
2. Bahrianyi, I. Sad Hetsymanskyi Retrieved from: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron3.chtyvo.org.ua%2FBahrianyi%2FSad_Hetsymanskyi_vyd_1950.doc

СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДЗООАПЕЛЯТИВНИХ ВІДВИГУКОВИХ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кушлик О. П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті окреслено словотвірний потенціал відзоопелятивних відвигукових дієслів української мови. Ця розвідка продовжує серію досліджень дериваційної спроможності мотивувальних слів різної частиномовної належності (а в межах них різного походження) загалом і похідних дієслів зокрема на предмет установаження типології словотвору з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник. Обґрунтовано актуальність порушеної проблеми – наголошено, що для установаження типології словотвору з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник необхідне обстеження словотвірної спроможності слів різної частиномовної належності, зокрема її класів слів, які перебувають на периферії системи частин мови.

Об'єктом зацікавлення постають відвигукові дієслова, мотивовані т. зв. зоопелятивами, тобто апелятивними вигуками, використовуваними для прикликання, відганяння свійських тварин і птахів, а також для спонування їх до певних дій на кшталт *коськати, таськати, цуцукати, труськати, тюкати, тпруськати, кишкати, вйокати, собкати, цабекати, тпрукати, улюлюкати* тощо. Зауважено, що склад таких відзоопелятивних відвигукових дієслів (вони постають за допомогою суфікса *-а- / -ка-*) у сучасній українській мові не численний і структурований з урахуванням функційного навантаження того чи того вигука трьома групами, які формують: 1) дієслова, мотивовані зоопелятивами, які використовують для підкликання тварин; 2) дієслова, мотивовані зоопелятивами, за допомогою яких відганяють тварин; 3) дієслова, утворені від зоопелятивів, якими спонукають тварин до певних дій.

З використанням словотвірної парадигми як комплексної дериваційної одиниці, адекватної основоцентричному аспектові аналізу словотвірних явищ, процесів тощо, систематизовано деривати, які безпосередньо мотивовані відзоопелятивними відвигуковими дієсловами; установажено континуум словотвірних значень, які виражають вершинні дієслова, і можливий розвиток різних відтінків у тому чи тому контексті; визначено набір словотворчих засобів, за допомогою яких постають деривати; окреслено чинники, які зумовлюють встановлений словотвірний потенціал відзоопелятивних відвигукових дієслів в українській мові.

Ключові слова: основоцентричний аспект розвитку дериватології, твірна (мотивувальна) основа, зоопелятив, відзоопелятивне відвигукове дієслово, словотвірне значення, словотворчий засіб, словотвірна парадигма, морфологічна зона.

Kushlyk O. P. The word-forming potential of zoo-appellative interjectional verbs in the Ukrainian language. The article is devoted to the analysis of the word-forming potential of zoo-appellative interjectional verbs in the Ukrainian language. This research continues a series of studies of word-forming capabilities of motivational words belonging to different parts of speech in general and derivative verbs in particular in order to establish the word-formation typology based on the stem as a typological factor. First and foremost, the author considers different approaches to determining the status of interjections in the modern Ukrainian language grammar and to semantic differentiation conditioned by the context-intonation heterogeneity

The object of interest is interjectional verbs motivated by the so-called zoo-appellatives, i.e. appellative interjections that are used to call or drive away domestic animals and birds, as well as to control the actions of some domestic animals, such as *koskaty, taskaty, tsutsukaty, truskaty, tiukaty, tpruskaty, kyshkaty, viokaty, sobkaty, tsabekaty, tprukaty, uliuliukaty* etc. It is noted that the number of such zoo-appellative interjectional verbs (coined with the suffix *-a- / -ka-*) in the modern Ukrainian language is not numerous and, given the functional load of an interjection, is structured into three groups, which form: 1) verbs motivated by zoo-appellatives that are used to call animals; 2) verbs motivated by zoo-appellatives that are used to drive away animals; 3) verbs formed from zoo-appellatives to denote commands that control animals.

By using a word-formation paradigm as a complex derivational unit, adequate to the stem-centric aspect of analyzing word-formation phenomena, processes, etc., the author systematizes derivatives that are directly motivated by zoo-appellative interjectional verbs; establishes a continuum of word-forming meanings expressed by apex verbs and a likely development of different shades in a certain context; identifies a set of word-forming means for coining derivatives; outlines the factors determining the established word-forming potential of zoo-appellative interjectional verbs in the Ukrainian language.

Key words: stem-centric approach of the word-forming development, stem, zooappellate, zooappellative interjectional verb, word-forming meaning, word-forming means, word-forming paradigm, morphological zone.

Постановка проблеми і обґрунтування необхідності її розгляду. Основоцентричний аспект розвитку дериватології, у ракурсі якого відносно

недавно почали досліджувати словотвірну систему сучасної української мови і результати аналізу якого доповнюють дані, одержані з урахуванням

принципів, механізмів опису дериваційних процесів крізь призму формантоцентричного аспекту, передбачає залучення різносистемних мовних одиниць на предмет визначення словотвірних можливостей їхніх твірних основ. Це уможлиблює розширити площу дослідження з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник аж до повного охоплення нею всієї твірної бази з тим, щоб виявити типологію словотвору» [5, 27]. До того ж важливо окреслити словопороджувальні можливості як центральних, так і периферійних, як первинних, так і вторинних класів слів, як численних, так і нечисленних груп слів, як продуктивних, так і непродуктивних мовних одиниць, що відображатиме об'єктивність одержаних результатів і слугуватиме підставою для адекватних узагальнень. «Незначна заповнюваність парадигм засвідчує лише слабку словопороджувальну властивість твірних слів, але є важливим показником у виявленні типології словотвірних парадигм» [6, 218].

Одну з таких нечисленних груп системних одиниць, виокремлених з опертям на частиномовний критерій, а в подальшому розрізнені за походженням, формують відвігукові дієслова, зокрема дієслова, мотивовані апелятивними вигуками, використовуваними для прикликання, відганяння свійських тварин і птахів, а також для спонукання їх до певних дій, – т. зв. зооапелятивами. Дериваційний потенціал відвігукових дієслів, на противагу відіменниковим, відприкметниковим і відзвуконаслідувальним, словотвірну парадигматику яких значною мірою встановлено [10; 11], ще не був об'єктом докладного аналізу, що й зумовило актуальність пропонованої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з окресленням семантично-структурних особливостей зооапелятивів, з'ясуванням їхньої генези, функційних можливостей, неодноразово поставали у центрі уваги українських лінгвістів – безпосередньо чи у площині дотичних проблем. Особливо активно досліджують природу зооапелятивів українські діалектологи, серед них – Н. Прилипко (ареальна характеристика вигуків, якими кличуть чи відганяють свійських тварин) [18], П. Гриценко (на матеріалі західноєвропейських говірок) [3], Н. Гуїванюк (на матеріалі буквинських говірок) [4], Й. Пуїо (на матеріалі українських говорів району Карпат) [19], Г. Шкурко (на матеріалі українських говорів Закарпаття) [22], Т. Тищенко (на матеріалі східноподільських говірок) [20], Н. Шеремета (на матеріалі південноволинсько-подільського ареалу) [21], Д. Марєєв (на матеріалі східнополіських говірок) [15], В. Куриленко (на матеріалі поліських говорів) [8] та ін.

Обсяг зооапелятивів сучасної української літературної мови разом з іншими вигуками установили Л. Мацько [16], К. Городенська [1], приділивши належну увагу характеристиці їхніх фонетичних, семантичних, стилістичних особливостей, з'ясуванню будови, походження тощо.

Відвігукову лексику, тобто лексику, яка мотивована вигуками (серед іншого й зооапелятивами), – на предмет з'ясування частиномовного статусу її, опису

словотвірних моделей, за якими вони постали, – вивчала О. Й. Курило [9]. Проте відвігукова лексика сама з часом постає мотивувальною базою для подальшого продукування слів.

Визначення словопороджувальної спроможності відвігукових дієслів загалом і відзоапелятивних зокрема продовжує розпочате нами докладне обстеження дериваційної здатності похідних дієслів української мови [10; 11]. Як і для будь-якого комплексного дослідження, важливо окреслити засади систематизування фактичного матеріалу – у нашому випадку відвігукових дієслів української мови як вершини словотвірних парадигм, що і зроблено в наших попередніх працях [12; 13].

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої студії – установити словотвірний потенціал відзоапелятивних відвігукових дієслів української мови. Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки завдань, зокрема: репрезентувати корпус відзоапелятивних дієслів української мови з конкретизацією семантики; виявити наповнення їхніх словотвірних парадигм, структуруючи відповідними морфологічними зонами; у межах кожної зони з'ясувати континуум семантичних позицій, заповнених тим чи тим дериватом, і набір словотвірних засобів, за допомогою яких постають ці деривати; назвати чинники, що зумовлюють дериваційну поведінку відзоапелятивних дієслів української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед вторинних дієслів сучасної української мови відвігукові утворення посідають скромне місце, поступаючись своєю системністю й кількістю, серед іншого, і відзвуконаслідувальним дієсловом, для твірних основ яких характерні однозначність, мінімальна залежність щодо вираження того чи того семантичного відтінку від контексту, обмежений набір словотвірних засобів [11, 322], що сприяє певною мірою їхній словотвірній активності.

Різномудра граматичного статусу вигуків (докладніше про це див. [13, 18]) спричиняє різне дефінування їх, різний компонентний склад, опертий на відповідний граматичний статус. Для опису словопороджувальної здатності вигуків приставимо до позиції тих лінгвістів, хто вважає вигуки особливим класом слів, які, не маючи ні лексичного, ні граматичного значення, слугують для вираження різних почуттів, емоцій, спонукання до дії, а також усвідомленого колективом смислового змісту (елемента думки) [2, 302].

Основним словотвірним засобом, який переводить вигукові основи (здебільшого первинного походження) до дієслівних, є суфікс **-а- / -ка-**, напр.: *агейкати, акати, ахкати, екати, ейкати, ехкати, нукати, огокати, ойкати, охкати, пхекати, тьхукати, тьфукати, хекати, хукати, угукати* та ін.

Відвігукові дієслова в ролі вершин словотвірних парадигм – з урахуванням відомих у лінгвоукраїністиці семантичних класифікацій вигуків, які запропонували Л. Мацько [17, 59], К. Городенська [1, 737–741], О. Курило [9, 5–6], І. Жагалак [7, 29–33], В. Горпинич [2, 304–305] та ін., і превалюванням у цих класифікаціях думки щодо незаперечного

вирізнення емоційних та імперативних вигуків (з більшим чи меншим ступенем конкретизації їх контекстним чи ситуативним оточенням) – об'єднано у два структурно-семантичні типи: відвигукові дієслова, мотивовані емоційними вигуками, та відвигукові дієслова, мотивовані імперативними вигуками [9, 5–6; 12, 26]. Відвигукові дієслова, мотивовані імперативними вигуками, поділяють на відвигукові дієслова зі значенням заборони (здебільшого йдеться про вербальну діяльність), спонукання до певних дій тощо та відвигукові дієслова апелятивного характеру (відапелятиви), тобто із семантикою волевиявлення, які, зі свого боку, розмежовують з урахуванням того, до кого адресований мотивувальний вигук – людей чи тварин.

Вигуки, адресовані до тварин, становлять групу слів, яка є складником лексики тваринництва – однієї з найдавніших за походженням в українській мові, що зумовлено історичним чинником, зокрема давністю зародження тваринництва (скотарства, вівчарства, свинарства, конярства, козівництва, кролівництва, птахівництва [14, 315–321]) в Україні як важливого виду господарства і водночас як свідчення матеріальної культури нашого народу. Склад цих вигуків в українській мові, а особливо в діалектному мовленні, є надзвичайно строкатий, на що впливає особливе світосприйняття носіїв мови певного ареалу, їхні умови проживання, спосіб життя і відповідно поширеність / непоширеність тієї чи тієї галузі тваринництва на цій території, рід заняття, спілкування людини зі світом природи тощо [4, 105]. Ці фактори є причиною відносної нестабільності складу зоапелятивів у сучасній українській літературній мові (за нашими спостереженнями, у тлумачних словниках засвідчено досить нейтральні щодо емоційно-звукового вияву вигуки і такі, якими послуговуються у кількох регіонах).

Дієслова, мотивовані зоапелятивами, формують підгрупу дієслів зі значенням мовлення, експлікуючи значення 'вимовляти (викрикувати, повторювати) слово (зоапелятив), звернене (-ий) до тварин'. Нестабільність складу зоапелятивів у сучасній українській літературній мові зумовлює відповідно обмежені можливості, щодо творення від них дієслів. Залежно від виду передбачуваного контакту між людиною і твариною (спонукання до дії, різних команд, фірманських настанов тощо), вони формують три групи слів: 1) дієслова, мотивовані зоапелятивами, які використовують для підкликання тварин, напр.: *коськати* (адресований до коней), *таськати* (до качок), *вацюкати* (до свиней), *чучукати* (до поросят), *биркати* (до овець), *тютюкати* (до курей), *кицькати* (до котів), *цуцукати* (до собак), *труськати* (до кролів), *ціпкати* (до курчат), *тетати / текати* (до гусей), *пулюкати* (до індиків) та ін., напр.: *Мієчка ходила і кицькала весь наступний день до обіду, але рудого не було* (16, 202); 2) дієслова, мотивовані зоапелятивами, за допомогою яких відганяють тварин, напр.: *кишкати* (до свійської птиці й інших птахів), *агуськати* (до птахів), *тюкати* (до птахів), *тютюкати* (до птахів), *тпруськати* (до котів), *галакати* (до кабанів), *бейкати* (до диких звірів), *туйкати* (до диких звірів),

чучукати (до поросят) тощо, напр.: *Закишкавши на голубів (він тепер кишкав на будь-яку птицю, ні на мить не забуваючи зловісного Мамайового пророкування), пан Куна-Стародупський, ще гарячий від наскоку гончарівни, загримав на молодого мельничука* (14, 454); 3) дієслова, утворені від зоапелятивів на позначення команд, що керують тваринами (йдеться здебільшого про велику рогату худобу чи коней, яких використовують як тяглову робочу силу в господарстві чи для пересування), напр.: *війокати, нокати, нукати, тпрукати, зикати* (до коней), *собкати, цабекати, гейкати* (до волів), *улюлюкати* (до собак) та ін., напр.: *...погонич щосили війокав на коней, бо покляжа була важка, аж трицало* (10, 81).

Мовознавці зауважують, що іноді для відгону та прикликання тварин можуть використовувати той самий вигук (кваліфікують такі логіко-сміслові відношення як енантіосемійні). Відмінність наміру стосовно спонукання тварин до тих чи тих дій полягає в інтонації, з якою вимовляють вигук: для підкликання характерна наспівна вимова, протяжність [20, 154]. Дієслова, мотивовані такими вигуками, відповідно можуть уживатися із цими двома протилежними значеннями. Таким, наприклад, є дієслово *чучукати*, утворене від вигука *чу-чу-чу*, яким прикликають або відганяють поросят.

Незважаючи на наведену семантичну диференціацію відзоапелятивних відвигукових дієслів, вони всі постають за допомогою того самого словотворчого засобу – суфікса *-а-* / *-ка-* і формують один словотвірний тип «вимовляти (повторювати) зоапелятив, від якого утворилося дієслово», а отже, їхню словотвірну спроможність аналізуватимемо сукупно.

Типову словотвірну парадигму відзоапелятивних відвигукових дієслів зі словотвірним значенням «вимовляти (повторювати) зоапелятив, від якого утворилося дієслово» сформували деривати двох морфологічних зон – субстантивної і вербальної. До субстантивної зони входять деривати лише на позначення опрідметненої дії. Виразником цього транспозиційного словотвірного значення є традиційно суфікс *-нн-* / *-енн-*, *-інн-*. Іменники із дериваційним значенням «опрідметнена дія» постали майже від усіх аналізованих дієслів, напр.: *таськання, цуцукання, труськання, вацюкання, биркання, тютюкання, ціпкання, тюкання, тютюкання, тпруськання, туйкання, галайкання, війокання, собкання, цабекання, тпрукання, гейкання, нокання, улюлюкання* та ін., напр.: *Він [стійковий] мав зголошувати постріли в лісі, брехіт собак, говорення, свист, підозрілі рубання сокирою, війокання на коней, перекликування, будь-який тріск, шурготіння палатки і бренькіт зброї, верескливий крик сойок, крячок тощо* (8); – *...Пан Добрянський, знаєте, такого не люблять, – засовався на сидінні Якубій. – То правда, не люблять, – прохрипів також Ясько Дримба, і це було сьогодні перше його слово, якщо не рахувати війокання і тпрукання* (21, 208). Деякі з наведених іменників, згідно з даними лексикографічних джерел, здатні розвивати вторинне, результативне значення – 'звуки, утворені внаслідок виконання дії', що відповідно засвідчено прикладами

функціонування тих чи тих дериватів у певному контексті, напр.: *Заіржав за вікном кінь, почувлися тпрукання та тупотіння, одутлий, з налитим черв'яком обличчям корчмар – либонь, сам вельми часто цідується з шийкою пляшки, – побіг надвір* (18, 111); *Там завжди чути було вйокання та гейкання на коней, що не могли собі дати ради з важкою бочкою із горілкою* (5, 38). За умови експлікування дериватом вторинного, результативного значення з'являються всі підстави кваліфікувати словотвірне значення таких похідних одиниць як транспозиційно-мутаційне.

Проте певної системності фіксування значень відвігукових іменників загалом і відзоопелятивних зокрема у словниках немає, що, очевидно, цілком можна пояснити відставанням лексикографічної практики від розвитку мови як системи. Наприклад, у другому з наведених речень, окрім деривата *вйокання* на позначення 'звуки, утворені внаслідок виконання дії', вжито ще слово *гейкання* – субстантивний дериват, мотивований відзоопелятивним відвігуковим дієсловом *гейкати*. У тлумачних словниках це слово засвідчено лише зі значенням 'дія за значенням *гейкати*' (СУМ, II, 46; ВТССУМ, 226; СУМ-20, 502), проте з контексту зрозуміло, що йдеться не про саму дію, а власне про результат цієї дії – звуки, утворені внаслідок цього. І таких випадків, тобто фіксування лише основного транспозиційного значення, немало: лише з одним транспозиційним словотвірним значенням подають словники деривати: *таськання* (ВТССУМ, 1432; СУМ-20*), *ццюкання* (ВТССУМ, 1590; СУМ-20*), *вацюкання* (ВТССУМ, 114), *тютюкання* (ВТССУМ, 1488, СУМ-20*), *тпруськання* (ВТССУМ, 1466, СУМ-20*), *туйкання* (ВТССУМ, 1484; СУМ-20*), *собкання* (ВТССУМ, 1352; СУМ-20*), *цабекання* (ВТССУМ, 1578; СУМ-20*), що певною мірою не відображає семантику цих слів у реченнях, де вони передають 'звуки, утворені внаслідок виконуваної дії'.

Тлумачення слова *нокання* у словниках різного періоду яскраво засвідчують кодифікування розвитку семантичної структури слова: «Словник української мови» в 11 т. і «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (за ред. В. Бусела) фіксують ще одне значення слова – 'дія за значенням *нокати*' (СУМ, V, 440; ВТССУМ, 790), тоді як «Словник української мови» у 20 т. вже реєструє аналізоване слово з двома значеннями – 'дія за значенням *нокати* і звуки, утворювані цією дією' (СУМ-20, X, 600), що підтверджують і приклади вживання цього деривата в різних контекстах, напр.: *Ніякі підганяння, вйокання, нокання, ніякі батого, палиці, дрюки не помагали, об них можна було ламати оглоблі, однаково ні Бидло, ні Лапко не зрушить з місця, коли в нього немає такого задуму чи бажання; це були й не коні* (9, 341) і *Крик і нокання та тпрукання, прокльони й одчайдушна, розпучлива матюкня клетотять у темряві...* (2, 473).

До субстантивної зони належать також т. зв. потенційні деривати *кицькало*, *цабекало*, *тпрукало*, *нокало*, *гейкало*, *чучукало* та інші з мутаційним

словотвірним значенням «виконавець дії», які, зі свого боку, слугують твірними для похідних одиниць на кшталт *Кицькало*, *Цабекало*, *Тпрукало*, *Нокало*, *Гейкало*, *Чучукало* та інших, напр.: – *Держи! Лови! Хапай! Та, хоча Вітя і Вова не дуже й тікали, ні Гицельцап, ні Тпрукало-Нокало ніяк не могли їх упіймати* (20, 47); *Кожній із таких розмов передує розлогий вступ, де журналіст, такий собі Ізидор Кицькало, детально описує свою зустріч із зіркою та враження від особистого спілкування* (22, 689); *Тільки й чути було, як десь далеко свистіла в череп'яні коники й півники невгамовна дівтора, та це побіля самого кону старезний кобзар Собко-Цабекало, прислухаючись до своєї бандури, звично підкручував кілочки...* (14, 235). Ці власні назви на позначення українських прізвиськ постали внаслідок переосмислення семантики т. зв. потенційних іменникових дериватів з мутаційним словотвірним значенням «виконавець дії» *кицькало*, *цабекало*, *тпрукало*, *нокало*, *гейкало*, *чучукало* та ін. (деривати утворені за допомогою суфікса -л(-о)), які, характеризуючи певні дії людини ('набридливо, над міру вимовляти те, що названо твірною основою'), слугують способом створення емоційно-оцінних назв осіб, які виконують ці дії. Зрозуміло, що лексикографічні джерела не фіксують ні первинного значення цих слів, ні вторинного, але приклади функціонування засвідчують потенційні можливості розвитку такої семантичної позиції у складі субстантивної зони.

Вербальну зону репрезентовано дериватами зі словотвірними значеннями «почати виконувати дію», «виконувати дію упродовж нетривалого періоду» як різновидами темпоральних модифікацій і «виконувати дію один раз (однократно)» та «виконувати дію багато разів» як різновидами значення кратності, які вирізняють серед квантитативних модифікацій.

Виразником словотвірного значення «почати виконувати дію» є традиційно префікс *за-*, напр.: *загейкати*, *закишкати*, *заулюлюкати*, *затюкати*, *занокати*, *занукати*, *засобкати*, *затпрукати* та ін., напр.: *Та на передній мажі дід Микола гучно загейкав «цоб-цабе», і валка посунулася швидше...* (7, 8); *По невдалій спробі підіпхнути воза руками Лаврін і Марко витягли з містка вузьку мостину, підклали під заднє колесо, загейкали, засобкали; вигинаючи короткі ситі шії, волики налягли, гарба заскрипіла, погойдуючись, впливла на сухе* (1, 190); *Злякани несподіваною появою велетенського звіра, конячини шарпнулися вбік; люди, що дримали у возах, затпрукали і схопилися за віжки* (3, 126).

Потенційно кожне з вершинних дієслів, що позначають дію, виконання якої можливе упродовж необмеженого певним відтинком часу, може реалізувати семантичну позицію «виконувати дію упродовж нетривалого періоду часу» – інакше кажучи, виражати делімітативне темпоральне словотвірне значення. Проте на сьогодні це значення засвідчено у словниках тільки за вершинними дієсловами *нокати* і *гейкати*. Виразником семантичної позиції є традиційно префікс *по-*, пор.: *понокати* (СУМ, VII, 165; ВТССУМ, 1049; СУМ-20*), *погейкати* (СУМ, VI, 706; ВТССУМ, 1003; СУМ-20*), напр.: *Погейкали вівчарі*

* Таким маркером позначено електронну версію «Словника української мови: у 20 т.»

та й зігнали з гір і саме літо (11, 40). Іноді значення нетривало виконуваної дії, виражене такими дієсловами, у реченнях може супроводжуватися часовими конкретизаторами – конструкціями, що позначають часову тривалість, – або прислівниками із семантикою міри й ступеня вираження тієї чи тієї дії, напр.: **Погекав** трохи, а далі воли й самі неспішно рухались. Дещо інше значення розвинуло слово **гейкати** в реченнях ...а граф збуджений та веселий **погейкав** волами на снях далі на **Копайгород** (23, 87); ...спорядила я візка, запрягла в нього корову, посадила діток (троє меншеньких умістилися в ящик дерев'яного чемо-дана), і **погейкала** на **Ванярку** (4, 135). Тут маємо випадок подальшого розвитку семантичної структури деривата **погейкати**: актуалізовано переосмислене значення руху, переміщення – «вигукуючи, переміститися, поїхати» до вказаного пункту. А отже, цілком можна констатувати синкретизм словотвірного значення – дериват **погейкати** в наведених двох прикладах більшою мірою виражає мутаційне словотвірне значення.

Семантика кратності виконання дії як різновиду квантитативних модифікацій репрезентоване дериватами двох різновидів – зі словотвірними значеннями однократності та повторюваності виконання дії. На експлікуванні першого з них спеціалізується суфікс **-ну-**, пор.: **війкнути**, **гейкнути**, **кишнути**, **нокнути**, **зикнути**, **тпрукнути**, **тпрусьнути**, **тюкнути**, **улюлюкнути** тощо, напр.: **Війкнув** [Філон] на **кобилу**, але вона навіть голови не підвела (17, 500); **Семен гейкнув** на **волів** і **закрутив** над їх **головами батогом** (7, 16); **Потім раптом зігнувся**, **свиснув**, **улюлюкнув** і **враз десяток сірих звірин із сталевими мускулами й щелепами, захлинаючись від люті, кинулися пружинистим скоком навздогін хлопцеві** (15, 107). Багатократність виконання дії виражають відзоапелятивні відвигукові дієслова недоконаного

виду, утворені за допомогою конфікса **по- ... -ува- / -юва-**, пор.: **погейкувати**, **повйокувати**, **понокувати** та інші, напр.: **Кучер Охрім понокував** на **пару добрих коней**, що аж **лиснули**, немов **круки** (24, 289). Ці деривати можуть виражати додаткові семантичні відтінки – ‘час від часу виконувати цю дію’, напр.: **Дядько Андрій дуже любив своїх коней**, час від часу **крутив батогом над ними**, **повйокував**, але **ніколи не вдарив**, бо ж **недарма називав їх дітьми** (1, 107), або ‘злегка, не повною мірою виконувати дію’, напр.: ...**ти**, **втративши вже надію**, що **вирвешся коли-небудь з цього форшпану**, тихо **повйокував** на **батькових шкапенят...** (13, 89); **На сидінні гордовито височів вуйко Михайло**, **злегка поторгував віжками** й **понокував** на **своїх рисаків** (6, 114).

Висновки та перспективи досліджень. Відзоапелятивні відвигукові вербативи є підгрупою відвигукових дієслів як різновиду похідних дієслів сучасної української літературної мови. Склад відзоапелятивних відвигукових дієслів не численний, що зумовлено особливістю самої природи зоапелятивів, ступенем поширення їх, частотою уживання на тій чи тій території тощо. Їхній слововірний потенціал досить обмежений – деривати належать лише до двох зон: субстантивної і вербальної. Субстантивну зону заповнено реальними девербативами з транспозиційним словотвірним значенням «предметна дія» і потенційними девербативами з мутаційним словотвірним значенням «виконавець дії», які мотивують похідні одиниці – прізвищеві номени, які постали внаслідок семантичної деривації. Вербальна зона наповнена похідними зі словотвірними значеннями «почати виконувати дію» і «виконувати дію упродовж нетривалого часу» як різновидами темпоральних модифікацій та «виконати дію один раз» і «виконувати дію багато разів» як різновидами квантитативних модифікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городенська К. Г. Слова-речення. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 732–750.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 335 с.
3. Гриценко П. Ю. Тваринницька лексика українських західностепових говірок. Питання організації тематичної групи. *Структура українських говорів*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 142–170.
4. Гуйванюк Н. Вигуки у буковинських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 24. С. 100–106.
5. Грещук В. В. Теоретичні засади основоцентричної дериватології. *В. В. Грещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 6–38.
6. Грещук В. Слововірна спроможність українських похідних дієслів (Кушлик О. П. Слововірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.) : рецензія. *Українознавчі студії*. 2016–2017. № 17–18. С. 215–219.
7. Жагаляк І. Семантичні особливості інтер'єктивів. *Studia Methodologica*. 2003. Вип. 13. С. 26–33.
8. Куриленко В. М. Лексика тваринництва поліських говорів. Суми : МДВВП «Мрія», 1991. 124 с.
9. Курило О. Й. Відвигукова лексика сучасної української літературної мови : склад та структура : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2001. 20 с.
10. Кушлик О. П. Слововірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : монографія. Дрогобич : Коло, 2015. 384 с.
11. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 508 с.
12. Кушлик О. П. Контекстна й інтонаційна неоднорідність емотивних вигуків української мови як детермінатор словотвірного потенціалу мотивованих ними дієслів. *Філологічні науки та перекладознавство : європейський потенціал*.

матеріали Міжнародної наукової конференції з філологічних наук (3–4 листопада 2022 року, м. Ченстохова, Польща). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. Р. 24–29.

13. Кушлик О. П. Засади систематизування відвигукових дієслів української мови як вершини словотвірних парадигм. *Науковий вісник Дрогобицького державного педа-гогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. Вип. 18. С. 16–24.

14. Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 3, доповн. та перероб. Київ : Вид-во «АртЕк», 2006. 472 с.

15. Марєєв Д. А. Зі спостережень за вигуками для підкликання та відгону птахів у східнополіських говірках. *Лінгвістика*. 2019. № 2 (41). С. 31–42.

16. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові : навчальний посібник. Київ : КДПІ, 1981. 131 с.

17. Мацько Л. І. Семантика вигуків та звуконаслідувань. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 2. С. 56–62.

18. Прилипка Н. П. Вигуки, якими кличуть та відганяють свійських птахів (ареальна характеристика і генеза). *Українська діалектна лексика : зб. наук. праць*. Київ : Наукова думка, 1987. С. 31–45.

19. Пуйо Й. Ю. Спостереження над вигуками і вигуковими словами українських говорів району Карпат. *XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доповідей*. Київ : Наукова думка, 1977. С. 125–126.

20. Тищенко Т. М. Вокативні інтер'єктиви у східнополіських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 151–154.

21. Шеремета Н. П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 18 с.

22. Шкурко Г. В. Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2021. 347 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.

СУМ-20 – Словник української мови : у 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2018. Т. I–IX. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=82878&page=2555>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андрушків Б., Моховик Н., Погайдак О. Життємір, або Воєнно-повоєнні дороги західняка Попадюка та патріота України – Штірліца. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 256 с.

2. Багрянний І. Огненне коло : повість. Вибрані твори : у 2 т. Київ : Юніверс, 2006. Т. 2. С. 379–526.

3. Біанкі В. Мурзук. Одинець : повісті. Київ : Держвидав, 1961. 134 с.

4. Волошенюк І. Два ангели на велосипедах. Вінниця : О. Власюк, 2003. 426 с.

5. Гавриш В. Моя Канада і я : Спогади й розповіді про українських піонерів у Канаді. Едмонтон : [б.в.], 1974. 349 с.

6. Гермаківський І. Шипуни : роман-трилогія. Кн. 2 : У полисах зорі. Тернопіль : Лілея, 2003. 200 с.

7. Глухенький М. Коліївщина : історичний роман. Київ : Дніпро, 1989. 396 с.

8. Данилишин О. Повстанськими стежками Жидачівського краю. Підрозділи, бункери, криївки, рої. Львів : Вид-во «Астролябія», 2020. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Повстанськими_стежка/VZh9EAAAQBAJ?hl=uk&gbpv=1&dq=війокання&pg=PT31&printsec=frontcover

9. Загребельний П. Твори в 6 т. : Т. 1: Розгін : роман. Київ : Дніпро, 1979. 575 с.

10. Загребельний П. Твори в 6 т. : Т. 2: Диво : роман. Київ : Дніпро, 1979. 575 с.

11. Зубанич Ф. Полонина : лірична сюїта. Київ : Молодь, 1980. 199 с.

12. Іванічук Р. Орда : історичний роман. Київ : Український центр духовної культури, 1994. 192 с.

13. Іванічук Р. Одна хлібина на двох : новели про любов. Львів : Срібне слово, 2004. 159 с.

14. Ільченко О. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця : український химерний роман з народних уст. Харків : Фоліо, 2009. 700 с.

15. Капельгородський П. Повісті, оповідання, п'єси, гуморески, поезії, публіцистика, спогади. Київ : Дніпро, 1982. 486 с.

16. Кузнєцова Є. Спитайте Мієчку. Львів : Вид-во Старого Лева, 2021. 272 с.

17. Мушкетик Ю. Яса : роман / післямова В. А. Смолія. Київ : Дніпро, 1990. 831 с.

18. Мушкетик Ю. На брата брат. Харків : Фоліо, 2006. 317 с.

19. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб. Харків : Фоліо, 2006. 234 с.

20. Нестайко В. Кузя, Зюзя і компанія : казкові повісті. Київ : Вид-во «Країна мрій», 2012. 280 с.

21. Сливинський О. Плач флюяри. Київ : Радянський письменник, 1988. 342 с.

22. Сняданко Н. Амаркорд : збірка романів. Харків : Фоліо, 892 с.

23. Шлапак Б. Мандрі імпресаріо : роман-хроніка. Київ : Кит, 2009. 271 с.

24. Шевчук Вас. Страсті за Миколаєм : Микола Лисенко : роман. Київ : Пульсари, 2007. 605 с.

REFERENCES

1. Horodenska, K. H. (2017). Slova-rechennia [Words-sentences]. *Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H., Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 732–750 [in Ukrainian].

2. Horpynych, V. O. (2004). Morfolohiia ukrainskoi movy [Morphology of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

3. Hrytsenko, P. Yu. (1982). Tvarynnytska leksyka ukrainskykh zakhidnostepovykh hovirok. Pytannia orhanizatsii tematychnoi hrupy [Animal vocabulary of Ukrainian western steppe dialects. The issue of organizing a thematic group]. *Struktura ukrainskykh hovoriv*. Kyiv: Naukova dumka, 142–170 [in Ukrainian].
4. Huivaniuk, N. (2011). Vyhuky u bukovynskykh hovirkakh [Interjections in Bukovinian dialects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 24, 100–106 [in Ukrainian].
5. Greshchuk, V. V. Teoretychni zasady osnovotsentrychnoi deryvatolohii. V. V. Greshchuk, R. O. Bachkur, I. F. Dzhochka, N. M. Poslavska. *Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii / za red. Vasyliia Greshchuka*. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 3–38 [in Ukrainian].
6. Greshchuk, V. (2016–2017). Slovtvirna spromozhnist ukrainskykh pokhidnykh diiesliv (Kushlyk O. P. Slovtvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi: [monohrafiia] / O. P. Kushlyk. – Drohobych: Kolo, 2015. – 384 s.) [Word-forming ability of the Ukrainian secondary verbs (Kushlyk O. P. Word-forming paradigmatics of the secondary verbs v ukrainskii movi: [monohrafiia] / O. P. Kushlyk. – Drohobych: Kolo, 2015. – 384 s.): retsenziia. *Ukrainoznavchi studii*, 17–18, 215–219 [in Ukrainian].
7. Zhahaliak, I. (2003). Semantychni osoblyvosti interiektyviv [Semantic features of interjections]. *Studia Methodologica*, 13, 26–33 [in Ukrainian].
8. Kurylenko, V. M. (1991). Leksyka tvarynnystva poliskykh hovoriv [Livestock vocabulary of Polissya dialects]. Sumy: Mriia [in Ukrainian].
9. Kurylo, O. Y. (2001). Vidvyhukova leksyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: sklad ta struktura [De-interjection lexis of modern Ukrainian literary language: composition and structure]. Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Kushlyk, O. P. (2015). Slovtvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Word-forming paradigmatics of the secondary verbs]: monohrafiia. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
11. Kushlyk, O. P. (2016). Typolohiia slovtvirnykh paradyhm pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Typology of secondary verbs in the Ukrainian language]. (Dysertatsiia doktora filolohichnykh nauk). Drohobych [in Ukrainian].
12. Kushlyk, O. P. (2022). Kontekstna y intonatsiina neodnorodnist emotyvnnykh vyhukiv ukrainskoi movy yak determinant slovtvirnogo potentsialu motyvovanykh nymy diiesliv [Contextual and intonational heterogeneity of emotional interjections of the Ukrainian language as a determinant of the word-forming potential of verbs motivated by them]. *Filolohichni nauky ta perekladoznavstvo: yevropeiskyi potentsial: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii z filolohichnykh nauk (3–4 lystopada 2022 roku, Chenstokhova, Polshcha)*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 24–29 [in Ukrainian].
13. Kushlyk, O. P. (2022). Zasady systematyzuvannia vidvyhukovykh diiesliv ukrainskoi movy yak vershyny slovtvirnykh paradyhm [Principles of systematizing Ukrainian interjectional verbs as the top of word-forming paradigms]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo peda-hohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 18, 16–24 [in Ukrainian].
14. Lozko, H. S. (2006). Ukrainske narodoznavstvo [Ukrainian ethnography]. Vyd. 3, dopovn. ta pererob. Kyiv: Vyd-vo “ArtEk” [in Ukrainian].
15. Marieiev, D. A. (2019). Zi sposterezhen za vyhukamy dlia pidklykannia ta vidhonu ptakhiv u skhidnopoliskykh hovirkakh [From observations of interjections for calling and driving away birds in Eastern Polish dialects]. *Linhvistyka*, 2 (41), 31–42 [in Ukrainian].
16. Matsko, L. I. (1981). Interiektivy v ukrainskii movi [Interjections in the Ukrainian language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KDPI [in Ukrainian].
17. Matsko, L. I. (1985). Semantika vyhukiv ta zvukonasliduvan [Semantics of the interjections and onomatopoeia]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 2, 56–62 [in Ukrainian].
18. Prylypko, N. P. (1987). Vyhuky, yakymy klychut ta vidhaniaut sviiskykh ptakhiv (arealna kharakterystyka i heneza) [Interjections used to call and drive away domestic birds (areal characteristics and genesis)]. *Ukrainska dialektna leksyka: zb. naukovykh prats*. Kyiv: Naukova dumka, 31–45 [in Ukrainian].
19. Puio, Y. Yu. (1977). Sposterezhennia nad vyhukamy i vyhukovymy slovamy ukrainskykh hovoriv raionu Karpat [Observations on interjections and interjection words of the Ukrainian dialects of the Carpathian region]. *XIV Respublikanska dialektolohichna narada: tezy dopovidei*. Kyiv: Naukova dumka, 125–126 [in Ukrainian].
20. Tyschenko, T. M. (2012). Vokatynni interiektivy u skhidnopolidskykh hovirkakh [Vocative interjections in Eastern Podolian dialects]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*, 31, 151–154 [in Ukrainian].
21. Sheremeta, N. P. (2000). Pivdenovolynsko-podilske dialektne porubizhzhia (za materialamy tvarynnytskoi leksyky) [South Volyn and Podillia Border Dialects (on the material of animal vocabulary)]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
22. Shkurko, H. V. (2021). Nazvy, poviazani z tradytsiinymy vydamy transportu ta komunikatsiiamy, v ukrainskykh hovorakh Zakarpattia [The names related to the kinds of traditional transport and communications in the Ukrainian Transcarpathian dialects]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Uzhhorod [in Ukrainian].

DICTIONARIES

- BTCCYM** – Busel, V. T. (ed.) (2009). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF “Perun” [in Ukrainian].
- CYM** – Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, I–XI [in Ukrainian].
- CYM-20** – Slovnyk ukrainskoi movy: u 20 t. (2010–2018). [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, I–IX. Retrieved from: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=82878&page=2555> [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Andrushkiv, B., Mokhovyk, N., Pohaidak, O. (2004). Zhyttiemiir, abo Voiienno-povoienni dorohy zakhidniaka Popadiuka ta patriota Ukrainy – Shtirlitsa [Life-measure, or the War and Post-War Roads of the Westerner Popadyuk and the Patriot of Ukraine – Shtirlitsa]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
2. Bahrianyi, I. (2006). Ohnenne kolo [Fire circle]: povist. *Vybrani tvory*: u 2 t. Kyiv: Yunivers, 2, 379–526 [in Ukrainian].
3. Bianki, V. (1961). Murzuk. Odynets [Murzuk. Loner]: povisti. Kyiv: Derzhvydav [in Ukrainian].
4. Volosheniuk, I. (2003). Dva anhlely na velosypedakh [Two angels on bicycles]. Vinnytsia: O. Vlasiuk [in Ukrainian].
5. Havrysh, V. (1974). Moia Kanada i ya: Spohady y rozpovidi pro ukrainskykh pioneriv u Kanadi [My Canada and I: Memories and stories about Ukrainian pioneers in Canada]. Edmonton [in Ukrainian].
6. Hermakivskiy, I. (2003). Shypuny [Shypins]: roman-trylohiia. Kn. 2: U polyskakh zori [In the twinkling of the stars]. Ternopil: Lileia [in Ukrainian].
7. Hlukhenkyi, M. (1989). Koliivshchyna [Kolyivshchyna]: istorychnyi roman. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
8. Danylyshyn, O. (2020). Povstanskymy stezhkamy Zhydachivskoho kraiu. Pidrozdily, bunkery, kryivky, roi [Along the rebel paths of the Zhydachiv region. Units, bunkers, hideouts, swarms.]. Lviv: Vyd-vo “Astroliabiiia” [in Ukrainian].
9. Zahrebelnyi, P. (1979). Tvory v 6 t.: T. 1: Rozghin [Dispersal]: roman. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
10. Zahrebelnyi, P. (1979). Tvory v 6 t.: T. 2: Dyvo [Miracle]: roman. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
11. Zubanych, F. (1980). Polonyna [Polonaise]: lirychna suita. Kyiv: Molod [in Ukrainian].
12. Ivanychuk, R. (1994). Orda [Horde]: istorychnyi roman. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
13. Ivanychuk, R. (2004). Odnа khlibyna na dvokh [One bread for two]: novely pro liubov. Lviv: Sribne slovo [in Ukrainian].
14. Ilchenko, O. (2009). Kozatskomu rodu nema perevodu, abo zh Mamai i chuzha molodytsia [The Cossack lineage is not over, or Mamai and a foreign young lady]: ukrainskyi khymernyi roman z narodnykh ust. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
15. Kapelhorodskiy, P. (1982). Povisti, opovidannia, piesy, humoresky, poezii, publitsystyka, spohady [Novels, short stories, plays, humor, poetry, journalism, memoirs]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
16. Kuznietsova, Ye. (2021). Spytajte Miietchku [Ask Miechka]. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva [in Ukrainian].
17. Mushketyk, Yu. (1990). Yasa [Yasa]: roman. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
18. Mushketyk, Yu. (2006). Na brata brat [Brother to brother]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
19. Mushketyk, Yu. (2006). Hetmanskyi skarb [Hetman’s treasure]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
20. Nestaiko, V. (2012). Kuzia, Ziuzia i kompaniia [Kuzia, Zuzia and company]: kazkovi povisti. Kyiv: Vyd-vo “Kraina mrii” [in Ukrainian].
21. Slyvynskiy, O. (1988). Plach floiary [The cry of the florescence]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
22. Sniadanko, N. (2012). Amarkord [Amarkord]: zbirka romaniv. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
23. Shlapak, B. (2009). Mandry impresario [Travels of an impresario]: roman-khronika. Kyiv: Kyt [in Ukrainian].
24. Shevchuk, Vas. (2007). Strasti za Mykolaiem: Mykola Lysenko [Passion for St. Nicholas: Mykola Lysenko]: roman. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ ОЛЕКСАНДРА КОЛЕССИ У ВІДЕНЬСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ ВЗАЄМОДІЙ

Лопушанський Я. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено вивченню архівних матеріалів Віденського університету стосовно славістичних студій відомого українського вченого-філолога і громадсько-політичного діяча Олександра Колесси, ролі Відня як європейського культурного центру в другій половині XIX – на початку XX століття для розвитку Віденської славістичної школи та української науки і культури, для формування наукової кар'єри Колесси зокрема.

Особливо наголошено на активізації українсько-австрійських політичних і культурних взаємин наприкінці XIX – початку XX століття і зростанні в результаті цього інтенсивності поширення художніх здобутків, знань з історії, культури, етнографії і мистецтва українського народу в німецькомовному світі.

Окреслено значення Віденського культурного й наукового середовища для становлення культурних центрів, зокрема й слов'янських. Зосереджено увагу на відомих історичних постатях, які того часу працювали у Віденському університеті і з якими пов'язаний творчий шлях багатьох майстрів українського художнього слова, діячів науки і культури. Зауважено, що істотним чинником, який сприяв входженню української культури загалом і мови та літератури зокрема в німецькомовний світ, була апробація наукових досліджень, виконаних німецькою мовою українськими вченими – лінгвістами і літераторами. Свої дисертації у Віденському університеті захищали Іван Франко (1893), Степан Смаль-Стоцький (1884), Кирило Студинський (1894), Олександр Колесса (1894), Василь Щурат (1896), Іларіон Свенціцький (1902), Іван Брик (1903), Зенон Кузеля (1906), Осип Турянський (1910), Лев Цегельський (1912), Філарет Колесса (1918), Остап Грицай (1918), Іван Велигорський (1923), Василь Вовк (1924), Бронислав Кобилянський (1926) та інші.

Відзначено вагомість для розвитку української філологічної науки й культури загалом постаті Олександра Колесси як активного громадсько-політичного і культурного діяча (він був одним із засновників Українського вільного університету у Відні і його багаторазовим ректором, засновником і головою Товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили, співзасновником і заступником голови Загальноукраїнської культурної ради у Відні, послом до австрійського парламенту, на засіданнях якого послідовно обстоював національні права українців, серед іншого й у галузі мови, шкільництва і вищої освіти), так і відомого літературознавця, мовознавця і фольклориста, наукові здобутки якого слугували розвитку української духовної спадщини й утвердженню української нації серед інших європейських народів.

Ключові слова: Віденський університет, українсько-австрійські взаємини, славістика, мовознавство, літературознавство, Олександр Колесса, Ватрослав Ягіч.

Lopuschanskyj Ja. M. Slavische Studien von Oleksandr Kolessa an der Universität Wien im Kontext der ukrainisch-österreichischen Wechselbeziehungen. Der vorliegende Beitrag behandelt die Archivmaterialien der Universität Wien bezüglich des ukrainischen Philologen, Kulturschaffenden und Politikers Oleksandr Kolessa im Kontext der ukrainisch-österreichischen Wechselbeziehungen in der zweiten Hälfte des 19. und des frühen 20. Jahrhunderts für die Entwicklung der ukrainischen Wissenschaft und Kultur sowie für den wissenschaftlichen Werdegang von Kolessa.

Die Fragestellung wird zunächst anhand der wissenschaftlichen Leistungen österreichischer und ukrainischer Forscher aktualisiert. Es werden die Intensivierung der ukrainisch-österreichischen politischen und kulturellen Beziehungen Ende des 19. – Anfang des 20. Jahrhunderts und die daraus resultierende aktive Verbreitung künstlerischer Leistungen, Kenntnisse über die Geschichte, Kultur, Ethnographie und Kunst des ukrainischen Volkes im deutschsprachigen Raum hervorgehoben.

Die Aufmerksamkeit richtet sich auf die Bedeutung Wiens als kulturelles und wissenschaftliches Zentrum für den Lebens- und Schaffungsweg vieler ukrainischer Schriftsteller, Wissenschaftler und Kulturschaffenden. Es wird festgestellt, dass die in deutscher Sprache ausgeführten Dissertationen von ukrainischen Wissenschaftlern und Schriftstellern ein wesentlicher Faktor bei der Popularisierung der ukrainischen Kultur im Allgemeinen und der Sprache und Literatur im Besonderen in den deutschsprachigen Raum hinein waren. An der Universität Wien promovierten zahlreiche ukrainische Literaten und Slawisten wie Ivan Franko (1893), Stepan Smal-Stoc'kyj (1884), Kyrylo Studyns'kyj (1894), Oleksandr Kolessa (1894), Vasyl Ščurat (1896), Hilarion Svencic'kyj (1902), Ivan Bryk (1903), Zenon Kuzelja (1906), Osyp Turjans'kyj (1910), Lev Cehels'kyi (1912), Filaret Kolessa (1918), Ostap Hrycaj (1918), Ivan Velyhorsk'kyj (1923), Vasyl Vovk (1924), Bronyslav Kobylans'kyj (1926) und viele andere.

Untersuchungsschwerpunkt ist in diesem Kontext die wissenschaftliche und kulturpolitische Tätigkeit von Oleksandr Kolessa und seine Bedeutung für die Entwicklung der ukrainischen Wissenschaft, Literatur und Kultur. Er war einer der Gründer der Ukrainischen Freien Universität in Wien und ihr mehrfacher Rektor, Gründer und Vorsitzender der ukrainischen wissenschaftlichen Petro-Mohyla-Gesellschaft, Mitbegründer und stellvertretender Vorsitzender des Allgemein-Ukrainischen Kulturrates in Wien und Mitglied im Abgeordnetenhaus des Österreichischen Reichsrates, in dessen Sitzungen er sich konsequent für die nationalen Rechte der Ukrainer einsetzte, insbesondere auf dem Gebiet

der Sprache und des Schul- und Hochschulwesens. Er war außerdem ein anerkannter Literaturkritiker, Sprachwissenschaftler und Volkskundler, dessen wissenschaftliche Leistungen auf die Weiterentwicklung des ukrainischen geistigen Erbes und die Durchsetzung der ukrainischen Nation unter anderen europäischen Völkern Auswirkungen hatten.

Schlüsselwörter: *Universität Wien, ukrainisch-österreichische Wechselbeziehungen, Slawistik, Linguistik, Literaturwissenschaft, Oleksandr Kolessa, Vatroslav Jagić.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Активні українсько-австрійські політичні і культурні взаємини наприкінці XIX – початку XX століття зумовили зростання інтенсивності у поширенні художніх здобутків, знань з історії, культури, етнографії і мистецтва українського народу в німецькомовному світі, налагодження зв'язків у різних сферах соціально-політичного і громадсько-культурного життя.

Одним з визначальних факторів генези культурних і наукових взаємин у контексті належності частини західноукраїнських земель до Австро-Угорщини стало формування у Відні центру української еміграції на європейському континенті. Столиця Австрії була на той час осередком культурного життя народів Східної і Південно-Східної Європи, України зокрема. Жвава трудова еміграція, представництво в австрійському парламенті, студії численних діячів української культури загалом і літератури зокрема у Віденському університеті, їхня наукова і літературна діяльність, зорганізування різного роду просвітницьких культурних товариств і гуртків, заснування періодичних видань, видавничих спілок тощо дають поштовх до зацікавлення Україною, до активного входження її духовних надбань в інтелектуальний і художній світ Австро-Угорщини. За таких умов Відень не міг не бути екстериторіальним культурним центром щодо західноукраїнських земель. Австрійська дослідниця Г. Марінееллі-Кеніг у вступному слові до збірника матеріалів про образ Відня у літературній творчості слов'янських письменників зазначала: "...ob Angehörige dieser Kulturen nur durchreisen wollten, ob sie, zum Teil im Interesse des Hofes, für ihre Völker etwas erreichen wollten (Machtmeterpole), ob sie hier studierten (Bildungsmeterpole), ob sie in Wien als in einer beliebigen Großstadt mit ihren entsprechenden Möglichkeiten Fuß fassen wollten (Kulturmeterpole, Ort, wo Karriere gemacht und Arbeit gefunden werden kann) oder als Emigranten eine Zeitlang hier lebten – sie stießen, obwohl viele von ihnen in ,ihre' Hauptstadt kamen, auf Nichtakzeptanz und hatten es schwer. Im Spiegel der Literatur wird das Verweilen in der „großen Stadt“ mit Heimweh, dem Gefühl des Verlorenseins, des Fremdseins verbunden" [34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення проблеми українсько-австрійських мовних і літературних культурних контактів, ролі Відня у розвитку і популяризації української духовної спадщини зокрема значною мірою спричинилися дослідження відомих науковців Г. Витженса (G. Wytzens) [45; 46; 47], З. Константіновича (Z. Konstantinovič) [30; 31; 32], Г. Марінееллі-Кеніг (G. Marinelli-König) [34], Ш. Сімонек (S. Simonek) [36; 37; 38; 39; 40], А. Волдана (A. Woldan) [42; 43; 44], Я. Лопушанського [13; 14; 15] та ін.

Упродовж останніх десятиріч відбулося декілька важливих міжнародних симпозіумів (Познань (1984), Інсбрук (1986)) за участю українських, австрійських і польських літературознавців, об'єктом дискусії яких став культурологічний феномен Галичини як спільної літературної батьківщини кількох народів. Результати українсько-австрійського симпозіуму «Українська література в Австрії, австрійська – в Україні» (Київ, 1993)¹ окреслили цілий ряд нових завдань і проблем у сфері українсько-австрійських взаємин на зламі XIX і XX століть [7; 9; 1; 17].

Сучасне мовознавство і літературознавство позначене також спробами систематизованого вивчення розвитку славістичної філології, україністики зокрема, в Австрії та Німеччині, взаємозв'язків німецькомовних і слов'янських літератур, висвітлення рецепції України у Західній Європі тощо. З огляду на останній аспект, тобто західноєвропейську україніку, дослідження відомого українського вченого Дмитра Наливайка [18], побудоване на великому фактичному, значною мірою вперше введеному в науковий обіг матеріалі, є одним з найфундаментальніших щодо висвітлення багатьох процесів і подій історичного життя українського народу і його віддзеркалення в тогочасній західноєвропейській літературі, публіцистиці тощо.

Короткий огляд досліджень українсько-австрійських мовних і літературних культурних взаємин дає підстави стверджувати, що ця проблема в її найрізноманітніших виявах налічує чимало наукових здобутків. Однак ця сторінка може бути суттєво доповнена вивченням цінних архівних матеріалів Віденського університету, які документують важливі етапи у життєвій і творчій біографії багатьох відомих українських письменників, науковців, громадських і політичних діячів.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цього дослідження є вивчення архівних матеріалів Віденського університету стосовно славістичних студій відомого українського вченого-філолога і громадсько-політичного діяча Олександра Колесси в контексті встановлення ролі Відня як екстериторіального європейського культурного центру в другій половині XIX – на початку XX століття для розвитку української науки і культури, формування наукової кар'єри Колесси зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з визначальних культурологічних обставин розвитку українсько-австрійських мовних і літературних зв'язків було формування у Відні центру славістичних студій під керівництвом Франца

¹ Матеріали симпозіуму опубліковані українською («Українська література в Австрії, австрійська – в Україні». Київ, 1994. 173 с.) і німецькою («Von Taras Ševčenko bis Joseph Roth: ukrainisch-österreichische Literaturbeziehungen». Bern u.a., 1995. 257 S.) мовами.

Міклошіча (1813–1891 рр.). Заснування кафедри слов'янської філології у Віденському університеті засвідчило перший великий успіх у національному русі й політичному прагненні слов'янських народів Австро-Угорщини.

Продовжуючи кращі традиції В. Копітара (1780–1844 рр.), Й. Добровського (1753–1829 рр.), австрійська славістика досягла блискучих вершин за часів Ватрослава Ягіча (1838–1923 рр.) [див.: 33; 23; 35; 27; 28]. Маючи зв'язки з українцями ще з періоду його діяльності на кафедрі порівняльної граматики індогерманських мов Одеського університету, В. Ягіч залучає їх до співпраці в заснованому ним 1876 року «Архіві слов'янської філології». Активним дописувачем був передусім Олександр Потебня, якого В. Ягіч вважав надзвичайно талановитим вченим і користувався у своїх працях і дослідженнях його науковим доробком. Крім О. Потебні, в «Архіві...» друкувалися Іван Франко, Павло Житецький, Омелян Калужняцький, Климентій Ганкевич, Олександр Колесса, Іларіон Свенціцький та ін. Останній, присвячуючи невелику брошуру пам'яті Ватрослава Ягіча, писав, що, публікуючи кращі праці слов'янознавців, він перекинув своїм «Архівом...» «...великанський, по-майстерному збудований, ланцюговий міст між філологічними працями національних працівників поодиноких народів та слов'янознавством взагалі й індоєвропейською філологією зокрема» [20, 8].

Ватрослав Ягіч підтримував близькі особисті стосунки з багатьма українськими письменниками, філологами. Були це прямі контакти під час їхніх студій і громадсько-культурної діяльності у Відні або ж листування і спілкування через «Archiv für slavische Philologie». В архіві В. Ягіча зберігається багато листів, адресованих йому українськими філологами (18 від Івана Франка, 3 – Якова Головацького, 5 – Михайла Грушевського, 14 – Павла Житецького, 70 – Івана Зілинського, 2 – Осипа Маковея, 7 – Омеляна Огоновського, 6 – Степана Смаль-Стоцького, 3 – Кирила Студинського та ін)².

Листування Ватрослава Ягіча з Іваном Франком – це яскрава сторінка науково-культурних взаємин ученого-славіста зі своїм учнем, співробітником і колегою [29]. Більшість кореспонденцій мають суто науковий характер, свідчать про високий рівень ерудиції авторів і їхні багатогранні зацікавлення культурним надбанням слов'янських і германських народів.

З Віденським університетом, головню з філософським факультетом, пов'язаний творчий шлях багатьох майстрів українського художнього слова, діячів науки і культури. Більшість представників «Молодої музи», одного з найважливіших модерністських угруповань Західної України, а також і представники східноукраїнського модернізму здобували тут упродовж певного часу освіти і розпочинали свою

літературну діяльність. В архіві Віденського університету зберігаються численні документи про навчання, здебільшого на філософському факультеті, Кирила Студинського, Василя Щурата, Марка Черемшини, Миколи Вороного, Миколи Євшана, Богдана Лепкого, Василя Пачовського, Мелетія Кічури, Сидора Твердохліба, Леся Курбаса, Остапа Грицяя, Романа Сембратовича та ін. Серед знайдених рукописів – листки анкетних даних (Nationale) Б. Лепкого, В. Пачовського, Леся Курбаса, О. Грицяя та багатьох інших, які вони власноручно заповнювали на початку студій і кожного наступного семестру.

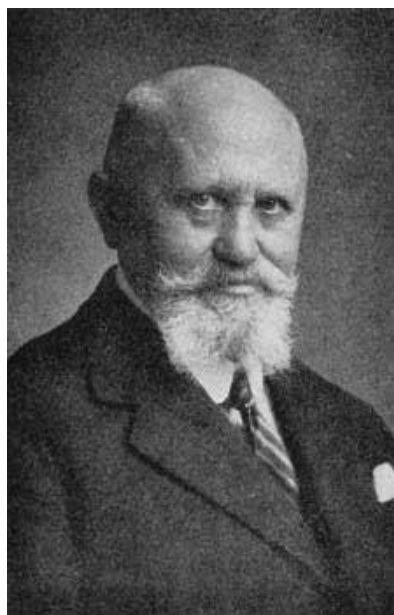
Найоригінальнішим явищем є документи, пов'язані з навчанням і захистом докторської дисертації Івана Франка. Віденська франкіана, університетський архів зокрема, зберігає цілу низку таких матеріалів [26]. Це – на шести сторінках власноручно написана автобіографія, оригінал атестату зрілості та його переклад, заява до колегії професорів філософського факультету про допущення до складання докторських екзаменів (Rigorosen), список наукових праць, відгуки В. Ягіча і К. Іречка та ін. [див.: 45; 46; 40; 5]. Збережені документи мають велике значення для характеристики наукової діяльності І. Франка, його стосунків з одним із центрів європейської науки і культури.

Важливим фактором сприяння входженню української культури загалом і мови та літератури зокрема в німецькомовний світ була апробація наукових досліджень, виконаних німецькою мовою українськими вченими – лінгвістами і літераторами. Більша частина з 88 дисертацій зі слов'янської філології, апробованих у Віденському університеті впродовж 1887–1909 років, присвячена мово- і літературознавчим темам. Свої дисертації захищали тут, крім Івана Франка (1893), Степан Смаль-Стоцький (1884), Кирило Студинський (тема дослідження: “Ein Bild des geistigen Lebens Kleinrusslands im 16. und 17. Jahrhundert mit besonderer Hervorhebung der Kalenderfrage” (1894); рецензенти: В. Ягіч і К. Іречек), Олександр Колесса (тема дослідження: “Bohdan Zaleskis Poesien im Verhältnis zu den ukrainischen Volksliedern” (1894); рецензенти: В. Ягіч і К. Іречек), Василь Щурат (тема дослідження: “Bittschrift Daniels des Verbannten. Ein Denkmal der altrussischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters” (1896); рецензенти: В. Ягіч і К. Іречек), Іларіон Свенціцький (1902), Іван Брик (тема дослідження: “Textkritische Studie über XIII Reden des Gregorius Theologus. (Handschrift der kais. öffentl. Bibliothek, XI. Jh., ed. A. Budilovič)” (1903); рецензенти: В. Ягіч і К. Іречек), Зенон Кузеля (тема дослідження: “Der ungarische König Mathias Corvinus in der slavischen Volksdichtung” (1906); рецензенти: В. Ягіч і К. Іречек), Осип Турянський (тема дослідження: “Über den e-Laut im Ukrainischen” (1910); рецензенти: В. Вондрак і К. Іречек), Лев Цегельський (1912), Філарет Колесса (тема дослідження: “Über den melodischen und rythmischen Aufbau der ukrainischen (kleinrussischen) rezitierenden Gesänge, der sogenannten “Kosakenlieder” (1918); рецензенти: В. Вондрак і М. Решетар), Остап Грицяй (тема дослідження: “Quellenuntersuchung über

² Треба зазначити, що цей епістолярій не повний, оскільки чимало листів не збереглося (чи можуть стати ще науковою знахідкою), позаяк В. Ягіч не надавав особливого значення усій кореспонденції, яку він отримував з багатьох кутків Європи. 19 листів Ягіча до Франка зберігаються в архіві Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, фонд 3.

“Das Kreuz an der Ostsee” (I. Teil: Die Brautnacht). Ein Trauerspiel von Fr. L. Zacharias Werner” (1918); рецензенти: Я. Мінор і Й. Земюллер), Іван Велигорський (тема дослідження: “Die Anfänge der ukrainischen Literatur in Galizien mit besonderer Berücksichtigung der literarischen Tätigkeit des Markijan Šaškewycz” (1923); рецензенти: В. Ягіч і Г. Юберсбергер), Василь Вовк (тема дослідження: “Die Wiedergeburt der ukrainischen Literatur in der Bukowina mit besonderer Berücksichtigung der literarischen Tätigkeit von Fedjkojuč” (1924); рецензенти: М. Трубецької і Г. Юберсбергер), Бронислав Кобилянський (1926)³.

Особливе місце в історії віденської україніки посідає постать Олександра Колесси [див.: 21; 6; 2; 8; 19; 22; 4] – українського літературознавця, мовознавця і фольклориста, громадсько-політичного діяча, дійсного члена Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка з 1899 та Українського наукового товариства в Києві з 1907 року. Він був батьком відомої піаністки Любки Колесси (1902–1997 рр.), талановитої віолончелістки Христини Колесси (1915–1978 рр.), братом українського етнографа, фольклориста, композитора і літературознавця Філарета Колесси (1871–1947 рр.) [3; 11] та українського фольклориста й етнографа Івана Колесси (1864–1898 рр.) [10].

Олександр Колесса (1867–1945 рр.)

Олександр Колесса народився у с. Сопіт⁴ (тепер Стрийський р-н Львівської обл.) у родині священика. Початкову школу відвідував у Стрию, згодом

³ Ці та інші архівні матеріали віденської україніки готуються до друку автором цього дослідження.

⁴ У Галайчак Т. Ю. Колесса Філарет Михайлович. Енциклопедія історії України : Т. 4: Ка-Ком / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2007. 528 с. та більшості довідко-бібліографічних джерел про Олександра Колессу зазначено, що він народився у с. Ходовичі (на той час село Стрийського повіту в Галичині). Це, однак, не відповідає дійсності, бо у власноруч написаній автобіографії, скерованій до філософського факультету Віденського університету 1 квітня 1894 року перед захистом дисертації, Колеса вказував саме село Сопіт.

навчався у Дрогобицькій (1–6 класи) і Стрийській (7–8 класи) гімназіях, де з відзнакою склав іспити на атестат зрілості. 1888 року Колесса вступив на філософський факультет Львівського університету, присвятивши свої студії вивченню славістики і класичної філології, української і польської літератури зокрема. 1891 року продовжив навчання у Чернівецькому університеті, а 1893 року – у Віденському університеті, де упродовж одного семестру поглиблював свої знання зі славістики у відомих професорів В. Ягіча, В. Вондрака, Я. Мінора, Ф. Пастрнека та ін. Тут, у столичному університеті, Колесса отримав 1894 року ступінь доктора філософії, після чого нетривалий час працював у вищих школах Швейцарії і готувався у Відні (зима 1894/95 рр.) до габілітації.

Після габілітації у Чернівецькому університеті під керівництвом професора Смаль-Стоцького 1895 року отримав посаду в Львівському університеті, на яку, до слова, претендував Іван Франко, однак влада надала перевагу Колесі, посилаючись на неблагонадійність бунтівного поета [16]. З лютого 1898 року Колеса був надзвичайним, а з листопада 1900 до 1918 року – звичайним професором. 1893 року і в першій половині 1899 року Колеса здійснив тривалі науково-дослідницькі подорожі на Закарпаття, в Київ, Москву і Петроград. 1903–1904 рр. обіймав посаду декана, а упродовж наступних років – продекана Львівського університету. З 1921 року і до кінця життя (23 травня 1945 р.) Колесса жив і працював у Празі. Крім науково-педагогічної діяльності у Карловому університеті (1923–1939 рр.), був членом ряду наукових установ, як наприклад: Українське історико-філологічне товариство, Український академічний комітет, Слов'янський інститут тощо.

Упродовж свого життя Олександр Колесса належав до когорти активних громадсько-політичних і культурних діячів. Він був одним із засновників Українського вільного університету у Відні 1920 року і його багаторазовим ректором (1921–1922 рр., 1925–1928 рр., 1935–1937 рр., 1943–1944 рр.), засновником і головою Товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили (1906–1918 рр.), співзасновником і заступником голови Загальноукраїнської культурної ради у Відні (1915) (головою Ради був Ю. Романчук). 1907–1918 рр. – посол до австрійського парламенту, на засіданнях якого послідовно обстоював національні права українців, зокрема в галузі мови, шкільництва і вищої освіти, а 1921 року очолював дипломатичну місію Західноукраїнської Народної Республіки у Римі.

Олександр Колесса зробив вагомий внесок у вивчення пам'яток давньоукраїнської писемності (“Dialektologische Merkmale des südrussischen Denkmals” “Žitije sv. Savy” (1896); «Лаврівські пергаментні листки з XII–XIII в.» (1903); «Південноволинське Городище і городиські рукописні пам'ятки XII–XVI ст.» (1923–1925); «Городиське Євангеліє XII – XIII в.» (1925); «Ужгородський “Полустаєв” у пергаментній рукописі XIV в.» (1925); «Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття» (1927)), фольклору («Головні напрями й методи в розслідах українського фольклору» (1927); «Люнарно-астральний мітологічний сюжет

Портретний плакат обраних депутатів до нижньої палати (Abgeordnetenhaus) Віденського парламенту (райхсрату) за результатами виборів 1907 р. На плакаті також портрети українських представників у парламенті: Олександр Колесса, Лео Бачинський, Теофіл Окуневський, Володимир Охримович

Джерело: "Österreichs Illustrierte Zeitung", 28. Juli 1907, Heft 43

у старинній українській колядці» (1930)), історії української мови («Погляди на історію української мови» (1924)), у якій подав загальну концепцію історії української мови.

Як історик літератури Олександр Колесса досліджував українсько-польські («Українські народні пісні в поезіях Б. Залеського» (1892); «Українська народна ритміка в поезіях Богдана Залеського» (1900); «Шевченко і Міцкевич» (1894)) та українсько-чеські («Погляд на історію українсько-чеських взаємин від Х до ХХ ст.» (1924)) літературні взаємини, творчість Т. Шевченка («Дві мало знані поезії Т. Шевченка. Дещо про вірші «До сестри» і «Хустина» (1892)); Ю. Федьковича («Юрій Коссован» (1893)), а також загальні проблеми українського літературознавства («Століття обновленої українсько-руської літератури: 1798–1898» (1898); «Погляд на сучасний стан історії розслідув української літератури» (1901); «Генега української новітньої повісти» (1927)) та ін.

Олександр Колесса – автор поетичних збірок патріотичного і соціального спрямування, присвячених еміграції галичан у Канаду, зокрема «В світ за очі» (1903), поеми «При Кам'яному затоні» (1907), пісень «Шалійте, шалійте, скажені кати», «Думка

українського хлібороба», «Грають труби над Дністром!».

Важливою сторінкою життєвої і творчої біографії Олександра Колесси є славистичні студії і здобуття ступеня доктора філософії у Віденському університеті. 1893 року він отримав стипендію, яка фінансово забезпечила йому можливість навчання на філософському факультеті упродовж зимового семестру 1893/94 академічного року. 1 квітня 1894 року Колесса подав заяву до колегії професорів цього ж факультету з клопотанням про його допуск до складання строгих екзаменів (так званих Rigorosen), долучивши необхідні документи, зокрема атестат зрілості, абсолоторій (академічна довідка) про закінчення Чернівецького університету, індекс з Віденського університету про один семестр навчання, автобіографію, дисертацію «Українські народні пісні в поезіях Богдана Залеського», а також додаткове дослідження «Юрій Коссован – Осип Федькович. Спроба критичного аналізу його автобіографічних повістей та життєпису»⁵ (див. Додаток 1).

Додаток 1

3. April 1894
Z. 728

An
das Hochlöbliche Professoren-Collegium
der philos[ophischen] Fakultät
an der k. k. Universität
in Wien

Kolessa Alexander legt die Dissertation vor und bittet um Zulassung zu den philosophischen Rigorosen aus Slavistik in Verbindung mit classischer Philologie und Philosophie.

Löbliches Professorencollegium!

Der Endgefertigte erlaubt sich hiermit behufs Erlangung der philosophischen Doktorwürde um Zulassung zu den Rigorosen aus Slavistik als dem Hauptfache, und aus der classischen Philologie und Philosophie als dem Nebenfache zu bitten, und stützt diese Bitte auf folgende Beilagen:

- Das Maturitätszeugnis,
- Das Absolutorium der Czernowitzer Universität,
- den Index der Wiener Universität über ein Semester,
- Das Curriculum vitae,
- Die Abhandlung unter dem Titel "Bohdan Zaleskis Poesien im Verhältniss zu den ukrainischen Volksliedern" (solche schon in der kleinrussischen Sprache veröffentlicht wurde u[nter] d[em] T[itel] «Українські народні пісні в поезіях Б. Залеского», Львів, 1892. С. 1–85 im 8°) als Dissertation, – und andere Abhandlung u[nter] d[em] T[itel] "Jurij Kossowan-Fedkovič" (Lemberg, 1893. S. 1–99 im 8°) als Supplementbeilage.

Wien, am 1 / IV. 1894

Alexander Kolessa.

З перелічених у клопотанні документів особливу вартість має власноруч на трьох аркушах написана автобіографія Колесси від 1 квітня 1894 року, у якій, крім здобуття гімназійної та університетської освіти, відображено його на той час здобутки в галузі літературознавства і поетичної творчості (див. Додаток 2).

⁵ Використані у цій статті рукописні матеріали зберігаються у фондах архіву Віденського університету й обліковані за наступним шифром: PH RA 837 Kolessa, Alexander, 1894.04.01–1894.04.25 / Archiv der Universität Wien. Rigorosenakten der Philosophischen Fakultät, 1873–2003.

Додаток 2

Curriculum vitae

Ich bin am 24. April des Jahres 1867 zu Sopot in Galizien geboren. Die Volksschulen besuchte ich in Stryj; die ersten 6 Gymnasialclassen absolvirte ich in Drohobycz, die zwei übrigen in Stryj, wo ich auch die Maturitätsprüfung bestanden habe. Im [Jahre] 1888 inscribirete ich mich an der philosophischen Facultät der Lemberger Universität.

Die Slavistik, die classische Philologie u[nd] Philosophie waren die Gegenstände meiner Studien, wobei ich auch an entsprechenden Seminar- und Forschungsübungen mich betheiligte.

Den größten Theil aber meiner Zeit und Kräfte verwendete ich auf das Studium der klein- und grossrussischen und polnischen besonders neueren Literatur.

Die Arbeit in der Universitätsbibliothek und der, was die polnischen und russischen Werke anbelangt, sehr reichen Ossolinskischen Bibliothek trug viel dazu bei, dass ich mit den entsprechenden Quellen vertraut wurde, und hier selbständige Arbeiten auf dem erwähnten Gebiete angefangen.

Um mir die im Volksmunde lebende kleinrussische Sprache anzueignen, habe ich auch alle kleinrussischen Volkslieder- und Volksmärchensammlungen durchgesehen und dabei auch eine nicht geringe Anzahl von Liedern selbst gesammelt.

Im [Jahre] 1891 inscribirete ich mich an der Universität Černowitz. Die schon erwähnte Richtung meiner Studien blieb auch hier ungeändert.

Nachdem ich am 31. Juli 1892 das Absolutorium erhalten habe, lebte ich ein Jahr hindurch auf dem Lande, wo ich mich zu den philosophischen Prüfungen vorbereitete.

Im [Jahre] 1893 wurde mir ein Stipendium verliehen, welches mir ermöglicht meine Kenntnisse an hervorragenden europäischen Universitäten zu vervollständigen. Auf diese Weise konnte ich mich zuerst an Wiener Universität inscribieren, wo ich mich dem Studium der Slavistik widmete, und besonders unter der Leitung des Prof. Jagić im Seminar für slavische Philologie arbeitete.

Meine bisher veröffentlichte literarische Arbeiten sind:

A) Versuche auf dem Gebiete der Poesie:

«Що дальше?» («Зоря», Львів, 1887, S. 57); «Любов вітчини» (ibid. 115); «При Кам'яному затоні», історична картина з р. 1648 (ibid. 1891, S. 247–250), Separatabdruck: Lemberg, 1891, S. 1–18; «На святій вечер» («Зоря» 1892, 27.); «Зимова думка» (ibid. 67); «Весняна думка» (ibid. 150); «Наші пісьні» (ibid. 20); «Прольог» («Діло» 1889, март.); «Слабодухам» («Вперед!» Чернівці, 1888, 5–6); «Вечірня думка» (ibid. 10–11); «Збудись народе!» (ibid. 21–24); «Смерть гетьмана Павлюка» (ibid. 56–64); «В память Осипа Федьковича», Львів, 1889, S. 1–8 in 8°; «Швачка» («Наша доля», Стрий, 1893, S. 36–37); «В світ за очи!» («Життя і слово», Львів, 1894, II. 161–165, u[nter] d[em] Pseudonim Ол. Ходовицький).

B) Auf dem Gebiete der Literaturwissenschaft:

1) «Kritische Auseinandersetzung der Poesien von Julia Schneider (Уляна Кравченко) u[nter] d[em] T[itel] «На новий шлях!», – und Verhältnisses derselben zu den Poesien Maria Konopnicka's». («Народ», Львів, 1891, Nr. 9.)

2) «Über einige wenig bekannten Gedichte Ševčenkos und ihre Volksmotive». («Зоря» 1892, S. 274–276, u. 295–297).

3) «Bohdan Zaleski's Poesien im Verhältnisse zu den ukrainischen Volksliedern». [«Українські народні пісьні в поезіях Б. Залеського» («Записки наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка у Львові», 1892, I. 124–208; Separatabdruck: S. 1–85 in 8°)].

Rezensionen über diese Arbeit erschienen in: «Przegląd Powszechny», Krakow, 1893; «Kwartalnik historyczny», Lwow, 1893, IV. (von Prof. J. Tretiak); «Ateneum», Warszawa, 1894, I. 200–203; «Живая старина» 1893; «Этнографическое обозрени» 1893, XVIII, 178–179 (von A. Krumskij); «Народ», Львів, 1893, Nr. 14, S. 130, von M. Dragomanov.

4) «Eine Dume, oder ein Strophenlied?» («Народ», 1893, Nr. 16, S. 169–170) – Entgegnung dem M. Dragomanov auf seine oben erwähnte Rezension.

5) «Jurij Kossovan – Osip Fedkovič», Versuch einer kritischen Analyse seiner autobiographischen Erzählungen und seiner Biographie» [«Юрий Коссован» А. А. («Зоря» 1893, und Separatabdruck, S. 1–99 in 8°)].

In dieser Abhandlung werden neue Materialien verwertet, die es mir gelungen ist im Geburtsorte des Dichters während der eigens zu dem Zwecke unternommenen Reise zu sammeln.

6) «Einige Spuren des Einflusses, welchen die Poesien Žukovskij's auf die Poesien B. Zaleski's ausübten» [«Життя і слово», Львів, 1894, I. 124–134.].

7) «Ševčenko und Mickiewiç». Über die Bedeutung und Grenzen des Einflusses, welchen Mickiewiç auf die Poesien Ševčenkos ausübte, – mit Berücksichtigung der zeitgenössischen grossrussischen Poesie.

Diese Arbeit habe ich im [Jahre] 1890 in drei öffentlichen Sitzungen des «slavischen literarischen Vereines», welcher sich damals unter Leitung des Prof. Kalina an der Lemberger Universität entwickelte, – vorgetragen. [Berichte über diesen Vortrag erschienen in «Діло» 1890, Nr. 18, 22–23, 28, und «Kurier Lwovskij» Nr. 31, 41, 47. (Berichterstatter Ivan Franko). Diese Berichte, wo der Inhalt und Resultate meiner Abhandlung angegeben sind, konnten also dem Prof. J. Tretiak bekannt gewesen sein (obwohl er dieselben nicht citirt) – indem er im [Jahre] 1892 an seiner Abhandlung «Про вплив Міцкевича на Шевченка» (Краків, 1892, S. I–IV + 1–38 in 8°) – arbeitete].

Diese meine Abhandlung befindet sich bereits im Druck und wird bald als III-ter Band der «Записки наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка» erscheinen.

Da ich mich auch weiter dem Studium der slavischen Philologie mit besonderer Berücksichtigung der kleinrussischen Sprache und Literatur zu widmen beabsichtige, erlaube ich mir mich um Erlangung des Doctorgrades zu bewerben.

Wien, am 1 / IV 1894.

Kolessa Alexander.

Референтами дисертації Олександра Колесси були відомі вчені-слависти Віденського університету Ватрослав Ягіч і Константін Іречек. Якщо рецензія останнього в декількох реченнях констатує неабияку обдарованість і високу обізнаність автора праці з досліджуваною темі і є, на його думку, важливим збагаченням слов'янської історії літератури, то відгук Ягіча містить ґрунтовніший аналіз дисертації і виказує не лише виняткові позитивні сторони дисертації в межах порівняльного літературознавства й особливу старанність і талант молодого вченого, а також поодинокі зауваження і недоліки.

В обох випадках рецензенти одноставно резюмували, що дослідження Колесси є цілком завершеним і слугує підставою для допуску до складання строгих іспитів (див. Додаток 3 і 4).

Додаток 3

Dissertation des Cand. A. Kolessa

Herr Alexander Kolessa hat zwar nicht in Wien seine Fachstudien gemacht, sondern in Lemberg und Czernowitz, dennoch reichte schon die kurze Zeit eines Semesters hin, daß ich in ihm einen sehr kenntnisreifen und zu den schönsten Hoffnungen berechtigenden jungen Gelehrten kennen lernen konnte. Da nach seinem eigenen Geständniß das bisherige wissenschaftliche Interesse vorzüglich auf die Literaturgeschichte gerichtet war, so stellte ich meinerseits als Bedingung der Zulasung zu den Rigorosen, daß er durch irgend eine Arbeit auf dem grammatischen Gebiete seine Reife constatiere. Eine zu diesem Zwecke ihm vorgeschlagene Arbeit

„Über die Sprache des südrussischen Sprachdenkmals des XIII. Jahrhunderts „Vita S. Sabbae“, die er im Wintersemester im Seminar ausgearbeitet und vorgetragen, zeugt von einem so eminenten Fleiß und so seltener Begabung, sich in kürzester Zeit auch in die Fragen grammatischer Akribie hineinzuarbeiten, daß ich jene Leistung allein schon als ausreichend hätte ansehen können, um auf Grund derselben auf Zulassung zu mündlichen Rigorosen den Antrag zu stellen. Doch der Candidat zog es vor die literaturgeschichtliche Studie „Ueber die Poesien Boh[dan] Zaleski und ihr Verhältnis zu der ukrainischen Volksdichtung“ als seine Promotionsschrift vorzulegen, weil er voraussetzte, und mit Recht, daß in dieser Monographie sein literaturgeschichtliches Studium eine noch glänzendere Probe bestehen werde. In der That liefert diese Studie einen sehr werthvollen Beitrag zur vergleichenden slavischen Literaturgeschichte, die noch sehr arm ist an dergleichen Versuchen. Der Verfasser dieses mit großem Geschick und glänzender Rhetorik – nur die Gewandheit im deutschen Ausdruck läßt den Verfasser sehr häufig im Stich – geschriebenen Essays hat die schon früher allgemein zugegebene und anerkannte Thatsache, daß der polnische Dichter Zaleski der Hauptrepräsentant der so genannten ukrainischen Schule sei, zuerst auf den realen Boden der wirklichen Vergleichung gesetzt und statt der allgemeinen Worte eine Fülle von lehrreichen und überzeugenden Parallelen zusammengestellt, aus welchen jetzt ein viel anschaulicheres Bild des Dichters gewonnen wird, als das bisher der Fall war. Auch die in manchen Punkten abweichende Beurteilung Zaleski's findet durch die Arbeit des Verfassers eine Begründung, die nicht auf subjektiven aesthetischen Gefühlen, sondern auf realer Grundlage beruht. Die nicht ohne Mühe zusammengestellte Übersicht der metrischen Seite von Zaleski's Dichtungen würde allerdings einen größeren Werth beanspruchen, wenn der Verfasser bei jedem einzelnen Metrum seine Stellung zur polnischen Literatur mit einigen Worten behandelt hätte; allein auch die Nachweise der Abhängigkeit Zaleski's selbst in dieser Hinsicht von der ukrainischen Volksdichtung sind werthvoll. Eben so hätte man wünschen können, daß der Verfasser bei der Sprache Zaleski die erst von diesem berührenden Bereicherung des polnischen lexikalischen Schatzes von jenen Kleinrussischen im Polnischen auseinanderhalten würde, die schon seit vielen Jahrhunderten in der polnischen Sprache aus Rußland (Südrussland) Aufnahme fanden.

Doch diese Lücken sind nicht so bedeutend, daß sie den großen Werth dieser literaturgeschichtlichen Leistung beanträchtigen könnten. Ich finde sie vollkommen ausreichend, um auf Grund derselben den Antrag zu stellen den Candidaten zur mündlichen Prüfung zuzulassen.

Wien, den 22. April 1894

V. Jagič

Додаток 4

Dissertation des Cand. A. Kolessa

Die Dissertation des Herrn Alexander Kolessa „Bohdan Zaleski's Poesien im Verhältniß zu den ukrainischen Volkslieder“ (Ms.) ist eine mit voller Sachkenntnis und Geschick gearbeitete Studie über den Hauptvertreter der „ukrainischen Schule“ in der modernen polnischen Poesie, enthält eine wirkliche Bereicherung der slavischen Literaturgeschichte und stellt dem Talent und den Kenntnissen des Verf[assers] das beste Zeugnis aus. Auszusetzen hätte ich nur Einiges in den lexikalischen Bemerkungen, wo der Verf[asser] die Geschichte einzelner im Polnischen längst eingebürgerten Termini mehr hätte berücksichtigen sollen.

Die Arbeit ist zur Zulassung zu den philosophischen Rigorosen ganz ausreichend.

Wien, 25. April 1894

Prof. Jireček

На підставі цих відгуків Олександр Колесса був допущений до складання строгих іспитів – основного екзамену зі славістики у пов'язі з класичною філологією (9 травня 1894 р.) та другорядного – з філософії (23 травня 1894). Результати і прізвища екзаменаторів цих іспитів зафіксовані у протоколі складання ригорозів (Rigorosenprotokoll) (див. Додаток 5).

Апробація дисертації Олександра Колесси відбулася 26 травня, а захист з отриманням наукового ступеня доктора філософії – 7 червня 1894 року.

Після завершення студій та отримання ступеня доктора філософії Олександр Колесса, як і більшість українських дисертантів, повернувся в Україну, проте і надалі пітримував тісні контакти з науковим світом Відня.

Додаток 5

Rigorosenprotokoll 837

Datum	prs. 3. April 1894, Z. 728	
Namen	Alexander Kolessa	
Alter, Heimat	geb. 24. April 1867 zu Sopot in Galizien	
Gymnasium	I. bis incl. VI. Classe am k. k. Franz-Josef Gymnasium zu Drohobyč, VII. – VIII. Classe am k. k. Gymnasium in Stryj. Matur[itäts]zeug[nis] am 9. Juli 1888.	
Universität	IX Sem. (phil.), VIII Sem. v[om] W.S. 1888/9 bis S.S. 1892 [in] Lemberg und I Sem. in Wien W.S. 1893/4.	
Abhandlung	Bohdan Zaleskis Poesien im Verhältniß zu den ukrainischen Volksliedern. Approbirt 26 / V 1894	
Referenten	Jagič <i>Refferent]</i>	Jireček <i>Correfferent]</i>
Fachprüfung	Hauptrigorosum abg[ehalten] genügend genügend genügend Einstimmig approbirt	9 / V 1894 Jagič Jireček Hoffmann <i>Unterschrift</i> (Gustav Ritter v. Escherich)
	Neben-Rigorosum abg[ehalten] genügend <i>Unterschrift</i> (R. Zimmermann) Einstimmig approbirt	23 / V 1894 genügend <i>Unterschrift</i> (Th. Vogt) <i>Unterschrift</i> (Gustav Ritter v. Escherich)
	Promovirt 7. Juli 1894.	

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, Відень як європейський культурний центр був у другій половині XIX – на початку XX століття важливим українським державо- і культурним осередком. У ньому акумулювалися найрізноманітніші проукраїнські обставини й історичні факти, а отже, були всі підстави, щоб Відень притягував увагу української культурної еліти. На межі XIX – XX ст. тут зорганізувалася політична і культурна діяльність української інтелігенції. Столиця Австрії зіграла у цьому відношенні «роль каталізатора у витворенні

українства як необхідного і важливого для Європи політичного і культурного складника» [17, 107].

Особливі соціально-політичні й культурологічні умови Відня були вельми сприятливими для розвитку українського письменства, науки та культури і їх входження в європейський літературний процес. Вони дали змогу багатьом представникам української еліти вийти за межі національного політичного і культурного простору та розширити уявлення європейських діячів науки і культури про духовні надбання і творчі можливості української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев В. Образ Відня в українській історичній прозі XX ст. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні*. Київ, 1994. С. 142–147.
2. Бондарчук П. М. Колесса Олександр Михайлович. *Енциклопедія історії України* : в 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4: Ка – Ком. С. 451.
3. Головченко В. І. Колесса Олександр Михайлович. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
4. Галайчак Т. Ю. Колесса Філарет Михайлович. *Енциклопедія історії України* : Т. 4: Ка–Ком / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2007. 528 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kolessa_F.
5. Горбач А.-Г. Curriculum vitae Івана Франка. *Наукові записки Українського технічно-господарського інституту*. Мюнхен, 1966. Т. XI (XIV). С. 3–9.
6. Демський М. Т., Колесса К. М. Колесса Олександр Михайлович. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 204–241.
7. Затонський Д. Йозеф Рот, або Проблема літературної вітчизни. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні*. Київ, 1994. С. 83–91.
8. Івасюк О. Фольклорні мотиви в поезії Олександра Колесси. *Буковинський історико-етнографічний вісник*. Чернівці, 2004. Вип. 6. С. 210–213.
9. Ігнатенко М. Два екстериторіальні центри української культури: Відень і Петербург. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні*. Київ, 1994. С. 151–152.
10. Колесса Іван Михайлович. *Українська музична енциклопедія* : у 2 т. Т. 2. [Е – К] / гол. редкол. Г. Скрипник. Київ : В-во Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. С. 486–487.
11. Колесса Філарет Михайлович. *Українська музична енциклопедія* : у 2 т. Т. 2. [Е – К] / гол. редкол. Г. Скрипник. Київ : В-во Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. С. 490–492.
12. Лопушанський Я. Остап Грицай – студент і доктор Віденського університету. *Acta Philologica*. Дрогобич, 1995. Vol. 1. С. 30–36.
13. Лопушанський Я. Роль Відня у розвитку української літератури та її контактів з німецькомовним світом. *Україна – Польща. Монолог – діалог культур. Студії взаємин народів-сусідів*. Вип. 4. Т. 1. Кіровоград – Дрогобич – Кошалін, 2004. С. 155–164.
14. Лопушанський Я. Видавнича і публіцистична діяльність Романа Сембратовича у Відні. *Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародного форуму «IV Дні Австрії у Дрогобичі» (27 вересня – 3 жовтня 2015 р.) / упор., наук. ред. Я. Лопушанського та О. Радченка. Дрогобич : Посвіт, 2016. Т. 4. С. 354–362.
15. Лопушанський Я. Правничі студії і художня творчість Мелетія Кічури в австрійській столиці. *Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів*. Т. 9: *Віденський період у житті і творчості Мелетія Кічури* / упор., наук. ред. Я. Лопушанського та О. Радченка. Дрогобич : Посвіт, 2022. С. 15–47.
16. Лукіянович Д. Політично ненадійний. *Мельничук Б., Унія В. Іван Франко і Тернопільщина*. Тернопіль : Тернограф, 2012. 280 с.
17. Мішук Р. Українські письменники у Відні : джерелознавчий і культурологічний аспект. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні*. Київ, 1994. С. 107–112.
18. Наливайко Д. Очима Заходу : рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. 578 с.
19. Погребенник Ф. П. Колесса Олександр Михайлович. *Українська літературна енциклопедія* : у 5 т. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1990. Т. 2. С. 528.
20. Свенціцький І. Вагрославу Ягічу на вічну пам'ять. Львів : друкарня «Діла», 1923. С. 7–8.
21. Студинський К. Д-р Олександр Колесса. Діло. 1927. 1 травня.
22. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упор. В. А. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
23. Angyal A. V. Jagić und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte der Slawistik und der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit im 19. Jahrhundert. *Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten. Gesammelte Aufsätze*. Berlin, 1956. S. 779–836.
24. Archiv der Universität Wien. Rigorosakten der Philosophischen Fakultät, 1873–2003.
25. Archiv für slavische Philologie. Berlin, 1896. Bd. 18. S. 203–228, 473–523.

26. Franko Ivan. Promotionsakt (slavische Philologie). 1893. PN 778.
27. Hamm J. Vatroslav Jagič i Rusija. *Korespondencija Vatroslava Jagica. Knjiga 2: Pisma is Rusije 1865–1886*. Zagreb, 1970. S. 9–18.
28. Hamm J. Rückblick auf die Geschichte der Slavistik und die Slavistik in Jugoslavien. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1960. Bd. 8. S. 75–111.
29. Jakobiec M. Iwan Franko i Vatroslav Jagič. *Slavia Orientalis*. Rocznik VIII. Nr. 2–3. Warszawa, 1959. C. 65–90.
30. Konstantinovič Z. Wiener Moderne und die slawischen Literaturen. *The Slavic Literatures and Modernism* / Hrsg. von N. Nilsson. Stockholm, 1987. S. 311–318.
31. Konstantinovič Z. Das Stadtbild Lembergs in der österreichischen Literatur. *Galizien – eine literarische Heimat*. Poznań, 1987. S. 9–20.
32. Konstantinovič Z. Ivan Franko und das österreichische kulturelle und literarische Leben am Ausgang des 19. Jahrhunderts. *Іван Франко і світова культура : матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО*. Київ, 1990. С. 160–164.
33. *Korespondencija Vatroslava Jagiča*. Bde. 1–3. Zagreb, 1953–83.
34. Marinelli-König G. Polen und Ruthenen in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805–1848). Wien, 1992. 638 S.
35. Pohrt H. V. Jagič und die Slawistik in Berlin. *Zeitschrift für Slawistik*. 1976. Bd. 21. S. 378–391.
36. Simonek S. Nicolaus Lenau und Ivan Franko. Ein Kapitel österreichischer Literaturgeschichte. *Lenau-Forum. Vierteljahresschrift für vergleichende Literaturforschung*. Stockerau, 1992. Jg. 18. Folge 1–4. S. 63–70.
37. Simonek S. Zur widersprüchlichen Konzeption von Dekadenz und Moderne bei Ivan Franko. *Österreichische Osthefte*. 1993. Jg. 35. H. 4. S. 611–632.
38. Simonek S. Drei Blicke auf Wien: I. Franko – J. S. Machar – I. Cankar. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1993. Bd. 39. S. 131–143.
39. Simonek S. Zur Darstellung Wiens im Werk Ivan Frankos. *Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt* / Hrsg. von G. Marinelli-König und N. Pavlova. Wien, 1996. S. 177–197.
40. Simonek S. Marko Čeremšyna als Student der Universität Wien und als Erzähler in der Tradition Arthur Schnitzlers. *Österreichische Osthefte*. 1997. Jg. 39. Heft 4. S. 487–508.
41. *Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt* / Hrsg. von G. Marinelli-König und N. Pavlova. Wien, 1996. 613 S.
42. Woldan A. Österreichische Spuren in der ukrainischen Literatur. *Von Taras Ševčenko bis Joseph Roth : ukrainisch-österreichische Literaturbeziehungen* / Hrsg. von W. Kraus und D. Zatonkyi. Bern u.a., 1995. S. 61–72.
43. Woldan A. Die Bedeutung Wiens für die Entwicklung der ukrainischen Literatur. *Österreichische Osthefte*. 1996. Jg. 38. H. 3. S. 321–328; *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича : зб. наук. праць*. Львів, 1998. Вип. 5. С. 169–177.
44. Woldan A. *Українська Belletristik in Wien nach 1900. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича : зб. наук. праць*. Львів, 1998. Вип. 5. С. 169–177.
45. Wytzens G. Ivan Franko als Student und Doktor der Wiener Universität. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1960. Bd. 6. S. 228–241.
46. Wytzens G. Zum literarischen Schaffen Ivan Frankos in deutscher Sprache. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. 1991. Bd. 37. S. 103–112.
47. Wytzens G. Die Bedeutung der slawischen Literaturen für Österreich. *Österreich in Geschichte und Literatur*. 1968. Jg. 12. H. 10. S. 554–570; Jg. 13. H. 1. S. 24–33.

REFERENCES

1. Beliaiev, V. (1994). *Образ Відня в українській історичній прозі XX ст.* [The image of Vienna in Ukrainian historical prose of the 20th century]. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні*. Kyiv, 142–147 [in Ukrainian].
2. Bondarchuk, P. M. (2007). Kolessa Oleksandr Mykhailovych [Oleksandr Mykhailovych Kolessa]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: v 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka, 4 [in Ukrainian].
3. Holovchenko, V. I. (2004). Kolessa Oleksandr Mykhailovych [Oleksandr Mykhailovych Kolessa]. *Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / redkol.: L. V. Huberskyi (holova) ta in. Kyiv: Znannia Ukrainy, 1* [in Ukrainian].
4. Halaichak, T. Iu. (2007). Kolessa Filaret Mykhailovych [Filaret Mykhailovych Kolessa]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka, 4. Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Kolessa_F [in Ukrainian].
5. Horbach, A.-H. (1966). Curriculum vitae Ivana Franka. [Ivan Franko's Curriculum Vitae]. *Naukovi zapysky Ukrainskoho tekhnichno-hospodarskoho instytutu*. Miunkhen, 11 (14), 3–9 [in Ukrainian].
6. Demskyi, M. T., Kolessa, K. M. (2000). Kolessa Oleksandr Mykhailovych [Oleksandr Mykhailovych Kolessa]. *Українська мова. Енциклопедія*. Kyiv: "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 204–241 [in Ukrainian].
7. Zatonkyi, D. (1994). Yozef Rot, abo Problema literaturnoi vitchyzny [Joseph Roth, or the Problem of Literary Homeland]. *Українська література в Австрії, австрійська – в Україні: матеріали Міжнародного симпозіуму*. Kyiv, 83–91 [in Ukrainian].
8. Ivasiuk, O. (2004). Folklori motyvy v poezii Oleksandra Kolessy [Folklore motifs in Oleksandr Kolessa's poetry]. *Bukovynskiyi istoriko-etnografichnyi visnyk*. Chernivtsi, 6, 210–213 [in Ukrainian].

9. Ihnatenko, M. (1994). Dva eksterytorialni tsentry ukrainskoi kultury: Viden i Peterburg [Two extraterritorial centres of Ukrainian culture: Vienna and Saint Petersburg]. *Ukrainska literatura v Avstrii, avstriiska – v Ukraini: materialy Mizhnarodnoho sympoziumu*. Kyiv, 151–152 [in Ukrainian].
10. Kolessa Ivan Mykhailovych [Ivan Mykhailovych Kolessa] (2008). *Ukrainska muzychna entsyklopediia: u 2 t. / hol. redkol. H. Skrypnyk*. Kyiv: V-vo Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii NAN Ukrainy, 2, 486–487 [in Ukrainian].
11. Kolessa Filaret Mykhailovych [Filaret Mykhailovych Kolessa]. (2008). *Ukrainska muzychna entsyklopediia: u 2 t. / hol. redkol. H. Skrypnyk*. Kyiv: V-vo Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii NAN Ukrainy, 2, 490–492 [in Ukrainian].
12. Lopushanskyi, Ya. (1995). Ostap Hrytsai – student i doktor Videnskoho universytetu [Ostap Hrytsai, a Student and a Doctor at the University of Vienna]. *Acta Philologica*. Drohobych, 1, 30–36 [in Ukrainian].
13. Lopushanskyi, Ya. (2004). Rol Vidnia u rozvytku ukrainskoi literatury ta yii kontaktiv z nimetskomovnym svitom [Role of Vienna in the Development of the Ukrainian Literature and its Contacts with the German-Speaking World]. *Ukraina – Polshcha. Monoloh – dialoh kultur. Studii vzaiemyn narodiv-susidiv*. Kirovohrad – Drohobych – Koshalin, 4 (1), 155–164 [in Ukrainian].
14. Lopushanskyi, Ya. (2016). Vydavnycha i publitsystychna diialnist Romana Sembratovycha u Vidni [Roman Sembratovych's Publishing and Journalistic Activities in Vienna]. *Komparatyvni doslidzhennia avstriisko-ukrainskykh literaturnykh, movnykh ta kulturnykh kontaktiv: materialy Mizhnarodnoho forumu "IV Dni Avstrii u Drohobychi" (27 veresnia – 3 zhovtnia 2015 r.) / upor., nauk. red. Ya. Lopushanskoho ta O. Radchenka*. Drohobych: Posvit, 4, 354–362 [in Ukrainian].
15. Lopushanskyi, Ya. (2022). Pravnychi studii i khudozhnia tvorchist Meletii Kichury v avstriiskii stolytsi [Meletii Kichura's Legal Studies and Literary Activity in the Capital of Austrian]. *Komparatyvni doslidzhennia avstriisko-ukrainskykh literaturnykh, movnykh ta kulturnykh kontaktiv / upor., nauk. red. Ya. Lopushanskoho ta O. Radchenka*. Drohobych: Posvit, 9, 15–47 [in Ukrainian].
16. Lukiianovych, D. (2012). Politychno nenadiinyi [Politically unreliable.]. *Melnychuk B., Uniiat V. Ivan Franko i Ternopilshchyna*. Ternopil: Ternohraf [in Ukrainian].
17. Mishchuk, R. (1994). Ukrainski pysmennyky u Vidni: dzhereloznavchyi i kulturolohichnyi aspekt [Ukrainian Writers in Vienna: the Dimensions of Bibliography Research and Cultural Studies]. *Ukrainska literatura v Avstrii, avstriiska – v Ukraini: materialy Mizhnarodnoho sympoziumu*. Kyiv, 107–112 [in Ukrainian].
18. Nalyvaiko, D. (1998). Ochyma Zakhodu: retseptsiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI–XVIII st [Through the Eyes of the Western World: the Reception of Ukraine in Western Europe from the 11th to the 18th century.]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
19. Pohrebennyk, F. P. (1990). Kolessa Oleksandr Mykhailovych [Oleksandr Mykhailovych Kolessa]. *Ukrainska literaturna entsyklopediia: u 5 t.* Kyiv: "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana, 2 [in Ukrainian].
20. Svientsitskyi, I. (1923). Vatroslavu Yagichu na vichnu pamiat [To Vatroslav Yahich, in memoriam]. Lviv: Drukarnia "Dila", 7–8 [in Ukrainian].
21. Studynskyi, K. (1927). D-r Oleksandr Kolessa [Dr Oleksandr Kolesa]. Dilo. 1 travnia [in Ukrainian].
22. Ukrainska diaspora [Ukrainian Emigrés] (2012). *literaturni postati, tvory, biobibliografichni vidomosti / upor. V. A. Prosalovoi*. Donetsk: Skhidnyi vydavnychyi dim [in Ukrainian].
23. Angyal, A. V. (1956). Jagič und seine Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte der Slawistik und der deutsch-slawischen Wechselseitigkeit im 19. Jahrhundert. *Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten. Gesammelte Aufsätze*. Berlin, 779–836.
24. Archiv der Universität Wien. Rigorosenakten der Philosophischen Fakultät, 1873–2003.
25. Archiv für slavische Philologie (1896). Berlin, 18, 203–228, 473–523.
26. Franko, I. (1893). Promotionsakt (slawische Philologie). PN 778.
27. Hamm, J. (1970). Vatroslav Jagič i Rusija. *Korespondencija Vatroslava Jagica. Knjiga 2: Pisma is Rusije 1865–1886*. Zagreb, 9–18.
28. Hamm, J. (1960). Rückblick auf die Geschichte der Slavistik und die Slavistik in Jugoslavien. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 8, 75–111.
29. Jakobiec, M. (1959). Iwan Franko i Vatroslav Jagič. *Slavia Orientalis*, VIII / 2–3. Warszawa, 65–90.
30. Konstantinovič, Z. (1987). Wiener Moderne und die slawischen Literaturen. *The Slavic Literatures and Modernism / Hrsg. von N. Nilsson*. Stockholm, 311–318.
31. Konstantinovič, Z. (1987). Das Stadtbild Lembergs in der österreichischen Literatur. *Galizien – eine literarische Heimat*. Poznań, 9–20.
32. Konstantinovič, Z. (1990). Ivan Franko und das österreichische kulturelle und literarische Leben am Ausgang des 19. Jahrhunderts. *Ivan Franko i svitova kultura: materialy Mizhnarodnoho sympoziumu YuNESKO*. Kyiv, 160–164.
33. Korespondencija Vatroslava Jagiča. Bde. 1–3. Zagreb, 1953–83.
34. Marinelli-König, G. (1992). Polen und Ruthenen in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805–1848). Wien.
35. Pohrt, H. V. (1976). Jagič und die Slawistik in Berlin. *Zeitschrift für Slawistik*, 21, 378–391.
36. Simonek, S. (1992). Nicolaus Lenau und Ivan Franko. Ein Kapitel österreichischer Literaturgeschichte. *Lenau-Forum. Vierteljahresschrift für vergleichende Literaturforschung. Stockerau*, 18 (1–4), 63–70.
37. Simonek, S. (1993). Zur widersprüchlichen Konzeption von Dekadenz und Moderne bei Ivan Franko. *Österreichische Osthefte*, 35 (4), 611–632.
38. Simonek, S. (1993). Drei Blicke auf Wien: I. Franko – J. S. Machar – I. Cankar. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 39, 131–143.

39. Simonek, S. (1996). Zur Darstellung Wiens im Werk Ivan Frankos. *Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt* / Hrsg. von G. Marinelli-König und N. Pavlova. Wien, 177–197.
40. Simonek, S. (1997). Marko Čeremšyna als Student der Universität Wien und als Erzähler in der Tradition Arthur Schnitzlers. *Österreichische Osthefte*, 39 (4), 487–508.
41. Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt / Hrsg. von G. Marinelli-König und N. Pavlova. Wien, 1996. 613 S.
42. Woldan, A. (1995). Österreichische Spuren in der ukrainischen Literatur. *Von Taras Ševčenko bis Joseph Roth: ukrainisch-österreichische Literaturbeziehungen* / Hrsg. von W. Kraus und D. Zatonkyi. Bern u.a., 61–72.
43. Woldan, A. (1996). Die Bedeutung Wiens für die Entwicklung der ukrainischen Literatur. *Österreichische Osthefte*, 38 (3), 321–328.
44. Woldan, A. (1998). Ukrainische Belletristik in Wien nach 1900. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Istorychni ta filolohichni rozvidky, prysviacheni 60-richchiiu akademika Yaroslava Isaievycha*: zb. nauk. prats. Lviv, 5, 169–177.
45. Wytrzens, G. (1960). Ivan Franko als Student und Doktor der Wiener Universität. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 6, 228–241.
46. Wytrzens, G. (1991). Zum literarischen Schaffen Ivan Frankos in deutscher Sprache. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 37, 103–112.
47. Wytrzens, G. (1968). Die Bedeutung der slawischen Literaturen für Österreich. *Österreich in Geschichte und Literatur*, 12 (10), 554–570; 13 (1), 24–33.

УДК 811.161.2'42:821.161.2'06.09(092)
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.11

МУЗИЧНИЙ ТЕРМІН У ПОЕТИЧНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ МИТЦІВ ЛЬВІВЩИНИ

Мінчак Г. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

Іванишин Т. В.

Дрогобицький ліцей Дрогобицької міської ради Львівської області

Статтю присвячено семантико-стилістичному аналізу музичної термінології в поетичних дискурсах дев'яти сучасних письменників Львівщини – Івана Гнатюка, Ігоря Калинця, Ігоря Нижника, Романа Пастуха, Віктора Романюка, Ірини Сенік, Євгена Тутикайла, Йосипа Фиштика, Михайла Шалати. Розкрито потенційні семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні можливості музичної лексики в контексті літературного твору. Парадигматично представлено лексико-семантичне поле музичної термінології в аналізованих поезіях, структуроване вісьмома лексико-тематичними групами. У їхніх межах описано гіперо-гіпонімії, полісемійні, синонімії, антонімії відношення між музичними термінами. З'ясовано, що кількісно найбільш наповненими є лексико-семантичні групи на позначення назв музичних інструментів і назв музичних жанрів, родів та видів музичної творчості. Виявлено лінгводомінантну лексему **пісня** й показано її семантико-синтаксичні зв'язки в епітетних та метафоричних конструкціях, що художньо вмотивовані як складники поетичного простору. Семантико-синтаксичні зв'язки лексеми **пісня** в конкретних поетичних текстах засвідчили розширення її значеннєвої рамки семами 'натхнення', 'творчість', 'високопоетичність'. За допомогою елементів лінгвостилістичного та компонентного аналізу окреслено явище детермінологізації музичних термінів.

Доведено, що в новому стилістичному контексті неемоційний музичний термін може розвивати мовленнєві конотати, бути здебільшого функційно рівним щодо інших загальнозжовжених слів та виступати звичним засобом образного мислення письменника. Уживаність цієї лексики, з одного боку, зумовлена тим завданням, яке ставить той чи той автор, його естетичним смаком і майстерністю, а з іншого – підтверджує думку, що використання термінів не обмежено рамками наукових текстів. Образні засоби детермінують надзвичайно потужну енергетику віршів, поглиблюючи смислове, символічне навантаження музичної лексики.

Ключові слова: музична лексика, термін, лексико-семантичне поле, метафоризація, детермінологізація, поетичний дискурс, письменники Львівщини, образність.

Minchak H. B., Ivanyshyn T. V. Musical term in poetic language of contemporary artists of Lviv Region. The article is devoted to the semantic and stylistic analysis of musical terminology in the poetic discourses of nine contemporary writers of Lviv region – Ivan Hnatiuk, Ihor Kalynets, Ihor Nyzhnyk, Roman Pastukh, Viktor Romaniuk, Iryna Semyk, Yevhen Tytykaylo, Yosyp Fyshtyk, Mykhailo Shalata. The article reveals the potential semantic, stylistic, emotional and expressive possibilities of musical vocabulary in the context of a literary work. The lexical-semantic field of musical terminology in the analyzed poems is presented paradigmatically, which is formed by eight lexical-thematic groups. They describe hyper-hyponymic, polysemic, synonymous, and antonymic relations between musical terms. It is estimated that the lexical and semantic groups denoting the names of musical instruments and the names of musical genres, kinds and types of musical creativity are the most quantitatively full. The linguodominant lexeme **pisnia** is identified, and its semantic and syntactic relations in epithetical and metaphorical structures, which are artistically motivated as components of the poetic space, are shown. The semantic-syntactic relations of the lexeme **pisnia** in specific poetic texts have shown the expansion of its semantic framework by the semes 'inspiration', 'creativity', 'highly poetic'. With the help of elements of linguistic-stylistic and component analyses, the phenomenon of determinologization of musical terms is outlined. It is proved that in a new stylistic context, an unemotional musical term can develop linguistic connotations, be mostly functionally equal to other common words, and act as a common means of the writer's imaginative thinking. The use of this vocabulary, on the one hand, is conditioned by the task set by a particular author, his or her aesthetic taste and skill, and on the other hand, it confirms the idea that the use of terms is not limited to scientific texts. Figurative means determine the extremely powerful energy of the poems, deepening the semantic and symbolic load of the musical vocabulary.

Key words: musical vocabulary, term, lexical-semantic field, metaphorization, determinologization, poetic discourse, writers of Lviv region, imagery.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Один із домінуючих напрямів сучасної лінгвістики – дослідження мовотворчості письменників, мовлення яких є зразком дотримання літературної норми. О. Потебня наголошував на тому, що естетико-стилістичний аналіз словесно-художніх

творів – перший щабель загального вивчення літературної мови [15, 7]. Цікавим аспектом у зазначеній проблематиці є спостереження за функціонуванням термінів у мові художньої літератури як природним динамічним процесом, що свідчить про свіжі інтеграційні тенденції в українській літературній мові.

Взаємодія стилів у літературній мові спричиняє, зокрема, те, що «будь-яке слово, зворот може ввійти в інший стиль, але з іншою функцією інформації, виразності, образності, синонімічності, соціального завдання» [11, 33]. Питанню специфіки функціонування термінології в художній літературі присвячені роботи Г. Городиловської, В. Карпової, М. Тростогона, В. Чабаненка, В. Ярмач та ін.

У лінгвоукраїністиці ще немає наукових праць, об'єктом вивчення яких був образотворчий потенціал саме музичної термінології в поетичних дискурсах сучасних письменників Львівщини. Тема статті є актуальною ще й з огляду на те, що мовотворчість митців Львівщини відіграє важливу роль у розвитку сучасної художньої мовної практики, їхній поетичний доробок містить у собі значущі соціальні, моральні, естетичні орієнтири сучасності, виявляє глибину мислення, гостроту світосприйняття, уміння майстерно розкрити внутрішній світ українця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова сучасних письменників Львівщини в тих чи тих аспектах уже була об'єктом вивчення українських лінгвістів. Так, Н. Данчишин досліджувала мову мовчання в поетичних світах Ігоря Калинця, Григорія Чубая, Романа Кудлика [12]. Фоностилістику поетичних творів Ігоря Калинця описали Т. Беценко та В. Волошина [1]. І. Воляннюк комплексно проаналізувала метафорику поезій Івана Гнатюка [7]. Н. Лисенко-Єржиківська вивчала поетичний світ Ігоря Нижника, серед іншого й музичну означеність його поезій [13]. О. Бобечко окреслювала мовні особливості піснетворів Йосипа Фиштика, зокрема гармонійне поєднання музики й поезії [2]. Мовосвіт поезій Романа Пастуха, Віктора Романюка, Ірини Сенік, Євгена Титикайла, Михайла Шалати ще не був предметом окремих лінгвістичних розвідок.

Наукові праці, які стосуються музичної лексики в українській мові, не численні. Серед них – студії С. Булик-Верхола [3; 4; 5], Г. Городиловської [11], автори яких торкалися проблем музичної лексики, О. Горбача [10], який досліджував розвиток української церковно-музичної термінології, зафіксованої в писемних джерелах XI–XVIII століть тощо. Установлення функційної та семантико-структурної типології музичної лексики й окреслення чинників, що впливають на її формування та розвиток, залишається актуальним завданням.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи – проаналізувати в лексико-семантичному та стилістико-функційному аспектах музичну термінологію на матеріалі поетичних творів письменників Львівщини – Івана Гнатюка, Ігоря Калинця, Ігоря Нижника, Романа Пастуха, Віктора Романюка, Ірини Сенік, Євгена Титикайла, Йосипа Фиштика, Михайла Шалати. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) виокремити музичну термінологію, уживану в поезії письменників Львівщини; 2) описати основні тематичні групи музичної термінології та парадигматичні зв'язки в межах цих груп; 3) простежити функційно-стильову специфіку музичної термінології в мовотворчості письменників Львівщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музичний термін, услід за іншими дослідниками, тлумачимо як слово або словосполучення, що позначає поняття з музичної галузі й ширше є складником мистецької термінології [8, 7]. Він конденсує в собі як універсальні риси, властиві для всіх інших термінопольов, так і специфічні, детерміновані особливістю музичного мистецтва. З огляду на те, що музика як вид мистецтва нерозривно пов'язана з почуттями, переживаннями та їхнім вираженням посередництвом звучання, характерною рисою багатьох музичних термінів є емоційність. Ця особливість музичної термінології зумовлює, зокрема, активний процес стилістичної транспозиції, який полягає в переході терміна зі свого термінологічного поля до загальноживаної лексики (пор. *інтермеццо, вокальний, звукоряд, симфонія* тощо) (див. докладніше у праці: [6]).

У сучасному мовознавстві продуктивним є системне вивчення лексики в лексико-семантичних полях. Українська музична термінологія становить самостійне лексико-семантичне поле, яке репрезентує відповідну систему понять і для якого характерна добре розвинена лексико-семантична організація [8, 13]. Як відомо, семантичне поле не однорідне: до центру входять найуживаніші слова, що є носіями основних значень (*музика, вокал, ноти, струна, скрипка, опера* та ін.); на периферії перебувають менш уживані слова, спеціальні терміни, відомі лише фахівцям (*обертон, контральто, валторна, каніфоль* тощо). У межах музичного термінологічного поля спостерігаємо системність термінів, що виявляється в закономірних явищах гіперо-гіпонімії, синонімії, антонімії, полісемії, омонімії, паронімії [3; 4; 5]. Аналогічну системність констатуємо і у функціонуванні цих термінів у художньому стилі.

С. Булик-Верхола з опертям на тематичний принцип виділяє 20 груп музичних термінів [5]. Ми ж, послуговуючись вибіркою музичних термінів з поетичного доробку митців Львівщини, виокремлюємо вісім таких тематичних груп:

1) назви музичних інструментів (чи їхніх частин), що призначені для вилучення звуків та відтворення ритмічних шумів і застосовуються для сольного й групового виконання музики: *Гей, Україно, забрини бандурами, / Загомони ранковими трембітами* (10, 21); *Де тчуть пісні дзвінками струнами джмелі* (10, 24); *І відлунять в серцях сурми віщого дня* (10, 29); *Лебедино-вдовиний сум – / То жіночого серця ліра* (10, 89); *У бубон лобом било й било лихо* (10, 94); *...сміються і плачуть цимбали* (10, 167); *Ще поки ранок не заграв на скрипці* (10, 172); *Ще не чутні світання органи...* (10, 188); *...вдарили на сполох великодніми дзвонами* (4, 42); *...встане на клавішах сходов прощання соната* (4, 73); *Світ твій обірветься жовтою флейтою фіртки* (4, 73); *...скачуть куці під вітрову дудку* (4, 107); *Вже напевно повернулося з вирію / твій чорногуз – чорнокреле фортепіано* (4, 127); *Прикладаю до уст сопілку, сопілка мовчить* (13, 43); *...лиши вічний крук на дри-мбі грає* (5, 8); *Лунко ріє заграв* (5, 80); *А кобза грає* (5, 80); *Струни лоз – тиха арфа* (5, 229); *Затисну гриф – щоб серце обпекло* (5, 252); *Білі конвалії / На*

чорному піаніно (17, 27); Полинула пісня під звуки гітари (3, 31); Мій тужний погляд – відсвіт почуттів, / Тугих, як струни на віолончелі (3, 48);

2) назви музичних жанрів, родів і видів музичної творчості: Дніпро гуркоче думою козацькою (10, 21); На коліскову пісню бреше звіром (10, 30); Із твоїх неземних мелодій / Опадає на душу цвіт (10, 105); Прелюдію про людяну людину / Я довго слухав з віцих уст вітрів (10, 123); Мовчанням, як реквієм, скорбним і вічним (10, 152); Гімн сонцю творить паросток в ріллі (10, 164); Настроїли мене на свій мотив (10, 180); Вітрів журливу слухають сюїту (13, 84); Зоря ще слуха колісанку (13, 103); ...і коло руч церкви поколювали опівночі гагілки (4, 42); Співав дід на крилосі тропарі й кондаки натхненно, / Як Мишуга, що вичаровував солодко Йонтка арію (4, 43); Я знайшов себе у країні колядок (4, 44); ...встане на клавішах сходів прощання соната (4, 73); На платівці серця – / Життя обірвання ноктюрн (12, 27); Сонце на небі виводить гаївку (13, 85); ...вже й співаночка ота тополею гінкою стала (5, 43); Прогрими увертюрою смутку і болю (5, 79); Вчулося – жалібна дойна. / Чом же тремтить рука? (5, 131); І здалося нараз – обізвалась троїста, / Що його провела від коліски до гробу (5, 196); І відлунула сплесками повені життя симфонія (5, 279); І тиша німим філософом / Схилилася над кантатою (17, 20); Змовкла співанка скрипалева (17, 41); Кожен день кружляє / Цей весільний вальс (14, 102); ...серенад нам більше небо не співало (15, 101); Нехай у цих коломийках поза край узято (7, 107); В елегію осінніх днів Прибій заслухався і став (16, 36); ...а ми танцюємо життя балет (12, 57); Лише полинуть славня рідні звуки (8, 4); До самого серця доходять акорди / Козацького маршу, що зве, як набат (3, 31); Музики тнули вальси й чардаші (13, 108); Змінивши стежечку на трасу / І пісню матері – на джаз (13, 62);

3) назви музичних професій, амплуа: І тривогу знов сурми сурмач (10, 17); Молодим кобзарем я виходжу на шлях (10, 73); І плакали од щастя скрипалі (10, 94); А що другий музика – незбагнений, як мужність, / Молодим дзвонарем бив у бубон тривогу (10, 167); ...удар останній слухав диригент (5, 157); Музикантів не треба, звісно, / Козаку досить рідної пісні (17, 11);

4) терміни, що позначають гучність, темп, характер виконання: І вслухайся в стакато мого серця (12, 31); Тут маю вивільги руду і яблунь пісню молоду (5, 94); Адажіо вечірньої пори (5, 156); Вдарили туго в блакить жайворині колоратури (5, 249); Як хліб, як меч і як знамен акорд (10, 147); Заграє світ у тисячу октав (10, 173); І вже озвучується стежка у півтон (10, 179); І звуків жайвори випурхують в блакить (10, 180); Вся ніч дзвенить в натхненному мажорі (10, 219); Процань осінніх запізнілі гами (13, 84); ...в поцілунках – розпачу й солоду дисонанси (4, 73); ...на верхніх регістрах виводять вовки по зорях молитви (4, 98); ...як помирає скрипки нижній тон (5, 63); Все спочатку – й нітрохи мінору (15, 20); ...кожна гілка бринить, обертонить (5, 219); Вплітаючи свій ритм звитяжний у лісові тривожні звуки (13, 6); Але вона звучала як кресендо / У вируку, що винесли

мені (3, 135); Чую скерцо знамените / У сердечному фойє (15, 78);

5) терміни нотної графіки: В ній кожна нота – як весняний грім (10, 171); Спів його мені – немов уранні березневі дні – все той же милий дзвін і ніжні ноти (5, 308); Між зелених парасоль: / До-мі-соль (17, 16); У дієзах хоче жити, / Щоби осінь пережити (15, 68); Мені тут дарували солов'ї / Зворушливі дієзи та бемолі (18, 67);

6) терміни, які позначають співочі голоси: Гул глушив ластовине сопрано чи альт (11, 52); Бринить, гуде струни потужний бас (5, 80); Ледве хори жаб'ячі заллються рапанням ритмічної краси, ... зійдуться тенори, сопрано і баси (8, 62); Лиш сокира басить – від плаю до плаю (5, 292);

7) музичні колективи та групи: Оркестрами заграла в думці й слові (10, 147); Палахкоче трава і дзвенять небеса, / У веселих полях – як оркестри, роса... (10, 73); Ледве хори жаб'ячі заллються рапанням ритмічної краси, ...зійдуться тенори, сопрано і баси (8, 62); Співочий був на славу хор мужів / Гірської назви, що без трему / Піснями рвав страшну систему... (9, 73);

8) власні імена, пов'язані з музичним мистецтвом: Вимощено гніздо пир'ям Барвінського (4, 127); Жайвором вився Лисенко, Сміло весну будив (17, 6); Заграй на одній струні, / Новоявлений Паганіні (17, 31); За Шопеном сою рани (15, 78).

Остання підгрупа свідчить про те, що письменники Львівщини сприймають музичну, духовну культуру крізь призму творців музики – композиторів, як українських, так і зарубіжних. Саме вони є виразниками глибокої духовності.

За нашими спостереженнями, найчастотнішими тематичними групами музичної термінології в поезіях поетів Львівщини є лексико-семантичні групи на позначення назв музичних інструментів та назв музичних жанрів, родів і видів музичної творчості.

У межах виділених тематичних груп можемо спостерігати гіперо-гіпонімії відношення між термінами. Наприклад, у групі «професії, амплуа» родовим є поняття музикант, видовим – сурмач, дзвонар, скрипаль, кобзар.

Дібраний фактичний матеріал засвідчує випадки детермінологізації музичних термінів, у результаті чого постає мовленнєва полісемія, наприклад: піаніно – «земля»: Білі конвалії / На чорному піаніно (17, 27); скерцо – «пришвиджене серцебиття»: Чую скерцо знамените / У сердечному фойє (15, 78).

Досить репрезентованим у мовотворчості письменників Львівщини є явище синонімії української музичної термінології. Ідеться насамперед про лексичні синоніми, які виникли внаслідок паралельного вживання запозиченого й українського термінів на зразок гімн – славень: Гімн сонцю творить паросток в ріллі (10, 164) і Лише полинуть славня рідні звуки (8, 4). Терміни вступають у синонімії відношення і з термінологією різних функційно-стилістичних регістрів: нейтральний – емоційно забарвлений, пор.: пісня – співаночка: Деся мандрувала пісня вдалині... (5, 100) і Снилось – наша мати лагідно співаночку вела (5, 87); літературний – діалектний,

пор.: *веснянки – гайвки, гайлики, гайки: Сонце на небі виводить гайвку* (12, 85).

Іноді можна натрапити й на вияв своєрідних антонімічних відношень між музичними термінами: *Мені тут дарували солов'ї / Зворушливі дієзи та бемолі* (18, 67). Вони сприяють глибокому проникненню в сутність протиставлених понять, уможливають цілісно та системно сприймати наукову інформацію, визначаючи місце кожного терміна.

Отже, зазначені тематичні групи музичної термінології виконують різноманітні стилістичні функції в поезії митців Львівщини: інтимізують духовний світ ліричного героя, створюють образи сакральності й святості, гармонії та ідилії, радості й захоплення, первозданної краси, передають сум, тугу й печаль.

Центральне місце у творчості всіх досліджуваних письменників Львівщини з-поміж музичних термінів займає лексема *пісня* і всі її деривати.

Одинадцятитомовий «Словник української мови» подає такі значення слова *пісня*: 1. 'Словесно-музичний твір, признач. для співу'. 2. 'Невеликий ліричний вірш, поетичний твір, написаний в музично-поетичному стилі' (СУМ, VI, 544). Зафіксовані значення лексеми *пісня* реалізуються також у фразеологічних словосполученнях на зразок: *інша пісня – інша справа; довга пісня – довга справа; співати (заспівати) іншої пісні (іншу пісню) – діяти, чинити і т. ін. інакше, по-інакшому; стара пісня, старі пісні – що-небудь давно відоме*. Мотивація такого трактування семантики слова *пісня* досить прозора: традиційна, усталена сполучуваність дає змогу розрізняти пісню як «спів» і пісню як «словесний твір».

Слово *пісня* в досліджуваних поетичних текстах вжито понад 180 разів. Як і в поезіях Андрія Малишка, Лесі Українки, особливістю аналізованих віршів, на думку Н. Мех [14], Н. Голікової [9], є розгортання слова *пісня* в епітетні та метафоричні структури, а також семантична тотожність його з лексемами *слово, мова, вірші, поезія*. На цю тотожність вказує синтагматика іменника *пісня*, тобто його сполучуваність із прикметниками, дієсловами, присудкостановними поширювачами, наприклад: *...Змішав і спів, і крик, співаючи невластиво (2, 102); Пісню серця мого я поставлю у долі на чатах, / Наче стрічку, вплету в довгі коси весняним вітрам... (10, 26); На мелодію пташину покладу слова – / Наді мною злине пісня, наче хоругва (11, 43)*. Синкретизм словесних образів *пісня, слово, мова, вірші, поезія* зумовлює «розмитість» меж їхньої семантичної структури.

Лексема *пісня* активно функціонує в епітетних словосполученнях, у яких епітет має чи то позитивну емоційно-оцінну семантику, чи то негативну або нейтральну на зразок *повстанська, колицька, українська, прадавня, знайома, наша, своя, така* тощо. До епітетів із позитивним емоційно-оцінним змістом належать такі: *божа, ангельська, свята, світла, ніжна, ластовина, материна, молода, бадьора, рідна*. Кількісно менш частотними є епітети з негативним емоційно-оцінним змістом: *сумна, божевільна, страшна, приглушена, призабута, остання*. Як бачимо, між епітетними означеннями можливі

синонімічні (*молода, дівоча, ніжна*) та антонімічні (*своя – чужа, радісна – сумна*) відношення.

Серед тропів із ключовим словом *пісня* розрізняємо субстантивні словосполучення. Зрозуміло, що тут переважають вислови з метафоричним змістом: *Як пісня юності – очей тривожені скрипки... (10, 180); Світ мій пізно заколише пісня солов'я – / Розбуди мене раненько, ластівко моя (11, 43); Ходімо до гаю на пісню живу... (11, 54); Змінивши стежечку на трасу / І пісню матері – на джаз, / Спішать із класу і до класу, / Все віддаляючись від нас (13, 62); Пісня бруньки і цвіту / перейде у минуле (5, 41); Хай полине: / «Вівці, мої вівці...» – / Неспокійна пісня полонини (5, 294)*.

Метафоричні конструкції з опорним словом *пісня* різноманітні в семантико-структурному плані. Тут можна виокремити два типи метафор:

1) конструкції, у яких *пісня* виконує функцію суб'єкта дії, наприклад: *Якщо твої віщій шлях не освітаю, / Хай заніміє пісня у мені (10, 18); З порога лунко вдарили музики... / Вином і сміхом сповнили бокали, / І заструмила пісня через край (10, 64); ...А наді мною всесвітнім дивом / Лесина пісня стоїть (10, 84); На мелодію пташину покладу слова – / Наді мною злине пісня, наче хоругва (11, 43); А пісня хмару звихрює крилом (5, 80); Деся мандрувала пісня вдалині... (5, 100);*

2) конструкції, у яких *пісня* виступає об'єктом дії, наприклад: *Там трави колишуть натомлену хмару / і пісню прадавню людського кохання (5, 240); Так неждано гаснуть ватри, / сіє мжичка на стерню. / Мушу, мушу доспівати пісню доброго воєню... (5, 198); А нам же пісню виткати пора / і виспівати гаю голубому (5, 188); ...гомін диму голубого / перелити в нерви струн. / Вірю в пісню, наче в Бога, / дивна скрипка – мій Перун (5, 199)*.

У дієслівних словосполученнях із ключовим словом *пісня* вжито дієслова, які перебувають у синонімічних відношеннях, наприклад: *гасне, лунає, дзвенить; лине, летить, тече, леться, пливе*. Пор. у контекстах: *Лунає пісня аж під небесами. / І сурма грає... / Не згасне пісня на причілку хати. / І будуть вишні білі край доріг цвісти, / Щоб пісня та не стала завмирати (15, 11); Полинула пісня під звуки гітари – / І пружно забилось у серці життя... (3, 31)*.

Слід зазначити, що, бажаючи передати об'єктний нюанс значення у звучанні пісні, українці мають цілу низку дієслів, які активно представлені в поезіях письменників Львівщини. Ці дієслова творять синонімічний ряд, до складу якого входять переважно семантичні, стилістичні або семантико-стилістичні синоніми на зразок *грати, гомоніти, гудіти, дзвеніти, сурмити, лунати, бриніти, звучати, лунути, гриміти, бренькати, литися, вдарити*. Пор. у контекстах: *Гей, Україно, забрини бандурами, / Загомоні ранковими трембітами... (10, 21); І земля загуде під копитами грізно, / І відлуняє в серцях сурми віщого дня (10, 29); Ти пригадай: коли співав наш ліс / І проліски сурмили в білі сурми... (10, 219); І стану сам себе я рятувати – / Заграє доля на одній струні (11, 38); І запахло житнім квітом у моїй господі, / Засвітилось, задзвеніло пісню в народі*

(11, 48); *Край, мов папороть, настівно / Гомонів всю ніч і день* (15, 47); *Полинула пісня під звуки гітари – / І пружно забилося у серці життя...* (3, 31); *Бринять ракети веретен / в галактиці каганцевої містики* (4, 33); *Слава твоя відлунала з одного краю торговиці в інший...* (4, 49); *Ще Довбуша народять нам Карпати, / коли заграють хвиці на біду* (5, 85); *Гей, ударили хмар пересмучені дзвони / в закріповану тишу та в полудень сірий* (5, 196); *І відлунала сплесками повені / життя симфонія – / рвійна і вічна!..* (5, 279); *Але в часи пісних ідей / Повинні би зриміти ліри* (8, 29); *Бренькати для втіхи – не гріховно* (8, 65); *Гей, славний орле, гей, соколе, подивись, – / Лунає пісня аж під небесами / І сурма грає, в даль злітає, як колісь, / До сонця лине віщими шляхами* (14, 50).

У поезіях нерідко слово *пісня* виступає компонентом образної конструкції з порівнянням, наприклад: *Може взята земля перевтомлене тіло. / А людина – як пісня, як стежка у поле...* (5, 196); *Хліботворці мої – споконвічні володарі поля, / Я їх працю приймаю – як подвиг, як свято, як спів...* (10, 150); *Як пісня юності – очей тривожні скрипки...* (10, 180); *Тільки віра тут зміцнює силу / І гартує в душі почуття, / Наче пісня, що лине стокрило, / Будить слово, а з ним – і життя* (2, 58); *Я бачу рідний берег! Ця плавба / В мені – як пісня в серці, – а хіба / Буває справжня пісня без натхнення?* (3, 196).

Наведені порівняльні конструкції створюють динамічні словесні образи, стилістична маркованість яких увиразнюється епітетними словосполученнями та іменниковими метафорами.

Семантико-синтаксичні зв'язки та функціонування лексеми *пісня* в конкретних поетичних текстах дає підставу для такого визначення: *пісня* – натхненна творчість, високопоетичне діяльне слово, яке має глибокі властивості. Такі ключові лексеми, як *мова, слово, думка, пісня*, у поезії письменників Львівщини є лише частинкою цього безмежжя. Вони розкривають можливості поетичної мови й, зокрема ідіостилу, у створенні нових словесних образів.

Описавши лексико-семантичне поле музичної термінології в поетичних дискурсах митців Львівщини, а також одну з ключових лексем цього поля, можемо констатувати характерні зрушення в семантичній структурі музичного терміна в художньому стилі, спричинені його переходом до іншої функційно-стильової сфери. Термін, як і будь-яке слово без термінологічного маркування, може зазнавати в мовленні, а згодом і в мові лексико-семантичних процесів розширення, звуження, входити до складу порівнянь, метафор, тобто значеннево переосмислюватися, утрачаючи ознаки своєї «ідеальності». Свої приховані можливості саме в художніх текстах він реалізує сповна. Закономірно, що терміни в художньому тексті – це якісно інші слова. Найчастіше вони втрачають тут свою дефініцію, але в них залишається те, що примушує сприймати їх дещо інакше, ніж інші слова художнього твору [8, 22]. Водночас уживання терміна в художньому тексті свідчить про його функційну рівність щодо інших слів загальної мови, а також про те, що він у загальному використанні поступово стає звичним

засобом образного мислення, що лежить в основі художнього стилю.

Виникнення в семантиці музичної лексики конотативних емоційно-оцінних сем безпосередньо пов'язане зі зміною домінантної функції музичного терміна в поезії – не назвати, а схарактеризувати, оцінити, висловити своє ставлення тощо. Емоційно-експресивні семи, які починають домінувати в процесі детермінологізації музичних термінів, зближують два види мистецтва – мистецтво слова й музичне мистецтво, про тісний зв'язок яких писав ще І. Франко: «...коли музика може малювати конкретні звукові явища, то поезія ті, що недоступні для музики» [16, 95].

Отже, для музичного терміна в художньому стилі властиві:

1. Нові семантичні, зокрема емоційно-оцінні, нюанси (мова художньої літератури прагне до оновлення слова, видобування з лексичної семантики нових значеннєвих відтінків). Проникаючи в художнє поетичне мовлення, термін зберігає зв'язок своєї семантики з притаманним йому в професійній підсистемі поняттям. Переосмислюється не комплексне, загальне значення терміна – семема, а його периферійні семантичні компоненти. У професійному середовищі та художній літературі відбувається різна актуалізація сем термінів, наприклад: *Віпрів журилу слухають сюїту* (14, 84) (**СЮІТА**, -и, жін. 1. 'Музичний твір, який складається з кількох самостійних, контрастуючих між собою частин, об'єднаних спільним художнім задумом' (СУМ, IX, 908)); *Адажіо вечірньої пори* (5, 156) (**АДАЖІО**, присл., муз. 1. 'Повільно, протяжно (про темп виконання музичних творів)'. 2. 'у знач. ім., невідм., сер. Назва музичного твору або його частини, що виконується повільно' (СУМ, I, 19)).

2. Образно-номінативні стилістичні функції. У поетичній мові терміни вживаються не тільки для того, щоб назвати поняття, а з метою створення оригінального художнього образу. Реалізуючи стилістико-прагматичні функції, терміни є складниками епітетів, метафор і порівнянь: *На білих могилах / листопад / реквієм виводить* (12, 91).

Таким чином, функційне призначення термінологічної, серед іншого й музичної, лексики в художньому творі найрізноманітніше. Терміни, проникаючи в синонімічні ряди, сприяють створенню яскравого, свіжого, неповторного образу, посилюють виразність тексту, відображають характерні ознаки мовного процесу певної доби. Зрозуміло, що одним із визначних чинників, що впливає на функціонування спеціальних термінів у художньому тексті, є індивідуальний авторський стиль, ідейно-естетична спрямованість творчості письменника. Такий підхід дає змогу розглянути всю сукупність використаних термінів як єдиний стилістичний комплекс, що формується не лише властивостями термінів, а і їхньою авторською інтерпретацією.

Висновки та перспективи досліджень. Дослідження музичної термінології в поетичній творчості митців Львівщини дає підстави зробити такі висновки: 1) для мови поезій Івана Гнатюка, Ігоря Калинця, Ігоря Нижника, Романа Пастуха, Віктора

Романюка, Ірини Сенік, Євгена Титикайла, Йосипа Фиштика, Михайла Шалати характерне вдале використання лексико-семантичного поля музичної термінології, що свідчить не лише про особливості ідіостилів цих поетів, але й про збагачення української літературної мови новими виражальними засобами; 2) центральне місце у творчості всіх досліджуваних письменників Львівщини з-поміж музичних термінів займає лексема *пісня* і її деривати; особливістю аналізованих поетичних текстів є розгортання слова *пісня* в епітетні та метафоричні структури, його семантична тотожність із лексемами *слово*, *мова*, *вірші*, *поезія*, а також розширення його семантичних рамок; 3) терміни в поезіях передають потрібну наукову інформацію, функціують як стилістично-виражальні засоби, що відзначаються незвичайністю вживання через відповідні семантичні трансформації

та процеси детермінологізації, спричинені метафоризацією в широкому розумінні; 4) уживання музичного терміна в художньому тексті демонструє його функційну рівність щодо інших слів загальної мови, а також те, що він у загальномовному використанні поступово стає звичним засобом образного мислення письменника; 5) сучасні поети Львівщини другої половини ХХ – початку ХХІ століття, чие слово знайшло відображення в музиці, збагатили нашу літературу та культуру оригінальними засобами мовної виразності, новими поетичними символами, пов'язаними з музичною лексикою. Їхня поезія вирізняється багатством, красою, чистотою української літературної мови.

Перспективним вважаємо дослідження інших терміносистем, зокрема й мистецької, у поетичних дискурсах сучасних митців Львівщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беценко Т. П., Волошина В. В. Мова поетичних творів Ігоря Калинця : фоностилістичний рівень. *Актуальні питання філології і методики викладання мов* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (26–27 квітня 2018 року, м. Кривий Ріг). Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2018. С. 22–26.
2. Бобечко О. Мистецька скарбниця поета-пісняря Йосипа Фиштика. *Молодь і ринок*. 2018. № 10 (165). С. 47–52.
3. Булик-Верхола С. Антонімія в українській музичній термінології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2003. № 30. С. 248–251.
4. Булик-Верхола С. З. Синонімія в українській музичній термінології. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. № 491. Серія філологічна : Традиції Харківської філологічної школи : До 100-річчя від дня народження М. Ф. Наконечного*. Харків, 2000. С. 264–267.
5. Булик-Верхола С. Формування і розвиток української музичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2003. 20 с.
6. Веремчук О. А. Відображення процесу стилістичної транспозиції музичних термінів у загальномовних словниках української мови. 2011. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16057/Veremchuk.pdf?sequence=1>
7. Воляннюк І. Мовна метафора та її функції у поетичних творах Івана Гнатюка. *Філологічний дискурс*. 2020. Вип. 10. С. 204–212.
8. Герман В., Полякова Л., Сергієнко Н. Мистецька термінологіка в поетичній мові Ліни Костенко (семантико-функціональний аспект) : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 84 с.
9. Голюкова Н. Лінгвокультурема «пісня» в поетичному дискурсі Лесі Українки. *Культура слова*. 2020. Вип. 93. С. 77–87.
10. Горбач О. З історії української церковно-музичної термінології. Мюнхен : Druck «Logos», 1965. 40 с.
11. Городиловська Г. П. Мистецька лексика як засіб створення індивідуально-авторських метафор і порівнянь в історичній прозі Р. Іваничука. *Новий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 37. Т. 4. С. 33–36.
12. Данчишин Н. Р. Поліфонія поетичних світів Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая : кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Львів, 2021. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Danchyshyn_Nazar/Polifoniia_roetuchnykh_svitiv_Ihorja_Kalyntsia_Romana_Kudlyka_ta_Hryhorija_Chubaia.pdf?PHPSESSID=7sj355kad7oh4p94136gu473g7
13. Лисенко-Єржиківська Н. Поетичний світ Ігоря Нижника. *Слово і час*. 2010. № 2. С. 89–94.
14. Мех Н. «Пісня, що народ заколосила...» (образ пісні в поетичній мові А. Малишка). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 22–25.
15. Потебня О. О. Мистецтво слова і психологія творчості в естетичній концепції О. О. Потебні. *Потебня О. О. Естетика і поетика слова* : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. С. 5–31.
16. Франко І. Із секретів поетичної творчості : зібрання творів у 50 томах. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 31. С. 45–119.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

СУМ – Словник української мови в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI. URL: <http://sum.in.ua/>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гнатюк І. Благословенний світ : Вірші та поеми. Київ : Радянський письменник, 1987. 174 с.
2. Гнатюк І. На тризні літа : Поезії. Харків : Майдан, 2002. 112 с.
3. Гнатюк І. Ф. Нове літочислення : Вірші та поеми. Київ : Радянський письменник, 1990. 199 с.
4. Калинець І. Відчинення вертепу : Поезії з України : Друга збірка поезій. Львів : ЛА «Піраміда», 2011. 152 с.
5. Нижник І. Білі вівці на Чорній горі. Вибрані поезії. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2002. 320 с.
6. Пастух Р. Поле. Дрогобич : Посвіт, 2008. 144 с.

7. Пастух Р. За плугом. Дрогобич : Посвіт, 2013. 124 с.
8. Пастух Р. Молімся своєю. Поезія. Дрогобич : Коло, 2004. 128 с.
9. Пастух Р. Сказання про місто. Дрогобич : Видавець Сурма С., 2008. 112 с.
10. Романюк В. С. Вибрані твори у двох томах. Том перший. Стрий : Щедрик, 1998. 446 с.
11. Романюк В. С. Вибрані твори у двох томах. Том другий. Стрий : Щедрик, 1998. 487 с.
12. Сенік І. Сувій полотно. Поезії. Вид. 2. Нью-Йорк : Спілка, 1990. 107 с.
13. Титикайло Є. Три суті надії. Вибрані поезії. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1998. 117 с.
14. Фиштик Й., Вовчак І. Франкова криниця. Дрогобич : Посвіт, 2012. 128 с.
15. Фиштик Й. Золоте знамено. Львів : Камула, 2010. 116 с.
16. Шалата М. Грабина : Поезії. Львів : Каменяр, 1999. 104 с.
17. Шалата М. Із плину літ : Поезії. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1993. 80 с.
18. Шалата М. Копа : Поезії. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. 96 с.

REFERENCES

1. Betsenko, T. P., Voloshyna, V. V. (2018). Mova poetychnykh tvoriv Ihoria Kalyntsia: fonostylistychnyi riven [The language of Ihor Kalynets' poetry: phonostylistic level]. *Aktualni pytannia filolohii i metodyky vykladannia mov: zb. materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (26–27 kvitnia 2018 roku, m. Kryvyi Rih)*. Kryvyi Rih: Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet, 22–26 [in Ukrainian].
2. Bobechko, O. (2018). Mystetska skarbnitsia poeta-pisniara Yosypa Fyshtyka [The artistic treasury of the poet-songwriter Yosyp Fyshtyk]. *Molod i rynek*, 10 (165), 47–52 [in Ukrainian].
3. Bulyk-Verkhola, S. (2003). Antonimiiia v ukrainskii muzychnii terminolohii [Antonymy in Ukrainian musical terminology]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*, 30, 248–251 [in Ukrainian].
4. Bulyk-Verkhola, S. Z. (2000). Synonimiiia v ukrainskii muzychnii terminolohii [Synonyms in Ukrainian musical terminology]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*, 491, 264–267 [in Ukrainian].
5. Bulyk-Verkhola, S. (2003). Formuvannia i rozvytok ukrainskoi muzychnoi terminolohii [Formation and development of Ukrainian musical terminology]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Lviv [in Ukrainian].
6. Veremchuk, O. A. (2021). Vidobrazhennia protsesu stylistychnoi transpozysii muzychnykh terminiv u zahalnomovnykh slovykakh ukrainskoi movy [Reflection of the process of stylistic transposition of musical terms in the common dictionaries of the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16057/Veremchuk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
7. Volianiuk, I. (2020). Movna metafora ta yii funktsii u poetychnykh tvorakh Ivana Hnatiuka [Linguistic metaphor and its functions in the Ivan Hnatiuk's poetry]. *Filolohichnyi dyskurs*, 10, 204–212 [in Ukrainian].
8. Herman, V., Poliakova, L., Serhiienko, N. (2021). Mystetska terminoleksyka v poetychnii movi Liny Kostenko (semantiko-funktsionalnyi aspekt) [Artistic vocabulary in the poetic language of Lina Kostenko (functional-semantic aspect)]: monohrafiia. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
9. Holikova, N. (2020). Lihvokulturema “pisnia” v poetychnomu dyskursi Lesi Ukrainky [Linguistic cultureme “pisnia” in Lesia Ukrainka's poetic discourse]. *Kultura slova*, 93, 77–87 [in Ukrainian].
10. Horbach, O. (1965). Z istorii ukrainskoi tserkovno-muzychnoi terminolohii [From the history of Ukrainian church music terminology]. Miunkhen: Druck “Logos” [in Ukrainian].
11. Horodylovska, H. P. (2018). Mystetska leksyka yak zasib stvorennia indyvidualno-avtorskykh metafor i porivnian v istorychnii prozi R. Ivanychuka [Artistic vocabulary as a means of creating individually authorial metaphors and, comparisons in historical prose of R. Ivanychuk]. *Novyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia “Filolohiiia”*, 37 / 4, 33–36 [in Ukrainian].
12. Danchyshyn, N. R. (2021). Polifoniia poetychnykh svitiv Ihoria Kalyntsia, Romana Kudlyka ta Hryhoriia Chubaia [Polyphony of the poetic worlds of Ihor Kalynets, Roman Kudlyk and Hryhoriy Chubai] (Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu). Lviv. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Danchyshyn_Nazar/Polifoniia_poetychnykh_svitiv_Ihoria_Kalyntsia_Romana_Kudlyka_ta_Hryhoriia_Chubaia.pdf?PHPSESSID=7sj355kad7oh4p94136gu473r7 [in Ukrainian].
13. Lysenko-Yerzhkyivska, N. (2010). Poetychnyi svit Ihoria Nyzhnyka [The poetic world of Ihor Nyzhnyk]. *Slovo i chas*, 2, 89–94 [in Ukrainian].
14. Mekh, N. (2013). “Pisnia, shcho narod zakolosyla...” (obraz pisni v poetychnii movi A. Malyshka) [“The song that stirred up the people...” (image of the song in A. Malyshko's poetic language)]. *Kultura slova*, 78, 22–25 [in Ukrainian].
15. Potebnia, O. O. (1985). Mystetstvo slova i psykholohiia tvorchosti v estetychnii kontseptsii O. O. Potebni [The art of word and the psychology of creativity in the O. Potebnya's esthetic concept]. *Potebnia, O. O. Estetyka i poetyka slova: zbirnyk*. Kyiv: Mystetstvo, 5–31 [in Ukrainian].
16. Franko, I. (1979). Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti [From the secrets of poetic artworks]: zibrannia tvoriv u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, 31, 45–119 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

SUM – Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. T. I–XI. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Hnatiuk, I. (1987). *Blahoslovennyi svit: Virshi ta poemu* [The blessed world: verses and poems]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, I. (2002). *Na tryzni lita: Poezii* [At the summer's farewell. Poetry]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
3. Hnatiuk, I. F. (1990). *Nove litochyslennia: Virshi ta poemu* [The new chronology: verses and poems]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
4. Kalynets, I. (2011). *Vidchynennia vertepu: Poezii z Ukrainy: Druha zbirka poezii* [Opening the nativity scene: Poems from Ukraine: The second collection of poems]. Lviv: LA "Piramida" [in Ukrainian].
5. Nyzhnyk, I. (2002). *Bili vivtisi na Chornii hori. Vybrani poezii* [White sheep on the Black Mountain. Selected poems]. Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia" [in Ukrainian].
6. Pastukh, R. (2008). *Pole* [The field]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
7. Pastukh, R. (2013). *Za pluhom* [Behind the plough]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
8. Pastukh, R. (2004). *Molimsia svoieiu. Poeziia* [Let's pray in our own language. Poetry]. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
9. Pastukh, R. (2008). *Skazannia pro misto* [Stories about the town]. Drohobych: Vydavets Surma S. [in Ukrainian].
10. Romaniuk, V. S. (1998). *Vybrani tvory u dvokh tomakh. Tom pershyi* [Selected works in two volumes. Volume I]. Stryi: Shchedryk [in Ukrainian].
11. Romaniuk, V. S. (1998). *Vybrani tvory u dvokh tomakh. Tom druhyi* [Selected works in two volumes. Volume II]. Stryi: Shchedryk [in Ukrainian].
12. Senyk, I. (1990). *Suvii polotna. Poezii. Druhe vydannia* [A scroll of canvas. Poetry. Second edition]. Niu-York: Spilka [in Ukrainian].
13. Tytykailo, Ye. (1998). *Try suti nadii. Vybrani poezii* [The three essences of hope. Selected poems]. Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia" [in Ukrainian].
14. Fyshtyk, Y., Vovchak, I. (2012). *Frankova krynytsia* [Franko's well]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
15. Fyshtyk, Y. (2010). *Zolote znameno* [The golden banner]. Lviv: Kamula [in Ukrainian].
16. Shalata, M. (1999). *Hrabyna: Poezii* [Hornbeam: Poetry]. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
17. Shalata, M. (1993). *Iz plynu lit: Poezii* [As the years go by: Poetry]. Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia" [in Ukrainian].
18. Shalata, M. (1997). *Kopa: Poezii* [Haystack: Poetry]. Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrodzhennia" [in Ukrainian].

УДК 821.111-14.09:784-051Стінг]02
DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.12>

ПІСЕННА ЛІРИКА СТІНГА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ФОРМОЗМІСТОВІ АСПЕКТИ

Науменко Н. В.

Національний університет харчових технологій

Еквіритмічність та еквілінеарність набувають особливого значення в роботі над перекладами пісенних текстів. Загалом інтерпретатор може вибрати віршові розміри або строфічні побудови на свій розсуд, однак більш бажаним результатом є створення перекладу, відкритого для виконання в автентичному музичному супроводі. У сучасних реаліях з огляду на міжкультурні відносини актуальності набувають переклади пісень, авторами яких є діячі світового масштабу, серед інших і Стінг.

Сьогодні українськомовні версії знакових творів цього співака оприлюднено здебільшого на Інтернет-ресурсах. Однак якщо на спеціалізованих вебсайтах (наприклад, <https://www.muztonic.com>, <http://muzvar.com.ua/tag/pereklad-pisen>) це передусім тексти-підрядники, орієнтовані на подальше стилістичне редагування, то відеохостинг YouTube пропонує аматорські та професійні ролики, де українські аналоги пісень Стінга виконують під музику.

У пропонованій статті окреслено шляхи відтворення формальних (образності, мови, просодії) та змістових (тематика, проблематика) характеристик в українських інтерпретаціях пісенних творів Стінга. До опрацювання взято знакові тексти – «Fragile» з альбому «...Nothing like the Sun» (1987), «Shape of My Heart» з альбому «Ten Summoner's Tales» (1993), «Desert Rose» з альбому «Brand New Day» (1999), а також менш відомий вірш «The Wild Wild Sea» з альбому «The Soul Cages» (1991).

Під час зіставлення оригіналів із перекладами встановлено основні моменти, які складніше надаються до інтерпретації українською мовою (велика кількість односкладових слів, так звана «мозаїчна» будова вірша; специфічні для англійської поетичної мови синтаксичні конструкції тощо) та способи їх компенсації в перекладі (зміна порядку слів з одночасним збереженням змістового насащення; введення додаткових концептів, які виражають звучання та значення першотвору).

Ключові слова: пісня, поезія, переклад, творчість Стінга, форма, зміст, мова.

Naumenko N. V. Sting's Song Lyrics in Ukrainian Translations: Formal and Substantial Aspects. Equirhythmy and equilinearity are acquiring special significance in translations of song lyrics. Actually, an interpreter may choose meters and stanza patterns on one's own; however, a translated version that can be performed to the authentic musical accompaniment is more desirable result. In today's realities, translations of songs written by world-class figures, including Sting, from English into Ukrainian grow more relevant in terms of cross-cultural relationships.

Nowadays, the Ukrainian versions of the most famous works by Sting are presented in various Internet resources. Particularly, the specialized websites (for instance, <https://www.muztonic.com>, <http://muzvar.com.ua/tag/pereklad-pisen>) contain several interlinear texts oriented at subsequent stylistic correction, whereas the YouTube hosting proposes the amateur and professional videos, in which Ukrainian interpretations of Sting's lyrics are accompanied by music.

The ways to reproduce the formal (imagery, speech, prosodic) and substantial (topical and problematic) features of Sting's song lyrics interpreted by Ukrainians are outlined in this paper. The objects of this research were the famous tracks – "Fragile" from "...Nothing like the Sun" (1987), "Shape of My Heart" from "Ten Summoner's Tales" (1993), "Desert Rose" from "Brand New Day" (1999), together with such a hidden gem as "The Wild Wild Sea" from "The Soul Cages" (1991).

Upon comparing the originals to their translations, the author of this article confirmed the main elements that would become a challenge for a Ukrainian interpreter (primarily the large amount of monosyllable words, or the so-called 'mosaic construction' of the verse; specific clauses having no analogues in Ukrainian) and the ways to compensate them in the translation (for example, changing the word order with retention of substantial context; introducing additional concepts to emphasize the sound and the meaning of the original work).

Key words: song, poetry, translation, Sting's works, form, substance, language.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Зовнішня побудова ліричних творів дає можливість глибше відчувати той розмах емоцій, настроїв, роздумів, який несе рядок, період, строфа. Відповідні віршові повтори сприяють акцентуванню ідей, що впливають з твору. З урахуванням цього викликає інтерес архітектоніка та змістова наповненість сучасної **пісні**. За висловом

Дмитра Павличка, «насамперед без музики повинна виявлятися будь-яка пісня як незалежний літературний твір, здатний жити і хвилювати сам собою», у повні своєї естетичної самодостатності [5, 12–13].

З англійських джерел відома настанова піснярам-початківцям: навчайтеся у Стінга – він не написав жодної поганої пісні. Йдеться про рідкісно виладовану розповідність, навіть епічність

віршового доробку цього митця, якими він завдячує покладеному на музику різних стилів поєднанню архетипних сюжетів, образів світової культури та традицій англійської баладної творчості [6, 182–183].

З огляду на активну інтеграцію нашої культури в загальносвітовий простір актуальним стає переклад українською мовою пісень, передусім англійських. Зазвичай через певний час після виходу в Інтернеті пісенного твору з'являються перші варіанти його перекладу: на спеціалізованих вебсайтах <https://www.muztonic.com>, <http://muzvar.com.ua/tag/pereklad-pisen> і подібних це підрядники, не римовані, без дотримання форми оригіналу. Наступним етапом стає шліфування віршованих перекладів пісні знакових виконавців (серед інших і Стінга), які можна виконувати під оригінальну музику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виконання віршованого перекладу, безумовно, накладає на перекладача велику відповідальність, адже результат, який не відповідає правилам, неправомерно називати перекладом – це скоріше буде переспівом або, як заведено говорити в наші дні, римейком, переробкою. Дослідженням особливостей пісенного тексту в контексті сучасної естради присвятили свої розвідки Д. Павличко, Ірина П'ятницька-Позднякова, Тетяна Самая; лінгвістичні та лінгвокультурні аспекти пісні як синтезу словесного та музичного мистецтва вивчали Ірина Вавшко, Олена Малахова; особливості та труднощі перекладу, зокрема й пісенного тексту, у своїх працях окреслили М. Зарицький, Лада Коломієць, В. Коптілов, І. Корунець.

Із приємністю можна констатувати, що дедалі більша кількість українських учених і митців долучається до всебічного наукового дослідження творчого доробку Стінга. Харків'янка Олена Стецькович – професійний викладач вокалу – бере до уваги передусім музичні особливості творів співака, еволюцію індивідуального стилю, що його поділяє на три періоди й послідовно окреслює специфіку кожного з них. Головним у її розвідках є висновок про вихід стилю Стінга за межі поп-музики та подальше тяжіння до синтезу академічних і етнічних традицій [7, 79], що й зумовило унікальність його доробку та водночас актуальність досліджень у цій галузі. Заслужений артист України, старший викладач Київського університету культури О. Шпортько у статті «Музична мова пісень із репертуару Стінга» акцентує на таких основних творчих векторах митця, як «значна увага саме до вербального тексту» [9, 71] та синтез різних жанрово-стильових парадигм у межах однієї, навіть короткої пісні [9, 73].

Узагальнення результатів їхніх досліджень дають підстави стверджувати, що основне правило компонування перекладу пісенного твору з англійської мови – досягти в українськомовному варіанті балансу ритмічними характеристиками та образно-стильовими концептами оригіналу. Як справедливо зауважує Владислава Аккурт, «для успішного перекладу віршованого тексту пісні перекладачеві необхідно, перш за все, ознайомитися з системою образів автора вихідного тексту, а також обов'язково

намагатися зберегти: число рядків, метр і розмір, чергування та характер рим, характер перенесень, характер лексем, тип порівнянь, особливі способи та переходи тонів» [1, 19].

Формулювання мети і завдань статті. Даних про опубліковані переклади поезії Стінга наразі немає; водночас у відеохостингу YouTube адміністровано низку роликів, у яких знакові пісні «англійця у Нью-Йорку» виконують у власних інтерпретаціях: 2014 року – С. Бабкін та Д. Шуруп Pianoboy («Fragile»), 2021–2022 років – Ольга Акулова, Леон Румберг, дует Юлії Вротної та Юлії Кравчук («Shape of My Heart»). Отож **мета** цієї роботи – висвітлити особливості синтезу елементів української та англійської поетичної мови в перекладі поезій Стінга, способи передачі образності, змістового наповнення, особливого фонетичного візерунка кожного з текстів. Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**: на основі вивчення представлених в Інтернеті текстових і візуальних матеріалів окреслити коло текстів, здатних репрезентувати принципи роботи українських митців над перекладами Стінга; виявити елементи оригінальних текстів, які становлять «труднощі перекладу», та способи їх художньої компенсації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, у зв'язку з творенням нової парадигми літературознавства, котре практикує інноваційні методи дослідження, доцільно подивитися на автентичний пісенний текст у сув'язі з його різномовними перекладами як на лаконічний результат взаємодії формозмістових елементів літературного вивороти, споріднених видів мистецтва – музики, живопису, скульптури – та концептів різних наук: соціології, релігієзнавства, філософії, історії.

Ключові вимоги до адекватного віршового перекладу – еквіритмічність та еквілінеарність – у роботі над пісенним текстом, зокрема авторства Стінга, набувають особливої актуальності, навіть якщо йдеться про таку інтерпретацію першотвору, яка не відповідатиме ритмічному малюнку музики, тобто про переспів. Без сумніву, і переспіви матимуть естетичну вартість – попри свідоме заміщення певних формальних елементів (передусім віршового розміру), але за умови збереження змістового наповнення. За висловом Д. Павличка, «переклад пісні – це показ не тільки й не так індивідуальних творчих можливостей, як демонстрація рівня розвитку тої чи іншої національної культури взагалі» [5, 25].

Автор ґрунтовної монографії про творчість Стінга К. Гейбл назвав альбом «...Nothing like the Sun» 1987 року всуціль південноамериканським [10, 47]. Це цілком логічно, особливо якщо говорити про пісню, писану в «іспанському» стилі, подібному до шедеврів Пабло Сарасате, – «Fragile» («Тендітні»). Вона й до сьогодні входить до збірників найкращих пісень Стінга, завершує практично кожен його концерт, а із середини 2022 року й до сьогодні автор оголошує її як «присвяту Україні». Крім цього, вона має низку вокальних та інструментальних варіацій (у виконанні, наприклад, Хуліо Іглесіаса, Еллі Фіцджеральд, Патріка Робертса і вокальної групи «Take 6»). Український її переклад під назвою «Сльози

зірок», уперше виконаний 2014 року – у дні проведення антитерористичної операції на Донбасі, належить Дмитрові Шурову, також відомому як Pianoboy, та Сергієві Бабкіну.

Першими словами *If blood will flow / when flesh and steel are one...* задано основну інтонацію оригінального твору Стінга – запитання. З питальних лексем «якщо» та «коли» кристалізується одвічне «чому», яке у пісні оприявлено в риторичних конструкціях: *Чому люди й досі вдаються до насильницьких способів вирішувати проблеми? Чи скінчиться насильство? Навіщо люди вбивають?* Ці запитання отримують промовисте продовження в 2010-х роках, зокрема в українськомовній версії «Fragile». Вона починається не із запитання, а з відповідної фрази, що надає творові не лише елегантного, а й епічного звучання:

*Коли пролетиться кров і стане тілом сталь,
І жоден колір не вгамає тінь,
Раптовий дощ змиває жаль
І залишає час на самоті* (2)

Чергування ямбічних та хорейчних віршових рядів, характерне для оригіналу, в перекладі передано різностопним ямбом (Я6 / 5 / 4 / 5), який так само органічно, як і англійський текст, вписується в музичну канву пісні. Відсутність у перекладі аналога третього та четвертого рядків приспіву *On and on the rain would say / how fragile we are, how fragile we are*, на які випадає основне змістове навантаження твору Стінга, спершу видається вадою українського варіанта. Однак при подальшому прочитанні видно, що їх перенесено в кінець другої строфи, яка, своєю чергою, за своєю образністю є своєрідним доповненням до оригінального вірша:

*Зітхає день і тліють сторінки,
Прозорішим стає брудний сюжет.
Всі по місяцях.
Лише лунають, як дзвінки
Крихкі уламки стомлених сердець* (2)

Перші два рядки цитованого куплета виступають суголосними до оригінального зачину:

*Perhaps this final act was meant / To clinch the lifetime's argument
That nothing comes from violence / and nothing ever could...* (4)

Слова «Всі по місяцях» (традиційна команда, після якої моряки повинні зайняти свої бойові позиції на судні) передають семантику не лише воєнних дій, за задумом авторів перекладу, а й морської подорожі – також лейтмотиву творчості Стінга. Водночас обидва концепти – символи випробувань для людини, «тендітність» якої перед силами природи або полум'ям війни стає очевидною. Тому закономірно, що один із підрозділів української армії, який брав участь в АТО, проголосив «Сльози зірок» своїм неофіційним гімном.

Спостережений у багатьох творах Стінга прийом «мозаїчності» – більшість односкладових слів у текстах – працює на створення уривчастості, схвиленої інтонації мовлення і теж становить певну складність для перекладу. А коли йдеться про такий філософськи насажений вірш, як «Shape of My Heart» («Образ мого серця»), то попервах

складається враження, що для того, щоб його адекватно інтерпретувати, потрібно перекласти всі інші твори Стінга. Проте й ця пісня вже отримала три українськомовні версії, з яких варто приділити увагу перекладові Ольги Акулової («Не мого серця формат»).

Гра в карти, яка слугує для «Образу...» сюжетною канвою, насправді – спосіб для гравця через різну комбінацію мастей віднайти ключ до основних архетипних ситуацій. Текстовий малюнок пісні відтак спонукає перекладача прочитати її з позицій аналізу символіки гральних карт і різних виграшних комбінацій (*the sacred geometry of chance* – в українськомовній версії «священних геометрій шанс», одним із виявів якого в тексті є поєднання бубнового валета й пікової дами).

Ольга Акулова зважає на зазначені символічні комплекси, до свого варіанта пісні додаючи не прияманні Стінгу концепти – «аспект»; удало зримований із оригінальним «респектом»; вислів «shape of my heart» передано несподіваним зворотом «мого серця формат»; образ «money he wins» доповнюється «кубком» («Він грає не за гроші чи кубок»); чоловіча постать оповідача в третьому куплеті змінюється жіночою: *Якщо ти мені повіриш, / Сказала б, що кохаю я, / Під масками я не лицемірю – / Лише одна моя* (1). А загалом гральні карти, або ж «Малий аркан Таро», в обох варіантах стають метафорою мандрівки душі чотирма паралельними стежками на шляху до нового рівня знання та буття:

*I know that the spades are the swords for the soldiers
I know that the clubs are weapons of war
I know that diamonds mean money for this art
And that's not the shape of my heart* (4)

У перекладі Ольги Акулової –
*Я знаю, що піки – це списи солдата,
Я знаю, що трефи – зброя війни,
Я знаю, бубни – це гроші для оплат,
Та чирва – не серця формат* (1)

Різні комбінації карткових розкладів містять елемент випадковості, які спонукають людину побачити відображення свого життєвого шляху, а також заохочують її шукати способи розв'язання власних проблем [10, 73]. В англійській мові *heart*, окрім «серця», означає також чирвову масть – старшу здебільшого в азартних іграх і більш наповнену позитивними передбаченнями (любовний лист, зустріч із коханим) у ворожіннях. І ця гра слів іще більш символічна в сенсі концепції кордоцентризму – суто української філософської парадигми, на чому й акцентує Ольга Акулова, вводячи в переклад останнього рядка приспіву слова «чирва» і «серце».

Ще один аспект важливості аналізу пісенної лірики та її перекладів – урахування дидактичних та пізнавальних властивостей жанру в навчальній процесі як середньої, так і вищої школи. Новітні методики викладання англійської мови, ґрунтовані на міжпредметних зв'язках, розглядають поетичний твір як конгломерат даних із різних галузей знання, котрі, пропущені крізь естетичний досвід автора і реципієнта тексту, набувають нового значення

на сьогоднішньому етапі розвитку науки та навчання. Робота учнів із творчим доробком сучасного виконавця на практичних заняттях із англійської мови потребує звернення насамперед до Інтернет-джерел – як українських, так і зарубіжних: газетних і журнальних статей, відгуків і рецензій, адміністрованих на вебсайтах англійською та іншими мовами. Саме тому акцент ставиться на створенні презентацій і публікацій, особливо у форматі блогів, дописів у соціальних мережах, перекладів та переспівів тощо. Результатом такого підходу став доволі якісний переспів архітвору Стінга «Desert Rose», виконаний ученицею 8 класу Юлією Корнієнко:

*Мені сняться дощі і сади зелені
Серед гарячих пісків пустелі.
А я просинаюсь щодня від болю,
Час пролетить, лиш дай йому волю.
Ще маю дивну мрію про вогонь
Ця мрія, ніби кінь, без втоми мчить в полон.
Дивлюсь на полум'я, на тіней зграї.
Моя уява давно малює образи і ними грає,
О, ця троянда пустелі багряна...
Кожна з масок її – це обіцянка тайна.
Ця квітка в пустелі така гаряча.
Її аромат зводить з розуму наче... [Цит. за 8].*

Саме тому йдеться про переспів, а не про переклад: попри точну передачу образності, юна авторка обирає інший розмір – дольник, на відміну від ямбічної домінанти оригіналу. Порівняймо:

*I dream of rain
I dream of gardens in the desert sand
I wake in pain
I dream of love as time runs through my hand... (4)*

*Мені сняться дощі і сади зелені
Серед гарячих пісків пустелі.
А я просинаюсь щодня від болю,
Час пролетить, лиш дай йому волю...*

Синтез звукової емісії, поетичного слова у вокальному співі надає музичним образам більшої емоційності, спричиняє асоціативні враження, спогади про життєві ситуації в певних світлових відтінках. Якщо зважити, що тему «The World of Music» вивчають саме у 8-му класі, то для 14-15-річних учнів у період їхньої першої закоханості прочитання, переспівів і переклад текстів Стінга буде чудовим приводом зіставити почуття та переживання ліричного героя з власними [3, 187].

Авторка цієї статті вважає за доцільне поділитися особливостями роботи над перекладом маловідомої в Україні поезії «The Wild Wild Sea» («Бурхливе море») з альбому «The Soul Cages», оприлюдненим 2021 року на вебсайті «Рівнодення».

*I saw it **again** this evening:
Black sail on the pale yellow sky,
And just as before in the moment
It was gone where the grey gulls fly (4)*

І знову видіння дивне:
Помалу на білому тлі
Чорне вітрило зникає,
Де чайки ширяють у млі... (3)

Перший рядок містить одразу два символічні слова для пізнання змісту вірша – «again» (знову), що вказує на повторюваність ситуації, та «evening» (вечір); водночас у перекладі авторка прагнула дотримуватися збігу опорних звуків і, отже, «знову» стає фонетичним аналогом «saw it», а «вечір» віднесено у кінець другої строфи («де згасає вечірня зоря»).

Згідно з даними психоаналізу, зростання активності поетичної фантазії припадає саме на вечір [11, 173] і якраз у цей час у свідомості виникає той чи той архетипний образ. У цитованій пісні це – чорне вітрило на блідо-жовтому небі, що й спонукало до пошуків відповідних слів для передачі алітерації «l» у другому рядку: *black sail on the pale yellow sky* – помалу на білому тлі / Чорне вітрило зникає... Висловлюючись категоріями зв'язку образотворчого та словесного мистецтва, зауважмо, що мот приваблювало передусім романтиків, а також письменників, у творчості яких були помітні романтичні настрої (до них, безумовно, належить і Стінг). Мариністичний пейзаж разом із повітряним середовищем був для письменників свого роду «школою живопису»: у ньому вироблялись засоби словесної передачі складних кольорових гам у єдності з просторовою композицією [2, 195]. Такий пейзаж, для якого характерне відображення у воді, під час прочитання твору Стінга викликає асоціацію із *дзеркалом* – символом уяви щодо її здатності відбивати зовнішню реальність видимого світу:

*If it happens **again** I shall worry
And only a strange ship could fly
And my sanity scans the horizon
In the light of a darkening sky (4)*

Не дай Боже це станеться знову, –
Тривожить ця тінь корабля,
І дивлюся я пильно за обрій,
Де згасає вечірня зоря... (3)

І в цьому виявляється важливість цього образу для розуміння своєрідної «пост-неоромантичної» семантики мариністичної поезії Стінга. Відповідно частотну для його пісенної творчості римову пару «fly / sky», у якій стихія неба («sky») первозданно та беззмінно кличе до польоту («fly») [4, 92], передано, можливо, прородично й не точною, але семантично близькою секвенцією «корабля / зоря». Фантастичну символіку та дивовижні події пісні «Бурхливе море» можна пояснити поетикою сну, який починається з третьої строфи:

*That night as I walked in my slumber
I waded into the sea strand
And I swam with the moon and her lover
Until I lost sight of the land... (4)*

Вночі, ідучи напівсонний,
Ввійшов у бурхливий потік –
І за місячним сяйвом поплив я,
Аж доки мій берег не зник... (3)

У цьому уривку спостережено згаданий прийом мозаїчної побудови з переважно односкладових лексем – передусім не характерних для української мови артиклів, а також приєдників і займенників,

ужитих за правилами суто англійської граматики. Тому його в перекладі довелося компенсувати фонічними способами – алітерацією та збереженням опорних голосних звуків.

У четвертій строфі ліричний оповідач несподівано опиняється на палубі хиткого корабля, побаченого ще на початку: спершу – на тлі неба блідо-жовтого, потім – «reddening», червоніючого у ранішньому сонці (у перекладі вжито подовжену форму прикметника «багрянее»). Після цього, як і водиться, сон завершується пробудженням:

...for I woke in my bed of white linen
And the sky was the color of clay.
At first, just the rustle of canvas
And the gentlest breath on my face... (4)

...Прокинувся у білій постелі,
А за вікнами ранок сірів...
Спершу лиш шелест полотен,
Вітерець на обличчі моїм... (3)

Загалом алітерація в «Бурхливому морі» є одним із найголовніших формозмістових компонентів. Так, в англійській мові звук шелесту передається свистячим /s/, тоді як в українській – шиплячим /ш/, і саме цей ефект було враховано в перекладі.

Чергування тривоги зі спокоєм опредмечено в шостій строфі – у хронотопі дому (*my bed of white linen*) та видиві ранішнього неба, що його ліричний оповідач описує так: *the sky was the color of clay*. З урахуванням багатозначності слова «clay» в англійській мові попервах важко уявити, про який саме колір йдеться (*clay* як глина – жовтий або світло-коричневий, але *clay* як попіл – світло-сірий): будь-який відтінок свідчить про настання ранку, завершення тривожного сну. Проте сон змінюється не менш тривожною реальністю, якої героєві навряд удасться уникнути. І тут на перший план виступає бурхливий пейзаж: у його змалюванні зорові концепти зазвичай доповнюються звуковими, а іноді протиставляються їм. Таке співвідношення сенсорних образів можна проілюструвати цитатами з оригіналу та перекладу:

The gentle **sign** turned to a **howling**
And the **grey** sky she angered to **black**
And my **anxious** eyes search the horizon
With the **gathering** sea at my back (4)

Зітхання змінилось у стогін,
Почорніли умить небеса,
І тривожно дивлюсь я за обрій,
А за мною – прибою яса... (3)

«Стривожені очі» оповідача контрастують зі «здоровим глуздом» (*sanity*, в перекладі – «пильний погляд») у другій строфі: там елемент неспокою показано лише як приховану метафору із застосуванням дієслова в майбутньому часі (*if it happens again I shall worry*), а в цитованих рядках він уже виходить на поверхню, увиразнений відповідним музичним аранжуванням.

І тому тлумачення слова «clay» із шостої строфи як «попіл», а отже, і варіант перекладу – «ранок сірів» – видається вірогіднішим, оскільки воно бере участь у творенні суперечності «сон-дійсність», а від

«grey sky» переходить у «black» (чорний) – кольоровий аналог архетипу Тіні (*Did I see the shade of a sailor / On the bridge through the wheelhouse pane...*, у перекладі *Чи бачив я тінь канімана / Там, на палубі, коло стерна...*). І все це разом із описом бурі приводить до Wendepunkt'у – кристалізації образу батька в 10-й строфі:

For the ship had turned into the wind
Against the storm to brace
And underneath the sailor's hat
I saw my father's face (4).

І, розвернувшись, корабель
Супроти шторму став, –
І під кашкетом моряка
Я батька упізнав... (3)

Цікавою версифікаційною деталлю є розбіжність між напруженим емоційним ладом цитованого куплета та рівномірним метром, яким її написано, – 4- та 3-стопним ямбом.

Отже, у плані просодії аналізована пісня – орієнтована на староанглійські взірці **балада** з дольниковим розміром та римуванням *abcb*, в останній строфі – з перехресною римою *abab*; у плані генології – віршована **новела** із сюжетною канвою сновидіння та Wendepunkt'ом у десятій строфі. Образний лад поезії ґрунтується на чергуванні архетипних мотивів, і саме цим зумовлено відкритість зазначеної поезії до українського перекладу.

Висновки та перспективи досліджень. Самовідданий пошук відповідного слова, радість знайдеві або слухачеві творів Стінга наблизитись до істини, певною мірою зрозуміти Всесвіт сучасної англійської літератури і своє місце в ньому. Перші українські літературні переклади пісень «англійця в Нью-Йорку» датовані початком 2010-х років, однак вже відтоді вони надаються до дослідження з різних ракурсів, зокрема й порівняльного.

У результаті розгляду інтрепретацій знакових текстів, серед яких – «Fragile», «Shape of My Heart», «Desert Rose», виявлено основні моменти, які й становлять «труднощі перекладу». Це, по-перше, велика кількість односкладових лексем, аналози яких в українській мові мають два склади та більше (*heart* – серце, *art* – мистецтво, *rose* – троянда, *ship* – корабель, *sail* – вітрило), інакше кажучи, т. зв. «мозаїчна» будова вірша; по-друге, специфічні для англійської поетичної мови синтаксичні конструкції, передусім клаузули з артиклями та особовими займенниками при певних іменниках (назвах родичів, частин людського тіла тощо), різного роду інверсії. Отже, головні способи їх компенсації в перекладі – заміна конструкції з артиклями, не притаманними українській мові, рівнозначним за кількістю складів висловом; зміна порядку слів зі збереженням змістового наснаження (наприклад, у «Fragile», «Desert Rose» або «The Wild Wild Sea»); введення додаткових концептів, які увиразнюють звучання та значення першотвору («Fragile», «Shape of My Heart»).

Актуальним напрямом подальших досліджень є порівняльні студії наявних у різних джерелах

перекладів Стінга та створення нових – із оригіналів як добре знаних в українській аудиторії різного віку, так і менш відомих. Ця робота, ґрунтована на поєднанні науки та словесності, здатна буде не лише ознайомити слухачів із тонкощами сучасної англійської

поезії, а й ввести їх у культуру Великобританії. Вона дасть їм змогу осягнути специфіку взаємодії мов задля досягнення естетичної мети – пізнання національної своєрідності традицій, побуту, особливостей образності в поетичному світосприйнятті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аккурт В., Прокопенко О., Пастыр Р. Особливості та проблеми перекладу англомовної пісні українськими відеоблогерами. *Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського*. 2020. № 31. С. 7–21.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 2 : Маадай-Кара – Я-Форма / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
3. Науменко Н. В. Образи його серця... Формозмістові домінанти пісенної лірики Стінга : монографія. Київ : Вид-во «Сталь», 2019. 256 с.
4. Науменко Н. В. Просодичні та естетичні функції рими в пісенній ліриці Стінга. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. № 17. С. 90–96.
5. Павличко Д. В. Пісня і поезія. *Літературознавство і критика*. Т. 1 : Українська література. Київ : Вид-во «Основи», 2007. С. 8–30.
6. Семенюк Г. Ф., Гуляк А. Б., Науменко Н. В. Літературна майстерність письменника : підручник. Вид. 2-е, доп. Київ : Вид-во «Сталь», 2015. 405 с.
7. Стецкович О. В. Сильова еволюція авторської творчості Стінга. *Культура України*. 2021. № 2. С. 73–80.
8. Урок-проект «Таємниці англомовних пісень» / автор-розробник А. П. Кравченко. 2018. URL : <https://naurok.com.ua/urok-proekt-taemnici-anglomovnih-pisen-61694.html> (дата звернення 13.03.2023).
9. Шпортко О. В. Музична мова пісень із репертуару Стінга. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія : Мистецтвознавство*. 2020. Вип. 36. Т. 3. С. 70–74.
10. Gable C. *The Words and Music of Sting*. London : Greenwood Publishing Group, 2009. 170 p.
11. Freud S. *Der Dichter und das Phantasieren*. *Bildende Kunst und Literatur. Studienausgabe*. Bd. X. Fischer, 1927. S. 169–179.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Акулова О. Не мого серця формат. URL: https://www.youtube.com/watch?v=YRXubw7su6k&ab_channel=NeFormat (дата звернення 27.03.2023)
2. Бабкін С., Шуров Д. Сльози зірок URL: https://www.youtube.com/watch?v=EHMxyRiIYmk&ab_channel=PIANO%D0%91%D0%9E%D0%99 (дата звернення 27.03.2023)
3. Науменко Н. Бурхливе море. URL: <http://tivnodennya.in.ua/naumenko/the-wild-wild-sea-soul-cages-1991-burhlyve-more-pereklad/> (дата звернення 28.03.2023)
4. Sting (Sumner G. M.). Lyrics. URL: www.sting.com/discography.albums. Access date: 18.03.2023.

REFERENCES

1. Akkurt, V., Prokopenko, O., Pasty, R. (2020). Osoblyvosti ta problemy perekladu anglo-movnoyi pisni ukraïnskymy videoblogeramy [Features and Problems of Translation of English-Language Songs by Ukrainian Video Bloggers]. *Naukovy visnyk PDPU imeni K. D. Ushynskoho*, 31, 7–21 [in Ukrainian].
2. Literaturoznavcha entsyklopediya: v 2 t. T. 2: Maadai-Kara – Ya-Forma [Literary Encyclopedia: in 2 vol. Vol. 2: Maadai-Kara – I-Form] / avt.-uklad. Yu. Kovaliv. Kyiv: VTs “Akademiya”, 2007 [in Ukrainian].
3. Naumenko, N. V. (2019). Obrazy yoho sertsya... Formozmistovi dominanty pisennoyi liryky Stinga : monografia [Shapes of His Heart... Formal and Substantial Dominants of Song Lyrics by Sting]: a monograph. Kyiv: Vydavnytstvo “Stal” [in Ukrainian].
4. Naumenko, N. V. (2022). Prosodychni ta estetychni funktsiyi rymy v pisenniy lirytsi Stinga [Prosodic and Esthetic Functions of Rhymes in Sting’s Song Lyrics]. *Naukovy visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu. Seriya: Filologichni nauky (movoznavstvo)*, 17, 90–96 [in Ukrainian].
5. Pavlychko, D. V. (2007). Pisnya i poeziya [Song and Poetry]. *Literaturoznavstvo i krytyka*. T. 1: Ukrayinska literatura. Kyiv: Osnovy Publishers, 8–30 [in Ukrainian].
6. Semenyuk, H. F., Hulyak, A. B., Naumenko, N. V. (2015). Literaturna maysternist pysmennyka: pidruchnyk [Literary Mastery of a Writer: a Workbook]. Kyiv: Stal Publishers [in Ukrainian].
7. Stetskovych, O. V. (2021). Sytliova evolutsia avtorskoyi tvorchoosti Stinga [Style Evolution of Sting’s Creativity]. *Kultura Ukrayiny*, 2, 73–80 [in Ukrainian].
8. Urok-poekt “Taemnytsi anglo-movnih pisen” [The Lesson-Project “The Mysteries of Anglophone Songs”] / avtor-rozrobnyk A. P. Kravchenko. 2018. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/urok-proekt-taemnici-anglomovnih-pisen-61694.html>. Access date: 13.03.2023.
9. Shportko, O. V. (2020). Muzychna mova pisen ia repertuaru Stinga [Music Language of Songs from Sting’s Repertory]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk. Seriya : Mystetstvoznavstvo*, 36 (3), 70–74 [in Ukrainian].
10. Gable, C. (2009). *The Words and Music of Sting*. London: Greenwood Publishing Group.
11. Freud, S. (1927). *Der Dichter und das Phantasieren*. *Bildende Kunst und Literatur. Studienausgabe*. Bd. X. Fischer, 169–179.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Akulova, O. Ne moho sertsia format [Shape of My Heart]. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=YRXubw7su6k&ab_channel=NeFormat
2. Babkin, S., Shurov, D. Slozy zirok [Tears of stars]. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=EHMxyRiIYmk&ab_channel=PIANO%D0%91%D0%9E%D0%99
3. Naumenko, N. Burkhlyve more [The Wild Wild Sea]. Retrieved from: <http://rivnodennya.in.ua/naumenko/the-wild-wild-sea-soul-cages-1991-burhlyve-more-pereklad/>
4. Sting (Sumner, G. M.). Lyrics. Retrieved from: www.sting.com/discography.albums.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР»

Прокопович Л. С.

Мукачівський державний університет

У статті досліджено особливості лексико-семантичного поля «час» у романі М. Дочинця «Криничар». Особливу увагу приділено типовим тропейним знакам, за якими постає мовно-часовий зріз художньої мови з її асоціативною образністю. Визначено тропейні (епітетні, метафоричні) структури, лексичні мовні знаки з темпоральною семантикою та оригінальне авторське використання їх. Засвідчено, що лексико-семантичну парадигму часу в романі розгортають лексеми *літа, роки, дитинство, юність, молодість* та ін. Позитивну настроєвість оприявлено за допомогою генітивних метафор та епітетів: *вода мого дитинства і моєї юності, рай дитинства, незабутній смак дитинства* тощо. Проведені спостереження засвідчили, що метафоричне розгортання теми «час» відбувається за рахунок сполучення з дієсловами: *пролітав, тиснув, пхав, загуснув, застигав*. З одного боку, у розгорнутих метафорах простежено негативну оцінність часу, його вплив на психологічне сприйняття людиною, з іншого – антропоморфне мислення художника слова. Визначено, що особливе стилістичне навантаження несуть базові концептуальні метафоричні моделі «роки – життя – людина», де автор розширює межі лексико-семантичного поля «час» та наповнює поняття конкретних часових відтинків словами із семою 'сене (смысл) життя'.

До лексико-семантичного поля «час» зараховано асоціативні кореляції, які відбивають побутовий досвід, сприйняття пір року персонажами: «май – цвіт – небо». У результаті аналізу виявлено, що автор володіє багатим мовним арсеналом для образного нюансування художнього часу. Зокрема, інтерпретація лексеми *ранок* розширює межі лексико-семантичного поля за рахунок елементів: *досвідки, спозаранку, поранок, з рана-раннього, на зорі, ранні пробудження світу*. Схарактеризовано стилістичний потенціал лексем на позначення часового відтинку днів тижня і його зв'язок з мовними стереотипами закарпатців. Так, на позначення тижня автор використовує паралельно іменник *седмиця*. Досить продуктивним засобом створення образності є представлення часу за назвами народних свят. Подібні часові позначення фіксують народні прикмети, господарчі поради: *між Малою і Великою Пречистою; на Покрову; а вночі проти Стрітєннє; до Водохрещє; по Юрію; на Великоднє розговіннє*.

Аналіз лексико-семантичного поля «час» дає підстави кваліфікувати його як асоціативно-образну креативну систему, зорієнтовану на семантичну компресію часономенів як стрижневих компонентів художнього дискурсу.

Ключові слова: мовна картина часу, метафорична модель, лексико-семантична парадигма, антропоморфне мислення, епітет, генітивна метафора.

*Prokopovych L. S. Lexico-semantic field of "time" in the novel "Krynychar" by Myroslav Dochynets. The article highlights peculiarities of lexico-semantic field "time" in the novel "Krynychar" by Myroslav Dochynets. Special attention has been devoted to typical signs called tropes, which reflect the language and time aspect of the language of fiction. As a result of the research, tropeic (epithene, metaphorical) structures, lexical language signs with temporal semantics and their original author's use have been determined. The study proved that the lexical-semantic paradigm of "time" in the novel is developed by the lexemes *lita, roky, dytynstvo, yunist, molodist*, etc. A positive attitude can be read in genitive metaphors and epithets: *voda moho dytynstva i moiei yunosti, rai dytynstva, nezabutnii smak dytynstva*. The conducted observations prove that the metaphorical unfolding of the topic of time can be traced due to the combination with verbs: *prolitav, tysnuv, pkhav, zahusnuv, zastyhav*. On the one hand, the unfolding metaphors show the negative evaluation of time, its influence on the psychological perception of a person, on the other hand, the anthropomorphic thinking of the word artist. It has been determined that a special stylistic load is carried by the basic conceptual metaphorical models "years – life – man" where the author expands the boundaries of the lexical-semantic field of time and fills the concept of specific time segments with words with the seme 'meaning of life'.*

The lexical-semantic field of time includes associative correlations that reflect everyday experience, the perception of the seasons by the characters: *may – blossom – sky*. As a result of the analysis, it was found that the author has a rich linguistic arsenal for the figurative nuance of artistic time, in particular; the interpretation of the lexeme *ranok* expands the boundaries of lexico – semantic time fields: *dosvidky, spozaranku, poranok, z rana-rannoho, na zori, rannie probudzhennia svitu*. The stylistic potential of lexemes to indicate the temporal aspect of the days of the week and its connection with the linguistic stereotypes of Transcarpathians has also been characterized. Thus, the author uses the noun *sedmysia* in parallel to indicate a week.

Representation of time by the names of national holidays is quite productive. Folk omens and economic advice fix similar time designations: *mizh Maloiu i Velykoiu Prechystoiu; na Pokrovu; a vnochi proty Stritennia; do Vodokhreshcha; po Yuriiu; na Velykodnє rozghovinnia*.

The analysis of the lexical-semantic field "time" gives reasons to qualify it as an associative-figurative creative system focused on the semantic compression of time-names as core components of fictional discourse.

Key words: language picture of time, metaphoric model, lexico-semantic paradigm, anthropomorphic thinking, epithet, genitive metaphor.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Останніми роками ХХ та на поч. ХХІ ст. у царині гуманітарних дисциплін посилено увагу до лінгвістичної когнітології, лінгвістичної аксіології, лінгвокультурології. Особливо активно вивчають лексику на позначення часу як універсальної філософсько-культурної базової світоглядної категорії в структурно-семантичному аспекті на основі лексико-семантичного поля. Крім того, час належить до фундаментальних мовно-ментальних знаків, які формують специфічні стереотипи світосприйняття і світовідображення, становлять концептуальні фрагменти національної мовної картини світу. Важливе місце в цьому контексті займають роботи В. Г. Гак, Н. Д. Арутюнової, Ю. М. Караулова, О. С. Яковлева, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Л. А. Лисиченко, М. П. Кочергана, О. І. Бондар. Актуальність нашого дослідження зумовлена загальною тенденцією комплексних досліджень лексико-семантичних полів на основі художнього дискурсу. Такий аналіз принципово важливий як для подальшого вивчення ідіостилю письменника на тлі загальнонаціональної мови, так і для визначення його індивідуального світовідображення і світосприйняття через окремі специфічні мовні засоби чи оригінальне авторське використання їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самостійним об'єктом лінгвістичного вивчення є художній час, який «об'єднує увесь темпоральний смисл, зміст, представлений у творі» [1, 1]. Найповніше вираження художнього часу відбувається на рівні словника – «у цьому процесі бере участь весь масив лексичних одиниць, які покривають відповідну понятійну площину і формують мовну картину часу» [7, 72]. У сучасному українському мовознавстві стрижневі питання мовної картини часу досліджували О. О. Петрушенко, М. В. Цегельська, Л. Н. Дзиковська, Л. В. Кравець, О. М. Задорожна, О. О. Царук, Т. В. Скобач та ін. Зокрема, О. О. Петрушенко у дисертації «Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст.». окреслила коло тропів, стилістичних фігур та прийомів, що виявляють функціонально-семантичний розвиток ключових лексем аналізованого поля, вказала на традиційні й індивідуально-авторські асоціативно-образні зв'язки та експресивно-оцінні функції, наголосила, що найтиповіші ракурси їхнього текстового вживання детерміновані домінуючими опозиційними семами 'відродження' / 'завмирання', 'розквіт' / 'згасання', 'радість' / 'сум' тощо. Г. Горобець, досліджуючи лексико-семантичне поле «час» у мові повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять», здійснила аналіз тематичних груп на позначення часових відтинків, простежила зв'язок філософії авторського світосприйняття крізь призму часових вимірів із мовними засобами їх вираження.

Формулювання мети і завдань статті. Наше дослідження має на меті схарактеризувати

лексико-семантичне поле «час» у романі М. Дочинця «Криничар». Сформульована мета зумовлює необхідність виконання таких завдань: виявити лексико-тематичні групи «пори року», «частини доби», що семантично підпорядковані ідентифікатору час; окреслити коло тропів, стилістичних фігур, що виявляють функціонально-стилістичний розвиток часономенів аналізованого поля; вказати на традиційні й індивідуально-авторські асоціативно-образні зв'язки та експресивно-оцінні функції, які є визначальними в реалізації досліджуваної мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній українській літературі творчість Мирослава Дочинця займає особливе місце. Мова творів письменника привертає увагу і літературознавців, і мовознавців. Сьогодні, з одного боку, письменник і читач перебувають в одному часовому мовно-культурному просторі, з іншого – прозові твори М. Дочинця віддзеркалюють глибинну етнокультурну пам'ять й індивідуальні рефлексії над сучасним словом. Діапазон семантико-естетичної трансформації слова у мовотворчості М. Дочинця надзвичайно широкий. Кожен лінгвістичний зріз його художніх творів дає змогу виявити та описати і звичні для української мовної свідомості, й нетрадиційні аспекти смислоутворення, нові шляхи розвитку і збагачення сучасного словника української мови. У лексико-семантичних полях «час» і «простір» вербалізовано основні виміри художньої прози М. Дочинця, окремого часового і просторового дискурсу в історії сучасної літератури. Лінгвістична репрезентація часу реалізована в численних лексемах на позначення часу, образних висловах, метафорах, метафоричних моделях, усталених висловах, які вживаються в широкому контексті християнської національної традиції й відбивають енциклопедичні знання про світ, побутовий досвід сприйняття пір року, частин доби тощо.

Лексико-семантичну парадигму часу в романі розгортають лексеми *літа, роки, дитинство, юність, молодість*. Метафоричне розгорнення теми *дитинства* як часового відтинку в житті людини спостережено в таких рядках: *Я розвіював свій сум в безнастанних походах горами й морем, докопувався до водних жил у надії, що нападу десь на незабутній смак дитинства* (300); *Невже проявилось Скупе джерело? Вода мого дитинства і моєї юності* (288); *Мені здавалося, що я вертаюся в рай дитинства, а це душа верталася до мене, теперішнього, обновленого, щоб іти зі мною далі* (264); *Моє раннє дитинство знало лише ті два запахи – собачий і кісткового варива, яким просякла наша затхла куча* (29). Позитивну настроєвість прочитуюмо в генітивних метафорах та епітетах: *вода мого дитинства і моєї юності, рай дитинства, незабутній смак дитинства, раннє дитинство*.

Релігійний стрижень авторського світовідчуття, єдність людини й природи простежуємо на рівні

багатопланової метафори, у синтаксичному зв'язку між образними складниками тексту: *Батьку мій небесний, не прошу в тебе дарунка ціннішого – лишень змогу бодай на часину вернутися в дитинство. Там, де грають на гусельках цвіркуни, де липи скапують медом, де горлиці п'ють з моїх долоньок, де можна наїстися солодом косиць, де літня днина тягнеться як рік, де тернини пробивають п'яти аж до серця, а твердолобі хрущі гукають у твоїх груденятах так, що завмирає дух... Там і досі моє серце. Світку короткий дівчачий, звідки в тебе стільки світлості й ніжності, аби наповнити ними порожність цілого віку?! (28).* Теплим ліричним колоритом позначені спогади про дитинство. Іменники-демінітиви *часина, долоньок, гусельках, груденятах, світку* вказують на емоційний характер не тільки слова, але водночас забарвлюють усе речення, передають переживання й ностальгійні почуття персонажа.

Стан особливого хвилювання відображають рядки з темпоральною номінацією: *тому, що молодість моя проминула під землею, а в старі літа мене, як безклопінного дівчака, манить небо. Усе навиворіть, як на сміх (6); Що й казати. Роки спливали (48).* Конкретизують тему «завершення часового періоду життя» контексти, у яких номінації *молодість, старі літа, роки* зрощені у метафорично-предикативний комплекс із дієсловами: *проминула, спливали*.

Розглянемо концептуальне розгортання базової метафоричної моделі «роки – життя – людина» на прикладі: *Цим чорнилом я зараз муштрую папір, заглядаючи розбурханою згадкою в оті благословенні три літа біля Жиги, ніби намальовані на оксамиті латоричного берега. ...Мої три літа, три щирі перли довгого життєвого мониста (77).* У цьому контексті виокремлюємо порівняння *три літа, ніби намальовані на оксамиті латоричного берега*; асоціативно-семантичне співвіднесення: *три літа – перли життєвого мониста*, у яких закладені емоційні ностальгійні спогади про дорогий період життя. Або: *Старий мулла, котрому я копав водогони під Ефесом, повчав: «Заміряй собі життя на дев'яносто літ, перші тридцять вивчай ремесла і науки. Тридцять років мандруй і добувай маєстність. Решту тридцять – віддайся творенню, залиши світові і людям «чекан своєї душі». Бо це головний твій жалоць – скарб (50).* Автор розширює межі лексико-семантичного поля «час», наповнює поняття конкретних часових відтинків словами із семою 'сенс (смысл) життя'.

Метафоричне розгортання теми «час» простежуємо за рахунок сполучення відповідних номінів з дієсловами: *пролітав, тиснув, пхав, загуснув, застигав: Час пролітав над Мукачевом, відносячи роки й десятиліття (317); Час тиснув на мене, пхав донизу (233); У кромішній печерності загуснув час і обшир стіснівся до доторку двох істот (234); Час тут застигав і застигала кров в жилах, втрачала нурт (195); Час гусне разом із сутінками, і я відтягую ніч, бо тоді треба прощатися із садом до завтра (116).* З одного боку, в розгорнутих метафорах прочитується негативна оцінність

часу, його вплив на психологічне сприйняття людиною, а з іншого – крізнить антропоморфне мислення художника слова.

Авторський контекст орієнтує читача на зіставлення вказаних асоціацій з типовими для українського світосприйняття кореляціями: *Час перелицьовує барви і обертає монету життя то на один, то на другий бік (88); Кликала, зачаровувала і в'язала до себе назавжди. Друга пуповина, котра не обрізається часом (33); Час не віл – його не прив'яжеш (14).* Вони свідчать про те, що «майстри слова, маючи спільний мовний матеріал, звертаючись до лексичних скарбів свого народу, вибудовують притаманний тільки їм, кожному зосібна, світ мови. Поезія, проза, драма постають як мовні витвори із загальнонародних словникових джерел» [3, 12].

Як і кожен автор, М. Дочинець «прив'язаний до певного часово-просторового вияву мови» [7, 109]. Позитивну оцінність експлікують художні означення часу: *В тихий час, коли не мав поденної роботи, Жига одягав чисту сорочку і ставав коло полотна з пензлем (54); Щоденно в благий час вечірній муштрую перо (26); Лише з-під землі нам відкриваються ті правічні часи, через такі реліквії, як ці (26).* Конкретно-чуттєву виразність виявляють екзистенційно навантажені контексти з епітетами: *немилосердний час, невмолимий час, відміряний час*, наприклад: *Нехай зігриває тебе втіха, що немилосердний час відраховує не стільки години в безвість, а й грошики для твоєї будучини (212); Вони пахли мишвою, тліном і трішки іржею, що залишається після старого заліза, з'їденого невмолимим часом (5); А він все тулив і тулив білячий хвостик, клав і клав барвні оливи, і коли квачик упав йому під ноги – підмацував щось перстом і навіть ребром долоні. Наче боявся, що втратить відміряний час... (56).* Такі епітети передають хвилювання, неспокій персонажа.

Конструкція *час минає* «узуальна, закріплена в загальнономовних словниках», а тому вислів *Мине час – думав я, і ця вода обніме міст, який я зараз обнімаю тривожними думками (85)* «сприймається як автологічний, стилістично нейтральний» [7, 73] і позначає минуність, плинність часу.

Звертаємо увагу на образи із загальними значеннями: «не гайнувати час», «час настав»: *Цей чоловік не гайнував часу на слова (45); І Пальо гугнів п'яним ротом: «Урвитель росте, Влено, на твою голову. Давно час прибивати'го до якогось ремесла (35); «марнувати час»: Дивуюся й донині, як мав час забиватися такими дурницями (86).*

Варто наголосити на авторському біблійному світовідчутті і світосприйнятті простору й часу: *Я зжився з простором і розчинявся в часі. Я відчував, що якась таємнича Рука водить мене цим світом (263).*

Лінгвоестетику художнього часу виявляє метафорична модель «час – пам'ять»: *А по часі прийшов і до мене здогад: немає кінцевої мети, зате є безнастанна дорога до неї (285); Протираючи пам'яттю часові сувої, вертаюся під гаряче сонце і духотні зорі Ефеса і бачу себе немов би збоку, наче*

стороннього чоловіка – пропаленого до чорноти, гудзуватого, як корінь акації, стоншеного хворобою і роботою, зануреного себе (282); Чимало ще міг я переповісти, багато чого витягти на **обзир з-під пороху літ** (281). Функціонально-стилістичне розгортання метафоричної моделі пов'язане з конкретизацією або психологізацією образу «час»: *часові сувої, з-під пороху літ, по часі прийшов здогад*.

Метафоричну модель «час – праця» деталізовано й поглиблено асоціативно-образним рядом «час – праця – майстерність»: **Майстерність – це час і труд, помножені на терпеливість** (221).

Семантичний обсяг іменників *ніч, день, ранок, вечір, полудень* розширено в різноманітних тропеїчних структурах та індивідуально віднайденій контекстній сполучуваності. Метафоричне розгортання теми «частина доби» ословлюють: дієслівна та атрибутивна метафора *ніч текла, бездонне плесо ночі* та порівняння *як наша радість Ніч текла повільно, безколючно, застигла, як наша радість, загула в бурштинову смолу насолоди* (177); **Звізда падає в бездонне плесо ночі, і я нарешті падаю в свою тверду постелю і встигаю одним видихом сказати молитву...** (87).

Тема «завершення часового періоду» – «настання дня» – зливається з особистим чуттєвим сприйманням персонажа: *Це означало, що утвердилася кінцево ніч, котра перегадом переллється в день нових трудів. Я вже чекав його, новий день* (144); *А як густо дзвенить тиша, коли ніч переломлюється на день! Весь світ завмирає в чеканні – живність, і ріка, і земля, і небо... А далі ніч поволі вмирає і відроджується день. На початках він народжується в тобі, а далі й пробуджує світ...* (52). Стилістичний розвиток теми поглиблюється за рахунок співвіднесення «час – природа». Позитивну оцінність виявляють дієслівні метафори *ніч переллється, ніч переломлюється*.

Епітети, породженні національною специфікою людського світосприймання, увиразнюють часономіні *ніч, день: Ніч, глуху й тяжку, я перебув ту, аби першим стріти робітників...* (86); *І я вдоволений, і рибарі з копійкою – живна була ніч* (62); *Ніхто не має стільки клопотів на тривкий літній день, як безпритуплений хлоп'як* (33).

Письменникові не закінеш однотипності лексичного вираження: він володіє багатим мовним арсеналом для образного нюансування художнього часу. Авторська інтерпретація лексеми *ранок* розширює межі лексико-семантичного поля «час» елементами: *досвідки, спозаранку, поранок, з раннього-рання, на зорі, пробудження світу*, наприклад: *Рушили в досвідках* (281); *Той поранок мені ясно свіжитьсь в пам'яті нині* (220); *Ніч я міркував над тою цидулою, а спозаранку, на свіжу голову, відписав на звороті* (210); *З рана-раннього* («рання пташка росу оббиває!»), *коли ще й козопас не трубів, найстарший Галас уже бувид свій просторий посілок* (87); *Той ранок увінчав добу мого безклопінного живописного дівства* (84); *Встав я звично зі своєї твердої постелі <...> на зорі. <...> З-за кучавського дубняка, як жовток на опарі, блиснуло сонце. Кожного рана я стараюся прийняти його, як першу молитву, так*

як учив Лінь. Очима ввібрати ранню благу полумін'я сонця і розпустити її по тілу; по ниточках нервів і потічках крові. Напитися живильної сили на цілий день і цілу ніч. До другого сонцезаходу, майже щоденно я приймаю цей дар, і тому мій зір досі справний, лиця бордові при сивині, а п'ять тверда. Коли в ранньому пробудженні світу – зима то чи літо – стоїш ти босоніж на землі і притягуєш очима сонце, то в'яється небесна тятива із земною дугою – і ти сам ніби стаєш пружним луком, готовим щомиті до стрілу (61). Загалом констатуємо, що поява таких синонімів «зумовлена насамперед бажанням уникнути стандартності вислову, намаганням віднайти відповідні його індивідуальній мовно-естетичній картині світу експресивізовані форми для показу звичного» [7, 133].

Темпоральні лексеми *полудень, заподлудня, підвечірок, вечір* – один із параметрів часового періоду доби: *До полудня ми збавляли час у науках* (189); *Під полудень нам винесли плетену корчагу вина...* (168); *А я ледве дочікувався полудня* (164); *Літепло заподлудня сповило нам плечі* (59); *Й не здогадувався, що того підвечірка і сам скупаюся в жаданій купелі – милій Латориці* (174); *Вечорами я просиджую тут під горішиною, і тиша тихим псом всідається коло мене* (116); *А якогось вечора пес аж сказився* (32). Поетична експлікація єдності «людина – природа» простежується не тільки на рівні темпоральної лексики, а й на рівні відмінкових форм особового займенника *ми, нам, я, мене* та особових дієслів *збавляли, винесли, дочікувався, здогадувався, скупаюся, просиджую*. Як зазначає М. Кисельов, «...емоційно-чуттєвій природі українця властиве не «природоборство», а слідування природі, інтуїтивне вникнення в суть її процесів. Досвід такого спілкування з природою і становить основу його духовної культури» [4, 325].

Індивідуальне сприйняття часу постало на ґрунті метафорично-когнітивного механізму антропоморфізації: *Ми б і раді прислужити, пане, та зима зазирає в діри* (13); *Липень гарячим язиком злизав зелену рунь на плоскогір'ї...* (292). Сема 'дош' наявна в негативно-оцінних епітетних характеристиках осені: *Було, що розмоклої осені під Ловачкою привалило убогу землянку* (62).

До лексико-семантичного поля «час» зараховуємо деякі асоціативні кореляції, які реалізують побутовий досвід сприйняття пір року. Серед них: «май – цвіт – небо», наприклад: *Був май, і були шапки цвіту над головою, а понад ними баня сизого неба* (50), або «зима – люди», наприклад: *Аби люди мали з чим у зиму зайти* (14), або «літо – праця»: *Того літа ще встиг я зв'язати для Галасових возів солом'яні «постоли»* (93).

Стилістичний потенціал лексем на позначення часового відтинку в романі завжди пов'язаний з мовними стереотипами закарпатців. Так, на позначення тижня автор використовує часономен *седмиця: Весь тиждень я туживо чекав того дня* (36); *Добру седмицю ще чистили колодязь, доки не стали ногами в рідку каламуть* (172); *Двічі в седмицю дозволяю собі м'ясо волове, з ягняти чи свійського зайця, або молодого когутика* (62). Звичайно, цей

зв'язок завжди міцно спирається на загальнонародні мовні традиції та мовне багатство. У результаті взаємодії індивідуального й всенародного з'явилося таке авторське порівняння на означення дня тижня – суботи: *Я чекав другої суботи, як каня дощу* (37). В іншому контексті: *Відгорав літній суботній день* (36). Зображення часу, основні прийоми його відтворення ґрунтуються на розумінні часу «не взагалі, а подій, які його наповнюють».

Християнське світовідчуття і сприймання часу хоч і не надмірно, але все-таки присутнє в канві аналізованого тексту. Темпоральні конкретизатори між *Малою і Великою Пречистою*; *на Покрову*; *а вночі проти Стрітеня*; *до Водохреця*; *по Юрію*; *на Великодні розговіння* цілком зрозумілі читачам: *Таке небо над Мукачевом буває лише раз у році, між Малою і Великою Пречистою, коли вночі падає на Латорицю сніг яскравого світла* (75); *Похрецу, – шелестіла вустами, як сухим листом, хвора. – На Покрову й похрецу* (30); *То було вліті. А під кінець зими, наприродив кріпкої цього року, Латориця, відкрила мені своє серце. Вранці я повів майстра Рахуненка на те місце, аби робити перший начерк. Ще позавчора ріка була скута кригою. А вночі проти Стрітення лід рушив, обдираючи гострими боками прибережні вільхи* (25); *Жига ще підмітив, що лід у цьому місці дає першу тріщину, а замерзає воно найпізніше – качки тут сидять у проталинах аж*

до Водохреця (25); *По Юрію, коли об'ярювалася вже вся біднота й удовиці, заїздив до Мукачева циркус* (15); *На великодні розговіння я поклав на архієрейський стіл кошарик зеленої цибулі салати, кропу й повне сито огірочків-мізинчиків* (12). Представлення часу за назвами народних свят раніше було достатньо продуктивним. Подібні часові позначення фіксують народні прикмети, господарчі поради, вони є складовою частиною не лише художнього твору, а й численних прислів'їв і приказок поза канвою тексту, наприклад: *на Юрія роса, не треба коням вівса; хто сіє по Покрові, той не має що дати корові*.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, аналіз лексико-семантичного поля «час» переконливо засвідчує розвиток нових часово маркованих типів образної асоціативності, демонструє оновлення текстових зв'язків наскрізних мовних елементів. Встановлено, що найпродуктивніший розвиток лексико-семантичного поля «час» забезпечують процеси епітетизації, метафоризації та стилістичні механізми порівняння. Найвиразнішим вектором мовно-естетичної трансформації темпоральних лексем є антропоморфізація. Проблематика, що висвітлюється в статті, потребує подальшого дослідження, оскільки розуміння лексико-семантичного поля і символічності мовних одиниць є важливим питанням для інтерпретації художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2002. 36 с.
2. Горобець Г. Лексико-семантичне поле «час» у мові повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». *Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки*. 2018. № 292. С. 131–139.
3. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури : монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 350 с.
4. Кисельов М. М. Екофільні традиції української культури. *Феномен української культури : методологічні засади осмислення*. Київ : Фенікс, 1996. С. 319–335.
5. Кравець Л. Метафорична репрезентація концепту «час» в українській поезії ХХ ст. *Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка* : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження професора С. Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : Інститут української мови НАН України, 2007. С. 192–197.
6. Петрушенко О. О. Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
7. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 164 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Дочинець М. Криничар : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2012. 331 с.

REFERENCES

1. Holosova, T. M. (2002). Temporalna struktura khudozhnoho tekstu [Temporal structure of fiction text]. (Avtoreferat doktora filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
2. Horobets, H. (2018). Leksyko-emantychnе pole “chas” u movi povisti Mykhayla Stelmakha “Husy-lebedi letyat” [Lexico-semantic field time in the language of ashort-story “Husy-lebedi letyat” by M. Stelmakh]. *Naukovyy visnyk Nats. un-tu bioresursiv pryrody Ukrayiny. Seriya: Filolohichni nauky*, 131–139 [in Ukrainian].
3. Yermolenko, S. Ya. (2009). Movno-estetychni znaky ukrayinskoyi kultury [Language and esthetic signs of Ukrainian culture]. Kyiv: Instytut ukrayinskoyi movy NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
4. Kyselov, M. M. (1996). Ekofilni tradytsiyi ukrayinskoyi kultury [Ecophilic traditions of Ukrainian culture]. *Fenomen ukrayinskoyi kul'tury: metodolohichni zasady osmyslennya*. Kyiv: Feniks, 319–335 [in Ukrainian].
5. Kravets, L. (2007). Metaforichna reprezentatsiya kontseptu “chas” v ukrayinskiy poeziyi XX st. [Metaphoric representation of the concept time in Ukrainian poetry XXth century]. *Linhvostylistyka: obyekt – styl, meta – otsinka*: zb. nauk. prats, prysviachenyi 70-richchiu vid dnia narodzhennia profesora S. Ya. Yermolenko / vidp. red. V. H. Skliarenko. Kyiv: Instytut ukrayinskoyi movy NAN Ukrainy, 192–197 [in Ukrainian].

6. Petrushenko, O. O. (2010). *Leksyko-semantychne pole "chas" v ukrayinskiy poeziyi druhoyi polovyny XX st.* [Lexical-semantic field "time" in Ukrainian poetry of the second half of the XX century]. (Avtoreferat kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
7. Syuta, H. M. (2010). *Linhvosvit poeziyi avtoriv Nyu-Yorkskoyi hrupy* [Linguistic world of poetry of the authors of New-York group]: monohrafiya. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

SOURCES OF FACTUAL MATERIAL

Dochynets. M. Krynychar: roman. Mukachevo: Karpatska vezha, 2012 [in Ukrainian].

УДК 811.162.1:81'373.7:811.161.2:81'373.7
DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.14>

НОМІНАЦІЇ КВІТІВ ЯК КОМПОНЕНТ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ

Смерчко А. А., Кочмар Д. А.

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

У статті здійснено наукову розвідку функціонування фітонімів, що позначають реалії рослинного світу, зокрема номінацій квітів у складі фразеологічної одиниці в українській та польській мовах. Зауважено, що, попри досить велику кількість фразеологічних одиниць з компонентами – назвами квітів, ця категорія ще не була ґрунтовно описана. У 90-х роках ХХ століття завдяки появі нових напрямів лінгвістичних досліджень, таких як культурологічна теорія мови, теорія мовного образу світу та когнітивізм, правда, були деякі спроби, які оприявнили, що з кількох тисяч видів у складі фразеологічних одиниць можна знайти менше ста найменувань рослин, серед них – лише кілька десятків номінацій квітів. Підкреслено, що найчастіше компонентом фразеологічної одиниці фігурують найменування квітів з характерними для них кольором, запахом або специфічними властивостями, тобто які мають яскраву образність і символічність.

Обґрунтовано вибір об'єкта дослідження, який детерміновано фактом, що номінації квітів активно розвивають переносні значення у фразеологічних системах досліджуваних мов і як образно-сміслові центри безпосередньо впливають на формування фразеологічних одиниць. У статті дотримано широкого розуміння об'єкта фразеології, тобто уналежнення сюди всіх відтворюваних усталених понадслов'яних одиниць, які становлять фразеологічну фітосистему в зазначених мовах, оскільки саме такий підхід до об'єкта фразеології пропонують польські лінгвісти і саме такий підхід дає можливість коректно порівнювати весь обсяг фразеологічного фонду української та польської мов.

Вивчення найменувань квітів (фітонімів) як засобів вербалізації різних структур знання з метою виявлення того потенціалу одиниць цієї категорії, який робить їх засобом репрезентації оцінних знань про людину, а також знань про тварин, артефакти, абстрактні явища, є актуальним. Окрім цього, є важливим детально проаналізувати фразеологічні одиниці з номінаціями квітів, визначити їхнє місце в системі окреслених мов й порівняти символічність рослинного коду в українській та польській культурах та прояв його реалізації у фразеології.

Ключові слова: фітоніми, номінація, образно-смісловий центр, деривація, вторинна номінація, фразеологічна одиниця, фразеологічна система.

Smerchko A., Kochmar D. Nominations of flowers as a component of phraseological units in the Ukrainian and Polish phraseological systems. The article carries out a scientific investigation of the functioning of phytonyms denoting realities of the plant world, in particular nominations of flowers as part of a phraseological unit in Polish and Ukrainian phraseology. Despite a fairly large number of phraseological units with flower name components, this category has not been thoroughly described yet. In the 1990s, thanks to the emergence of new directions in linguistic research, such as the cultural theory of language, the theory of the linguistic image of the world and cognitivism, attempts were made at such scientific descriptions. Out of several thousand species, less than a hundred names of plants can be found in phraseological units, among them only a couple of dozen nominations of flowers. Most often, names of flowers, which are distinguished by their color, smell or specific properties are used as a component of a phraseological unit. That is, they have vivid imagery and symbolism. Nominations of flowers actively develop figurative meanings in the phraseological systems of the studied languages and as figurative and semantic centers directly influence the formation of phraseological units, therefore they are the object of the proposed study. The author adheres to a broad understanding of the object of phraseology, including to it all reproducible established supra-word units that make up the phraseological phytosystem in the specified languages, since this is exactly the approach to the object of phraseology proposed by Polish linguists, and makes it possible to correctly compare the entire volume of the phraseological fund of the Polish and Ukrainian languages. The study of the names of flowers (phytonyms) as a means of verbalizing various structures of knowledge in order to identify the potential of units of this category, which allows them to act as a means of representing evaluative knowledge about a person, as well as knowledge about animals, artifacts, abstract phenomena, is relevant. Among other things, the relevance of the proposed research is due to the need to analyze in detail phraseological units with flower nominations, determine their place in the system of the outlined languages and compare the symbolism of the plant code in Ukrainian and Polish cultures and the manifestation of its implementation in phraseology.

Key words: phytonyms, nomination, figurative and semantic center, derivation, secondary nomination, phraseological unit, phraseological system.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Особливу роль у створенні мовної картини світу відіграють лексеми із

предметно-речовинним значенням. До таких належать найменування світу флори – фітоніми й флороніми. Специфіка слов'янської культури зумовлює

актуальність звернення до поняття *фітонім* і його вираження в українській та польській мовах. У наукових працях дослідників можна знайти різну мотивацію вживання, функціонування, розмежування чи ототожнення цих термінів. Наприклад, *фітонім банан* входить до складу або є компонентом фразеологічного флороніма *бананова республіка*. Проте в нашому дослідженні ці поняття не розмежовуються – усі найменування, сортові назви, поняття, що позначають форму рослин (трава, чагарник, дерево, квітка тощо) чи їхню складову частину, окреслюємо поняттям *фітоніми*, або *одиниці мови з компонентом-фітонімом*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні відома численна кількість праць, автори яких докладно аналізують поняття *символ*, *знакові символи*, *символи-образи*, *символічна основа фразеологізмів* (символ постає як мотиваційний компонент фразеологічного значення і як дериваційний елемент стійких словесних комплексів), *символізація* (процес набування предметами і явищами глибокого, знакового змісту, процес розвитку словесних символів на основі предметних символів через аналогію, порівняння, персоніфікацію). Серед дослідників символіки мовних одиниць варто назвати таких науковців, як: О. О. Потебня, Д. Ландьє, Р. Тернер, О. Кульчицький, В. М. Мокієнко, В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев, В. П. Кочура, В. В. Жайворонко, В. І. Школярєнко, А. Bernacka, W. Kopaliński, K. Głowińska, W. Doroszewski, A. Brückner. Символіку у фразеології та пареміології вивчали А. А. Смерчко [5], А. О. Огар [3], О. А. Куцик та М. Д. Колечко [2], М. Полюжин [4]. Значно меншою кількістю українських наукових розвідок представлено проблеми номінації рослин (флоронімів) загалом (О. В. Гуреля [1]) і функціонування номінацій рослин чи флоронімів у фразеології зокрема (А. В. Чернявська [6; 7]). Дещо іншою є картина наукових досліджень, пов'язаних із назвами рослин, у польській фразеології – відомі праці Alicji Nowakowskiej [9], Agnieszki Pieli [10] і Katarzyny Bednarskiej [8] засвідчують ґрунтовне і всебічне опрацювання порушених питань.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої студії – виявити та розглянути на матеріалі української та польської мови закономірності утворення, особливості розвитку фітофразеологічних одиниць як відбиття менталітету певного мовного колективу, визначити їхній пізнавально-конотативний потенціал і сфери представлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фітоніми функціонують у лексико-семантичній системі мови, де вони виконують не тільки номінативну, але й прагматичну, оцінну, експресивну та інші функції, вживаються носіями мови разом з будь-якими іншими словами.

Важливим моментом дослідження фітонімічної фразеології є механізм номінації, зокрема вторинної. Услід за В. Д. Ужченко, О. Д. Пономарівим, М. А. Алексеєнком, С. Скорупкою, К. Мосьолек-Гловінською, до фразеологізмів, окрім ідіом і фразем, відносимо також паремії.

Формування переносних значень фітонімічних одиниць оперте на концептуальну деривацію, яка

передбачає вторинну концептуалізацію й категоризацію фітонімічних одиниць з використанням певних когнітивних моделей за рахунок дії когнітивних механізмів. Фітоніми в переносному значенні позначають новий клас об'єктів і/або репрезентують оцінні знання. У сучасних текстах (художніх, публіцистичних) вони особливо популярні завдяки національній самобутності і яскравому образу.

Однією з категорій рослинного світу, широко представленій у фітофразеології, є флороніми (тут – назви квітів). Лексему *квітка* витлумачено як 'частину рослини, що виростає на кінці стебла або гілки й складається з маточки, тичинки й пелюсток навколо них; звичайно має різне забарвлення та приємний запах. Ця сама частина рослини, зірвана зі стеблом. Трав'яниста рослина, що має на кінці стебла утворення, яке складається із серцевини й пелюсток навколо неї' [14, IV, 135]. Ця лексема має в українській мові синоніми: *цвіт і квіт*, пор.: *квіт – 'те саме, що квітка'* [14, IV, 134]; *цвіт – 'квіти (пелюстки) на рослині в період цвітіння'* [14, XI, 188].

У свідомості поляків до квітів належать зазвичай ті самі рослини, пор.: *троянда, лілія, мак, бузок, гвоздика, нарцис, тюльпан // róża, lilia, mak, goździk, narcyz, tulipan* тощо. Проте, як свідчать дані проведеного аналізу, матеріал досліджуваних мов відображає певну асиметрію щодо деяких рослин та їхнього символічного значення. На підставі зазначених дефініцій під компонентом «назва квітки» розуміємо не лише репродуктивну (власне квітучу) частину рослини, але й всю квіткову чи трав'янисту рослину, яку вирощують для естетичного задоволення.

В основі «мови квітів» лежить цілий ряд ознак, безпосередньо пов'язаних з людиною та її життєдіяльністю. Це – краса, молодість, насолода, благодать, радість, втіха, прикраса (аксіологічні ознаки), розквіт, зів'янення, відродження (гносеологічні ознаки), невід'ємний елемент буття і необхідний атрибут радісних і сумних подій у житті людини (модальні ознаки). Мова квітів добре пристосована до того, щоб передати взаємини між людьми, а також для того, щоб висловити своє ставлення до чого-небудь: *у цвіті літ; у цвіту; це мак цвіте в голові; пришивати квітку кому* (15, I, 406; II, 939, 702) *// kwitnąć młodość; mak kwitnie w głowie* (17). Ці словесні формули легко включаються в аналогічний (одноструктурний) синонімічний ряд: *гарна, як зірка; дівчина, як ягідка; дівчина, як тополя*. Квітами устелюють шлях людини, вони прикрашають її життя, радують око і веселять душу, пестять погляд; слугують знаком уваги, любові, вдячності, пошани й ставлення до кого-небудь. Вони – знак вічної пам'яті про тих, кого вже з нами немає (*покласти квіти до Меморіалу, пам'ятника* тощо). Номінації різновидів квітів (і насамперед сама категоріальна номінація) створюють стійкі словесні образи, які в ролі образно-смыслового центру семантичного пов'язаних структур перетворюються на стереотипні характеристики когочого-небудь. У багатьох слов'янських мовних системах фігурує перифраза *dimu – це квіти життя // dzieci są kwiatami życia*, заснована на уособленні символу юності (квітів) зі зрілим поколінням. Квіти співвідносяться

з поняттями молодості і краси: *дівчина як квітка (як та квіточка) // jak kwiatuszek kto; гарна, як квітка в полі* (Укр. прислів'я).

Безсумнівно, універсальним символом краси й молодості, символом любові є королева квітів – троянда. *Роза / рожка / троянда* – улюблений символ поетів і прозаїків у всі часи: *Червона троянда – емблема кохання; Що в імені? Троянду як не назови – В ній пахоці лишаються все ті ж // Czymbże jest nazwa? To, co zwiemy różą, Pod inną nazwą równie by pachniało.* З фітолексемою троянда виявляємо такі фразеологізми, як: *троянда без колючок; в кожній троянді є колючки; рози без колючок не буває; рожка і в терню гожа; буває, що й на полі рожка виростає* [12, 116] // *róża bez kolców; nie ma róży bez kolców* (16; 17) (емотивна характеристика дівчини або молодої жінки); *dziewczyna jak róża* (17); *шлях устелений трояндами // mieć życie usłane różami* (16). Символіка фітолексемою троянда, що має універсальний характер, сформувалася в поетичних і патетичних контекстах – контекстах піднесеного прояву почуттів до кого- чи чого-небудь.

Осмилення дійсності через мову квітів і формування відповідної до національної свідомості символіки – характерна риса будь-якого етносу. Узагальнено-символічні значення краси, любові, молодості, емоцій, властиві цьому різновиду флори, по-різному варіюються в семантиці її конкретних представників. Трансформація загального змісту визначається передусім семним реєстром, який реалізує ці аксіологічні ознаки, тобто цінності, визначені з урахуванням суб'єктивно-об'єктивних та об'єктивно-ідеалістичних критеріїв, і створює поліфонію смислів через уособлення, порівняння та метафору, наприклад: *прекрасна лілія // piękna lilia* (про дівчину), *сором'язлива фіалка // nieśmiały fiołek* (про не яскраво виражену красу, а також про тиху, сором'язливу дівчину); *як маків цвіт // jak takowy kwiat* (про гарну вродливу людину). Фітообраз *як маків цвіт // jak takowy kwiat* широко представлений в пареміях, пор.: *гарна дівка, як маківка // ładna jak takówka; гарна, як мак в городі; цвіте, як маківка // dziewczyna kwitnie jak takówka*, де співвідноситься в основному з образом молодої красивої дівчини або жінки й однозначно виражає високу позитивну оцінку. Сама ж ідіома, яка виокремлюється з народних афоризмів (див. вище) і представляє їх образну основу, має більш широке значення. Воно включає такі компоненти, як 'гарний', 'вродливий', 'прекрасний', 'зашарітися' (*Дівчина зашарілася, як маків цвіт // zrobił się ktoś jak tak / takowy kwiat*). Ця поліфонія символів, співвіднесення з образом квітучого маку є одним з поетичних і знакових для українського і польського етносу образів-символів.

Однак образ квітки маку може містити й іншу кваліфікаційну оцінку, зокрема як в ідіомі *це мак росте в голові // jedź durniu bo to u takim*, що означає 'хто-небудь молодий, недосвідчений, нерозумний' (15, I, 460; 17). Оцінка тут (через поєднання несумісного) більше негативна, ніж позитивна. Негативно через образ маку може оцінюватися соціумом чия-небудь діяльність (насамперед мовна) – *вискочити як козак з маку // wygląda jak Kozak z ma-*

вискочити у мак 'недоречно, неадекватно, не так, як треба, сказати чи зробити що-небудь' [14, IV, 601]. Структурна антонімічність цих фразеологізмів не перешкоджає їх семантичному зближенню, оскільки вони акумулюють ті самі семи: 'одурманення', 'психотропна дія', 'неясність мислення', 'неусвідомленість дій'. Зазначений смисл, зумовлений реальними властивостями маку, реалізується в яскравих національно-специфічних формах. Порівняйте ідентичне ідіомам за семантикою та структурою українське прислів'я *вискочив, як Кузьма з маку*.

Образ маку в багатьох народів символізує також спокій, сон, що пов'язано з впливом на психіку людини насіння маку, з народним уявленням про те, що, якщо маленькій дитині дати поїсти мак, то вона заспокоїться і буде міцно спати. Звідси наявність у мові фразеологізму *як після маківки / ніби після маку // spać jak po ma-*; *śpię mak* ('міцно, дуже добре спати').

З насінням маку пов'язана і антиномія «багато – мало (мізерно мало, зовсім нічого)». Символічне значення 'велика величина' реалізоване у фразеологічній одиниці *як маку // czegoś jest jak ma-*; *ludzi jak ma-*, *a roboty ani znaku*, в основі якої лежить денотативний образ – 'велика сукупність макових зерен у якій-небудь ємності'. Еталоном-символом мінімальної величини слугує розмір одиниці обчислення маку – зернятко: *на макове зерно; на макову зернину*. Заперечення або підсилення (за допомогою частки *i*) актуалізують сему 'ніскільки', яка стає домінуючою – *ні на макову зернину, і на макове зернятко* (з предикатами *не варто, не одуряй, не довіряй*). До цього примикає польська фраза *łowić ryby przetakiem, strzelać wilków makiem; ryby łowić widłami, wróble strzelać makiem* (18), яка поєднує сему 'мала величина' і 'недолугість, неадекватність дії'.

Наступною антиномією, пов'язаною з образом-символом *мак*, є «багато – бідно», «багатий – бідний». Вона представлена фразеологізмами *як на гриш маку, як маку – як мак начетверо*. Середню позицію на цій осі протилежностей займає фразеологізм *з маком і з таком* (так і с'як) // *siak i tak, niechaj będzie z rzeperu mak*.

У цілому ряді семантично пов'язаних структур, що виникли внаслідок метафоричного переосмислення вільних словосполучень на позначення побутової дії та побутових контактів, стану суб'єкта, фітонім *мак* виступає лише як образно-символічний центр, без символічних обертонів: *стерти на мак / на макуху кого // zetrzeć / zrobić kogo w drobny mak; терти мак на голові кому; сісти на мак; фігу з маком дістати // figa z makiem komu; давати дулю з маком* та ін. У польській мові натрапляємо, наприклад, на *dobrali się jak w korcu ma-* у значенні 'ідеально підходити одне до одного'. Етимологія цього фразеологізму сягає давньої польської одиниці міри обсягу – *korca*, яку використовували саме для сортування дрібних зерен, зокрема маку, завдяки чому в ньому всі зернинки були однакові й ідеально пасували одне до одного. Поширеними є й немотивовані побутові фразеологізми, наприклад: *upić się w drobny mak; zalać się w drobny mak* (18). Фактичний матеріал

свідчить, що фітонім *мак* – улюблений метафоричний образ та образ-символ в українській і польській мовній практиці – представлений широким колом ідіом і паремій.

На рівні мовного й соціально-культурного сприйняття символічного значення квітів взаємопроникнення базоване на загальних фонових знаннях і, як наслідок, на універсальності символіки мови квітів, сформованої на основі загальної культурної спадщини людства. Ці символи формують загальну номінативно-образну картину світу і є мотиваційною та дериваційною базою для виникнення фразеологічних одиниць із загальною когнітивною структурою і загальним образно-смысловим центром. До таких універсальних словесних символів моносемного або полісемного характеру належать фітолексми *троянда* // *roża*; *лілія* // *lilia* як символ благої вісті [13, 152–153], символ чистоти, надії, «символ розвитку людської свідомості у втіленні вічної природи і сил, що лежать в її основі» (Тоні Крісі); *нарцис* // *narcyz* (*самозакоханий нарцис* // *zakochany narcyz*); *тюльпан* // *tulipan* як символ любові, символ прекрасного, а також символ гордості (у слов'ян); *орхідея* // *orchidea* (*дика орхідея* // *dzika orchidea*) як символ родючості, результатів праці, добробуту, а також

уособлення красуні; *конвалія* // *konwalia* – у слов'ян символ ніжності, чистоти; *соняшник* // *slonecznik* як символ сонця; *квітка папороті* // *kwiat paproci* як символ магічного виконання бажань, символ щастя і удачі (за повір'ям, цвіте раз на сто років тільки в ніч на Івана Купала); *мімоза* // *timiza* (*сором'язлива мімоза* // *wstydliva timiza*) як символ недоторки, символ чутливої особи; *півонія* // *piwonია* як символ пишності та марнославства.

З ознаки універсальності впливає модальність можливості повного взаєморозуміння через мову квітів внаслідок адекватності сприйняття їхньої символіки.

Висновки та перспективи досліджень. Наявність в мові тієї чи іншої кількості фразеологізмів з «квітковим» фітокомпонентом в їхньому складі детерміновано, як показує фактичний матеріал, двома основними чинниками: 1) універсальністю цих фітообразів і символів і 2) національно-культурною семантикою квіткових номінацій, зокрема улюбленою народом метафоризацією і усталеним, овіяним традиціями порівнянням. Аналогію з квітами стосовно людського сприйняття використовує будь-який етнос, пропускаючи її при цьому крізь призму свого світорозуміння і світовідчуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуреля А. О. Зіставний аналіз назв флоронімів у німецькій та українській мовах. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019»* : зб. матеріалів XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених (18–19 квітня 2019, Черкаси, Україна). Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2019. С. 410–412.
2. Куцик О., Колечко М. Концептуалізація образу жінки в українській та російській пареміології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. С. 131–140.
3. Огар А. Вербалізація концепту *ЗЕМЛЯ* у фразеологічній та паремійній картинах світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 203–208.
4. Полюжин М. Концепт і особливості фразеологічної номінації в англійській мові. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2019. № 41. Т. 1. С. 100–105.
5. Смерчко А. А. Антропоніми й теоніми як мотивувальна і дериваційна база слов'янських фразеологізмів : лексикографічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич, 2017. Вип. 39. С. 216–231.
6. Чернявська А. В. Семантика флороніма *квітка* в українській і англійській фразеології. *Науковий вісник ХДУ. Серія : Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. № 2. С. 189–195.
7. Чернявська А. В. Символізм флороніма *лілія* в українській та англійській мовах (на матеріалі фразеологізмів і художніх творів). *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8/1. С. 155–159.
8. Bednarska K. Rośliny w słoweńskiej, czeskiej i polskiej frazeologii. *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2010. Т. 17. S. 205–212.
9. Nowakowska A. Świat roślin w polskiej frazeologii. Wrocław : Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. 232 s.
10. Piela A. Nazwy roślin odurzających w polskiej frazeologii – na przykładzie związku najeść się, objeść się blekotu, szaleju... *Prace Językoznawcze*. 2021. N XXIII / 3. S. 25–38.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

11. Попова О. А. Краці прислів'я та приказки українського народу. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 416 с.
12. Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / упор. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1989. 480 с.
13. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Л. П. Кожуховська та ін. Київ : Редакція часопису «Народознавство», 1997. 155 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Фразеологічний словник української мови : у 2-х кн. / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с. Кн. 2. 983 с.
16. Słownik frazeologiczny języka polskiego (on-line). URL: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/Słownik-frazeologiczny-języka-polskiego.html>

17. Słownik języka polskiego / pod red. W. Doroszewskiego. PWN. URL: doroszewski.pwn.pl

18. Wielki słownik języka polskiego / redakcja naukowa P.Żmigrodzki. URL: <https://wsjp.pl>

REFERENCES

1. Hurelia, A. O. (2019). Zistavnyi analiz nazv floronimiv u nimetskii ta ukraïnskii movakh [Comparative analysis of florum names in German and Ukrainian languages]. *Aktualni problemy pryrodnychych i humanitarnykh nauk u doslidzhenniakh molodykh uchenykh "Rodzynka – 2019"*: zb. materialiv XXI Vseukraïnskoi naukovoï konferentsii molodykh uchenykh (18–19 kvitnia 2019, Cherkasy, Ukraina). Cherkasy: Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho, 410–412 [in Ukrainian].
2. Kutsyk, O., Kolechko, M. (2015). Kontseptualizatsiia obrazu zhinky v ukraïnskii ta rosiiskii paremiolohii [Conceptualization of woman's image in the Ukrainian and Russian paremiology]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*, 131–140 [in Ukrainian].
3. Ohar, A. (2012). Verbalizatsiia kontseptu ZEMLIA u frazeolohichnii ta paremiinii kartynakh svitu [Verbalization of the concept of land in phraseological and paremiic pictures of the world]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*, 203–208 [in Ukrainian].
4. Poliuzhyn, M. (2019). Kontsept i osoblyvosti frazeolohichnoi nominatsii v anhliiskii movi [The concept and peculiarities of phraseological nomination in English]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 41 (1), 100–105 [in Ukrainian].
5. Smerchko, A. A. (2017). Antroponimy y teonimy yak motyvuvalna i deryvatsiina baza slovianskykh frazeolohizmiv: leksykohrafichnyi aspekt [Anthroponyms and theonyms as a motivational and derivational base of Slavic phraseological units: lexicographic aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii "Filolohiia"*. Drohobych, 39, 216–231 [in Ukrainian].
6. Cherniavska, A. V. (2018). Semantyka floronima kvitka v ukraïnskii i anhliiskii frazeolohii [Semantics of the florum name in the Ukrainian and English phraseology]. *Naukovyi visnyk KhDU. Serii: Perekladnavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia*, 2, 189–195 [in Ukrainian].
7. Cherniavska, A. V. (2019). Symvolizm floronima liliia v ukraïnskii ta anhliiskii movakh (na materialii frazeolohizmiv i khudozhnikh tvoriv) [Symbolism of the florum name lily in the Ukrainian and English languages (on the basis of phraseologisms and literary works)]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 8 (1), 155–159 [in Ukrainian].
8. Bednarska, K. (2010). Rośliny w słoweńskiej, czeskiej i polskiej frazeologii. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 17, 205–212 [in Polish].
9. Nowakowska, A. (2005). Świat roślin w polskiej frazeologii. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish].
10. Piela, A. (2021). Nazwy roślin odurzających w polskiej frazeologii – na przykładzie związku najeść się, objeść się blekotu, szaleju... *Prace Językoznawcze*, 23 (3), 25–38 [in Polish].

DICTIONARIES

11. Popova, O. A. (2008). Krashchi pryslivlia ta prykazky ukraïnskoho narodu [The best proverbs and sayings of the Ukrainian people]. Donetsk: TOV VKF "BAO" [in Ukrainian].
12. Paziak, M. M. (1989). Pryslivlia ta prykazky: Pryroda. Hospodarska diialnist liudyny [Proverbs and sayings: Nature. Human economic activity]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Slovník symboliv [Dictionary of symbols] / Potapenko, O. I., Dmytrenko, M. K., Kozhukhovska, L. P. (ed.). Kyiv: Redaktsiia chasopysu "Narodoznavstvo", 1997 [in Ukrainian].
14. Slovník ukraïnskoi movy: v 11 t. (1970–1980). [The Ukrainian language dictionary] / Bilodid, I. K. (ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

15. Frazeolohichni slovník ukraïnskoi movy: v 2- kn. (1993). [The phraseological dictionary of the Ukrainian language] / ukl. Bilonozhenko, V. M. ta in. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Słownik frazeologiczny języka polskiego (on-line). Retrieved from: <https://sjp.pwn.pl/slovníki/Słownik-frazeologiczny-języka-polskiego.html>
17. Słownik języka polskiego / pod red. W. Doroszewskiego. PWN. Retrieved from: doroszewski.pwn.pl
18. Wielki słownik języka polskiego / redakcja naukowa P. Żmigrodzki. Retrieved from: <https://wsjp.pl>

УДК 811. 161.2'38:161.2.1(082)

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.15

«ВІРШІ – ЯК ТУРНИКЕТИ» (ЛІНГВОПОЕТИКА ДИСКУРСУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ)

Стецик М. С.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Стецик А. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено лінгвопоетиці новітніх мілітарних поетичних дискурсів, що є не тільки рефлексією та унікальною обсервацією тих чи тих подій, а реалістичною художньою експлікацією боротьби звичайних українців «за свій дім, землю, незалежність». Наголошено, що на тлі макабричного скалу новітньої війни саме мистецтво стає своєрідною формою вписування в національну мовосвідомість та «проростання в майбутнє». Передовсім це поетичне слово – як найбільш згущене, експресивне, зі своєю специфікою, позаяк заряджене та просякнуте мілітарним духом і балансує на крихкій межі окопної правди, жаского натуралізму та вишуканої поетичності (**Я з тих які бачили / Теплі випари людських нутроців / Солодку сукровицю незагоєних ран / Сонми вдоволених черв'яків; Коли дзвін б'є на сполох, ударна хвиля – під дих./ навіть мертві з землі встають за своїх живих**). Аналізовані тексти постають як квінтесенція думок та емоцій, інспірованих спершу збройним протистоянням на Донбасі (головно творчість Бориса Гуменюка) та широкомасштабним вторгненням 2022 року (ілюстративним матеріалом слугує третя частина антології «Війна 2022», зокрема тексти Ліни Костенко, Василя Махна, Павла Вишебаби, Катерини Міхаліциної, Юлії Мусаковської, Олександра Ірванця, Анатолія Дністрового, спорадично – інших авторів).

Мілітарну поезію розглянуто як знаковий охудожнений документ людського переживання війни, різногранно відрефлексовано в лінгвостилістичних категоріях з урахуванням широкого контекстного оточення та низки екстралінгвальних чинників, простежено механізми розгортання образних конструктів (**У мене замість пульсу – заряджений магазин. / Замість серця – високоточна ненависть**).

Зроблено узагальнення, що в багатьох поетичних контекстах домінує мілітарна лексика (масиви мілітарної лексики) та розмовна мова, обмаль вишуканих образів і тропів, хоча подекуди в строгий дискурс війни вриваються образно-поетичні згустки (а на зміну дню **небо викотить на позицію крупнокаліберну гармату місяця; земля і небо заїдаються кров'ю; а вибух був – як жовта хризантема, /що на пів неба раптом розцвіла; країну шишають голками крупнокаліберними**). Постульовано, що відсутність високоестетичних мальовничих образів та метафор, граничний натуралізм – це не художні спецефекти, а вербальні згустки очевидців страшної війни.

Ключові слова: поезія війни, лінгвостилістика, концепт, мовотворчість, мілітарний контекст, мовомислення, етносвідомість, дискурс, образ, троп.

Stetsyk M. S., Stetsyk A. V. "Poems are like tourniquets" (linguopoetics of the Great War discourse). The article is devoted to the linguopoetics of the latest military poetic discourses, which is not only a reflection and unique observation of certain events, but above all a realistic literary explanation of ordinary Ukrainians' struggle "for their home, land, independence". The authors emphasize that against the backdrop of the macabre horror of the ongoing war, art becomes a special form of ingraining into the national linguistic consciousness and "sprouting into the future". It is primarily the poetic word as the most condensed, expressive, with its own specificity, charged and saturated with military spirit and balancing on the fragile border of trench truth, dire naturalism and exquisite poetics (**I am one of those who have seen / Warm vapors of human entrails / Sweet fluid of unhealed wounds / A host of contented worms; When the alarm bell goes off, a shock wave – into the gut, / even the dead stand up from the ground for their living**). The analyzed texts are the quintessence of thoughts, feelings and emotions, first inspired by the armed confrontation in Donbas (mainly the language creativity of Borys Humenyuk) and the 2022 all-out invasion (the third part of the "War 2022" anthology serves as illustrative material, primarily the texts of Lina Kostenko, Vasyl Makhno, Pavlo Vysheba, Kateryna Mikhailitsyna, Yuliia Musakovska, Oleksandr Irvanets, Anatoliy Dnistrovyi, sporadically – other authors).

We view military poetry as an iconic literary document of the human experience of war; reflect on it in linguostylistic categories, taking into account the broad contextual environment and a number of extra-linguistic factors; trace the mechanisms of deploying figurative constructs (**Instead of a pulse, I have a loaded magazine. / Instead of a heart – high-precision hatred**).

It is generalized that military vocabulary (masses of military vocabulary) and colloquial language dominate in many poetic contexts, there are few refined images and tropes, although sometimes figurative and poetic clots break into the strict discourse of war (**and at the turn of the day, the sky will roll into position a large-caliber cannon of the moon; the earth and the sky are covered in blood; and the explosion was like a yellow chrysanthemum, /which**

suddenly blossomed in half the sky; the country is stitched up with large-caliber needles). It is postulated that the lack of highly aesthetic picturesque images and metaphors, extreme naturalism are not literary special effects, but painful verbal clots of eyewitnesses of an atrocious war.

Key words: poetry of war, linguostylistics, concept, language creativity, military context, language thinking, ethnic consciousness, discourse, image, trope.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У передмові до антології «Війна 2022» головний редактор видавництва «Нова Польща» Євген Клімакін філософськи зазначив: «Після 24 лютого 2022 року багатьом здавалося, що слова померли. На щастя, це не так. Від шоку і болю вони зникли, щоб через якийсь час повернутися – набагато точнішими, чеснішими, безжальними, понівеченими, але дуже сильними й справжніми» [3, 13]. Звісно, війна ознаменує невимовне страждання, тотальну смерть, що стає буденним явищем, часто – втрату людського, і все ж таки живе та істинно гуманне залишається – із надією «прорости» в майбутньому. Навіть у топосі найбільших «жнив смерті», поля яких уже реально простяглися на тисячі кілометрів, життя утверджує себе, свою волю до подальшого тривання, до перемоги конкретного й зримого Добра над всеосяжним, напівду інfernальним злом, утіленням якого є рашистська москва [Див. про це: 13, 121]. Своєрідною нетлінною формою порятунку та «проростання в майбутнє» на тлі макабричного оскалу новітньої війни, чи не найбільшою в Європі з часів Другої світової, стає мистецтво, передовсім поетичне слово – як найбільш згущене, експресивне, як «псалом скорботи», «партитура фінальної музики», «псальма Бучі» (Василь Махно). Мистецтво війни має свою специфіку, позаяк воно заряджене та просякнуте мілітарним духом і, за визначенням Я. Поліщука, «приречене балансувати на крихкій межі життя та смерті, насильства й болю, страждання й жертвності» [7, 102–103].

Велика війна, що триває десятий рік, вербалізована в різноформатних художніх і художньо-публіцистичних текстах. Маємо на увазі твори С. Жадана, Б. Жолдака, С. Лойка, С. Маркуса, М. Матіос, К. Мотрич, Є. Положія, С. Талан, В. Шкляра, Тамари Горіха Зерня (за роман «Доця» 2022 року письменниця отримала Шевченківську премію). Серед оригінальних, інспірованих війною творів – дискурси-розважання «Соняхи» та «На ріках Вавилонських» А. Зелінського, документальна театралізована оповідь на шану України «Люди й кіборги» Даріо Фертіліо та О. Пономаревої.

Війна стрімко ввійшла і в українську поезію. Одним із першим зафіксував її ще 2014 року та видав окремою збіркою з претензійною назвою «Вірші з війни» поет, прозаїк і заступник командира одного з добровольчих батальйонів, автор новітнього «Заповіту» українських воїнів Борис Гуменюк на псевдо «Кармелюк». З перших днів широкомасштабного вторгнення поет перебуває в зоні бойових дій. М. Слабошпицький зауважив, що Б. Гуменюк переїхав танком усю українську літературу. Його поезія «не в метафоричному, а в буквальному сенсі виросла з окопів і пропахла фронтом. Вона написана здебільшого між боями на передовій» [7, 107]. Концепт *ВІЙНА* набуває тотального поширення,

буквально прошиває увесь хронотоп збірки і «стосується всіх / Мертвих живих і ненароджених» [див. про це: 11, 346]. До слова, цей крилатий Шевченків апелятив крізнить у багатьох текстах з війни. У форматі поезії *війна* також відрефлексована у творчому доробку Дмитра Павличка, Сергія Жадана, Любові Якимчук, Світлани Костюк, Андрія Гуменюка, Романа Семисала та ін.

На початку 2023 року побачила світ антологія «Війна 2022». Нова драматична реальність породила феномен не те що нової – іншої літератури, що є не тільки рефлексією та унікальною обсервацією тих чи тих подій, а передовсім реалістичним (щонайправдивішим!) змалюванням боротьби звичайних українців за свій дім, землю, незалежність. Упорядник антології, яка стала спільним українсько-польським проектом, – Володимир Рафеєнко, 2014 року через російську агресію втратив дім у Донецьку, а під час повномасштабного вторгнення місяць провів в окупації [3, 13–14]. Антологія складається з трьох частин: це – «На один день реліже до перемоги» (щоденники), «Справжні речі і справжні слова» (есеї) та «Тут більше немає часу» (поезія). Серед авторів воєнних діаріюшів та есеїв – знані письменники, перекладачі, блогери, волонтери, журналісти (Сергій Жадан, Юрій Винничук, Лариса Денисенко, Юрій Андрухович, Софія Андрухович, Ірина Цілик, Андрій Любка, Катерина Бабкіна, Анатолій Дністровий, Олександр Михед, Вікторія Амеліна). Попри «нестерпний біль цих чорних днів» (І. Цілик), коли «здається, що з тіла витікає життя» (А. Левкова), збірний текст постає через «персональні хроніки війни» (Ю. Ілюха) як великий «щоденник надії» (Б. Романцова), як візія «деокупації майбутнього» (В. Амеліна), як доленосний шанс «зайти в нове життя» (К. Харченко) (1, 6–7). У кожному реченні, фразі, репліках, у словесних образах, тропях крізнить війна, ментальний феномен мілітарі, який уже стійко закарбувався в колективній українській мовосвідомості. У поетичних дискурсах, що є об'єктом нашої лінгвоінтерпретації, війна – буквально, не фігурально – «малює кров'ю акварелі» (Ліна Костенко). Слова постають «вольтовими дугами» емоцій, болючого ураження якими більшість із нас дотепер не відчувала й не переживала. Ось як про це пише Галина Крук: *а для цього болю у мене для вас нема назв / а для цього болю в мене для вас нема сліз/ і куди б ми не йшли тепер, він з нами скрізь/ як підшкірний жах, як застиглий крик, як один із нас...* (1, 328). Зокрема, серед авторів поетичних рефлексій, інспірованих широкомасштабним вторгненням, Ліна Костенко, Мар'яна Савка, Василь Махно, Анатолій Дністровий, Павло Вишебаба, Павло Коробчук, Ірина Шувалова, Олександр Ірванець, Катерина Бабкіна, Гаська (Галина) Шиян, а також цьогорічна лауреатка Національної премії імені Тараса Шевченка Катерина Калитко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українцям ніколи не бракувало й не бракує драматичного воєнного досвіду, але він довгий час чомусь не викликав широкого суспільного резонансу, позаяк у колективній свідомості більшості українців усталилося переконання, що в сучасному світі немає альтернативи мирному й спокійному життю. Велика війна актуалізувала трагедію звичайної людини у всіх її можливих формах і макабричних профілях. Літературно-критичних праць про мілітарну поезію (радіше – поезію, інспіровану новітньою російсько-українською війною) порівняно небагато, хоча вона й посідає чільне місце в корпусі соціальної літератури. Це – відгуки й рецензії в інтернет-ресурсах (на платформах «ЛітАкцент», «Буквоїд»), спорадичні студії над лінгвопоетикою мілітарної поезії. У статті різногранно осмислено актуальний науково-критичний доробок В. Слапчука, Т. Пастуха, І. Ребрика, С. Барана, Т. Джулайко, П. Кралука, В. Теремка, О. Соловєя. Три ґрунтовні розділи монографії Я. Поліщука «Реактивність літератури» присвячені глобальним проблемам деморалізації мілітаризмом, невігійним ранам пам'яті, осмисленню того, що не надається до поверхового розуміння. Головну увагу (підрозділ «Мистецтво на полі смерті») Я. Поліщук зосереджує на «Віршах з війни» Б. Гуменюка, акцентуючи на тому, що «вперше враження новітньої війни постають з такою безпосередністю, оголеністю та відкритістю, аж до шокуючих подробиць» [7, 115]. Л. Голота та М. Слабошпицький афористично вишліфували й емоційно інтерпретують окопну поезію як принципово іншу, «котра категорично відмовляється бути поезією» [Докл. про це: 8, 213–228]. Використовуємо також основні твердження наукової статті А. Огар, у якій на матеріалі художнього дискурсу учасників війни, передовсім віршів Андрія Гуменюка, виявлено специфіку вербалізації і структурування концепту *ВІЙНА* та його особливого актуалізованого статусу в сучасних реаліях [5]. Стрижневі слова-образи збірок Б. Гуменюка «Вірші з війни» та «Блокпост», специфіку експлікації сакрального, традиційну поетичну лексику, що функціонує в мілітарних контекстах (на матеріалі мовотворчості Б. Гуменюка), відрефлексовано в студіях співавтора статті [11; 12; 13].

Формулювання мети і завдань статті. Мета – у мовностилістичних категоріях та крізь інтегральну лінгвокогнітивну призму проаналізувати мілітарний поетичний дискурс як «охудожнений документ» ментального переживання Великої війни і як феномен часто жаскої «окопної правди».

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом у соціальних мережах точаться доволі гострі суперечки: а чи треба писати про війну, чи варто вихлюпувати на широкий загал дев'ятий вал власних жаских емоцій – чи то з нульових позицій, що під Ізюмом, Лиманом, Ямполем, Соледаром, Бахмутом від поетів-самовидців (добровольців, тероборонівців); чи з Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Києва, Маріуполя, що опинилися в найбільшому «пеклі страждань-терпіння» (О. Ірванець)? У перші дні й місяці війни якось не думали над «треба чи не треба писати». Про це непретензійно, але правдиво

сказала Олена Павлова: «...слово і музика – це теж зброя. Або ліки. Вірші – як турнікети, що спиняють витік сил» (1, 179). І далі: «Дні війни – наче нове літочислення. Час тепер має чіткий відлік з нуля. Точніше, з 4:30 24 лютого. Все, що було до, – далека казка. Все, що попереду, – невідома невідомість. Важливо – ця мить, що зараз...» (1, 179). Поезія стає надійним дороговказом у пошуку психологічної опори. Зрештою, на це вказують укладачі «Енциклопедичного словника символів культури України»: «Війна в психологічному плані відноситься до категорії «пограничної ситуації», тобто вкрай небезпечної, невизначеної, непередбачуваної, такої, що загрожує життю людини і майже не залежить від її волі і розуму. Чим менше вона керована і залежна від людини, тим сильніша схильність людини до пошуку психологічної опори» (ЕССКУ, 123). Ліна Костенко, на чие Слово завжди чекала Україна, на четвертий день рашистського наступу поетично стримано й непретензійно в трьох чотиривіршях закумулювала особисте переживання вже другої на своєму віку війни (чи не тому так багато алюзій до власної творчості, зокрема до знаменитої поезії «Мій перший вірш написаний в окопі»), рівно і переживання мільйонів: *Підкрадається лихо нечутними кроками./ Але раптом зненацька зупиниться мить./ Почорніє село обгорілими кроквами./ І на білому світі війна загримить./ Захлинуться кров'ю і димом світанки./ Вигинає імперія хижий хребет./ По дорогах повзуть розчепірені танки./ Причайлася свастика в літері Zet* (1, 308). До слова, Ліна Костенко однією з перших ще 2014 року в поезії «І жах, і кров. І смерть, і відчай» безпомилково поставила росії та її очільнику діагноз – «хижа орда», «звір огидної породи» (1, 307–308). Мисткиня афористично апелювала до людства, адже на кривавих полях безкомпромісної української війни вже тоді на карту було поставлено долю європейської цивілізації: *Куди ж ви дивитесь, народи?!/ Сьогодні ми, а завтра ви* (1, 308).

Чимало образних пасажів письменниці сприймаються як взірцеві і навіть стали художньо прецедентними: у контексті новітніх реалій знаменита «метафорично-ключова» (Іван Дзюба) Мадонна Перехресть, яка дала назву одній з останніх збірок поезій, трансформувалася в трагічну Мадонну Бомбосховищ. Філософічність та певна фігуральність благословляючої Мадонни суєтного світу, що дає людям надію якось пізнати та пошанувати одне одного, «подолавши маршрути горя і безчестя», перетікає в образ Тої, на яку у відчай уповає загрожена реальною смертельною небезпекою українська людність, що надто легковажно поставилася до власного вибору: *Не дуже людям думалось про честь, / усе хотіли хліба і видовищ. / Колись була Мадонна Перехресть. / Тепер у нас Мадонна Бомбосховищ* (1, 310).

Поетка й перекладачка Юлія Мусаковська у вірші, датованому 17 березня 2022 року, дала відповідь майбутнім псевдокритикам та резонерам, чи є сенс писати про війну під час війни: *Хто сказав, що слова зараз не мають ваги? / Наші слова, які пишуться на повітрі / розпеченим залізом подихів, / кривавими*

згустками вражають на поблідлих губах, / вгризаються в ґрунт під нашими ногами, / осідають на одяг і черевики / прахом від зруйнованих домівок. // Наші слова / тягнуться до близьких – до всіх, розкиданих / по простреленій мапі країни. // Слова, які згрібаємо у наплічник / в останню мить перед виходом. // Слова, якими притискаємо зяючу рану, / розпанаханий тендітний живіт безпеки, / ще підлітки. // Наші слова, тверді та опуклі від гніву, / чорні від горя, / як бетонне перекриття давнього бомбосховища. / Немає нічого тривкішого за них, / нічого непроминальнішого (1, 383–384).

Поетія, що народилася після 24 лютого, засвідчила принципово інший, інакший спосіб образного мовомислення, у якому знято одвічний парадокс – поєднати позірно непоєднуване, алогічне: мову війни з мовою поезії. Війну, яка реально торкнулася кожного, не доводиться «прикрашати й естетизувати або поезію опускаєти до розуміння війни» [7, 105], сама дійсність, балансування над прірвою життя і смерті, що десь блукає на інтимній відстані до кожного, дивним чином через посередництво художнього слова згармонізувала їх. Ще задовго до широкомасштабного вторгнення Я. Поліщук, рефлексуючи над поезією «окопної правди», передусім над творчим доробком Б. Гуменюка, застерігав від певної безпорадності в експлікації не відчуженого й не пережитого особисто. Як «глибоко відчуті отой властивий нерв, без якого вірші про війну – лише порожня тріскотнява чи псевдосентиментальна тягомона: закриєш книжку, і вже нічого від неї нема» [7, 106]. Новітні вірші з війни здатні тримати читача в силовому полі високої, часом граничної емоційної напруги, а їхня образна система, попри автологічність і жаский натуралізм, стає справжніми художньо-естетичними феноменами людського переживання війни. Тут взірцем може слугувати мілітарна мовотворчість Б. Гуменюка, що не лише поетично закарбувала події пекельного літа – осені 2014 року, а й екстраполовалася на тотально кривавє українське сьогодення: *Як писати про хлопця / Якому осколком розпороло живіт / Надвоє як скальпелем рівенько / Він біг і кишки просто вивалилися на землю / Намоталися на ноги на берці / Він сів ще живий в агонії до стіни приперся / Запихає кишки назад в черевну порожнину / «Допоможіть хлопці» / А як ти йому допоможеш / А писати – як (2, 47). Кожне слово своїх віршів поет вивіряв не класичними вокабулярами, добував не з глибин власної пам'яті, обтяженої письменницьким досвідом, а віднаходив «там, серед вирв, димів, гарячих гільз та осколків, під смертоносним градом зі збожеволілих небес» [8, 224].*

Бачимо в текстах Б. Гуменюка й омовлений армагеддон війни, що вражає своїм натуралізмом, навіть брутальністю. Іноді напрошується питання: а чи поезія це? Чи потрібно аж так (до фізіологічної відрази) епатувати читача? Чи все-таки це необхідний пасаж, цілком свідомо авторська інтенція, аби протистояти жахові, жорстокості, насильству й абсурду, які несе війна, не нами розв'язана: *Я з тих які бачили / Теплі випари людських нутроців / Солодку сукровицю незагоєних ран / Сонми вдоволених черв'яків (2,*

*103); Ось так лежать твої сини / Стікають гімном і сукровицею / Принаджують мух і паразитів / Рої комах опікуються ними / Залазять в ніс в рот у вуха / Черва видає їхні нутроці (2, 99); Твій улюблений син перетворився / на шмат тухлого м'яса: / Бог від нього відвернувся / Богові немає діла / До цього шматка тухлятини / Навіть дияволу на нього наплювати / Смердючий шмат протухлого м'яса / І більше ніхто / І більше ніхто (2, 99). Ось така несподівана лексична партитура, замість очікуваних (хоч якихось) поетичних атрибутів – лексеми та лексичні комплекси, що викликають фізичне відчуття огиди, нудоти, не кажучи вже про коло асоціатів, тобто актуалізуються аж ніяк не поетичні семи 'труподство', 'розкладання тіл' (бо на війні – як на війні!): *випари людських нутроців, смердючий шмат протухлого м'яса, сукровиця, черв'яки, мухи, паразити, рої комах.* «Ці поетичні балади, – зазначає М. Слабошпицький, – жорстокі, як сама війна. <...> Війна розстріляла всі сентименти й ілюзії» [8, 224]. Дещо м'якше окопна правда війни омовлена в текстах поетів-кіборгів Євгена Семеніва та Романа Семисала: *Ми спали там, брате, у ямах холодних, / Де гріють лиш мрії і туга за домом. / Бувало, що пили ми воду з калюж, / Вечеря для десятка – один підсмажений вуж (3, 40); І мороз, і під нігтями бруд, / І прозора, як грати, посадка, / І запої, і зброя, і блуд, / І зачовгана плац-палатка (3, 72). Попри позірну мілітарну автентичність, непривабливість і натуралізм (*ями холодні, вода з калюж, підсмажений вуж, бруд під нігтями, запої, блуд, зачовгана плац-палатка*), така поезія (Поетія!) безпосередньо апелює до емоцій та свідомості людей, головно європейців, спонукаючи їх співпереживати українській драмі під назвою «війна».**

Сучасні автори віднаходять свої найвласливіші (може, не такі жорсткі, відразливо натуралістичні й брутальні) слова на київській Оболоні, куди вже в перший день війни увірвалися рашистські диверсійні групи; у людському потоці через річку в Романівці; на вулицях багатостраждальної Бучі; на Краматорському вокзалі в криваву Страсну суботу; у Маріупольському театрі, що став для тисяч українців анатомічним: *З півночі онде орда проривається / і для цивільних нема укриття. / Брід-перерід через річку в Романівці. / Наша дорога від смерті в життя. / Київ стоїть! Київ міцно тримається (1, 401–402); ми тепер їх уже не покличемо / ні питальним знаком – ні кличною / формою – яка у нас є / в кого руки заломано й скручено / хто лежить на вулицях Бучі / по дворах під дощем гниє (1, 375); тут не театр історії – анатомічний театр. / хочеш не хочеш, тіла навчаються помирати. / інколи – наодинці, але частіше – разом. / стоячи рівно, лежачи, сидячи, покотом, плазом. / небо ніяк не плаче – тільки дрижить над кістками / дивних дірявих будинків, рук, що тяглися до мами. / пальчиків нерозпростаних / в темному льосі-лоні. / плаче над недокостанками тих, / хто тепер в полоні. / плаче, червоно брижиться. / нібито сходить кров'ю (1, 340). Майже весь текст «(анатомія/Маріуполь)» Катерини Міхаліциної – нанизування автологом, що породжує страшну візуалізацію та ефект присутності.*

Своєрідним поетичним пуантом, звісно, є позірно маловиразний словообраз «анатомічний театр», у якому контекстуальна актуалізація семантики терміносполуки інспірує на правду рецептивний жах.

Український лінгвопростір за останні дев'ять років стрімко милітаризувався. Лексика, що була комунікативним сегментом військових, поширилася в загальнонаціональному масштабі. З медійної сфери за короткий проміжок часу перейшла в художній мовопростір, обпаливши, образно кажучи, тендітні пальці етики й естетики вірша – класичного й постмодерного. Навіть у текстах про Другу світову війну немає такого густого розчину військової лексики, такого фізично відчутного голосу смертоносної зброї, як у сучасній милітарній поезії, зокрема в Гуменюкових віршах: *авіаносець, амуніція, арбалет, берці, БеТееР, бій, вибух, вишкіл, війна, військовополонені волонтери, ворожі катери, гармата, гаубиця, гільза, гранатометник, двохсоті, «джмель», добровольці, залповий вогонь «Град», засідка, зачистки, зброя, зельонка, калаш, камуфляж, канонада, каска, командир, крупнокаліберна гармата, кулемет, кулеметна стрічка, кулі, меч, міни, міномет, мушкет, набої, обстріл, окоп, опізнавальні знаки, оптика, осколок, патрулювання, пемми, передова, піхотинець, побратими, позивний, поле бою, полігон, полон, приклад, прикордонник, рація, речмишок, різжок з набоями, розвідники, розтяжки, ротний, РПГ, граната, саперні лопатки, СВД, сигнал тривоги, снайпер, схрон, танк, тепловізор, тете, титани війни, траншея, трофеї, трьохсоті, укриття, чека, чота, чотовий, штик.* У невеличкій за обсягом збірці «Вірші з війни» – майже двісті спеціальних лексем (сукупно зі сленгізмами та без урахування псевд і позивних), у деяких поезіях милітарні лексеми – у кожному рядку: *А захисних лат на солдатів не залишається / У нього стріляють з кулеметів / Довгими чергами / Б'ють з мінометів / Накривають градами / Насамкінець рубаять саперними лопатами / Колють штик-ножем* (2, 123); *Тут поранених називають трьохсоті / Тут загиблих називають двохсоті / Юнак здригається, коли чує, як його товаришів / позначають цифрами / (Хто плаче за цифрами?)* (2, 6).

Багато спеціальної лексики і в сучасних текстах: *байрактар, бомба, бомбосховище, вибух, війна, броня, брукт, міни, танки, сирени, зачистка, ракетні вирви, військо, допит, підвальна катівня, мішень, нульовка, сухпаї, воєнторг, снаряди, протитанкові їжаки, вісімдесята бригада, ЗСУ, повітряна тривога, відбій, укриття, тепловізор, бронік, «ураган», «град», канонада, снайпер, бойовий транспорт, тероборона, фронт, капелан.* Наприклад: *У нас вже підриваються на мінах. / В полях по обрії брукт і броні* (1, 310); *У мене замість пульсу – заряджений магазин. / Замість серця – високоточна ненависть. / У нас тут свої перемовини – розтяжки й міни. / У нас тут свій гаазький судовий процес* (1, 344–345); *Тільки думка майне, як заправши в різжок набої, / що ти жив як простий чоловік, а помреш як воїн* (1, 435).

Якщо авторські емоції, образно кажучи, зашкалюють, тоді поетичні рядки «підриває» потужний

арсенал тропів та каскадів розгорнутих тропеїчних сполук з милітарним компонентом. Найбільше таких тропів – у текстах Б. Гуменюка. Це – порівняння і класичні метафори: *місяць у нього це горло крупнокаліберної гармати* (2, 9); *ти ріднишиє зі своєю зброєю і стаєє ви суть одно* (2, 18); генітивні метафори, увиразнені епітетами: *ошмаття зораної вибухами землі* (2, 8); *складна мова мовчазних автоматів* (2, 6); складні тропеїчні комплекси: *мовчазний набундючений автомат тихо як меч самурая / щоразу глибше йому заходить в душу* (2, 6). Вражають високоточністю конструювання й персоніфікації, що ескплікують (рідше – імплікують) концепт *ВІЙНА*: *чотири ручних гранати які крадькома визирали з підсумка* (2, 10); *а на зміну дню небо викотить на позицію крупнокаліберну гармату місяця* (2, 11); *земля і небо заїдаються кров'ю* (2, 102); *земля із середини бубнявіє кров'ю* (2, 103); *кров усе пам'ятає, кров має власний біль і пам'ять* (2, 119). Прикметно, що милітарна метафорика й тропеїчні комплекси з милітарним лексичним наповненням корелюють з інтенцією «окопної правди» поета-воїна Гуменюка («Кармелюка»). Образно-тропеїчні словосполуки немовби свідомо заземлені, буденні, фронтові, у камуфляжі – з поля бою, з блокпосту, з нуля, де «вірші бачили все».

Деяким іншим є механізм метафоротворення та тропеїчного узагальнення в новітніх текстах. Тут більше абстрактних візій, художніх рефлексій, естетизації, вишуканої тропіки, апеляції до претекстів, хоча всі вони й перебувають в орбіті концептосфери *ВІЙНА*. Наприклад, у Ліни Костенко: *Вигинає імперія хижий хребет* (1, 308); *А вибух був – як жовта хризантема, / що на пів неба раптом розцвіла* (1, 308); *Посіють бомби – ненависть пожнуть* (1, 309); *Почорніє село обгорілими кроквами* (1, 308); *Лиш над Києвом очі святої Софії / спопеляють навіки новітню орду* (1, 308); *Регоче диявол / І встає з руїн / Сивий Янгол українського пекла* (1, 311). Як завжди, вишуканими й місткими є Лініні генітивні метафори (*Мадонна Перехресть, Мадонна Бомбосховиць*), підсилені оригінальними епітетами або широким образним контекстом: *Її палітра – попіл пожарищ. // Її пейзаж руйновище кварталів. / Порожніх вулиць вицвіла пастель* (1, 309); *Виходимо з моря своєї гіркої недолі. / Заходимо в повінь усіх Вавилонських рік* (1, 311).

Каскади оригінальних тропів бачимо в мовотворчості Павла Вишебаби, Олега Коцарева, Катерини Бабкіної. Тропи (метонімія, метафора, порівняння, епітет) немовби плавно перетікають один в одного чи виступають сегментами-ампліфікантами синкретичного словообразу: *Швидко очима район обмальовуємо / й бачимо – входять до нас передові Квітневі загони. // І сам Квітень сидить на бойовому транспорті. // Вітаємо його як визволителя* (1, 425); *На Донбасі міста не прокинуться від сирени, / їх покинули люди, як кров залишає вени, / їх відрізали скальпелем фронту супроти волі. / кожен з нас відчуває у тілі фантомні болі* (1, 435); *Тут країну зшивають голками крупнокаліберними* (1, 435); *Коли дзвін б'є на сполох, ударна хвиля – під дих, / навіть мертві з землі встають*

за своїх живих./ і як вони виють тоскно голосами нічних сирен (1, 437). Про війну можна було написати лише так; лише відрізані скальпелем фронту міста, жаскі нічні сирени, та крупнокаліберні голки, якими зшивають країну, та «передові Квітневі заgonи», здатні злутувати слова в жорсткий, жорстокий, рівно ж обнадійливий мілітарний дискурс. Інше слово з війни буде порожнім, фальшивим, штучним, бо, як образно узагальнила Мар'яна Савка, «куля повітряна / стала свинцевою. / Метафора – мертвою» (1, 350). Таких ракурсів образного мовомислення українська поезія ще не знала.

Висновки та перспективи досліджень. Українське суспільство живе в концептуальному вимірі війни, що вже закарбувалася в мовосвідомості й культурі. Поетичні тексти стали оперативною реакцією на драматичні події. Поетичне висловлення позначене граничною безпосередністю в омовленні трагічного досвіду війни (й очима її безпосередніх учасників-самовидців з лінії вогню, і мільйонів звичайних українців, чие життя розділилося на ДО і ПІСЛЯ). Перший спільний шок від збожеволілих свинцевих небес і геть не одиссеївських сирен, спільний страх, спільний досвід болю

і втрат, рівно ж радість за кожен прожитий мить і відблиск надії, омовлено в позірною хаотичних текстах, які, однак, вражають глибиною переживання та невідомою поетичністю, актуалізують усталені та породжують нові концептуальні сенси й символічні прищощення. У більшості поетичних дискурсів війна вже традиційно усимволізовує смерть, горе, нещастя, страх, убивства, кров, духовну битву між добром і злом, що вербалізується однойменними лексемами й образними (часто несподіваними) експлікантами та імплікантами. У досліджуваних текстах простежуємо мілітарне лінгвальне тло, граничний натуралізм та інші образно-вербальні атрибути кривавого нутра війни. Актуалізовано й загальний концепт невимовності та браку релевантних слів і словообразів для експлікації головної окопної правди та ментального заціпеніння перших днів і тижнів війн. Феноменами образного мовомислення постають тропи та тропейні комплекси з мілітарним компонентом. У перспективі маємо на меті дослідити в лінгвокультурологічному плані мілітарні поетичні тексти концептосфери *SAKRUM*, зокрема на прикладі трьох Отчешів Великої війни авторства Л. Якимчук, К. Калитко та М. Савки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран С. Карфаген має бути зруйновано : авторська колонка. Буквоїд. 28.12.2015. URL: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html>
2. Джулайко Т. Належати війні : рецензія. Буквоїд. 02.12.2014. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>.
3. Клімакін Є. Передмова / *Війна 2022 : щоденники, есеї, поезія* : антологія. Львів : Вид-во Старого Лева; Варшава : «Нова Польща», 2023. С. 13–14.
4. Кралюк П. Очима людини, що дивилася в очі смерті : рецензія на книгу Бориса Гуменюка «Вірші з війни». А 4. 15 вересня 2015 року. URL: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvylasia-v-ochi-smertiretsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny>.
5. Огар А. Вербалізація концепту *ВІЙНА* в сучасному художньому дискурсі. *Рідне слово в етнокультурному дискурсі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2019. С. 38–47.
6. Пастух Т. «Вірші бачили все...» : рецензія. ЛітАкцент. 23 грудня 2015 року. URL: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/>
7. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ : Академвидав, 2016. 192 с.
8. Слабошпицький М. Велика війна 2014... : Україна : виклики, події, матеріали. Київ : Ярославів Вал, 2015. 320 с.
9. Слапчук В. Війна як дискурс : рефлексія. ЛітАкцент. 17 лютого 2015 року. URL: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
10. Соловей О. Війна і вірші : рецензія. Буквоїд. 04.12.2014. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>
11. Стецик М. Поезія війни в лінгвістичному вимірі. *Рідне слово в етнокультурному дискурсі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний університет імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 342–352.
12. Стецик М., Волощук І. «Побудь, мій Боже, отут зі мною». Художній дискурс війни крізь призму сакрального. *Дивослово*. 2019. № 1. С. 51–57.
13. Стецик М. С. Традиційна поетична лексика в мілітарному контексті (на матеріалі художніх дискурсів Бориса Гуменюка). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Дрогобич. 2022. № 17. С. 121–126.
14. Теремко В. «...Жив і горів разом зі своєю країною» : передмова. *Борис Гуменюк. Блокпост : Вірші. Новели. Публіцистика*. Київ : ВЦ «Академія», 2016. С. 5–6.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ЕССКУ – Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Вид. 5-е. Корсунь-Шевченківський : ФОРМ Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Війна 2022 : щоденники, есеї, поезія* : антологія. Львів : Вид-во Старого Лева; Варшава : «Нова Польща», 2023. 440 с.

2. Гуменюк Б. Вірші з війни : поезії. Київ : Ярославів Вал, 2015. 136 с.
3. Фертіліо Д., Пономарева О. Люди і кіборги : док. театраліз. оповідь на шану України. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2017. 80 с.

REFERENCES

1. Baran, Ye. (2015). Karfahen maie buty zruinovano [Carthage should be destroyed]: avtorska kolonka. Bukvoid. Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html>
2. Dzhulaiko, T. (2014). Nalezhaty viini [Belonging to the war]: retsenziia. Bukvoid. Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>.
3. Klimakin, Ye. (2023). Peredmova [Preface] / Viina 2022: shchodennyky, esei, poeziia: antolohiia. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva; Varshava: "Nova Polshcha", 13–14 [in Ukrainian].
4. Kraliuk, P. (2015). Ochyma liudyny, shcho dyvyliasia v ochi smerti [Through the eyes of a man who looked into the eyes of death]: retsenziia na knyhu Borysa Humeniuka "Virshi z viiny". Retrieved from: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvyliasia-v-ochi-smerti-retsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny> [in Ukrainian].
5. Ohar, A. (2019). Verbalizatsiia kontseptu VIINA v suchasnomu khudozhnomu dyskursi [Verbalization of the concept war in modern art discourse]. *Ridne slovo v etnokulturnomu dyskursi*: zb. nauk. prats. Drohobych, 38–47 [in Ukrainian].
6. Pastukh, T. (2015). "Virshi bachyly vse..." [Poetry has seen it all]: retsenziia. LitAktsent. Retrieved from: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/> [in Ukrainian].
7. Polishchuk, Ya. (2016). Reaktyvnist literatury [Reactivity of literature]. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
8. Slaboshpytskyi, M. (2015). Velyka viina 2014...: Ukraina [The Great War of 2014...: Ukraine]: vyklyky, podii, materialy. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
9. Slapchuk, V. (2015). Viina yak dyskurs [War as a discourse]: refleksiia. Litaktsent. Retrieved from: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/> [in Ukrainian].
10. Solovei, O. (2014). Viina i virshi [War and poetry]: retsenziia. Bukvoid. Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html> [in Ukrainian].
11. Stetsyk, M. (2017). Poeziia viiny v linhvistychnomu vymiri [The Poetry of War in the Linguistic measurement]. *Ridne slovo v etnokulturnomu dyskursi*: zb. nauk. prats. Drohobych: Posvit, 342–352 [in Ukrainian].
12. Stetsyk, M., Voloshchuk, I. (2019). "Pobud, mii Bozhe, otut zi mnoiu". Khudozhnii dyskurs viiny kriz pryzmu sakralnogo ["Stay, my God, here with me". Fiction discourse of war through the prism of the sacred]. *Dyvoslovo*, 1, 51–57 [in Ukrainian].
13. Stetsyk, M. S. (2022). Tradytiina poetychna leksyka v militarному konteksti (na materialy khudozhnikh dyskursiv Borysa Humeniuka) [Traditional Poetic Vocabulary in the Military Context (Based on the material of Borys Humeniuk's fiction discourses)]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 17, 121–126 [in Ukrainian].
14. Teremko, V. (2016). "...Zhyv i horiv razom zi svoieiu krainoiu" [He lived and burned with his country]: peredmova. *Borys Humeniuk. Blokpost: Virshi. Novely. Publitsystryka*. Kyiv: VTs "Akademiia", 5–6 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

ЕЦСК – Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy (2015) / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, V. V. Kuibidy. Vyd. 5-e. Korsun-Shevchenkivskyy: FOP Havryshenko, V. M. [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Viina 2022 (2023). [War 2022]: shchodennyky, esei, poeziia: antolohiia. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva; Varshava: "Nova Polshcha" [in Ukrainian].
2. Humeniuk, B. (2015). Virshi z viiny [Poetry from the war]: poezii. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
3. Fertilio, D., Ponomareva, O. (2017). Liudy i kiborhy [Humans and cyborgs]: dok. teatraliz. opovid na shanu Ukrainy. Kyiv: Univ. vyd-vo "Pulsary" [in Ukrainian].

HOME LANGUAGE AND FORCED MIGRATION: COMMUNICATION PRACTICES OF UKRAINIAN PRESCHOOLERS IN POLAND

Shevchuk-Kliuzheva O. V.
Borys Grinchenko Kyiv University

This article investigates the communication practices of Ukrainian preschoolers in Poland, with a focus on the impact of forced migration on their acquisition and use of their native language. The research highlights that Ukrainian preschoolers who have experienced refugee status in Poland encounter significant obstacles in learning and utilizing their native language in preschool educational settings, especially when it comes to literacy education in Ukrainian. The situation is further complicated by the fact that a substantial proportion of Ukrainian families use Russian as their primary language, as evidenced by a sociolinguistic survey of Ukrainian parents with preschool-aged children in Krakow, Poland. This phenomenon is rooted in the complex language landscape of Ukraine, which is characterized by widespread forms of Ukrainian-Russian bilingualism. The findings underscore that some Ukrainian children whose families prefer Russian for everyday communication lack access to Ukrainian, leading to difficulties in mastering Ukrainian as the official language of their homeland and hindering their reintegration into the Ukrainian educational system after the end of the conflict. Additionally, the study reveals that the recommended approach to teaching Polish as a foreign language to Ukrainian children is not well-suited to the linguistic needs of Ukrainians.

The study emphasizes the importance of promoting and supporting the learning of home languages, particularly for forced migrant children, but at the same time not to break ties with the homeland, because most of the migrants are going to return after the end of the war. It also highlights the need for developing culturally and linguistically responsive teaching methods that are tailored to the needs of migrant children with diverse linguistic backgrounds. Overall, the study provides valuable insights into the communication practices of Ukrainian preschoolers in Poland and contributes to the growing body of research on language and forced migration.

Key words: bilingualism, multilingualism, family language policy, refugee families, language socialization, early childhood education, home language, first language, second language, target language.

Шевчук-Клюжева О. В. Сімейна мова та вимушена міграція: комунікативні практики українських дошкільнят у Польщі. У статті досліджено комунікативні практики українських дошкільнят у Польщі, зосереджено увагу на впливі вимушеної міграції на засвоєння та використання рідної мови. Підкреслено, що українські дошкільнята, які отримали тимчасовий захист у Польщі, стикаються зі значними перешкодами у вивченні та використанні рідної мови в дошкільних навчальних закладах, зокрема коли йдеться про навчання грамоти українською. Ситуація ускладнюється ще й фактом використання значною частиною українських сімей російської мови як основної, про що свідчить соціолінгвістичне опитування українців, які виховують дітей дошкільного віку. Опитування проведено серед батьків, чії діти відвідують дитячий садок у місті Кракові (Польща).

Зазначено, що поширення українсько-російських білінгвальних практик серед українських родин із досвідом біженства варто пов'язувати зі складним мовним ландшафтом України, для якого характерне існування різних форм білінгвізму між спорідненими мовами. Результати опитування підтверджують, що деякі українські діти, чії родини віддають перевагу російській мові для повсякденного спілкування, не мають доступу до української мови, що призводить до труднощів засвоєння української як офіційної мови їхньої батьківщини та ускладнює процес їх подальшої реінтеграції в українську освітню систему, який, найімовірніше, станеться після завершення конфлікту. Дослідження ситуації також виявило, що рекомендований підхід до навчання українських дітей польської мови як іноземної не завжди відповідає мовним потребам українців.

Наголошено на важливості сприяти та підтримувати вивчення рідної мови, особливо для дітей вимушених мігрантів, але водночас не розривати зв'язки з батьківщиною, оскільки більшість мігрантів збираються повернутися після закінчення війни. У такій ситуації постає нагальна потреба випрацювати методи навчання з урахуванням культурних та мовних особливостей, які адаптовані до потреб дітей-мігрантів з різним мовним походженням. Стаття дає цінну інформацію про комунікаційні практики українських дошкільнят у Польщі та сприяє зростанню кількості досліджень мови та вимушеної міграції.

Ключові слова: білінгвізм, багатомовність, сімейна мовна політика, сім'ї біженців, мовна соціалізація, рання освіта, сімейна мова, перша мова, друга мова, цільова мова.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. The ongoing conflict in Ukraine has led to a massive displacement of people, including children, who have sought refuge in

neighboring countries, such as Poland. Ukrainian preschoolers in the Polish educational system face a number of unique challenges, including a language barrier, curriculum differences, trauma and emotional support

needs, and a lack of resources. Forced migration is a reality for many families. According to the latest UNICEF statistics (January 2023), there are over 600,000 Ukrainian children aged 3 to 19 currently residing in Poland, with approximately 22% enrolled in children's clubs and preschools, totaling more than 130,000 children. However, a small part of Ukrainian-language educational institutions was created as a reaction to the crisis situation, and the vast majority of preschool children attend Polish state kindergartens with the Polish language of instruction. This situation has raised a number of debatable issues regarding the methods of teaching Polish as the target language of education for migrants. The language portrait of Ukrainian families is heterogeneous, and a significant part of Ukrainian families with preschool-aged children use Russian as the functional first language in the family language policy. In this context, the article will focus on the communication practices of Ukrainian preschoolers in Poland and how their forced migration has affected their progress in language acquisition.

Furthermore, the heterogeneity of the language portrait of Ukrainian families raises questions about the implementation of language policies in preschool education. For example, while some Ukrainian families may speak Ukrainian at home, others may use Russian as their first language. This creates a complex linguistic landscape that requires careful consideration when designing language policies and educational programs for Ukrainian preschoolers in Poland. Another significant challenge is the lack of Ukrainian-language educational institutions in Poland. While some schools and educational institutions provide Ukrainian-language instruction, they are scarce and may not be accessible to all Ukrainian preschoolers. This creates a situation where Ukrainian preschoolers are often forced to rely on the Polish education system to provide them with language instruction, which may not always be adequate or effective.

Overall, the main problem is that Ukrainian preschoolers in Poland face significant language difficulties that can impact their educational and social integration. Addressing these difficulties requires a comprehensive understanding of the complex linguistic landscape of Ukrainian families in Poland and the development of effective language policies and educational programs that consider the unique needs of Ukrainian preschoolers in Poland. In this article, we will try to explore these challenges in depth and discuss potential solutions that can help Ukrainian preschoolers succeed in their new educational environment in Poland. By examining the experiences of Ukrainian preschoolers in Poland, we can gain important insights into the broader issue of supporting the educational needs of migrant children in host countries.

Analysis of recent research and publications. The article explores the language development of Ukrainian preschool children who have experienced forced migration due to the military aggression against Ukraine. It is important to emphasize the importance of understanding the complex linguistic and cultural backgrounds of migrant children, and the need to support their language development in a multilingual context. The study builds

on existing research on bilingual and multilingual language development in preschool children, family language policies, and positive language learning practices for children with refugee experience [7; 10; 20; 21; 3; 22; 17]. The article highlights the trilingual language development of Ukrainian preschoolers with refugee experience in Poland, drawing on Pawel Levchuk's bilingualism and multilingualism research [11; 12]. The article also provides a positive educational practice that support the language development and social-emotional well-being of preschool children with refugee experience. The authors draw on work on creating a friendly environment and promoting positive learning experiences for migrant children [9].

The study employed a range of sociolinguistic methods, including statistical methods, to collect and analyze data. Specifically, data from a sociolinguistic survey conducted online in July 2022 was used to gain insight into the language situation of preschool children from Ukrainian families who had migrated to Poland following the invasion of Ukraine on 24 February 2022. The survey, titled "Family Language Policy of Ukrainians in Poland", was conducted in Krakow among families whose children attend a Ukrainian kindergarten. The survey had 65 adult respondents, who represented families with children aged 4.5-6.0. The survey questionnaire comprised 28 questions about language practices, experiences, and behavior in family communication, as well as the correlation between Ukrainian, Russian, Polish, and other languages used by the children.

The majority of respondents (86%) came from major Ukrainian cities, representing all macro-regions of Ukraine with different historical and socio-cultural characteristics. This allowed for a comprehensive understanding of national trends in the formation of children's language groups and the priority of primary and secondary means of communication. By analyzing the self-identification of the language(s) used in family communication, the study provided a unique perspective on the linguistic situation in Ukrainian families who were forced to migrate to Poland. The article contributes to the growing body of research on language development and forced migration, highlighting the importance of supporting the language development and social-emotional well-being of migrant children in host countries.

The purpose and objectives of the article. The purpose is to investigate the communication practices of Ukrainian preschoolers who have experienced forced migration and their families in Poland, particularly in relation to their home language use. Based on the purpose, **the objectives** of the article are as follows: 1) explore the language background and language use of Ukrainian families with refugee experience who raise preschool children in Poland; 2) examine the factors that influence Ukrainian preschoolers' language use in Poland; 3) investigate the strategies used by Ukrainian families to maintain their home language and culture in Poland.

The outline of the main research material. The representation of the language situation in the families of migrants from Ukraine in Poland is essential for understanding the challenges and opportunities facing

these families in terms of language preservation and development. Language is a crucial aspect of identity, culture, and communication, and its maintenance is vital for the well-being of individuals and communities. Therefore, it is important to analyze the components of family language policy, including the home language and general educational practices applied by the Polish government to the education of forced migrants from Ukraine, particularly preschool children. The home language is a critical component of family language policy as it is the primary means of communication between family members. For Ukrainian migrants in Poland, maintaining the Ukrainian language is essential for preserving their cultural identity and ensuring that their children are bilingual. The use of the Ukrainian language at home can help children develop strong ties to their cultural roots and provide them with the necessary linguistic skills to communicate with their extended family members in Ukraine. It is important to note that the term home language is not actively used in Ukrainian linguistics. However, understanding the situation regarding the application of different formats of family language policy through the characterization of family language practices, home language, first of all, will give an understanding of language situation. The concept of home language refers to the language(s) spoken by family members in the home environment and can provide important information about language use patterns and preferences. Therefore, analyzing sociolinguistic indicators of the use of family languages, including the home language, the child's mother tongue (first language), and the activity of other languages, is crucial for understanding the linguistic dynamics within migrant communities. Analyzing the family language practices of migrants and understanding the situation with the realization of the educational rights of migrants in the educational system of Poland can provide a general idea of the situation with the preservation and development of the Ukrainian language outside of Ukraine. It can help identify the challenges and opportunities facing Ukrainian migrant families in Poland and provide insights into the effectiveness of current policies and practices aimed at supporting minority languages and cultures.

Recent research has shown an increasing interest in understanding the socio-emotional and cognitive aspects of family language policies, including the interaction, dynamics, reciprocity, and orientation of its various components. Positive beliefs and attitudes held by both parents and children are essential for creating an environment that fosters language development and promotion [18, 182]. Researchers suggest that family language policies, language management efforts, ideologies, implicit and explicit language choices, and parental language use, strategies, practices, and well-being can all influence children's language outcomes [5].

In this study, we aim to examine various parameters that we consider important and indicative, such as the child's language of origin, the mother tongue, and the child's mother tongue. By analyzing these data, we hope to identify general sociolinguistic trends among forced migrants from Ukraine and gain a better understanding of the relationship between the language spoken at

home and various learning outcomes, which remains poorly understood to date.

The role of language in the well-being and integration of immigrants is complex. Language proficiency is important for becoming socialized into the linguistic and cultural behaviors of different communities [15], particularly in mono-ethnic communities [8], as well as more diverse communities [6]. Home language is critical to a person's identity, which is required for psychological well-being [3, 311].

Theories of segmented assimilation suggest that preserving the culture and language of the country of origin is an alternative path to integration that can also lead to high levels of education for immigrant children [16, 38]. In contrast, linear assimilation theories propose that over time and across generations, immigrants stop using their language of origin and switch to the language of the destination country [2, 43]. Studies investigating language retention and change tend to find relatively rapid intergenerational changes in L2 use and proficiency and corresponding L1 attrition [1; 14; 19]. The situation with Ukrainian forced migrants in Poland is still unclear due to the ongoing military conflict and the situation of waiting, as migrants from Ukraine express a desire to return to Ukraine under favorable conditions. However, their prolonged stay in Poland is likely to influence their speech behavior both within family communication and outside the family.

The demographic indicators for Ukrainian temporary migrants in Poland revealed that this population is mostly composed of young women. Specifically, 75.3% of respondents were under 45 years old, and 98.5% were women (see Table 1). The author of study also emphasized the importance of understanding changes in the language behavior of forced migrants from Ukraine. 41.5% of respondents indicated that their behavior had changed, while 38.5% reported that it had changed to some extent. These results suggest that the experience of migration can influence the way people think about and use language. The high percentage of respondents who reported changes in their language behavior or attitudes underscores the complexity of language use among forced migrants and highlights the need for careful consideration of the social, cultural, and linguistic factors that shape language preferences and behavior.

According to the UNESCO Institute for Statistics, the home language is the language learned in childhood in the home environment, and the term can also be defined as the first language or mother tongue. In Polish academic discourse, the term home language is used as an equivalent of heritage language and is defined as the spoken language of everyday family life, which is also a kind of ethnic language [13, 166]. According to survey data, Ukrainian families still frequently utilize the Russian language for their home communication. The results showed that Russian remains a common language within households, with 29.2% of respondents using it as their primary language. Meanwhile, 40% of respondents reported using Ukrainian as their main language for family communication. The remaining 30.8% of respondents identified their family as bilingual, as they adapt their language based on the situation at hand (see Table 2).

Table 1
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), age, gender and origin of 65 respondents. Own research

Age:	
25-30 y/o	9.3%
30-35 y/o	21.5%
35-40 y/o	21.5%
40-45 y/o	23.1%
45-50 y/o	21.5%
50-60 y/o	3.1%
Gender:	
Female	98.5%
Male	1.5%
Origin (macro regions):	
Kyiv	10.8%
Eastern part of Ukraine	18.7%
Southern part of Ukraine	22.3%
Center of Ukraine	12.7%
Northern part of Ukraine	19.4%
Western part of Ukraine	16.1%

family. Unfortunately, this preference for Russian as a home language or first language for children, combined with limited contact with Ukrainian in other environments, can hinder the development of communicative competence in Ukrainian, especially in the context of early childhood bilingualism. The results of the socio-linguistic survey conducted among Ukrainian forced migrants raising preschool children in Krakow suggest that it is important to give careful consideration to the educational environment available to these individuals in Poland. The linguistic diversity observed within Ukrainian families, coupled with the prevalence of Russian as a home language, highlights the need to create favorable conditions for preschoolers to practice and maintain proficiency in Ukrainian. Such efforts can help facilitate the successful reintegration of Ukrainian children into their home country’s educational system in the future, while also maintaining their connections to Ukrainian language and culture. This is especially important for families in which Russian is the primary language of communication (29.2%) or those who practice bilingualism between Ukrainian and Russian depending on communicative context (30.8%), as shown in Table 2.

Table 2
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), use of language(s) at home by 65 respondents. Own research

What language do you use at home?	
Ukrainian / mostly Ukrainian	40%
Russian / mostly Russian	29.2%
It depends on the situation (Ukrainian and Russian)	30.8%
Another option	0.0%

This inquiry presents an accurate portrayal of the language dynamics within families raising Ukrainian preschool children. The survey revealed that 60% of respondents either selected Russian as their primary language for family communication or identified their family as bilingual in Ukrainian and Russian. Thus, it can be inferred that the majority of survey’s participants are bilingual. Respondents noted that both languages play a significant role in family communication, serving both communicative and cognitive functions.

The survey results depicting the language choices of Ukrainian families align with the data on parents’ determination of their children’s mother tongue. This study defines a child’s mother tongue as the primary language that is most frequently used and actively practiced within the home environment. As a result, Table 3 illustrates the numerical distribution of the mother tongue.

The linguistic landscape of Ukrainian families appears multifaceted, characterized by a significant degree of bilingualism. Various factors contribute to this phenomenon, one of which is the active practice of Ukrainian-Russian bilingualism among forced migrants from Ukraine, who strive to maintain informal communication, in particular, in the Russian language. As a result, a significant share of migrants continues to use Russian as the main language in the

Table 3
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), functionally-first language(s) of 65 respondents’ children. Own research

What language does your child speak? (functional-first language)	
Ukrainian language	53.8%
Russian language	16.9%
Ukrainian and Russian languages	26.2%
Another option	3.1%

Regarding the educational situation for Ukrainian children, it is worth noting that many Ukrainian children residing in Poland may be eligible for education under a legal act. The document published in the Journal of Laws of the Republic of Poland (March 11, 2022), which regulates the education of non-Polish citizens and Polish citizens living abroad. The act specifies that educational institutions established for these individuals must provide instruction in Polish and may also offer instruction in other languages as needed. However, there is no specific mention of support for the Ukrainian language or Ukrainian-language instruction. The Ukrainian children in Poland may have access to education under this act, there are concerns about the lack of support for the Ukrainian language in Polish schools. Although there have been efforts made to address this issue, such as the implementation of Ukrainian language classes in some Polish schools and the establishment of Ukrainian-language schools in areas with a substantial Ukrainian population, these measures are sporadic in nature and are unable to effectively solve the problem.

Conclusions and directions for further research. In conclusion, the article highlights the challenges faced by Ukrainian preschoolers and their families who have undergone forced migration to Poland, particularly in terms of maintaining their home language and

culture. The study shows that while Ukrainian adults in Poland actively use Russian as their home language, the majority of Ukrainian children do not have access to Ukrainian language education in Poland, which may negatively impact their proficiency in the language and their cultural ties to their homeland. The article raises important debatable issues for further research, such as the prioritization of language for bilingual and multilingual children and its impact on their education in the host country or upon returning to their homeland. Further research can investigate the role of the family in maintaining the home language and culture of forced migrant children. Specifically, how can families actively promote and encourage the use of the home language among children, and what strategies can they use to balance the use of the home language with the acquisition of the host country's language? Another debatable issue is the effectiveness of language policies in host countries towards migrant children. This includes the availability and accessibility of language programs in

schools, as well as the inclusion of the home language in the curriculum. Research can examine the impact of such policies on the language proficiency, academic success, and overall well-being of migrant children. Moreover, the study highlights the need for greater awareness and understanding of the benefits of multilingualism and bilingualism in educational systems, including the potential advantages for cognitive development and academic achievement. Further research can explore effective strategies for promoting multilingualism and bilingualism in educational settings, especially in contexts of forced migration. Finally, more research is needed on the long-term effects of disrupted language and cultural ties on migrant children and their families. Understanding the impact of forced migration on the language and cultural identity of individuals can help inform policies and programs that support the integration and well-being of forced migrant communities. These issues require further analysis and strategic decision-making from political leaders.

REFERENCES

1. Alba, R., Logan, J., Lutz, A., Stults, B. (2002). Only English by the third generation? Loss and preservation of the mother tongue among the grandchildren of contemporary immigrants. *Demography*, 39, 467–484.
2. Alba, R. & Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., Vedder, P. (2006). Immigrant youth: acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology*, 55, 303–332.
4. Błasiak-Tytuła, M. (2019). *Mowa dzieci dwujęzycznych. Norma i zaburzenia*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
5. Caldas, S. J. (2012). Language policy in the family. *The Cambridge handbook of language policy* / ed. B. Spolsky. Cambridge: Cambridge University Press, 351–373.
6. Glick, J., Walker, L., Luz, L. (2013). Linguistic isolation in the home and community: protection or risk for young children? *Social Science Research*, 42, 140–154.
7. Hollebeke, I., Agirdag, O., Struys, E. (2020). Can family language policy predict linguistic, socio-emotional and cognitive child and family outcomes? A systematic review. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 40 (10), 1–32.
8. Hulsen, M., de Bot, K., Weltens, B. (2002). Between two worlds. Social networks, language shift, and language processing in three generations of Dutch migrants in New Zealand. *International Journal of the Sociology of Language*, 153, P. 27–52.
9. Kilpi-Jakonen, E., Alisaari, J. (2022). Language Choices at Home and Their Relationship With Educational Outcomes, With a Special Focus on Children With Origins in Former Yugoslavia and Turkey in Six European Countries. *Frontiers in sociology*, 7, art. 841847.
10. King, K., Fogle, L. (2006). Bilingual parenting as good parenting: Parents' perspectives on family language policy for additive bilingualism. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 9 (6), 695–712.
11. Levchuk, P. (2015). Bilingwizm ukraińsko-Polski w świetle badań ankietowych. *Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej: Przeszłość i współczesność* / I. Bundza, A. Krawczuk, J. Kowalewski & O. Sływyński (eds.), 143–158.
12. Levchuk, P. (2019). Ukrainian, Polish and Russian trilingualism among Ukrainians of non-Polish origin living in Poland. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 19, art. 1988.
13. Lipińska, E., Seretny, A. (2012). Nauczanie kompetencji językowych w układzie zintegrowanym, czyli praktyka w praktyce. *Postscriptum Polonistyczne*, 2 (10), 165–176.
14. Parameshwaran, M. (2014). Explaining intergenerational variations in English language acquisition and ethnic language attrition. *Ethnic and Racial Studies*, 37, 27–45.
15. Phinney, J. S., Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54 (3), 271–281.
16. Portes, A., Rumbaut, R. (2006). *Immigrant America: A Portrait*. Berkeley: University of California Press.
17. Romanowski, P. (2021). A deliberate language policy or a perceived lack of agency: Heritage language maintenance in the Polish community in Melbourne. *International Journal of Bilingualism*, 25 (5), 1214–1234.
18. Schwartz, M. (2010). Family language policy: core issues of an emerging field. *Applied Linguistics*, 1, 171–191.
19. Soehl, T. (2016). But do they speak it? The intergenerational transmission of home-country language in migrant families in France. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42 (9), 1513–1535.
20. Spolsky, B. (2004). *Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

21. Spolsky, B. (2009). *Language management*. Cambridge: Cambridge University Press.

22. Wilson, S. (2019). Family language policy through the eyes of bilingual children: the case of French heritage speakers in the UK. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 41, 121–139.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Афоніна Ірина Юріївна – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри германо-романської філології та перекладу

Вакуленко Єва Олександрівна – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, студентка III курсу факультету гуманітарних та соціальних наук

Галів Уляна Богданівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Громко Тетяна Василівна – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики

Дивнич Ганна Андріївна – Національний університет «Чернігівська політехніка», кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри іноземної філології

Дутка Оксана Ярославівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, аспірантка кафедри української мови

Жвава Ольга Анатоліївна – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації

Зинякова Анжеліка Анатоліївна – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації

Іваницька Наталя Борисівна – Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Іваницька Ніна Лаврентіївна – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови

Іванишин Тетяна Василівна – Дрогобицький ліцей Дрогобицької міської ради Львівської області, учителька української мови та літератури

Кісь Єлизавета Богданівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірантка кафедри української мови імені проф. І. Ковалика

Кочмар Діана Анатоліївна – Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов

Кушлик Оксана Павлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови

Лопушанський Ярослав Михайлович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та перекладу; директор Австрійської бібліотеки у Дрогобичі

Мінчак Галина Богданівна – Київський національний лінгвістичний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології

Науменко Наталія Валентинівна – Національний університет харчових технологій, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування

Прокопович Лідія Сигізмундівна – Мукачівський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

Смерчко Антон Альбертович – Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Стецик Анастасія Володимирівна – Львівський національний університет імені Івана Франка, студентка факультету журналістики

Стецик Марія Степанівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Шевчук-Клюжева Ольга Василівна – Київський університет ім. Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 19 2023

Макетування та верстка

Юрій Ковальчук

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 02.05.2023 р. Підписано до друку 29.05.2023 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,25

Замов. № 0523/301. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.